

Zbornik Selške doline

Železne niti

9
2012

Zbornik Selške doline

Železne niti

Zbornik Selške doline

Železne niti

9
2012

Muzejsko društvo Železniki

Zbornik Selške doline

Železne niti 9

9-2012

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Železniki
Na plavžu 58, 4228 Železniki
E-mail: zelezne.niti@gmail.com

V. d. glavnega urednika:

Rudi Rejc

Uredniški odbor:

Irena Prevc Hajdinjak, Jožica Kačar, Katarina Primožič,
Rudi Rejc, Anton Sedej, Tadeja Šuštar

Lektoriranje:

Valerija Trojar

Tehnično urejanje:

Andrej Bogataj

Slika na naslovnici:

Nadomestni denar fužinarjev v Železnikih. Zasebna zbirka.

Foto: DECOP/Andrej Bogataj

Oblikovanje in priprava za tisk:

DECOP, d. o. o., Železniki

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Redakcija zaključena julija 2012.

Zbornik sofinancira Občina Železniki.

Tisk:

SCHWARZ, d. o. o., Ljubljana

Naklada:

600 izvodov

ISSN 1581-9329

Kazalo

Uvod

<i>Rudi Rejc</i>	Beseda urednika	9
<i>Tadeja Šuštar</i>	Primož Pegam, idejni oče Železnih niti, Zbornika za Selško dolino, in glavni in odgovorni urednik prvih osmih števil	11
<i>Mihael Prevc</i>	Zborniku na pot	13

Železne niti

<i>Vincencij Demšar</i>	Zemljiška knjiga Železniki s konca 18. stoletja	15
<i>Dr. Janez Rihtaršič</i>	190 let od velikega požara v Železnikih, na Češnjici in Studenem	31
<i>Viko Oblak</i>	Železniki in nadomestni denar fužinarjev	39
<i>Anton Ozebek</i>	Pred sto leti je v Sorici zagorela električna luč	59

Zgodovinske obletnice

<i>Rudi Rejc</i>	Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2012	89
<i>Anton Sedej</i>	Plavž v Železnikih – zgodovinsko-tehniški spomenik evropskega pomena	93
<i>Alenka Čuk</i>	Ob 100-letnici smrti Antona Globočnika	109
<i>Rudi Rejc</i>	Poklon velikemu Slovincu	135

Imeli smo ljudi

<i>Irena Prevc Hajdinjak</i>	Janez Prevc	149

Kazalo

Zgodovina

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Mlinarstvo na porečju Selške Sore	161
<i>Janko Pintar</i>	Bivališča iščejo	199
<i>Anton Sedej</i>	Iz zgodovinskega foto-arhiva	205

Stavbna dediščina

<i>Miha Markelj</i>	Tirolska arhitekturna dediščina	209
<i>Damjana Pediček Terseglav,</i> <i>Petra Jernejec Babič</i>	Odlok o zaščiti starih Železnikov	223
<i>Damjana Pediček Terseglav,</i> <i>Anita Kavčič Klančar,</i> <i>Igor Peršolja</i>	Poplavna obnova spomeniško zaščenega naselja Železniki	225
<i>Anton Sedej</i>	Vhodna vrata, portali in drugi stavbni elementi, 2. del	243

Naravoslovje

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Čebelarsko društvo Železniki	259

Družba in ljudje

<i>Milan Prezelj</i>	Kegljanje skozi čas v naši dolini	273
<i>Sonja Čenčič</i>	30 let folklore v Selcih	279

Kazalo

Kultura

<i>Miro Kačar</i>	Ivanova solza	292
<i>Franc Tušek</i>	Skregani bratje in medved	294
<i>Franc Tušek</i>	Pesmi	295
<i>Ladi Trojar</i>	Pesmi	296
<i>Vera Završan</i>	Pesmi	297
<i>Ladi Trojar</i>	Pesmi Franca Vidmarja	298
<i>Aleksander Čufar</i>	Slikarji v ateljeju	301

Osnovna šola

<i>Primož Šmid</i>	Uspehi učenk in učencev Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2011/2012	313
<i>Tadeja Šuštar</i>	Evropski projekt Comenius OŠ Železniki	319
<i>Polona Kovač</i>	Likovni izdelki učencev OŠ Železniki	349
<i>Katarina Primožič</i>	Pogovor z učiteljico in ravnateljavo pomočnico Marijo Bertoncelj	361

Kronika

<i>Jože Bogataj</i>	Občinski nagrajenci	377

Muzejsko društvo

<i>Katja Mohorič Bonča</i>	Dogodki v Galeriji Muzeja Železniki v letu 2011/2012	397

Avtorji

	Predstavitev avtorjev	403

Beseda urednika

Spoštovane bralke in bralci Železnih niti, pred vami je 9. številka Zbornika za Selško dolino. Ponuja veliko zanimivega branja o zgodovini in sedanosti Selške doline.

Vincencij Demšar je v roke vzel staro zemljiško knjigo Železnikov. Janez Rihtaršič opisuje požar v Železnikih. Vinko Oblak je pripravil pregled nadomestnega denarja fužinarjev v Železnikih. Tone Ozebek piše o prvi žarnici v Sorici.

V letošnjem letu smo pričeli z beleženjem obletnic rojstev in smrti pomembnih mož in žena, dogodkov, ustanovitev, gradnje in tako naprej. Anton Sedej piše o plavžu. Alenka Čuk predstavi delo Antona Globočnika pl. Sorodolskega v Postojni. Sabina Ileršič Kovšca, Igor Blažina, Srečko Šajn in jaz smo pripravili prispevek o sledih Antona Globočnika in o izvedenih dogodkih ob 100-letnici njegove smrti v Postojni in Železnikih.

O Janezu Prevcu, prvem direktorju Lesne zadruge, piše njegova vnukinja Irena Prevc Hajdinjak. Katja Mohorič Bonča je pripravila prispevka o mlinarstvu in čebelarstvu v naših krajih. Janko Pintar piše o izseljencih iz Dražgoš. Anton Sedej s fotografijami predstavi Dermotov in Dolenčev jez in drugi del portalov v Železnikih.

Miha Markelj piše o tirolski arhitekturni dediščini. V prispevku o poplavni sanaciji kulturnih spomenikov v Železnikih so moči združili Anita Kavčič Klančar, Damjana Pediček Terseglav in Igor Peršolja.

Prispevek o kegljanju skozi čas v naši dolini je pripravil Mileno Prezelj. O 30-letnici folklorne skupine Selca piše Sonja Čenčič. Kulturne prispevke v tej številki so prispevali Miro Kačar, Franc Tušek, Ladi Trojar in Vera Završan, dodali pa smo nekaj novo odkritih pesmi Franca Vidmarja - Pustotnika. Aleksander Čufar je tokrat pripravil fotografije petih umetnikov v njihovih ateljejih.

Tadeja Šuštar, Polona Kovač in Primož Šmid so pripravili nekaj člankov o delovanju OŠ Železniki, Katarina Primožič pa pogovor z upokojeno učiteljico Marijo Bertoncelj. Predstavitev letošnjih občinskih nagrajencev je prispeval Jože Bogataj, dodal pa je še pregled nagrajencev za leti 1998 in 1999. Na koncu je pregled galerijske dejavnosti Muzejskega društva in seznam sodelujočih avtorjev.

Zahvaljujem se avtorjem prispevkov in uredniškemu odboru. Hvala lektorici Valeriji Trojar in podjetju Decop d. o. o. za oblikovanje in pripravo. Hvala tudi Občini Železniki in podjetju Freising d. o. o. za finančno pomoč.

Za do sedaj izdanih osem števil Zbornika za Selško dolino Železne niti se zahvaljujem vsem dosedanjim piscem in uredniškemu odboru, ki ga je vodil glavni in odgovorni urednik Primož Pegam.

Spoštovane bralke in bralci, naslednje leto bo izšla 10. številka zbornika. Prav vsi lahko sodelujete pri tem projektu. Pišete lahko o ljudeh, običajih, dogodkih ... V Muzejskem društvu imamo zbranih veliko število obletnic tudi za naslednje leto. Če bi kdo rad raziskoval posamezno obletnico, se lahko oglasi v muzeju in bo dobil potrebne informacije. Veliko zgodovine je še neraziskane, veliko ljudi je še neznanih, veliko dogodkov neodkritih. Pomagajte nam.

Informacije:

*Muzejsko društvo Železniki, Na plavžu 58,
telefon: 04 514 73 56, e-mail: zelezne.niti@gmail.com.
Sporočite ali vprašajte, vedno smo vam na razpolago.*

*Predsednik Muzejskega društva Železniki
Rudi Rejc*

Primož Pegam, idejni oče Železnih niti, Zbornika za Selško dolino, in glavni in odgovorni urednik prvih osmih števil

Dolgo je v idejnem očetu Železnih niti, Primožu Pegamu, zorela ideja, da mora postati aktivno ohranjanje kulturnega izročila in kulturne identitete, ne samo v materialnem, ampak tudi v duhovnem smislu, sestavni del našega delovanja, kot je kasneje leta 2004 zapisal v uvodni besedi k prvi številki. Zavedal se je lepot Selške doline: zanimivosti starih krajev, predvsem pa ljudi, ki živijo in so živeli in ustvarjali tod, in čutil je nezadržno potrebo, da te materialne in duhovne lepote ohrani pred zobom časa, da jim vdahne nesmrtnost. K temu ga je nagovarjal tudi stavek Franca Koblarja, ki ga je leta 1976 zapisal v Mojem obračunu: "Če bi bil kdaj poprej utegnil ali čutil, da je važno napraviti kak zapisek o dogodkih okoli nas, bi bilo danes vendarle prav; saj je naš spomin tako šibak in nam izpuhti marsikaj, kar je za spoznanje in izpričanje resnice vsaj malo važno."

Zagotovo so se podobne domoznanske ideje porajale tudi v drugih Železnikarjih, vendar pa je prvemu uredniku Pegamu uspelo zbrati tudi pogum in izbrati pravi način, da je za svojo idejo navdušil izdajatelja – Muzejsko društvo Železniki, ki mu je takrat predsednikoval Anton Tavčar. Skupaj so potem zbrali uredniški odbor in pridobili donatorje, ki so s skupnimi močmi pognali idejni projekt v tek. Projekt je imel idejo, ki jo je urednik Pegam zapisal tudi v prvi številki Železnih niti: ustvariti domoznanski zbornik, ki bo ohranjal kulturno in etnološko dediščino Selške doline ter bo mladim rodovom v poduk in hkrati pokazatelj možnosti novih delovnih mest, gospodarskega oziroma turističnega razvoja doline. Zato je v uvodni besedi v prvi številki Železnih niti Primož Pegam zapisal: "V času, ko je v celotnem širšem prostoru vedno manj industrijskih delovnih mest, na katerih temelji tudi razvoj Selške doline, je še toliko bolj pomembno, da pričnemo odpirati nove oblike gospodarskega delovanja na osnovah kulturnega izročila in identitete, ki bodo zagotavljale razvoj in obstoj krajev v Selški dolini. Priložnosti, ki se nam odpirajo na tem področju, so neizmerno."

Prvi urednik je imel tudi odlične ideje, kako utreti Železnim nitim pot do bralcev, in je skupaj z uredniškim odborom ob vsaki številki izbral primerne umetnike. Zbornik so tako bralcem na prav svečan način približali: tenorist Janez Lotrič in pianist Tone Potočnik, zbori in glasbeniki Franceta Čufarja, Slovenski oktet in Grudnove Šmikle.

Primožu Pegamu, ponosnemu Železnikarju, je uspelo leta 2003 preudarno zbrati in povezati uredniški odbor Železnih niti in ustvariti osem knjig zbornika, v katerem avtorji s svojimi prispevki zapisujejo in s tem ohranjajo kulturno izročilo ter kulturno identiteto Selške doline v njenem materialnem, duhovnem in socialnem smislu. Nastalo je osem obsežnih, kakovostnih in verodostojnih zapisov, ki na spoštljiv in dostojen način predstavljajo življenje doline, odstirajo tančice ter oblikujejo samozavest, navdihujejo ideje in dajejo spodbude njenim sedanjim in bodočim rodovom. Zares veličastno delo. Primož, HVALA.

V imenu uredniškega odbora Železnih niti zapisala Tadeja Šuštar.

Zborniku na pot

Moram priznati, da me je predsednik Muzejskega društva Železniki Rudi Rejc spraval nekoliko v zadrego, ko me je prosil za uvodno besedilo oz. predgovor k že deveti izdaji Železnih niti. Kaj izreči ob rojstvu nove številke, s kakšnimi besedami pospremiti novorojenko na pot? Glede na to, da vseskozi skrbno spremljam dogodke v naši Selški dolini – prej v vlogi župana, zdaj pa kot poslanec DZ RS z nekoliko drugačne perspektive – bom skušal zapisati nekaj misli.

Pred seboj imam vseh osem zbornikov Selške doline, ki so izšli do sedaj. Z velikim zanimanjem sem vsako leto sproti prebiral članke v posameznih številkah, in čeprav se s katerim od njih kdaj tudi nisem popolnoma strinjal, moram reči, da se je moje obzorje poznavanja bogate kulturne dediščine Selške doline tudi na ta način širilo. V prvi številki je odgovorni urednik v uvodni besedi s prvim stavkom najavil: "Lepote Selške doline, zanimivost starih krajev, predusem pa ljudje, ki živijo in so živeli in ustvarjali v teh krajih, so zadosten motiv za pristop k realizaciji projekta, kot je zbornik Selške doline, Železne niti." Sam sem prepričan, da je bil pristop k takšnemu projektu povsem na mestu. Ni slučaj, da je pobudnik in izdajatelj zbornika prav Muzejsko društvo Železniki, ki je že vseskozi zelo aktivno in s tem na najlepši možni način vrši svoje poslanstvo ohranjanja in negovanja bogate kulturne dediščine naših krajev.

Številne stare zgradbe, ki so spomeniško zaščitene, plavž, kozolci, ohranjeni mlini in žage, kašče in ne nazadnje skrbno negovane muzejske zbirke v našem krajevnem muzeju pričajo o življenju naših prednikov in oživijo pod peresi piscev člankov, ki skušajo nas bralce na najbolj verodostojen način postaviti v stare čase. Prepričan sem, da bodo tudi naši zanamci z zanimanjem podoživljali čase naše generacije. Res je, da vedno bolj prodiramo v čas elektronskih komunikacij in knjiga s tem izgublja pomen, vendar bo Zbornik Selške doline vedno ostal neprecenljivi pisni vir življenja v preteklosti. Še tako zanimivi dogodki iz preteklosti zbledijo in gredo v pozabo, če jih nekdo ne zabeleži. Za vsem tem pa stojijo posamezniki, ki jim za to ni vseeno. In to so pisci naših člankov, ki pa za svoje delo ne prejemajo honorarja. Prav tem ljudem smo dolžni izreči iskreno zahvalo.

Še posebej pa sem vesel, da Železne niti odstirajo tudi življenje in delo naših ljudi, tistih, ki so s svojim delovanjem na različnih področjih pustili poseben pečat. Prav ti ljudje nas s svojim delom opozarjajo, naj skušamo tudi danes mi sami po svojih najboljših močeh kaj storiti za dobro vseh nas. Zgodovina je učiteljica življenja! Iz nje se lahko toliko naučimo! Ne moremo spregledati, kakšno razdiralno in uničujočo moč je v preteklosti imelo sovraštvo, nesloga med ljudmi, koliko gorja lahko naredijo nevoščljivost, laži, zamere ... In na drugi strani – koliko dobrega so lahko storili ljudje, ko so znali stopiti skupaj, si odpustili, segli v roke. S pridnim in poštenim delom, z medsebojnim sodelovanjem, s strpnostjo drug do drugega, predvsem pa z iskreno dobronamernostjo lahko tudi danes storimo veliko dobrega zase in za vse okrog sebe. O vsem tem nas uči zgodovina.

Želim si, da bi snovalcem Železnih niti ne pojenjala energija, ki jih je prevevala vsa ta leta, saj obstaja še toliko stvari, ki jih je treba zapisati! In želim si tudi, da bi Železne niti tudi v prihodnosti govorile o železnih rodovih pod Ratitovcem, ki so s trudom svojih rok in lepimi medsebojnimi odnosi ustvarjali žlahtne pogoje za bivanje.

Mihael Prevc

Zemljiška knjiga Železniki s konca 18. stoletja

Vincencij Demšar

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka, hrani lepo serijo zemljiških knjig s konca 19. stoletja pa vse do časa po drugi svetovni vojni.¹ Te knjige se delijo nekako na glavne z registri in zbirke listin. Listine so ali originali ali pa prepisi posameznih pravnih poslov v zvezi s premoženjem ali drugimi pravicami in dolžnostmi posameznikov, skupin: gospostva, župnije, srenje ... Listine so vse v nemščini in gotiči razen nekaj latinskih besed in imen krajev, ki so pisani v metelčici. Vse listine niso predstavljene v podrobnosti in tudi "obdelane" so samo do 230. strani.

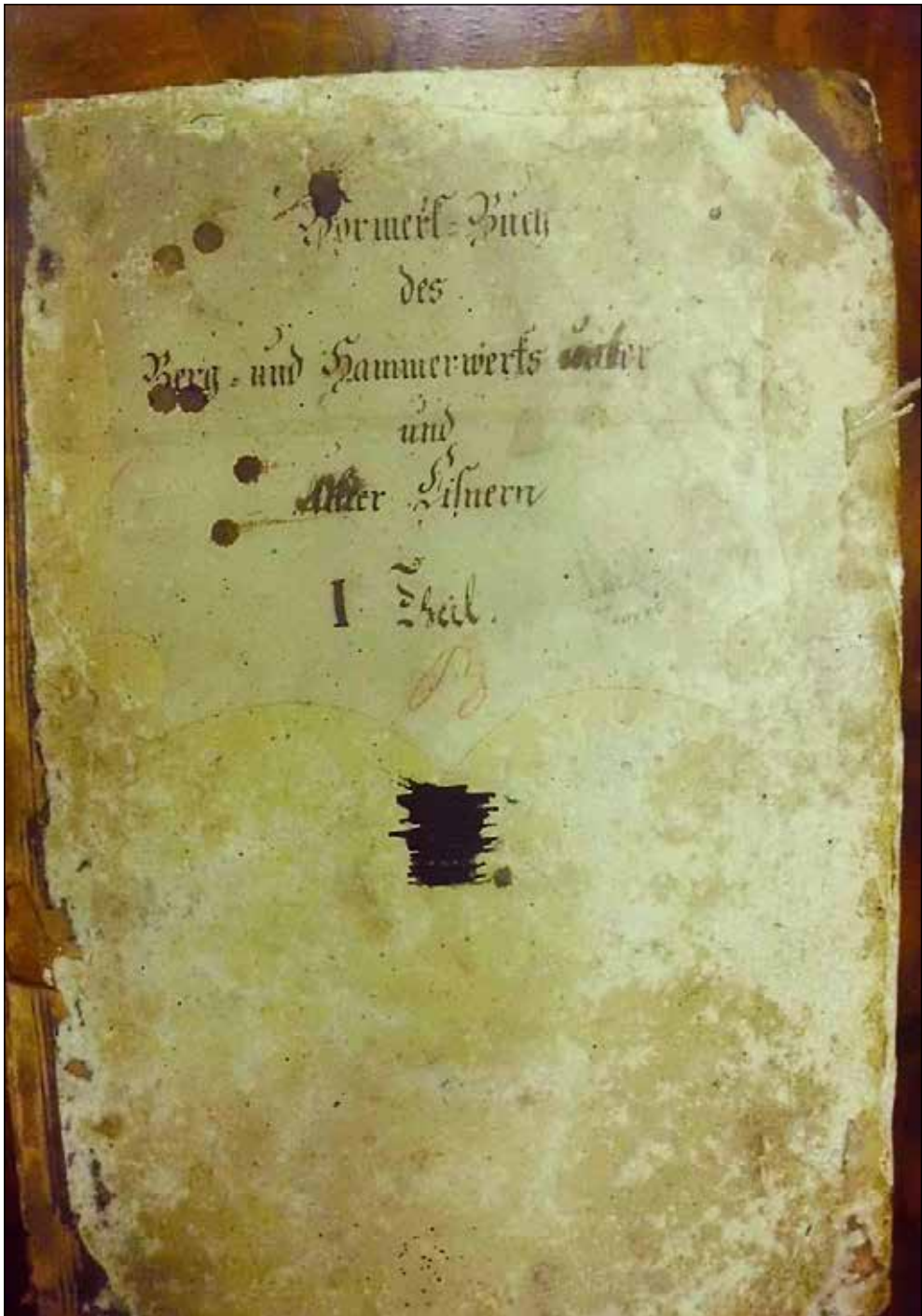
Pri pregledovanju najstarejše zemljiške knjige za Železnike sem pomislil, da mogoče mnogi ljudje, ki so kakor koli povezani z Železniki, ne vedo, kako bogat vir za zgodovino Železnikov so ravno te knjige. Mene so sprva predvsem zanimala ledinska imena po Železnikih in okolici. Mogoče je spoznati zgodovino posamezne hiše oz. domačtje: lastniki, vrednost premoženja, požari, revščina, način dela, navade, kultura, pravne zadeve itd.

Prve vpise v gospoščinsko zemljiško (dominialno) knjigo Železniki zasledimo v letu 1793. Zanimivo pa je, da so posamezne pogodbene stranke dajale vpisati stare pravne zadeve, predvsem zadolžnice, stare tudi čez 40 let. Verjetno je bil razlog varnostni, lahko pa tudi kaj drugega. Knjiga obsega 360 oštevilčenih strani. Za kasnejši čas je ohranjenih še več knjig. Omenim naj še, da sta h knjigam listin ohranjeni dve knjigi z registrom imen in priimkov.

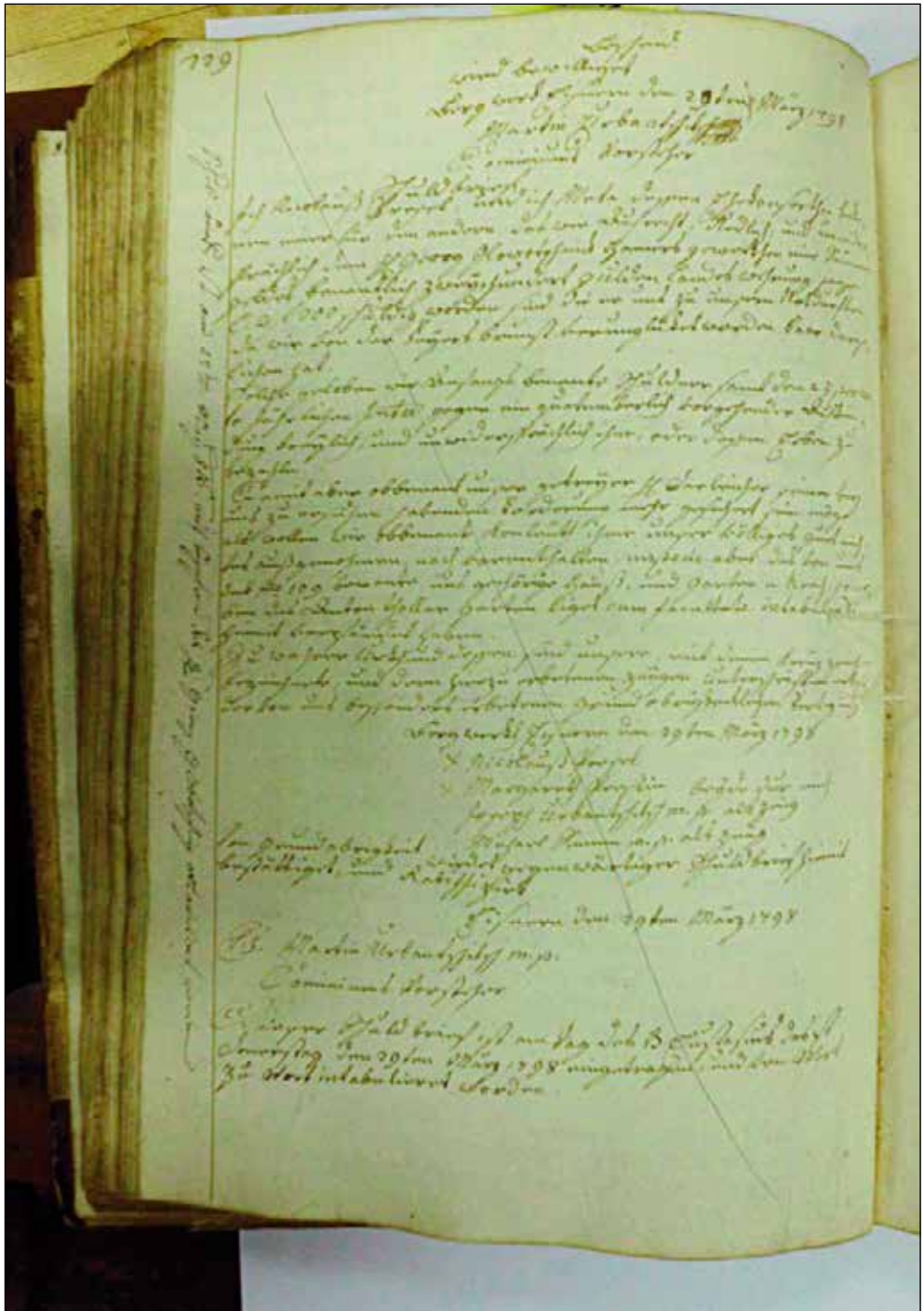
Imena krajev sem zapisal tako, kot so zapisana v originalu, pogosto tudi s predlogom: na, v ... Trnje (Dornach) se v tem zapisu do strani 230 omenja samo enkrat, Racovnik pa nikoli, ne v nemški ne v slovenski obliki. Železniki tu nikoli niso omenjeni v slovenski obliki. Po uradnem oštevilčenju so eno naselje s čez 130 hišnimi številkami. S številko 1 začno v Spodnjih Železnikih in potem navzgor. Redko je zapisano samo Železniki in številka hiše; praviloma se delijo na Spodnje (Unter Eisnern) in Zgornje Železnike (Ober Eisnern). Jesenovc je omenjen, vendar ne kot samostojno naselje, temveč v okviru Zgornjih Železnikov. Sem spada tudi zaselek Volčja vas, včasih imenovan tudi Smolenska grapa,² a vedno brez samostojne numeracije in šteta je pod Železnike. Ustaljene oblike priimkov in imen sem slovenil, le izjemoma sem jih včasih zapisal v obliki originalnega zapisa v knjigi.

Predstavniki lokalne oblasti za Železnike so bili izvoljeni iz vrst fužinarjev, kar pomeni zgornjega sloja prebivalcev. Glede na njihove podpise v različnih obdobjih so se večkrat menjavali, s tem da so nekateri čez nekaj časa ponovno izvoljeni. Zato je pripis pri podpisu, da je nekdo "ta čas" kra-

jevni sodnik, čisto na mestu. Podpisovali so se z različnimi nazivi: Sigmund Pflieger kot "ta čas podrudarski sodnik" (Unterberg Richter)³. Z enakim nazivom se je podpisoval Johan Peter Plauz⁴ in Franz Dionisi Urbančič,⁵ ki je opravljal to funkcijo v letih od 1771 do 1775. Leta 1785 oz. 1793 je omenjen Franz Anton Homan kot (raz)sodnik in predstojnik rudarjev (Schied Richter und Bergwerksvorsteher).⁶ Posebna uganka je lahko Martin Urbančič, ki je na strani 39 leta 1782 podpisan kot cesarsko-kraljevi rudarski predstavnik (K.K. Knapschaft Vorsteher); na strani 40 in 41 leta 1787 in 1791 kot krajevni sodnik oz. predstavnik gospostva (Orts Richter, Dominus Vorsteher), leta 1787 pa je predstavljen na strani 47 kot predstojnik mestnega pomerija in krajevni sodnik (Burgsfrids Vertreter und Orts Richter). Podobno je leta 1789 na strani 7 omenjen kot zastopnik rudarjev in mestnega pomerija (Bergwers und Burgfrieds Vertetter) v Železnikih. Uganka je uporaba izraza pomerij v Železnikih, ker bi to dodatno potrjevalo upravičenost in razlog za ledinsko oz. hišno ime Mejovka v bližini Škofinca pri spodnjem kamnitem mostu. Nekatera mesta, kot npr. Ljubljana in Škofja Loka, so imela prav z mejniki določeno, do kje sega oblast mesta oz. trga. Sicer pa tudi Blaznik v svoji knjigi Škofja Loka in Loško gospostvo omenja na strani 325 železnikarski pomerij, znotraj katerega so Železnikarji lahko prosto lovili ribe. Priznam, da mi ni čisto jasen sistem delitve pravic posameznikov do dela oz. deleža v plavžu ali v velikim kladivom v cajnarcah, čeprav je o tem že kar nekaj dobre literature.

Naslovna stran zemljiške knjige.

Ena izmed obravnavanih strani v zemljiški knjigi.

1. Lovrenz Schneider proda "ein Tag Stueckhammers **Skarieuz** in der 5 Rey Wochen Pfüngstag genannt" za 55 gold. – str. 2; 17. 8. 1786.
2. **Na Skarieuz**. – str. 3; 17. 9. 1786.
3. Po izročilni pogodbi, nastali v Ljubljani 10. 5. 1773, potrjeni pa v Železnikih 16. 7. 1789, sta zakonca Schneider izročila sinu hišo na Trnju (am Dornach) in "1 tag grossen Hammers zu Unter Eisen, ein Essfeuer **Na Prode**". – str. 5; 16. 7. 1789.
4. **Nivza** – njiva, ki je prodana za 400 gold.⁷ – str. 8; 6. 2. 1786.
5. **Martini werch** – od tod omenjen Gregor Jauch, podložnik loškega gospostva, ki je posodil Maruši Kemperlin, lastnici hiše Železniki 113, 150 gold. – str. 11; 4. 9. 1789.
6. Oglarnica (Kohlbähre) **na Mletsche**, dva kopišča Kohlstät **u Pallihouze**, tri kopišča **sa Romescham**, eno kopišče **u Stumpache** in dva kopišča **per Planine**. – str. 13; 19. 6. 1789.
7. Ješa (Essfeuer) **na Prode**, grmovje (Behielzug) v **Plenschak**, grmovje s senožetjo (Heumath) v **Plenschak**, kopišče **Viela(o)nze** in **Oberavizah**, zevnik (Krautgarten) **Na Prode**. – str. 25; 6. 6. 1782.
8. Luka in Marija Košmelj, Zgornji Železniki 82, izročata sinu Johanu prostor za hišo skupaj s pravico sekati les (Behölzung in Berg) na Hribu, zelnik **Sa Paistuvo** pri vodi in vrt pri pregradi (Weer) v Zgornjih Železnikih. – str. 31; 24. 3. 1790.
9. Filip Froelich, župnik v Trstu, potrjuje, da je prejel v gotovini celotno kupnino 2.080 gold. za realitete, ki sta jih kupila Primož Martinčič, Hammerwerkwer v Železnikih, in njegova žena Marija. – str. 5; 19. 4. 1788.
10. Martin Urbančič se podpisuje kot "Bergwerks und Burgfrieds Vertreter" v Železnikih. – str. 7; 17. 7. 1789.
11. V zadolžnici zastavi dolžnik tudi ženski sedež (Weiber Sitz) v cerkvi sv. Antona v Železnikih, ki ga je kupil od Antona Tollarja. – str. 32; 10. 6. 1790.
12. V zadolžnici je omenjen Martin Koblar, "Posterschmit",⁸ lastnik ješe v Železnikih. – str. 34; 16. 9. 1776.
13. Jerni Koptschauer se je zadolžil pri Nikolaju Meguschar, kmetu (Hubsass) iz Zgornje Smoleve (Obersmoleva), za 200 gold. Zato pa zastavi Kopčavar svojo hišo Železniki 125 v **Volčji vasi** (zu Wolfdorf) in gozdni delež v **Spodnji Smolevi** (in untern Smoleva) in zraven nahajajoči se vrt. – str. 37–38; 23. 7. 1786.
14. Zadolžnica (Schuld oder Saz Brief), s katero Nikolaj Kramer in žena Uršula dobita posojilo pri Nikolaju Megušarju, kmetu gospostva Loka, 220 gold. Zato zastavita od Preslove vdove kupljeno hišo Železniki 18 z vsemi prituklinami kakor tudi vrt pri znamenju in drugi nad tem **Pod Drčam** (die Garten als einen **per Snamne** ein deto ober disen pod Dertscham), prav tako ješo, ki pripada nam in stoji poleg ješe Franca Dionizija Urbančiča in Primoža Martinčiča. Na tej strani tudi piše, da je 14 "Zachini" 70 gold. – str. 39; 20. 5. 1782.
15. Gregor Jerala je kupil Bobkovo hišo, Železniki 37. Zato mu je posodil častitljivi gospod Edmund Bobeckh, eks cistercijaner iz Kostanjevice (excisterziensern von Landstrass), 100 gold. n. v. Zato zastavi hišo Železniki 37. – str. 40; 4. 5. 1791.
16. Jakob Ažman ob zadolžitvi za 100 ogrskih dukatov s 5-odstotnimi obrestmi zastavi vse premoženje, tudi hišo, ki leži med hišama Marka Da-

- garin in Jožeta Tavčarja v Zgornjih Železnikih: vrt, senožet, gozd za kurjavo (?) (anreinenden Garten, Heymatl, behilzung antheil, item zugestehenden Crimat Kollen und Gartl). – str. 42; 16. 4. 1758.
17. Andre Šušteršič in žena Marija, r. Globočnik, se zadolžita za 300 gold. pri Juriju Globočniku (Glowotschnik). Zato zastavita veliko kladivo (norca) v sredo v vrsti šestega tedna, skladišče oglja poleg vrat velikega kladiva, en dan cajnarico na **Skarjevc** na drugi ponedeljek v vrsti in dvoje kopišč **"u Praprotne doline"** ter pet kopišč **"sa gosho"** skupaj z lesom za drvarijo (Ein Tag grossen Hamers zu Untereisnern Mittwoch in der 6 Rey Wochen gennant, Kohlbahn an Blau neben gossen Hamer Thor dasselbst, ein Tag Zainhammer an Skerjevz in der zweiten Reywochen Montag genannt, zwei Kolstaett u Praprotne Dolline, und fuenf Kolstaett sa gosho samt darzu ghoerige behoezung). – str. 45; 17. 8. 1779.
18. Zadolžnica Petra Feigla in žene Uršule, Železniki 12. Za 25 gold. posojila zastavita svojo hišo in vrt v **"Snegounk"**. – str. 48; 15. 6. 1791.
19. Zadolžnica. Warlovi dediči imajo vrtove, senožeti in gozdove (Behülzung) **"u Nivah"**. – str. 49; 4. 6. 1791.
20. Kupno pismo. Andre Megušar proda 8 kopišč; od tega dva **"pri Potok"** med kopišči Franca in Urbana Urbančič in 6 kopišč **"in Uokverh"** med kopišči Martina Urbančiča in g. Johana Plauza. – str. 54; 11. 10. 1791.
21. Kupno pismo navaja 18 15/17 dukatov = 18 zec-hin oder 90 gold. – str. 55; 9. 11. 1790.
22. Poročno pismo med "Wol Edl Vesten und furnemen Herrn Franz Jacoben Plauz" kot ženinom ... in "Ihr tugentchoften Jungf. Maria Urschula", hči pokojnega Wlasija Preuza, nekdanjega fužinarja v Zgornjih Železnikih, in njegove žene Marije Preuz, rojene Jelenc. Skupno daje ženin ženi obporoki 1.100 gold. – str. 62; 10. 2. 1764.
23. Zadolžnica. Primož Martinčič dolguje 248 gold., zato zastavi posojilodajalcu Matevžu Lotriču iz Dražgoš dve ješi; eno pri jezu pod lazam **"bey der Weer pod lasam (?)"** in drugo, ki jo je kupil od Nikolaja Kramarja in leži **"u Sgornem plat"** poleg ješe Franca Dionizija Urbančiča. – str. 67; 7. 2. 1792.
24. Jakob Ažman, podložnik (Untersas) v Železnikih, v testamentu določi 4 cekine za svoj pogreb z dvema duhovnikama. Kar pa ostane, pa naj berejo maše, kupijo žito, da spečejo kruh, ki naj ga razdelijo med reveže. Sin Urban je generalni dedič. Dvema hčerama pripada pri polnoletnosti (Vogtbarkeit) vsaki po štiri cekine in postelj-nina po običaju (Stand gemass beteiligen solle). Ženi Jeri zagotovi doma doživljenjski užitek; če pa bi spremenila stan, dobi 60 gold. Bale platna (Leimbat Rollen), ki jih je sam kupil, pa ostanejo doma. – str. 71; 23. 9. 1765.
25. Najemna pogodba, s katero dasta Primož Martinčič in njegova žena Marija v najem (Bestand) Juriju Schmidu svoj mlin s tremi kolesi in tremi stopami skupaj s hišo in zraven nahajajoči se vrt oz. njivo z vsemi pritiklinami pod naslednjimi pogoji:
- Mlin s pritiklinami in njivo dajeta za dobo šest let. Pri tem je najemnine vsako leto 15 cekinov oz. 75 gold.
 - Schmid bo zakoncema (conleute) letno dajal za kurjavo deset bukovih dreves, ki mu jih bo Martinčič odkazal.
 - Najemodajalec plača 500 gold. in od tega bo najemodajalec jemal kot letni obrok po 100 gold. ("wo sie Bestandgeber ihme Schmid zu Tilgung dieser Schuld Jährlich L. W. 25 f. zu dem Bestand dern f. 75 zu zahlen sich verbunden, wodurch

- Jährlich L. W. f. 100 segen solten").
- Najemodajalec da najemniku posojilo v višini 500 gold., pri čemer so letno 5-odstotne obresti.
 - Najemnik bo najemodajalcu dajal od sadja tri mernike jabolk, en mernik hrušk in en mernik orehov. – str. 72; 3. 2. 1792.
26. Izročilna pogodba, po kateri izročča Primož Martinčič svoji ženi Mariji posest, ki jo je kupil od g. Filipa Fröhliha, mestnega župnika v Trstu. Martinčič je kupil že 12. 12. 1787 od Fröhliha hišo v **Volčji vasi** (Wolfsdorf) skupaj s pripadajočim mlinom; zraven pa še prostor za mlačvo (Dreschboden), hlev (Stall), vrt za sadike (Pflanzgarten), travnik /?/ (Wiswachs), gozdni delež v Smolevi (**in Smoleva**), prav tako pa tudi Frelihov gozd (Behülzung), imenovan "**Laschuoviz**", kar pa je sedaj vse posekano. Sedaj Primož Martinčič to lastnino izročča svoji ženi Mariji v popolno pravico razpolaganja. Zato so sedaj to vpisali v zemljiško knjigo. – str. 76; 21. 6. 1792.
27. Pri poravnavi na sodišču v Škofji Loki med Mizo Martinčič in Danielom Fröhlich zaradi dediščine pri prodaji pohištva v vrednosti 178 gold. so vpisali v zemljiško knjigo tudi oba cerkvena sedeža v obeh cerkvah v Železnikih. – str. 77; 25. 6. 1792.
28. V poravnalni pogodbi je omenjeno, da ima Andre Megušar poleg Johana Koblarja lastno skladišče oglja (Kolbahren) "in der Obern Gasse"⁹. – str. 79; 6. 12. 1791.
29. Andre Megušar proda Matevžu Luznarju z Rudna dve lastni kopišči "**u Passnem Verch nad Tratto**", ki sta poleg kopišča Mihaela Semena in Jakoba Megušarja. – str. 81; 21. 9. 1792.
30. Gregor Gasser 27. 11. 1791 toži fužinarja Primoža Martinčiča zaradi odvoza šest sodčkov "Wartnäg", vrednih 18 gold. – str. 82; 15. 6. 1792.
31. Franc Hrovat, lastnik hiše Spodnji Železniki 4, izroči le-to svoji hčeri Elizabeti in zetu Luku Černivcu (Tscherniuiz) skupaj z dvema vrtovoma "**u Snegovke**". – str. 82; 7. 3. 1785.
32. Tomaž in žena Maruša Pógamb, kajžarja (Insass) v Železnikih, zastavita svojo hišo v Spodnjih Železnikih, ki sta jo kupila od Antona Demšarja z Rudnega, podložnika Loškega gospostva. Dolgujeta mu še 100 gold. s 4-odstotnimi obrestmi. – str. 85; 28. 5. 1767.
33. Ista dva kot pod štev. 32 si sposodita pri istem kreditodajalcu še 50 gold. zaradi izdatkov. Tudi za to zastavita svojo hišo v Spodnjih Železnikih 36. – str. 86–87; 18. 3. 1779.
34. Poravnava med Primožem Martinčičem in Jurijem Šmidom. Prvi izroči lasten moški sedež (Mans Siz) v cerkvi sv. Antona v klopi številka 4 v zgornji vrsti (in dem Stuel No 4 in der Obern Reß) Juriju Schmidu in njegovim dedičem proti posojilu za 35 gold. Če Primož ne vrne gornjega posojila do sv. Matija 1796, pade omenjeni sedež Juriju Schmidu in njegovim dedičem. S tem sedežem potem lahko ravnajo kot z ostalo imovino. Pravico jo imajo upravljati, pa tudi prodati ali zamenjati. – str. 87; 12. 11. 1792.
35. Poravnava med Gregorjem Pintarjem s Češnjice (**zu Zhessenza**) in Mizo Martinčič iz Železnikov zaradi neplačanega dolga za žeblje v višini 52 gold. Šlo je za dva sodčka žebljev vrste canali. Vsak sodček je vseboval 18.000 žebljev. Tisoč žebljev tehta okoli 7 funtov.¹⁰ Prvi obrok plača o božiču leta 1792, drugega pa konec posta 1793. – str. 88; 22. 11. 1792.
36. Primož in Mica Martinčič sta zastavila za posojilo sto dukatov Juriju Globočniku v Volčji vasi (**Wolfsdorf**), mlin, hišo, njivo, travnik, les za drva (Behülzung) "**u Smoleu**" ter gozd in teren (Waldung und teren) "**Lashnouz**". – str. 88–89; 11. 3. 1793.

37. Gospod Johan Sigismund Pflieger proda Primožu Bičku (Witschick) hišo na Jesenovcu (**Jessenouz**) števil. 121 skupaj s štirimi njivami za 300 gold. Plačal bo v treh letih. Zraven je pripis: Primož Biček je prosil za izbris tega dolga – ekstatulacijo 8. 6. 1806. – str. 90; 15. 2. 1792.
38. V poročnem dogovoru med ženinom Martinom Troxerjem in nevesto Mizo Pfeifferin, vdovo, da ženin za jutrnjo (Morgengab) 500 gold., nato še 100 gold. in dva cekina. – str. 93; 11. 10. 1753.
39. Gregor Kossem proda Urbanu Čemažarju dva vrtova "**u Kras**" poleg Urbana Čemažarja za 75 gold. – str. 95; 9. 12. 1792.
40. Primož Martinčič proda za 21 gold. Marku Fabianu, kajžarju (Kaüschler) na Rudnem (**von Ruden**), kopišče s pripadajočim lesom (Behülzung "**Tschessenz per Drobnoz**") na koncu **Reškovega travnika pod lesom Globočnika** in kopiščem gospoda Franca Dionizija Urbančiča. – str. 95; 13. 5. 1793.
41. Poravnava med Primožem Martinčičem in ženo Mico z Lukom Utschniskarjem iz soseske sv. Barbare zaradi žita v vrednosti 105 gold. 24 kr. – str. 96; 18. 4. 1793.
42. Andrej Megušar proda za 47 gold. 30 kr. Gregorju Schneiderju svoje skladišče oglja (Kolbahren) "**in der Obern Gassen**" v Spodnjih Železnikih na (ob?) vodi (**an dem Wasser**), ki sta ga pregradila skupno s kupcem. Prodajalec ima poleg tega skladišča še eno skladišče oglja. – str. 96–97; 12. 6. 1793.
43. Primož Demšar izroči sinu Janezu svojo hišo v Zgornjih Železnikih števil. 111 skupaj z zraven ležečim vrtom in njivo. Prav tako druge vrtove, travnik in gozd za drva (Behülzung), kjer koli že so. – str. 97; 14. 6. 1793.
44. Lovre Schneider si sposodi pri Primožu Demšarju, tukajšnjem kajžarju, 200 gold. Zato pa zastavi svoje imetje, hišo Železniki 62 in ješo (Esfeuer) "**na Prod**" poleg Groge Jerale in Štefana Semen. – str. 99; 20. 6. 1793.
45. Testament. Marija Michellitscin v oporoki nameeni za stroške ob smrti 200 gold., za hišo za sirote (Weisenhaus) en gold., po smrti svoje matere za pogrebne stroške in maše 50 gold. Njena mati naj ostane kot doslej v skupnem gospodinjstvu. Vsakemu svojih štirih otrok pripada 200 gold., hčerama pa tudi obleka (Leibskleider), prav tako tudi ob spremembi stanu otrok dnevna ohcet, obutev in obleka od nog do glave ter vsakemu postelja. Če bi kateri od otrok prej umrl, njegovo dediščino dobijo preživeli v enakih deležih. Če bi kateri od otrok pred polnoletnostjo šel na svoje (v službo), naj se mu izplača njegov dedni delež z obrestmi vred. Univerzalni dedič postane njen mož Joseph. Otroci pa so po imenih: Polona, Barbara, Jozef in France. – str. 101–102; 5. 4. 1793.
46. Josef Michelitsch je kupil od gospe Uršule Stenouniz, prej Plauz, mlin in vse, kar spada zraven, za 850 gold. n. v. Ker ni vsega plačal, zastavi Mihelič prodajalki kupljeni mlin skupaj s hišo zraven, malo hišico (das klein Haysel **über den Rünfaal**)¹¹ skupaj z njivo in travnikom "**in Berg**". Ker je dobil pravico do kupnine Janez Dolenc, ima pravico do tega dolga. – str. 102; 8. 7. 1793.
47. Pri poravnavi je omenjena Mica Leuitschnig. – str. 106; 18. 7. 1793.
Marija Šušteršič, rojena Globočnik, zastavi bratu Juriju Globočniku za posojilo 93 gold. 30 kr. svojo hišo Železniki 43. – str. 106; 11. 10. 1793.
48. Ker je Marija Levičnik dolžna Luku Tretmanu 40 gold. 6 kr. n. v., zastavi cerkveni sedež v drugi klopi v farni cerkvi sv. Antona. – str. 107; 14. 10. 1793.

49. Jakob Megušar se je zadolžil za 51 cekinov in 5 "Patzen" ali 217 gold. 2 kr. n. v. pri Petru Preslu. Zato pa mora zastaviti vse svoje premoženje, in sicer: pogorišče (Brandstat) poleg Jakoba Presla, ješo v kovačnici (Schmidhütten) na potoku Smolevi (**an Wolfswasser**) poleg ješe Primoža Martinčič, nato ves les na in izven "**Jellouza**"; nadalje za tri dni veliko kladivo, nato delež pravice do plavža v torek v drugem tednu in "als eimen in der zweiten Reßwochen Dienstag, zwei in der Fünften Reßwochen Montag, und Dienstag". – str. 109; 13. 11. 1793.
50. Poročno pismo med vdovcem Antonom Rebulo (Rewull) in nevesto Ano Luznar določa, da če nevesta do 24. leta ne bo imela otrok (telesnih dedičev), bo ženin vrnil nevestinim staršem sto gold., sto gold. pa ostane ženinu. Ženin zastavi ženi poleg tega še dva dni veliko kladivo v zgornjih Železnikih na torek v tretjem in na sredo v osmem vrstnem redu (Raßwochen), nato hišo v Zgornjih Železnikih šte. 118, nadalje zraven ležeči vrt, gozd za drva in tri ješe "**Na Logu**" in eno zadaj za "**Rinsaal**" v Zgornjih Železnikih. – str. 111–112; 14. 3. 1793.
51. Andre Jerala iz Spodnjih Železnikov si sposodi 25 cekinov oz. 125 gold. od Matevža Megušarja, kajžarja (insas) v Zgornjih Železnikih: Dolg vrne v treh letih s 5-odstotnimi obrestmi. Če se dolžnik ne drži roka, dobi posojilodajalec Jeralovo ješo na potoku Smolevi (am Wolfs Waßer) z vsemi pritiklinami vred. – str. 113; 19. 12. 1793.
52. Kopišče (Kohlstatt) in **Salem Potok pod Kram-pesham** skupaj s pravico sekati drva (Gehuelz) je prodal Jakob Megušar, fužinar (Hammers-Gewerk) iz Spodnjih Železnikov, Leonardu Kramarju za 60 gold. od prav od tam. – str. 104; 4. 7. 1793.
53. Po zadolžnici novembra 1793 dolguje Jakob Megušar, fužinar (Hammerwerk) v Spodnjih Železnikih, Paulu Jawerju zaradi soudeležbe pri žeblih (an Nägl Antipation) 15 cekinov. Zato zastavi in da sodček žebljev, ki vsebuje 18.000 žebljev (mit 18/m), in sicer na prvi dela prosti dan (an die Raüearbeitenden Tag), vreden pet cekinov, ostalo – deset cekinov – pa bo poravnal čez eno leto. Garancija za vse dolgove pa je tudi zastavljeno skladišče oglja, ki stoji v Zgornjih Železnikih pod zgornjo lipo (**Unter den Obern Linden Baum**). – str. 115; 16. 11. 1793.
54. Na krajevnem sodišču v Škofji Loki so razsodili dne 24. 12. 1793 na predlog Marine Ane Krušnickin po pooblaščenca Paulu Luznarju zoper Primoža Martinčič in njegovo ženo Mico zaradi 125 gold. skupaj s sodnimi stroški 4 gold. in 28 kr. Za poplačilo dolga je zastavljeno celotno premoženje zakoncev Martinčič, in to je: hiša v Spodnjih Železnikih šte. 42, hiša v Volčji vasi šte. 122 skupaj z mlinom, s skednjem (Dreschboden) in hlevom, zelnik (Pflanz Garten), senožeti (Wießwuchs), gozdni deleži "**u Smoleu**", skupaj celoten teren "**u Laschnovitz**". Prav tako je zastavljeno veliko kladivo (Streckhammer) dva dni na Skarjeuz na tretji ponedeljek in peto sredo v mesecu. Zraven sodita še dva ženska sedeža in en moški v podružnični cerkvi sv. Ksaverija ter še en moški sedež v tretji klopi v cerkvi sv. Antona. – str. 116; 7. 2. 1794.
55. Matevž Megušar, fužinar, in žena Agata s testamentom izročata ob bolezni, a še zdravega razuma sinu Jakobu, univerzalnemu dediču, kopišče (Kohlstadt) "**per Stanu per Hribel**" in 11 kopišč "**u Salem Potoku**". Drugi sin Martin, ki živi v Trstu, dobi 125 gold. – str. 118–120; 19. 7. 1790.
56. Jakob Megušar je dolžan svoji sestri Mici Klopčič, rojeni Megušar, po testamentu očeta iz leta 1790 skupno 191 gold. Za zavarovanje tega dolga mora Jakob dati pod hipoteko: hišo Spodnji Železniki 30, zelnik "**u Otokah**", skladišče oglja "**na Metschich**", drugo pri zgornji lipi (**unter obern Linden Baum**), vsa kopišča "**u Jelenze**" in ene-

- ga "**u Sallem Potok**", tri dni kladivo (Hammer) v Spodnjih Železnikih in en dan norca (Strekhamers) na "**Jskarjeuz**" in ješo na Smolevi (am **Wolf Wasser**). – str. 121–122; 18. 2. 1794.
57. Mihael Semen po sodbi dolguje 17 gold. in 30 kr. Zato zastavi svoj košček zemljišča (Fleck Grunde) "**na Wbrod**". – str. 123; 24. 2. 1794.
58. Pavle Dagarin in njegova žena Neža, kajzarja v Zgornjih Železnikih, zaradi posojila 292 gold. zastavita Matevžu Ambrožiču naseljeno hišo Železniki 83, vrt "**na Krasse**" in "**pod Vontshizo**". – str. 125; 26. 2. 1794.
59. Agata Megušar, kmetica (Hüblerin) v "**Smoleva**", posodi Grogi Jerala in ženi Elizabeti, kajzarjema v Železnikih, 37.250 gold. Jeralova zastavita zato svojo hišo Spodnji Železniki 37 in lastno ješo "**na Prode**" v drugi kovačnici (in der zweiten Schmied Hütten). – str. 126–127; 20. 1. 1794.
60. Primož Martinčič, fužinar, proda za 200 gold. fužinarju Valentinu Koblarju en dan norca (Strekhamer) na "**Scarjevz**", četrtek v petem tednu, nato skladišče oglja poleg Štefana Semen in ješo "**u Sgornem plat**" v srednji kovačnici. Kot priča se je podpisal Martin Jerala in sam pripisal "naproschena pritsha". – str. 129–130; 14. 5. 1793.
61. Marko Frólich in žena Elizabeta najameta posojilo 200 gold., zato zastavita svojo hišo v Zgornjih Železnikih 109 in zraven še vrt "**u Kraß**" zraven Jožefa Bička. – str. 132; 25. 4. 1794.
62. Kaspar Novak, podložnik loškega gospostva, kupi od Primoža Martinčiča kopišče za 30 gold. "**pod Novakovim poljem**". – str. 133; 1. 2. 1793.
63. Johan Novak, podložnik loškega gospostva, kupi kopišče od Primoža Martinčiča za 24 gold. "**u Bosovizach**" poleg Groga Frakelna in Valentina Koblarja. – str. 134; 12. 2. 1794.
64. Mica Levitschnick si sposodi 30 gold. pri Valentinu Groharju, fužinarju (Hammer) v Železnikih, s 5-odstotnimi obrestmi. Za garancijo zastavi po pokojnem očetu Juriju in še živi materi Mariji Levičnik, sedaj poročeni Martinčič, en dan kladivo v četrtek v tretjem tednu. Dolg je bil izbrisan 8. 4. 1808. – str. 136; 28. 3. 1794.
65. Gregor Gašperin, kajzar, Železniki 69, pa je posodil Mici, rojeni Levičnik, poročeni Demšar, hčeri Jurija Levičnika in Mariji, sedaj poročeni Martinčič, 100 gold. Če vrne v enem letu, so obresti 4-odstotne, če traja dlje, pa 5-odstotne. – str. 138; 24. 7. 1794.
66. Andre Jerala, kajzar v Železnikih 25, dolguje 75 gold. Gregorju Gašperinu. Garancija sta dve ješi, obe v Spodnjih Železnikih in na Smolevi (**Wolfs Wasser**), ena ješa v prvi, druga pa v drugi kovačnici. – str. 140; 26. 7. 1794.
67. Andre Jerala, kajzar v Železnikih 25, dolguje 200 gold. Johanu Gašperinu. Prvi je kupil 13. 1. 1792 hišo Nikolaja Čemažarja, Železniki 25 v Spodnjih Železnikih. Dolg je obremenjen s 5-odstotnimi obrestmi in zastavo taiste hiše. – str. 141; 22. 9. 1794.
68. Jožef in žena Agata Kos, prebivalca v Zgornjih Železnikih 124, vzameta posojilo 800 gold. pri Petru Preslu, da sta si lahko 16. 5. 1794 kupila hišo in mlin od Primoža Martinčiča in njegove žene Marine Martinčič v Volčji vasi (**Wolfs dorf**) štev. 123. – str. 144; 6. 10. 1794.
69. Mica Levičnik si 20. 1. 1794 sposodi pri fužinarju Valentinu Groharju 60 gold. Dne 28. 3. 1794 zastavi isto kot pod štev. 64 in tudi dolg je izbrisan kot pod štev. 64.¹² – str. 147; 20. 1. 1794.
70. Marko Frólich in žena Elizabeta za 50 gold. dolga zastavita svojo hišo Železniki 109, vrt zraven hiše in vrt "**u Kraß**" poleg vrta Jožefa Bička. – str. 151–152; 18. 3. 1795.

71. V poročnem pismu med Pavlom Jelencem, fužinarjem iz Spodnjih Železnikov, in ženo Uršulo, hčerjo Valentina Šolarja, je zapis, da je nevesta prinesla v zakon dva stara pšenice, polovico povesima (Beuten /?/¹³) prediva, kravo in bika (Stiers¹⁴). Mož pa da ženi v gotovini 50 gold. kot poročno darilo. – str. 153–154; 2. 6. 1795.¹⁵
72. 17. 3. 1795 Jakob Rand iz "**Martinberg**", loški podložnik, posodi 300 gold. s 5-odstotnimi obrestmi Jožefu Kossu, prebivalcu Železnikov 124, ker je Rand 16. 5. 1794 kupil od Primoža in njegove žene Marije Martinčič mlin v Ovčji vasi (**Zu Wolfs dorf**), hišo Železniki 123, domačijo (Behausung) s pritiklinami vred. – str. 156; 5. 6. 1795.
73. Jožef Kos, prebivalec Železnikov, najame posojilo 100 gold. s 5-odstotnimi obrestmi pri Pavlu Javerju. Zato zastavi svoj vrt pri poti (bei dem Weeg) "**u Krass**", vrt poleg Andreja Warla in vrt nad mlinsko zapornico "**u Smoleva**" (ober der Muhl Wasser Währ) in hišo Železniki 124. – str. 159; 9. 7. 1795 ob 9. uri.¹⁶
74. Jožefu Kosu je Jožef Biček posodil 50 gold. s 4-odstotnimi obrestmi (Witschick), zato pa Kos zastavi lasten vrt "**u Vorehouz**". – str. 160; 9. 7. 1795 ob 9. uri.¹⁷
75. V poročnem pismu med Jožefom Kosom in ženo Agato, rojeno Walantisch, je ženin dal ženi 585 gold., enako pa tudi ona njemu (Gegenschreibung). – str. 162–163; 9. 7. 1795 ob 6. uri popoldne.
76. Zadolžnica števil. 50. Jožef Kos in žena Agata si sposedita pri Jožefu Torkarju, loškem podložniku, 60 gold. – str. 168; 15. 7. 1795.
77. Jožef Kos in žena Agata si sposedita pri Gregorju Erženu, podložniku iz Bitnja, 125 gold. s 5-odstotnimi obrestmi. Zakonca zastavita vse premoženje. – str. 170; 7. 8. 1795.
78. Marija Demšar si sposedi pri Gregorju Gašperinu, kajzarju v Železnikih, 15 cekinov, kar je enako 75 gold., s 5-odstotnimi obrestmi, zato pa zastavi dedni delež po testamentu očeta Jurija Levičnika, materni delež, ki ga ima sedaj Primož Martinčič, in sicer en dan kladiva (Hamers¹⁸) v torek v tretjem tednu in kar je prejela kot zaželeno. – str. 171; 28. 8. 1795.
79. Po izročilni pogodbi med očetom Primožem in sinom Johanom iz Železnikov 111 dobi sin po očetovi smrti hišo in zraven nahajajočo njivo in vrt ter travnike (Heumathe), gozdne dele (Holzantheile) in les za drva (Behülzung)¹⁹. Sin je dolžan skrbeti za izročiteljevo ženo oz. za svojo mamo, ki ji pripada hišni kot, kurjava v kaminu (dabei befindlichen Kamin). Če ne bi mogla živeti skupaj, ji sin preskrbi stanovanje in kurjavo drugod. Otrokom Urbanu, Heleni in Mariji je dolžan vsakemu po doseženi polnoletnosti 100 gold. skupaj s 4-odstotnimi obrestmi in ob poroki primerno obleko. – str. 173–177; 21. 1. 1794.
80. Jur²⁰ Debelak si sposedi 220 gold. s 5-odstotnimi obrestmi pri Valentinu Groharju, fužinarju v Spodnjih Železnikih, ker je kupil od Gregorja Stallitza hišo. Vrnil bo v dveh letih. Za garancijo zastavi kupljeno hišo, klet, hlev, gozdni delež in zelnik – vse v dobrem stanu. – str. 178–179; 23. 9. 1795.
81. V poročnem pismu med ženinom Jakobom Semenom in nevesto (der tugendsamen) Marijo Košmelj, oče ženina Štefan Semen podari sinu Jakobu en dan veliko kladivo (Grossenhamer) v Spodnjih Železnikih v četrtek četrtega tedna (in der 4-ten Raß Woche Erchtag), ješo "**na Prod**" med ješo Lovra Schneiderja in Gregorja Jerala, dvoje kopišč na Jelovci "**pod Stanam**", ki meji na kopišči gospoda Andreja Xaverja: Warla in gospoda Urbančiča, ter tri kopišča na Jelovici "**u Lubi-anskem verh**" nad kopišči gospoda Jurija Globočnika in gospoda Franca Dionizija Urbančiča.

- Nadalje sta še dve kopišči "**Na Kamnitz**", ki jih je kupil od Martina Trojarja. Ležita pa poleg kopišča Andreja Warla in Jurija Globočnika. Ima tudi skladišče oglja "**Na Mletschie**" poleg skladišča oglja Jurija Bertonclja (Wertonzel) in izročitelja očeta Štefana Semena. Ženinov oče Štefan Semen izroči sinu gozd (Waldung) "**Lom**" s pravico posekati les za dve kopi. Oče ženina živi v hiši Železniki 24. Po njegovi smrti ta hiša pripada sinu Jakobu. Luka Košmelj pa da nevesti Mariji zaženo (Heuratsgut) očetov in materini dedni delež 500 gold. Ženin pa da nevesti 250 gold.; tako da dobi skupno 750 gold. – str. 181; 12. 9. 1794.
82. Kupna pogodba štev. 40.²¹ Johan Koblar, sin fužinarja, žebljarski kovač v Spodnjih Železnikih, proda za 200 gold. ješo Valentina Groharja in kovačijo podkovskega kovača (Hufschmid Hütten) Jožefa Aschmana. Kupec je bil fužinar Groga Schnidar. – str. 182; 7. 1. 1796.
83. Jožef Kos je spoznan za krivega na sodišču v Škofji Loki in dolguje 350 gold. Matevžu Walantischu. Dolžnik ima hišo v "**Wolfsdarf**" ocenjeno na 467 gold. – str. 185; 30. 9. 1795.
84. Po zadolžnici je posodil Martin Stergul, sedaj kaplan v Kranju, gospodu Francu Antonu Homanu 500 gold. n. v., ker je bil posojiljemalec v stiski pri obnovi in gradnji svojega pogorišča. Homan je zastavil vse premoženje, "in specie" lastno nji-vo in vrt skupaj s kozolcem (Harfen), imenovano "**Pristava**". – str. 187; 1. 8. 1796.
85. V poravnavi za 200 gold., kar je 150 gold. n. v.,²² med Antonom Rewulla, fužinarjem, ki ima hišo v Železnikih 118, in Ano Luznar, sedaj poročeno Rewulla, zaradi poročnega pisma, Ljubljana, 22. 6. 1796. Prvi zastavi za to vsoto svojo ješo "hinten dem Riesaal" in hišo Zgornji Železniki 118. Dokument je nastal v Ljubljani 22. 6. 1796, vpisano pa je v zemljiško knjigo 11. 8. 1796. – str. 188; 11. 8. 1796.
86. Zadolžnica Rebule iz leta 1796 na strani 188 je bila zbrisana 6. 9. 1828. – str. 189; 6. 9. 1828.
87. Poročno pismo med Markom Kosom, ženinom, in Jero Kavčič, nevesto, določa, da da ženin nevesti dva mernika žita v vrednosti dva gold. 40 kr. ter 100 gold. Ženin pa dobi od očeta hišo v Zgornjih Železnikih 72. – str. 190; 10. 5. 1790.
88. Zadolžnica. Gregor Primožič in žena Elizabeta se zadolžita za 100 gold. s 5-odstotnimi obrestmi pri Gregorju Megušarju, ker sta bila v stiski. Zato zastavita svojo hišo.²³ – str. 193; 24. 4. 1786.
89. Johan Demšar je podedoval po očetu Primožu 21. 1. 1794 posest in se sedaj zadolži pri Antonu Rebuli za 150 gold. Za dolg zastavi svoje imetje, "in specie" pa les (die Behilzung) v **Plenschak**. Gospostvo Železniki je po predstavniku to zadolžnico potrdilo kot zemljiška gosposka 20. 3. 1795, vendar pisec ugotavlja, da v zemljiški knjigi ni najti, da bi bil Johan Demšar lastnik teh zemljišč (Gründstücke). Ta zadolžnica je bila zbrisana 30. avgusta.²⁴ – str. 194–195; 30. 5. 1794.
90. Franc Dionizij Urbančič, Železniki 35, dolguje 1.000 gold., zato je popisana njegova posest, ki obsega hišo, dvorišče, hlev, skedenj (Dreschboden), travnike (Heumath), gozdne deleže (Holz Antheil), vrtove in njive. – str. 196; 7. 12. 1796.
91. Anton Papler in žena Mica sta podedovala dolg 110 ogrskih ducatov Jožefa Prevca iz Dražgoš, kmeta in loškega podložnika, ki izvira od njunih staršev po zadolžnici s 4. 7. 1765. Dolg je nastal iz stiske in obnove pogorišča. Obresti so 5-odstotne. Zato je zastavljena lastna hiša Železniki 105 skupaj z vrtom, gradbeni les in les za kurjavo (Bau und Brennholz) "**v Kamnitz**" in v Šošarnici (**Schusterbach**) z največjimi pravicami in pravico vpisa v zemljiško knjigo kot hipoteko. – str. 198; 3. 10. 1796.

92. Franz Anton Homan plača takso zaradi prepira o doktorski časti in si sposodi 100 gold. n. v. za dobo treh let s 4-odstotnimi obrestmi. Zato zastavi hišo Železniki 120. – str. 203; 16. 1. 1797.
93. Martin Petrnelj, župan v Sorici in Davči, podložnik loškega gospostva, 3. 12. 1796 posodi Josipu Kosu in njegovi ženi Agati 126 ogrskih dukatov 11 paznov in 5 soldov s 4-odstotnimi obrestmi. – str. 204; 21. 1. 1797.
94. Matevž Koblar ima ješo "**per Kovatschenze**", cekveni sedež v cerkvi sv. Antona in cerkvi sv. Franciška, gozd na Jelovici "**pod Lirkauim Robom u Dollin**"²⁵. – str. 206; 7. 2. 1797.
95. Johan Demšar in njegova žena Marija sta si sposodila 150 gold. s 5-odstotnimi obrestmi od Gregorja Globočnika za obnovo pogorele hiše Železniki 111. – str. 211; 20. 9. 1797.
96. Primož Lasar si je sposodil 60 gold. in zato zastavi pogorišče hiše Železniki 117. – str. 213; 17. 10. 1797.
97. V testamentu Jožefa Gasserja, fužinarja, je navedeno, da ima njegova žena Barbara cerkveni sedež v cerkvi pri sv. Antonu. – str. 214; 17. 9. 1797.
98. Jurij Hrovat je podedoval po očetu Francu Hrovatu in sedaj prodaja ješo "**u Logu**" poleg mlina (neben der Mil) Juriju Globočniku, fužinarju, med ješama Jurija Globočnika in Matevža Warla. – str. 215; 17. 10. 1797.
99. Johan Demšar in njegova žena Marija potrjuje ta, da jima je Jurij Globočnik posodil 150 gold. s 5-odstotnimi obrestmi za obnovo pogorišča nekdanje hiše Železniki 111. Zato pa zastavita podedovano hišo 21. 1. 1794 v zelo dobrem stanju. Dolg je bil izbrisan 30. 8. 1799. – str. 216; 15. 11. 1797.
100. Primož Martinčič in žena Marija, roj. Novinz, sta 12. 10. 1787 kupila nekaj posesti in sedaj to prodajata za 50 gold. Gre za "teren u lashnouz" poleg 12 grmičev (nebst 12 Purschen Baumrn), ki se razteza "na verch Shozheti"²⁶ nad senožetjo Pavla Luznarja "noter do Droboselske Pot" [...] in potem do gozda Štefana Semena "u Homarjou Dollin". – str. 217; 30. 6. 1795.
101. V poročnem pismu med ženinom Jožefom Mihelčičem, vdovcem, mlinarjem in kajzarjem, ter Elizabeto Jellenc je omenjeno, da je mlin kupil od Elizabete Plauz, sedaj Steroviz. Nevesta je doma s Češnjice. – str. 218; 7. 6. 1793.
102. Jera Rebula, rojena Nastran, je naredila testament 16. 3. 1792 pred pričama fužinarjema Jurijem Globočnik in Johanom Petrom Plauzem. Vsakemu otroku: Heleni, Mariji in Karlu, zapušča po 500 gold. Zapušča dva srebrna pasova, lepšega hčeri Mariji, drugega pa skupaj s srebrno verigo hčeri Heleni. Nadalje dve avbi: rumenkasto pisano s špicami (mit Spiz) Mariji, drugo prav tako s špicami pa Heleni. Svoje obleke skupaj s posteljnino, perilo, dve enaki skrinji iz hrastovega lesa in druge njene premičnine in drugo obleko obema hčerama – vsaki polovico. Za vse skrbita pooblaščenca: Miha Jelenc s Češnjice in svak Anton Lušnar, in stvari shranita. Ta dva naj tudi skrbita, da bodo njeni otroci dobro vzgojeni in oblečeni. Nadalje zapušča dva ženska sedeža: sedež v cerkvi sv. Antona mlajši hčerki Mariji, sedež pri sv. Francišku pa Heleni. Če ena od teh dveh umre, deduje druga. Mož Anton Rebula postane univerzalni dedič. Pri polnoletnosti otrok ali spremembi stanu dedič izplača vsakemu otroku po 500 gold. skupno s 5-odstotnimi obrestmi. – str. 220–221; 20. 12. 1797.
103. Johan Demšar in žena Marija si sposodita 70 gold. s 5-odstotnimi obrestmi pri g. Juriju Globočniku za obnovo požgane nekdanje hiše Železniki 111. Pogodba je že z 21. 1. 1794, vpisana

pa 31. 8. 1795. Žena Marija zato zastavi svoj ženski delež po razsodbi in pravice (weiblichen Sprüchen und Freyheiten), svojo hišo in vrt.²⁷ Zadolžnica je bila izbrisana 3. 8. 1799. – str. 221; 23. 12. 1797.

104. Testament Antona Rebula. Ob koncu svojega življenja želi premoženje, ki ga je pridobil v življenju s pridnostjo in srečo, izročiti naprej. Najprej izroča svojo dušo še pri polni zavesti in svobodni volji najvišjemu gospodu Bogu, telo pa zemlji, iz katere je telo nastalo. Telo naj pokopljejo po krščanskem načinu s tremi duhovniki. Štiri dni zapored naj se opravljajo slovesne maše s pogrebnimi molitvami (das grosse Officium Defunctorum gebetet werden). Za pogrebne stroške in delitev ubogim nameni 35 gold. Prav toliko nameni za maše, ki naj se opravijo čim prej po smrti. Te maše naj se štiri opravijo na Sv. Višarjah na Koroškem, štiri pa na Sv. Gori pri Gorici. Prav tako štiri naj se opravijo v Krki na Dolenjskem (zu Gurg).²⁸ Svojima hčerama iz prvega zakona, Mariji in Heleni, daje vsaki po 50 gold. in vse tisto, kar jima je izgovorila pokojna mati. Glede srebrnega pasu, ki je pripadal moji stari materi Uršuli in ga je moja pokojna žena v testamentu namenila otrokoma prvega zakona, za kar ni imela nobene pravice, določam, da pripada moji hčerki Jeri iz drugega zakona. Medtem ko hčerkama iz prvega zakona Mariji in Heleni dajem vsaki po pet kraljevih dukatov, ki so bili last pokojne Uršule Krischei. Mojima dvema hčerama iz drugega zakona – Uršuli in Jeri – zapuščam vsaki po 200 gold. Nadalje dobita ženski sedež v cerkvi sv. Antona in cerkvi sv. Frančiška. Pri dosegu polnoletnosti oz. spremembi stanu bo univerzjalni dedič poskrbel za posteljino za vsako, za poročno obleko za vsako in prav tako bo vsaki poskrbel na poročni dan za celodnevno ohcet. Svojemu ljubljenu sinu Francu, ki je še majhen in ne more prevzeti premoženja, legiram 400 gold., nadalje moški cerkveni sedež pri sv. Antonu

in sv. Frančišku in prav tako vse svoje obleke. Ura, ki jo deduje, naj se proda, prosti denar pa dobro naloži. Stvaren dedič naj poskrbi, da bo sin obiskoval šolo toliko časa, da bo znal brati in pisati. Prav tako morajo biti moji hčeri in sin stanu primerno čisto oblečeni.

105. Jera Kassem si je 7. 3. 1797 sposodila 55 gold., 75 gold. 14. 12. 1796 in danes, 26. 6. 1797, še 20 gold. 40 kr., kar skupno pomeni 152 gold. 40 kr. od fužinarja Miha in njegove žene Margarete Semen zaradi nujnih hišnih potreb in prehrane za svoje otroke. Plačevala bo 4-odstotne obresti in zato zastavi svoje poročno pismo z 10. 5. 1790. – str. 225; 26. 6. 1797.

106. Anton Grohar si sposodi pri Jožefi Grohar 200 gold. s 4-odstotnimi obrestmi, zastavi pa svojo hišo Železniki 28. Pokvitano je bilo 15. 1. 1803. – str. 226; 12. 11. 1797.

107. Andre Jerala in njegova žena Mica, rojena Šošteršič, potrjujeta, da jima je Valentin Šošteršič posodil 73 gold. Vrnila bosta v dveh letih s 4-odstotnimi obrestmi. Zastavita pa svojo hišo Železniki 25 in ješo na Smolevi (Wolfs Wasser) poleg ješe Groga Schneiderja. – str. 227; 9. 3. 1798.

108. Jožef Demšar, lastnik gospodstva Stara Loka, je ustno zaprosil za vpis hipoteke v zemljiško knjigo v Železnikih 15. 3. 1798, ker je posodil 1000 gold. n. v. s 6-odstotnimi obrestmi Francu Homanu in njegovi ženi Frančiški, da zgradita hišo in kovačijo (Haus und Schmieden), kar je pogorelo. Vrnila bosta v treh letih do 20. 5. 1799, letno po 333 gold. in 20 kr. skupaj s 6-odstotnimi obrestmi. Zato sta zastavila premično in nepremično posest (Haus und Gut), posebej naštetu pa hišo, kovačijo, njive in pristavo (Mayr Gründe) "u Nivah". Vpisano v zemljiško knjigo Železniki 15. 3. 1798. – str. 228; 20. 5. 1796.

Opombe:

- ¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka, SIG SI ZAL Škl 364, t. e. 167, Vormerkbuch des Beerg und Hamerwerks Unter und Ober Eisner. Theil I 1787–1802. Ker v nadaljevanju gre le za eno in isto knjigo, navajam na koncu povzetka oz. regista stran v knjigi ter datum nastanka dokumenta ali vpisa, včasih pa tudi potrditve.
- ² Special Orts-repertorium von Krain = Obširen imenik krajev na Kranjskem, Wien 1884, str. 46.
- ³ Glej op. 1, str. 34 (leta 1776); 43 (leta 1758); 46 (leta 1779).
- ⁴ Glej op. 1, str. 43 (leta 1764).
- ⁵ Glej op. 1, str. 37, 41, 49, 92.
- ⁶ Glej op 1., str. 83 in 115.
- ⁷ Plačilno sredstvo je največkrat goldinar. V deželni vrednosti je za 20 krajcarjev (v nadaljevanju kr.) manj vreden kot goldinar nemške vrednosti. Goldinarje deželne vrednosti sem navajal z gold., če pa gre za goldinar nemške vrednosti, pripišem n. v.
- ⁸ Pošterovci so samostojni žebjarji z lastno ješo. O tem glej Marija Verbič: Železarstvo in žebjarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja v zborniku Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, Železniki 1973, str. 105.
- ⁹ Zgornja ulica v Železnikih je v Spodnjih Železnikih. S primerjavo z drugimi arhivskimi viri bo to mogoče najti. Na strani 96–97 pove, da je ta v Spodnjih Železnikih. Kje je bolj točno?
- ¹⁰ Funt je 0,56 kg.
- ¹¹ Je to bajer? Wahrig Gerhard: Deutsches Wörterbuch, Völlig überarbeitete Neuausgabe, München: 1989, str. 1071, pojasnjuje izraz Rinnal kot počasi tekoč ozki potok, voda. Glej še št. 50, str. 111–112, in št. 85, str. 188.
- ¹² Iz tega primera vidimo, da so zapisi o dolgu lahko nastali precej prej, kot pa je bilo vneseno v zbirko listin, in da so listine upravnih poslov res vpisovali v zbirko listin tudi več let kasneje.
- ¹³ Težko čitljivo, posebno prva črka.
- ¹⁴ Anton Alois Wolf: Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Laibach 1860, str. 1557.
- ¹⁵ Lep primer vpisa v zemljiško knjigo po več kot 40 letih.
- ¹⁶ Včasih je pisar tudi tako natančen, da zapiše uro zapisa. Razlog za tako natančnost lahko samo domnevamo. Lahko je posojilodajalec to zahteval.
- ¹⁷ Dva dolga je najel Kos isti dan ob isti uri, tretjega pa mesec dni prej, skupno 450 gold. n. v. Isti dan, ko je jemal posojilo, pa je svoji nevesti dal vsoto 585 gold. n. v.
- ¹⁸ Marija Verbič v Zborniku Selška dolina, Železniki, 1973, str. 101, piše tudi o cajnarici, kar je pomenilo izdelovanje železnih palic z vodnim kladivom. Wolfov slovar (Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Laibach 1860, str. 1923): der Zain – palica.
- ¹⁹ V tem primeru je lepo razvidno, da so ločili gozd z visokim drevjem (Holzanthteile) in gozd, ki je bil le za drva, kurjavo (Behülzung).
- ²⁰ Na začetku je Georg, na koncu teksta pa zapiše Jur. Po tem se tudi lahko domneva, da je pisar sicer slovenska imena v vsakdanji rabi zapisal v nemški obliki. Verjetno pa je bilo več Johanov kot Janezov, zato Johanov ne prevajam.
- ²¹ Navajanje številke pogodbe dokazuje, da so nekateri imeli svoje arhive dobro urejene in pregledne.
- ²² Iz te navedbe je razvidno, da je bil goldinar nemške veljave za četrtno več vreden kot goldinar deželne veljave. Zato je tudi potrebno navajanje, za kakšne vrste goldinarjev gre.
- ²³ Številka hiše ni navedena.
- ²⁴ Letnica ni navedena. Verjetno je bilo še isto leto (1795).
- ²⁵ Težko berljivo.
- ²⁶ Verjetno pravilno: Senožeti.
- ²⁷ Johan in Marija Demšar se vsak sam podpišeta, bila sta pismena.
- ²⁸ Verjetno bi bilo pravilno: zu Gurk (?).

190 let od velikega požara v Železnikih, na Češnjici in Studenem

Dr. Janez Rihtaršič

Ogenj in voda sta botrovala nastanku Železnikov, jih živela, obenem pa skozi stoletja tudi večkrat uničila. Letos bo minilo pet let od zadnje velike povodnji leta 2007, mineva pa tudi 190 let od prav tako tragičnega dogodka – požara, ki je za vedno spremenil lice krajev Železniki, Češnjica ter Studeno.

Čeprav so bili v tistih časih zaradi ognju nevarne gradnje požari dokaj pogosti, pa v primerjavi z ostalimi požari požar na četrtek, 23. maja 1822, izstopa tako po svoji razsežnosti kakor tudi po solidarnostni pomoči s strani dežele ter takratne domovine. Temu velikemu požaru je takoj sledil še manjši požar 31. maja 1822, ki pa je bil omejen na Zgornje Železnike^{1,2}. Anton Globočnik v kroniki Železnikov² navaja, da se je požar 23. maja začel ob enih popoldne v vigenjcu za Warlovo hišo v Zgornjih Železnikih.

Warlova hiša, 2012. Foto: Bojan Rihtaršič

Požar 23. maja 1822

Najstarejši znani podatki o požaru so nastali štiri dni po požaru in izhajajo izpod peresa uradnika cesarsko-kraljevega okrožnega urada v Ljubljani³. Velik del rokopisa je namreč z izjemo nekaterih slovničnih posebnosti enak časopisnemu članku, ki je izšel naslednji dan v torek, 28. maja 1822, na prvi strani *Laibacher Zeitung*⁴. Opisa se pričneta razlikovati šele proti koncu, ko prične časopisno

besedilo poročati o aktivni dobrodelnosti, ki se je vzbudila ob nesrečnem dogodku v bližnjih in daljnih prebivalcih takratne dežele. Časopisno novico so potem povzeli posamezni časopisi širrom celotne monarhije: *Gratzer Zeitung*, sobota, 1. junija 1822⁵, *Oesterreichischer Beobachter*, nedelja, 2. junija 1822⁶, *Prager Zeitung*, petek, 7. junija 1822⁷.

Laibacher Zeitung, št. 43 torek, 28. maj 1822

23. tega meseca popoldne je izbruhnil v Železnikih v okraju Loka, Ljubljansko okrožje, ogenj v vigenjcu. Zaradi izjemno močnega vetra največjih hitrosti je zajel neustavljiv plamen, preko gorečih vigenjcev tudi oddaljena bivališča. Upepelil je celotne Spodnje Železnike in v štirih urah ne samo sebe, temveč tudi sosednji vasi Češnjico in Studeno, ne glede na njihovo oddaljenost in ločitev od Železnikov s polji.

V Spodnjih Železnikih je pogorelo 109 hiš z vsemi gospodarskimi poslopji – vse naprave in stanovanjska oprema brez izjeme, fužina, norec, dva kladiva za izdelavo cajn, 62 vigenjcev, 48 kladiv, vse zaloge oglja, rude in žebeljev, orodje, vodna kolesa in rake, 4 mlini, potem 2 žagi in drobilniki rude in pokriti most; tamkajšnja farna cerkev in notri hranjeni zakramenti, potem vsa oblačila, katerih ni bilo mogoče rešiti, župnišče, ter končno streha tamkajšnje podružnične cerkve sv. Frančiška.

Medtem, ko so sosedje iz Češnjice in Studena v Železnike na pomoč hiteli, prinese veter tudi tjakaj ogenj in v nekaj trenutkih sta tudi ti dve vasi v plamenih, kjer so v vsaki posebej 16, skupaj pa 32 hiš in skoraj vsi gospodarski objekti pogoreli.

Da je žalostna nesreča še večja, je v Železnikih dvojce otrok in na Češnjici dvojce žensk življenje v

ognju izgubilo in več oseb je bilo telesno poškodovanih.

Škoda trenutno še ne more biti točno podana, vendar bo nekaj sto tisoč guldnov znašala; posledice tega grozovitega požara so še toliko bolj občutljive, ker so bile prizadete tudi tamkajšnje odlične fužine, katere so več stotim družinam zaslužek in kruh dajale in sedaj so z njimi naenkrat v veliko bedo vrženi.

Z ganjenostjo moramo tukaj omeniti aktivno dobrodelnost, katera se je takoj po požaru v podporo žrtvam tako dejavno izrazila. Komaj se je v glavnem mestu Ljubljana izvedelo, že se je organiziralo zbiranje in v času šestih ur, po spoznanju te nesreče, se je že pomoč 500 goldinarjev 19 krajcarjev v C.M. skupaj s tremi vozovi žita v Železnike poslalo. Že pred tem je nekaj bližje mesto Kranj hitro zbralo in poslalo šest vozov z življenjskimi potrebščinami, ki so jih sestavljali žito, moka, mast, slanina, stročnice, kruh in nekaj denarja. Tudi prebivalci sosednje fužine v Kropi so hitro pomoč ponudili z zbiranjem denarja. Tako je trenutna stiska in lakota preprečena in ponesrečeni gledajo z zaupanjem naproti nadaljnji podpori, katero tako nujno potrebujejo. Povračilo vsega dobrega se bo plemenitim dobrotnikom povrnilo.

Obvezujemo se, da bomo dobroto s katero še vedno hitite ponesrečenim na pomoč, občasno objavljali.

Svojo obljubo so v Laibacher Zeitungu držali in o dobrotnikih, ki so pomagali prizadetim v požaru, poročali še v številkah 49⁸ ter 93⁹. V 35. številki¹ naslednjega leta pa je sledil opis stanja po enem letu in skupna objava vseh dobrotnikov.

Laibacher Zeitung, št. 35
petek, 2. maj 1823

V naših časopisnih listih smo preteklo leto pisali o nesrečni novici, ko je uničujoč ogenj 23. in 31. maja zadel kraje Železniki, Studeno in Češnjica v okraju Loka v Ljubljanskem okrožju.

Takratnemu zagotovitlu, da se bodo dobrotelni prispevki za podporo ponesrečenim objavljali, smo zvesto od časa do časa skozi ta časopis posamično javno oznanjali.

Toda mislimo, da smo dobrotnikom in našim bralcem dolžni sadove izrečenih povabil za pomoč, katero od dobronamerno mislečih sodržavljanov z mirno vestjo pričakovati smemo, v sledečem sestavku vse do sedaj poslani prispevke v javno vedenje privesti. Z željo, da s tem ne ohranimo samo javni spomenik dejavne ljubezen do bližnjega, temveč da v imenu ponesrečenih zahvalo za bogato podporo na glas izrečemo. Hitra pomoč deloma omogoča pogorelim, da si v prihodnosti skozi namensko gradnjo bolje zaščitijo proti temu strašnemu elementu.

Mi smo takoj omenili, da kakor hitro je nesrečni požar v Železnikih, Studenem in Češnjici postal znan, so sosednji prebivalci glavnega mesta Ljubljane in tisti iz mesta Kranja – zadnji so si sami komaj opomogli po velikem požaru leta 1811 – vneto ponesrečenim na pomoč pohiteli. Nadalje je prišla v prvi stiski znatna pomoč skozi očetovsko skrb visokih deželnih uradov, kateri so takoj denarno zaščitno iz deželnih fondov na račun neposredne podpore priznati blagovolili, preden so bile mogo-

če osebne možnosti pomoči iz oddaljene in širne okolice.

Ravno tako kmalu kot so se lahko seznanili tudi zadnji o tej nesreči, je razveseljivo hitro pritekala skupaj pomoč vseh vrst tudi iz drugih krajev.

Denar, življenjske potrebščine, oblačila, gradbeni material, hišna oprema z eno besedo prispevki vsake vrste so prihajali dnevno; dovoz upada in pred prihodom sledeče zime, čez komaj 6 mesecev vidimo, da ima večina prebivalcev od 151 požganih poresti pred grožnjo hudega letnega časa, spet varno zatočišče pod streho in nujne življenjske potrebščine. Mnogo revnih družin, katere so takoj po požaru obupavale in pred beraško palico trepetale – mnoge, ki so se selile naokoli, so se zopet vrnile na njihova nekdanja prebivališča, v njihove prejšnje delavnice.

Podjetni Železniki, kateri s svojo pridelavo železa ne samo sebe, temveč velik del prebivalstva Selške doline v okraju Loka, skozi notranjo trgovino preskrbujejo, so se v kratkem času povzdignili večji del iz pepela in so veliko bolj smotrno ustvarjeni. Cesta skozi naselje, pred tem od vrtoev, hiš in vigenjcev na več mestih ozka in neprehodno zožena, je bolj uravnano vodena in razširjena, pogoreli mostovi pa so novi in trdnje zgrajeni. Nevarnost požara je zmanjšana skozi odstranitev in premetitev več ognjišč in pridobitev gasilne naprave, katera je pred požarom popolnoma manjkala in popolnoma uničeno župnijsko cerkev bodo kmalu z župniščem nazaj postavili.

Vse s pomočjo prejetih prispevkov, tudi v trajno izboljšanje, zato sledi zahvalni del. Skozi hitro, plemenito delovanje oblastem, skozi človekoljubno podporo bližnjih in oddaljenih dobrotnikov, te in ostalih provinc naše domovine, kateri klicu na pomoč ne zamudijo.

Plačilo zato si lahko v sebi najdete, besede zahvale tega ne odtehtajo, vendar ostaja pa priznanje v knjigi poplačil za večnost zabeleženo.

V ospredju Spodnji Železniki (Racovnik in Trnje) z župnijsko cerkvijo sv. Antona na sredini in Škovinami na levi strani. V ozadju ločeni s polji vas Češnjica ter vas Studeno okoli leta 1936¹⁶. Foto: Vekoslav Kramarič

Fotografija, objavljena leta 1892 v reviji Dom in svet, prikazuje Trnje (Spodnji Železniki)¹⁴. V ospredju je ob kupu hloedov prikazana najstarejša hiša v Železnikih Palmada (dandanašnji imenovana Palnada), v ozadju pa se vidi cerkev sv. Antona.

V nadaljevanju časopisnega prispevka sledi obsežen seznam darovalcev in darov, ki pa ga na tem mestu izpuščamo ter podajamo samo skupno vsoto vseh prispevkov, ki so znašali: 5.045 goldinarjev in 14 $\frac{1}{4}$ krajcarjev v C.M. (Conventmünze) ter 2.276 goldinarjev in 48 krajcarjev v W. W. (Wiener Währung), nadalje 723 $\frac{9}{32}$ mernikov (445 m³) žita ter stročnic in še posamezni darovi v naturalijah.

Znesek, ki se nanaša na očetovsko podporo iz željnih fondov, ni naveden in zato tudi ni zajet v podani skupni vsoti. Omemba podpore pa se sklada z Globočnikovo navedbo o odobritvi davčne olajšave vlade oškodovancem in ponesrečenim v znesku 540 goldinarjev 23 krajcarjev in hkrati nakazila 10.000 goldinarjev v C.M. kot 5-odstotnega predplačila iz željnega sklada². Škodo so ocenili v sledečih zneskih:

Spodnji Železniki	148.468 gld.	43 kr.
Zgornji Železniki	12.221 gld.	54 kr.
Škovine	4.929 gld.	51 kr.
Češnjica	25.597 gld.	43 kr.
Studeno	15.546 gld.	19 kr.
Vsota:	204.764 gld.	30 kr.

(Pri skupni oceni stroškov je ponagajal tiskarski škrat, saj dejanska vsota zneske 206.764 gld. ter 30 kr., pri čemer je vrednost enega goldinarja znašala 60 krajcarjev). Ob predpostavki, da je vlada nakazala še preostalih 95 odstotkov pomoči (190.000 goldinarjev), lahko vidimo, da je višina pomoči dosegla višino ocenjene škode. Globočnik v besedilu navaja požar z 31. maja po podatkih o oceni škode, zato verjetno škoda tega požara v zgornjo oceno ni zajeta. V tem drugem požaru, ki je izbruhnil v nekem skednju ponovno v Zgornjih Železnikih, je pogorelo še 13 hiš skupaj z gospodarskimi poslopji, dva vigenjca s 16 ješami in več skladišč oglja². Prejete zneske je komisija, katere člani so bili župnik iz Selc in Železnikov, sodnik in štirje prebivalci, ki niso utrpeli škode, razdelila med pomoči potrebne.

Globočnik v kroniki tudi navede enako število pogorelih objektov, kot je bilo navedeno v zgoraj citirani 43. številki Laibacher Zeitunga, vendar število 109 pripiše celotnim Železnikom in ne le zgolj Spodnjim Železnikom, k temu pa dodaja še pet pogorelih hiš iz vasi Škovine². Če se omejimo samo na Železnike in seštejemo število pogorelih hiš v obeh požarih, potem po Globočnikovih navedbah znaša skupaj 122 pogorelih hiš (109 v požaru 23. maja in 13 v požaru 31. maja).

V letu 1819 je izšel v Illyrisches Blatt prispevek rojaka Blaža Crobatha, kjer poda kratko zgodovino in opis kraja Železniki¹⁰. V prispevku navaja:

"Rudnik šteje 133 hiš in približno 1600 prebivalcev, kateri (zelo malo izjem) stalno bivajoči in domačini so, kateri veliko sorodstva izkazujejo, v nasprotju z drugimi kovači na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, kjer več ali večinoma samo priložnostno in komaj za eno leto najeti so."

Če torej za izhodišče vzamemo Crobathove podatke, je ogenj uničil preko 90 odstotkov hiš v Železnikih. S sosednjimi vasmi skupaj pa naj bi tako pogorelo celo 159 hiš (146 v požaru 23. maja in 13 v požaru 31. maja). Vira pa se razlikujeta po številu ljudi, ki so našli smrt v plamenih, katerih naj bi bilo po Globočniku celo šest, vendar le ena ženska.

Obnova

V vsakem primeru lahko sklepamo, da je bila pomoč znatna, saj iz zgornjega časopisnega pri-

Fotografija z razglednice, poslana 7. 5. 1936, prikazuje trg Na Logu (Zgornji Železniki). Foto: Vekoslav Kramarič, vir: Tomaž Weiffenbach (Dermotov)¹⁸.

spevka izvemo, da ima po enem letu večina prebivalcev *"spet varno zatočišče pod streho"*. Železniki so tako dobili povsem drugačno podobo, ki je bila plod prizadevanj inženirja Zajka¹³. Da se je kraj hitro postavil na noge, lahko razberemo tudi iz opisa Carla Prennerja¹¹. Opis Železnikov z okolico je bil objavljen leta 1838¹¹, vendar iz datuma ob podpisu razberemo, da je besedilo nastalo že septembra 1834 v Loki.

"Železniki štejejo 137 stanovanjskih zgradb, s 331 stanovanjskimi strankami, 2 cerkveni, 11 odličnih obrti, 695 ženskih in 932 moških, skupaj 1627 duš."

"Stanovanjske hiše so povsem iz kamna zgrajene, in večina, v letu 1822 pogorel del je tudi bil glede na požarno varnost solidno zgrajen."

Vigenjci so, omejeni na lokacije, od stanovanjskih zgradb bolj oddaljeni, samo nizke talilne peči v Spodnjih Železnikih so bile na njihovih nekdanjih mestih ponovno zgrajene, ker njihova preselitev zaradi pomanjkanja denarnih sredstev, kot tudi zaradi velikih, skozi nadaljnje oddaljenosti od kraja nastalih neudobnosti, ni tako lahko bilo izpeljati."

Vendarle so Spodnji Železniki glede požarne ogroženosti mnogo manj izpostavljeni, kot Zgornji Železniki, ker se v zadnjem kraju nahajajo tesne, ozke ulice, v primeru požarne pomoči komaj dostopne, toda v Spodnjih Železnikih so zgradbe z več prostorskimi prekritivami v vrsti zgrajene, hiše same imajo solidno, vsečno zunanost, tudi razpolagajo z več ravniciami in niso z obojestranskimi hribi zoženi kot Zgornji Železniki."

Iz obeh zgornjih opisov Železnikov lahko vidimo, da je bilo po obnovi približno enako število hiš in tudi število prebivalcev kot pred požarom. Nekateri viri vnašajo negotovost glede števila prebivalcev, na kar opozarja Blaznik¹², medtem ko pri številu hiš ni večjega neskladja. Prennerjevo število hiš po požaru se namreč sklada tudi s številom, ki ga je navajal Levičnik leta 1855¹³. Le dve manj navaja Koblar leta 1892, ko je kraj že močno gospodarsko nazadoval, kot nakaže s primerom *"Lepi, potapljlajoči se ladiji, kateri prete sovražni valovi morja, zdi se mi podoben trg"*

*Železniki na Gorenjskem*¹⁴.

Pravilnost Prennerjevih besed o nezadovoljivi požarni varnosti Zgornjih Železnikov se je kmalu potrdila v še enem večjem požaru, ki se je zgodil okoli ene ponoči 19. februarja leta 1846. Novico o tem požaru pod naslovom *"Žalostna pergodba v Železnikih"* napiše 22. februarja J. Demšer in jo 3. marca objavi v Kmetijskih in rokodelskih novicah¹⁵:

"Zopet je neusmiljeni ogenj s strašno močjo po Železnikih razsajal, in veliko veliko ljudi ob vse njih premoženje, ja marsikako družino clo ob njih oblačilo perpravil. Okoli ene po polnoči 19. pretečeniga mesca zašviga plamen v zgornjim koncu Železnikov okoli ene štale (v hlevu irharja (usnarja) Škofica op.2), brez de bi kdo vedil kako, skače od burje preganjan, gorečimu petelinu enak, od strehe do strehe, odpira vedno širokejši svoje goreče žrelo, ne dela razločka ne med visoko hišo premožniga, in ne med nisko bajtico ubogiga terpinca, ja marsiktero polžiže noter do tal. Strašno je bilo pogledati, goreče morje plamena, iz kteriga so se tamni oblaki zadušljiviga dima kadili. 40 hiš in 50 kovačnic z velikimi zalogami oglja itd. je pogorelo."

Demšer dodaja, da so bile na srečo tokrat vse razen šestih ali sedmih hiš zavarovane¹⁵. Globočnik v kroniki navaja, da je pogorelo osem hiš z gospodarskimi poslopi². To število je morda nekoliko nizko, saj v nadaljevanju dodaja, da je bilo sodno ocenjene škode za 48.342 goldinarjev, kar primerjalno s škodo iz leta 1822 govori v prid večjemu številu hiš.

Sklep

Delo je nastalo z namenom, spomniti na obletnico velike tragedije za prebivalce osrednjega dela Selške doline, vendar je ob zbiranju gradiva fokus pripovedovanja prešel s samega dogodka na ljudi. Človek besedila o velikem sočutju in dobrotljivosti, ki se je izkazala ob tem dogodku, ne more preleteti nedotaknjen. Še prijeteje srcu

Fotografija Zgornjih Železnikov s plavžem. Ob fotografiji je zapisana letnica 1902. Vir: Jakob Šuštar (Špendalov)¹⁹.

stori spoznanje, da je po dveh stoletjih takšno ravnanje v Slovencih ostalo. Izkazana solidarnost po poplavih v letu 2007 za zgoraj opisano v ničemer ne zaostaja.

Na koncu sestavka naj se povrnemo na sam začetek zgodbe, ki jo je omogočila roka uradnika na kresiji v Ljubljani. Ob nastanku omenjenega rokospisa na ponedeljek, 27. maja, se avtor najbrž niti ni zavedal pomena pričevanja, ki ga je zapustil naslednjim generacijam. V njegovem času je sestavek preko časopisnih listov nagovoril številne ljudi tedanje monarhije in zagotovo je tudi njegovo izbrano besedišče marsikaterega dobrotnika prepričalo,

da je priskočil na pomoč in ublažil stisko prizadetim krajanom Železnikov, Češnjice in Studena. Skozi leta je pomen njegovega dela le še rasel, saj je številnim zgodovinarjem vede ali nevede predstavljal temelje njihovega dela. Na tem primeru se je znova izkazala moč peresa, ki v rokah plemenitega človeka lahko doseže velike stvari. Čeprav mu plemenitega dejanja ne moremo z ničimer poplačati, mu na tem mestu lahko izrazimo le dolžno spoštovanje in priznanje z navedbo njegovega podpisa, ki pripada kresijskemu komisarju Alojziju Petru Pavlu Tauffererju (*29. junij 1764 v Ljubljani, †29. avgust 1834 v Višnji Gori¹⁷).

Podpis cesarsko-kraljevega okrožnega uradnika (Hpt. Taufferer) v Ljubljani z dne 27. maja 1822 pod opisom požara 23. maja 1822 v Železnikih, na Češnjici in Studenem³.

Viri in literatura:

- ¹ Laibacher Zeitung Nr. 35, petek, 2. maj 1823.
- ² Anton Globočnik, *Železniki, kronika*, (prevod) Jože Dolenc, PAN, Dražgoše, 1999. str. 179–183.
- ³ SI ZAL, LJU489, mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fascikelj 201, folije 1018–1019.
- ⁴ Laibacher Zeitung Nr. 43, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 28. maj 1822.
- ⁵ *Gratzer Zeitung*, sobota, 1. junij 1822.
- ⁶ *Oesterreichischer Beobachter*, nedelja, 2. junij 1822.
- ⁷ *Prager Zeitung*, petek, 7. junij 1822.
- ⁸ Laibacher Zeitung Nr. 49, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 18. junij 1822.
- ⁹ Laibacher Zeitung Nr. 93, Ignaz Alois (urednik in založnik), torek, 19. november 1822.
- ¹⁰ Blaž Crobath, *Eisern im Bezirke Lak, Kreise Laibach (Oberkrain), Illyrisches Blatt, no 7*, petek, 12. februar 1819.
- ¹¹ Carel Prenner, *Topographie des Bergwerks Eisern in Bezirke Lak in Oberkrain*, v: Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain, Franz Grafen von Hohenwart, 1838, vol. 2, str. 17–36.
- ¹² Pavle Blaznik, *Železniki in franciscejski katastrski eleborati*, Loški razgledi vol. 25, str. 13, 1978.
- ¹³ Josip Levičnik, *Železniki na Kranjskem*, Novice, 1855, str. 42.
- ¹⁴ Anton Koblar, *Železniki*, Dom in svet, 1892, vol. 6, str. 271.
- ¹⁵ J. Demšer, *Žalostna pergodba v Železnikih*, Kmetijske in rokodelske novice, 4. 3. 1846, letnik 4, vol. 9.
- ¹⁶ Avgust Blaznik, fotografija: *Železniki (Racovnik in Trnje)*, založnik Gabrijel Thaler vir: Gorenjski muzej Kranj; elektronski vir: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=5470>, dostop: 4. 6. 2011.
- ¹⁷ Slovenski biografski leksikon; elektronski vir: <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3722/VIEW/>, dostop: 4. 6. 2011.
- ¹⁸ Vekoslav Kramarič, fotografija Zgornjih Železnikov (Na Logu). Razglednica je bila poslana 7. 5. 1936.
Vir: Tomaž Weiffenbach.
- ¹⁹ Fotografija Zgornjih Železnikov z letnico 1902. Vir: Jakob Šuštar.

Železniki in nadomestni denar fužinarjev

Viko Oblak

Janez Vajkard Valvazor je v Slavi vojvodine Kranjske leta 1689 zapisal: "Zaradi dobrih kovin, zlasti železa in jekla, je Kranjska že od pradavnih časov znamenita. Že Homer zelo pohvali Chalybs Noricus – noriško jeklo, kajti že leta 1180 p. n. š. so ga v trojanski vojni radi uporabljali."

Pravzaprav je Janez Vajkard Valvazor samo potrdil zgodbo, ki se je začela pred približno tremi tisočletji. Tedaj so z vzhoda prinesli prvo železo in s tem se začne doba železa tudi na našem področju. Tedanji prebivalci so imeli izjemno tehnološko znanje o predelavi izvrstne železove rude – bobovca. Izdelovali so cenjene izdelke, s katerimi so trgovali po celem Sredozemlju pa tudi s panonskimi, balkanskimi in alpskimi ljudstvi.

Bogato rudo so talili v okroglih glinenih pečeh z vkopanimi kurišči. Ostanke tega predelovanja še da-

nes najdemo skoraj v vsakem naselju železne dobe. Dim iz talilne peči se je vil z marsikaterega dominantnega hriba v naši okolici. Med njimi so Ajdovski gradec pri Bohinjski Bistrici, Dunaj nad Jereko, Puštal nad Škofjo Loko, Žirk nad Žirmi, Jelenšek nad Godovičem. Morda tudi s Štalce nad Češnjico.

Pravi razcvet pridobivanja železa pa se začne pred več kot dvema tisočletjema, ko je na ozemlju današnje Italije začela nastajati nova velesila, ki je nekaj stoletij krojila usodo mnogih narodov. Nastajal je rimski imperij. Nekatere pokrajine je miroljubno priključil, nekatere pa s svojo vojaško močjo podjarmil ali celo izbrisal s sveta. Moč rimskega vojaškega aparata je temeljila na disciplini, taktiki in na vrhunskem železnem orožju. Za kakovostno orožje so potrebovali ogromne količine železa, ki so ga najprej s trgovanjem dobivali od keltskih plemen, kot jih

Bobovec, najden na južni strani Lubnika. (Vir: zasebna zbirka)

danes imenujemo, živečih na večjem delu današnje Slovenije in avstrijske Koroške. Ozemlje teh nikoli povezanih keltskih plemen so Rimljani poimenovali Norik. Da je to obojestransko trgovanje res potekalo, nam dokazujejo skupne zakladne najdbe keltskih srebrnikov in rimskih republikanskih novcev.^{1,2,3} V kratkem času so Norik priključili k rimskemu imperiju. Iz obtoka je izginil keltski denar, z železom pa so najverjetneje plačevali davčne dajatve. Prebivalce so delno asimilirali v rimsko družbo in ti so se s tem izognili usodi marsikaterega naroda, ki se je zoperstavil velesili antičnega sveta.

Poleg tega, da je rimski imperij v priključeni deželi izkoriščal naravne vire, je prinesel tudi dobrine, ki jih prej prebivalci niso poznali. Omeniti je treba na novo zgrajeno cestno omrežje, uvedli so boljšo bivalno kulturo, napredovale so tudi znanost, medicina, tehnika in umetnost, prehrana se je razširila

tudi na nove uvožene artikle, prinesli so nove vrste zabave itd. Žal se je mnogo tega po propadu rimskega imperija za vedno izgubilo.

Med preiskovanjem našega ozemlja, iskanjem novih strateških krajev in novih naravnih virov (termalni vrelci, ruda) so prišli tudi do zgornjega konca Selške doline. Pri gradnji parkirišča za tovarno Iskra (današnji Domel) so leta 1963 (?) delavci naleteli na več rimskih novcev, ki pa so danes izgubljeni. Dva od teh sta bila, po razpoložljivih virih,⁴ novca cesarja Nerva (Marcus Cocceius Nerva, 96–98, sesterc, RIC 71?) in cesarja Trajana (Marcus Ulpius Traianus, 98–117, dupondij, RIC653?) s konca 1. in začetka 2. stoletja.

Lahko, da so te novce izgubili pri postanku oz. trgovanju s tedanjimi prebivalci, ki so imeli talilnico železove rude ob vodi ali pa kje višje na hribu, npr. na Štalci nad Češnjico.

Sesterc cesarja NERVA.

Av. IMP NERVA CAESAR AVG P M TR P COS III P P
Rv. CONGIAR P R, v spodnjem delu, na sredini S C

(Vir: http://www.wildwinds.com/coins/sear5/s3043.html#RIC_0071)

Dupondij cesarja TRAJANA.

Av: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P

Rv: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS, v odrezu FORT RED, pod tem S C

(Vir: http://wildwinds.com/coins/ric/trajan/RIC_0653.jpg)

Rimski imperij je obvladoval naše kraje od 1. stoletja p. n. š. do 5. stoletja. Leto, ki zaznamuje dokončen propad zahodnega dela rimske države, je leto 476, ko je germanski poveljnik Odoaker odstavlil zadnjega rimskega cesarja Romula Avgusta.

S tem se prične srednji vek, ki je zaznamovan s preseljevanjem ljudstev in barbarskih plemen, ki so preplavila področje dotedanjega zahodnorimskega imperija. Vpadi Langobardov, Hunov, Vzhodnih Gotov in širjenje slovanskega ozemlja so temeljito spremenili način življenja. Prej naseljeni prostor se je izpraznil, talilnice železa so bile večinoma uničene, razvoj železarstva in trgovina sta bila ustavljena. Iz obdobja preseljevanja Slovanov v 6. in 7. stoletju imamo le nekaj dokazov, da sta bila njihova oprema in orožje izdelana iz lokalnega železa.

Stanje se je začelo spreminjati šele z nastajanjem fevdalnega reda v 10. stoletju. Železarstvo je začelo ponovno pridobivati pomen na osnovi istih surovin in postopkov kot prej, le s slabšo organiziranostjo in na drugih lokacijah. Talilnice so prestavili k potokom, kjer so za pogon mehov ob pečeh in pogon kovaških kladiv izkoriščali vodo. Nastajati so začeli t. i. rudarski redi. Talilnice so postale neposredna last posameznih rudarskih mojstrov in zemljiških gospodov.⁵

Ko je bil vzpostavljen nov fevdalni red, so se v zameno za dajatve pričele dodeljevati tudi pravice rudarjenja. Pravice je najprej dodeljeval zemljiški gospod, nato je dodeljevanje pravic prevzel deželni knez. Ker so zemljiški gospodje potrebovali vedno več dajatev, so pričeli naseljevati, kolonizirati pod-

ložnike še od drugod. V slovenskem prostoru predvsem Bavarce (11. do 13. stoletje).⁶

Iz objavljenih virov je najdlje v zgodovino železarstva v Selški dolini posegel dr. Pavle Blaznik, ki je zapisal:

"V osrčju doline pa je potrebna sistematične raziskave zlasti Štalica, hrib pri Češnjici pod Kališami, ki vsebuje velike količine slabo obdelane železne žlindre; žlindra poteka verjetno iz halštatske dobe – časa, ko se je človek že ukvarjal z železarstvom. Takratni železar je talil rudo na primitiven način z vretjem; pri tako preprosti tehniki je ostalo v žlindri še toliko železne rude, da so jo od tam pred dobrimi sto leti vozili v Železnike in jo ponovno pretapljali."⁷ Na prej omenjenem hribu Štalca še danes najdemo prosto ležeče kose žlindre predvsem na nedolgo tega urejenih gozdnih poteh.

Dr. Pavle Blaznik omenja tudi možnosti, da je na selškem področju po propadu rimskega imperija ostalo del rimskega oz. romaniziranega prebivalstva prav zaradi nekaterih najdb v okolici Železnikov (glinene vodovodne cevi iz Davče in Zgornje Sorice, grobovi iz Kališ, gradišče v Dražgošah Na pečeh).

Na doseljevanje Slovanov pa naj bi zgovorno nakazovala nekatera slovanska imena, na katera naletimo v darilni listini iz leta 973, ko je nemški cesar Oton II. podaril freisinškemu škofu Abrahamu v last Selško dolino, čez nekaj mesecev pa še del Poljanske doline in del Sorškega polja. S tem se je pričela tudi prva kolonizacija škofovloškega ozemlja. Novi oblastniki so v začetku naseljevali predvsem ravnine, ki so zaradi naravnih danosti omogočale kmetijsko

dejavnost. Ko je bila zaključena prva kolonizacija, je ostalo zunaj naselitve le še zelo odmaknjeno in neugodno ležeče hribovito ozemlje, od katerega si lastniška gospoda skoraj ni mogla obetati večjih donosov. Toda podjetni duh kolonizatorja je našel v tej situaciji novo gospodarsko vejo. Kjer se ni mogla uveljaviti kmetijska dejavnost, so bili dani naravno ugodni pogoji za železarstvo. Oprt na izkušnje iz ostalih predelov Kranjske je na koncu 13. ali v začetku 14. stoletja freisinski lastnik v Selško dolino naselil kovače iz Furlanije, da bi pričeli s pridobivanjem železa. O tem priča listina iz leta 1348. Govori o poklicnih železarjih (eyssner meister) z deloma značilnimi romansko-furlanskimi priimki. V listini je omenjeno, da so železarji Jacomo, Barthlme Zchab, Muron Silvester, Monfiodin in njegov brat Jakob gospostvu zvesto služili. Zato škof podeljuje njim in njihovim dedičem pet kovačnic (schmitten), da delajo tam železo s pravicami, ki so jih imeli dotlej.⁸

Na furlanski izvor nakazujejo tudi imena njihovih naslednikov iz 15. stoletja (Zanetti, Peter Pysin, Casparin, Niclas Jacomont). Ta izvor je viden tudi po imenih žebļjev (canali, ceseni, terni, tratti), iz tehničnih izrazov (klovže, fužina), iz imen za orodje in naprave (vigenjc, mazola) itd.

Tudi sosednje hribovsko prebivalstvo je poznalo poreklo fužinarjev. Še pred nedavnimi časi so Železnike imenovali Lahovše.

Ščasoma so se začeli prvi topilci oz. žebļjarji združevati v fužinarsko deležništvo. Namen tega je bil, da so si med sabo pomagali ter vlagali v razvoj obratov, kar jim kot posameznikom ne bi uspelo. S tem pa so se odprla vrata tudi drugim vlagateljem kapitala, tako da najdemo v začetku 16. stoletja v Železnikih kar nekaj novih železnikarskih imen.

Istočasno so se začele razvijati tudi druge obrti in trgovina. To je vzbujalo veliko nejevolje pri Ločanih, ki so prej imeli nad tema dejavnostma monopol. Spori in huda trenja med Ločani in Železnikarji so se vlekli več stoletij.

Fužinarski obrati so potrebovali tudi velike količine oglja. Tako se je začel boj za gozdove, ki jih je bilo vse manj. Zaradi iskanja novih virov lesa in

kakovostnejše železove rude so se začeli pojavljati fužinarski obrati tudi drugod po loškem ozemlju (na mestu današnjih Fužin v Poljanski dolini, Brekovicice na žirovskem območju, ob Brebovščici pod Lučinami), ki pa niso delovale prav dolgo in samim železarjem iz Železnikov niso predstavljali prevelike konkurence.

V začetku 19. stoletja so bile v Železnikih še stare topilne peči na volka in tudi ostale naprave so bile zastarele. Topilne peči so v prvi polovici 19. stoletja predelali v plavže. Železove rude, ki so jo večinoma kopali na Jelovici nad Dražgošami in Selškimi Lajšami pa tudi drugod, je bilo vedno manj. Zaradi tega so morali že v prvi polovici 19. stoletja dokupovati vedno več domačega in tujega surovega paličastega železa.⁹

To ni bil edini razlog za postopen zaton železarstva v Železnikih. Z odprtjem južne železnice Dunaj-Trst so nehale obstajati nekatere stare tovarne poti za trgovino s končnimi izdelki. Iz tržaškega pristanišča so z vlaki vozili cenejšo železovo rudo v jeseniško valjarno, od tam pa na Dunaj, kjer se je začela izdelava železnih izdelkov na modernejši, industrijski način. Neposreden povod za usihanje gospodarske moči kraja je bil zagotovo tudi katastrofalen požar leta 1822, ko je pogorela večina Železnikov, in prenehanje prodaje izdelkov na italijansko tržišče v drugi polovici 19. stoletja.

Najmočnejši razlog začetka propada pa je bilo zagotovo pomanjkanje kapitala, s katerim bi železnikarski fužinarji še morda lahko preusmerili gospodarski razvoj.¹⁰

Prav zaradi teh dejstev se je prav v 19. stoletju spremenilo in propadlo največ lastnikov deležev v posameznih obratih.

V začetku in do sredine 19. stoletja so bili lastniki v Zgornjih oz. Spodnjih Železnikih bratje Globočnik: Anton, Jakob in Jožef, Johan Plautz, Andrej Warl, Jožef Troyer, Lovrenc Boncel, Janez Koblar, Jernej Šolar, Gregor Levičnik, Jožef Martinčič, Andrej Benedik, Jakob Presel, Matija Tušek, Matija Gasperin, Leopold Ffirenreich, Franc Luzner, Jožef Gasperin, Jožef Urbančič, Jožef Semen, Franc Ko-

bler in Martin Jerala. Leta 1850 je Jakob Globočnik svoje premoženje razdelil med svoja sinova Antona in Johana (Janez, Ivan). Najmlajši sin Leopold, ki je kasneje tudi postal mogočen fužinar, pri tej delitvi še ni bil udeležen, saj mu je bilo takrat šele 17 let. Dedoval je kasneje, verjetno po očetovi smrti. Bratje Johan (1822–1901), Anton (1829–1886) in Leopold (1833–1915) Globočnik so bili nasledniki fužinarskega podjetja bratov Jožefa in Jakoba Globočnika. Skupaj so podedovali 61 deležev ter veliko premoženje v nepremičninah in posestvu. Drugi fužinarski deleži so leta 1866 pripadali fužinarjem z imeni Levičnik (štirje deleži), Kobler (trije), Gasperin (trije), Krek (dva), Boncel (dva), Klobčič (dva), Warl (eden) in Peternel (eden). Poleg tega so bratje Globočnik imeli tudi trgovska podjetja, ki so bila 7. septembra 1863 registrirana in zapisana v Register protokoliranih tvrdk okrožja Ljubljana. Vsak od Globočnikov je bil registriran pod svojo številko.¹¹

Izmed železnikarskih fužinarskih rodbin, ki je dala več znanih osebnosti, so bili tudi Levičniki. Poleg ostalih Levičnikov, ki so uspeli na drugih področjih, sta prava začetnika te fužinarske dinastije brata Luka (1780–1860) in Gregor Levičnik (1777–1845). Luka Levičnik je s pridnostjo in poštenostjo dosegel tisto, čemur v Ameriki rečejo zgodba o uspehu. Z bratom Gregorjem sta se od preprostih žebjarjev povzpela do fužinarjev in trgovcev z železino, zlasti z žebli.

Medtem ko sta bili še na začetku 19. stoletja najmočnejši rodbini Plautzev in Homanovih, se je do konca stoletja na najvišji vrh povzpela rodbina Globočnikov, ki je postala edina lastnica železnikarskih fužin.

Ob tem ne gre spregledati dejstva, da je bil v 19. stoletju položaj kovačev in fužinarskih delavcev v Železnikih podoben kot v ostalih železarskih središčih (Kropa, Kamna Gorica). Socialne razmere kovačev in delovni pogoji v vigenjcih pa so bili v Železnikih še težji, saj je trajal delavnik 14 ur, delali pa so večinoma ponoči. Tak režim dela se je v Železnikih ohranil do konca 19. stoletja. Kovaške družine so bile številne in so živele običajno v enem

Znak rodbine Globočnik. (Vir: Tjaša Pavšič, Etnološki pregled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v Železnikih v 19. stoletju, Železne niti 3, Muzejsko društvo Železniki, Železniki 2006, str. 115.)

prostoru. Poleg tega so kovači zaslužili še manj kot v Kropi, in to od 11 do 13 krajcarjev na dan. Nekaj več so zaslužili topilniški delavci, 30 do 35 krajcarjev na dan, kar pa je bilo še vedno veliko manj kot v Kropi. Tak zaslužek ni zadostoval niti za najnujnejše preživljanje, saj so bile cene živil veliko višje, kot je bila plačilna sposobnost teh delavcev.¹²

Da bi omogočili kolikor toliko znosne pogoje za življenje delavcev, je državna oblast že pred tem, v začetku leta 1789, prepovedala plačevanje delavcem z živežem (do konca leta 1788 so gorenjski fužinarji zalagali svoje delavstvo z živežem na račun zasluzka, če pa je delavec zaslužil več, je dobil razliko plačano v denarju) ter je dovolila plačevanje zasluzka le v gotovini. To pa je imelo vsaj v začetku za posledico, da je delavec, ki ni znal preračunavati, koliko denarja bo porabil za prehrano in druge potrebščine, denar lahkomišlno zapravil, za hrano pa si ga je moral izposojati pri delodajalcu, da je mogel živeti.¹³

Ker je veljala prej omenjena prepoved, so si v prvi polovici 19. stoletja nekateri lastniki obratov v Železnikih omislili lastne prodajalne, v katerih so delavci lahko kupovali blago z nekakšnimi pločevinastimi boni oz. nadomestnim denarjem. Ti boni so bili vezani na točno določeno trgovino in seveda lastnika. Sistem je temeljil na dejstvu, da delavcem niso izplačevali vsega zasluzka v denarju, ampak delno z nadomestnim denarjem. Za lastnike je to bil

večkratni dobiček, hkrati pa eden od stopnjevanih načinov izkoriščanja delavcev. Izdajatelj bonov je s tem prihranil denar za nujne investicije, delavci pa so morali kupovati v prodajalnah – kaštah, ki so bile v njegovi lasti. S tem sistemom izplačevanja mezd, ki je bilo običajno dvakrat na leto, je imel delovno silo tako rekoč priklenjeno nase.¹⁴

Hkrati pa je bil sistem za delavce ugoden, saj se jim za nakup ni bilo treba odpravljati v okoliške kraje, saj niso imeli ne dovolj časa niti prevoznih sredstev.

Iz ugotovitev, ki bodo sledile, predvidevam, da sta ta nadomestni denar izdajali samo dve rodbini, in sicer rodbina Globočnik in rodbina Levičnik. Obe sta se ukvarjali poleg proizvodnje izdelkov iz železa tudi s trgovinsko dejavnostjo, s čimer pa se ostali železnikarski fužinarji niso. Globočnikovi boni so narejeni iz železove pločevine in iz železove pločevine s kositrno prevleko z izjemo dveh, ki sta iz medeninaste pločevine. Levičnikovi primerki so vsi izdelani iz medeninaste pločevine različnih debelin in velikosti. Medtem ko nekaterih bonov ni težko določiti, je za nekatere druge težko reči, kateri rodbini oz. generaciji pripadajo. Začetnice so lahko v očetovem in sinovem imenu kakor tudi začetnice med imeni lastnikov fužin različnih rodbin enake. Obstoječe enostransko žigosane bone sem razdelil po predpostavki, da je prva črka začetnica imena, druga pa priimka. Po predstavitvi bonov bom še opisal, kaj naj bi pomenile dodatne črke oz. znaki, ki so prisotni na nekaterih primerkih.

Nadomestni denar je mogoče uvedel že Jakob Globočnik, lahko so ga uporabljali njegovi nasledniki po letu 1850, ko so postali lastniki sinovi Johan, Anton in Leopold, lahko pa sta jih uporabljali obe generaciji. Na teh pločevinastih bonih se pojavljajo inicialke IG (Johan – Ivan Globočnik) in znak rodbine Globočnik. Nikjer se ne pojavljata inicialki AG (Anton Globočnik) in LG (Leopold Globočnik), kar lahko pomeni, da nista imela omenjenih pločevinastih bonov, lahko so izgubljeni ali pa sta uporabljala bone z znakom rodbine Globočnik.

Znana je uporaba teh bonov v trgovini na Racov-

niku. V monografiji Železniki skozi čas piše: "Pri Antonu Kalužu, za kovače, delavce "brez patenta", samo z živili in špiritom. Plačevali so s kovinskimi tablicami z vtisnjenimi številkami, ki so jih delili Globočniki ob plačilu."¹⁵

Znak, podoben grbu, na kopiji rodovnika rodbine Globočnik je odtisnjen na pločevinastih bonih, s katerimi so Globočniki plačevali svoje delavce. Poleg znaka sta na nekaterih bonih inicialki IG, zato med potomci Globočnikov prevladuje mnenje, da gre za osebni znak Jakoba Globočnika. Isti znak so za označevanje pločevinastih bonov uporabljali tudi Jakobovi potomci. Poleg tega se je znak uporabljal kot pečat Globočnikov.

Kaj znak predstavlja, se v spominu potomcev Globočnikov ni ohranilo, a kot kaže, je imel zanje vedno poseben pomen, saj med njimi o znaku še danes krožijo razne zanimive zgodbe. Pojavila so se mnoga ugibanja, od kod znak izvira, kaj pomeni. Razširila se je domneva, da gre za prostozidarski znak Jožefa Globočnika, ker so v njem nekateri videli stilizirano šestilo in s tem simbol prostozidarstva. Drugi so v njem videli monogram Jakoba Globočnika. Željko Jeglič (potomec rodbine Globočnik) pa pravi, da je to verjetno stiliziran rudarski znak.¹⁶

Dušan Prešern, ki je o tem že pisal, ima o tem svojo razlago:

"Danes znani Globočnikovi primerki iz Železnikov so iz istega časa in tudi po obliki sorodni tistim iz Kroepe. Osnovni žig na primerkih iz Železnikov je skoraj povsod enak. Zastopan je znani simbol 4 v kombinaciji z grško črko omega. Črka omega¹⁷ v astrološkem koledarju označuje obdobje tehtnice, kar tudi pomeni in simbolizira pošteno trgovsko dejavnost.¹⁸ Po drugi strani pa je znak v obliki arabskega števila 4 v astrološkem koledarju simbol planeta in božanstva Jupitra, ki je bilo v rimski mitologiji vrhunsko božanstvo in s tem ustanovitelj, ohranjevalec in zaščitnik vseh človeških dejavnosti, tudi železarstva in trgovine. Jupiter je hkrati bog bogastva in blagostanja in nam prinaša ugled in spoštovanje. Njegov simbol v podobi bliska so kot svoje zaščitno znamenje in znak nosile na čelu rimske legije.

Simbol v obliki števila 4 pa so za svoje zaščitno znamenje prevzeli fužinarji, predvsem kovači, in ga zato dobimo tudi na medeninastem denarju – kovinskih bonih. Tu se pojavlja v kombinaciji z začetnicami izdajateljev nadomestnega denarja, trgovskim zaščitnim znakom sidrom in drugimi simboli."¹⁹

4

Astrološki simbol Jupitra. (Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Jupiter_symbol.svg)

O nadomestnem denarju oz. pločevinastih bonih, ki naj bi pripadali rodbini Levičnik, je manj podatkov. Predvsem se na njih ne nahajajo znaki v obliki arabskega števila 4 in grške črke omega, kot je to znano z Globočnikovih bonov. Primerki imajo inicialke LL in GL, kar naj bi bile začetnice fužinarjev Luke in Gregorja Levičnika. Zaradi začetnic imen menim, da so bili omenjeni boni v uporabi, ko sta bila v železarstvu aktivna oba brata. Glede na to, da obstaja več Levičnikovih bonov, tako številčno kot z

različnimi žigi, je možno, da so bili v uporabi daljši čas kot Globočnikovi. Ne glede na to, da je bila rodbina Globočnikov najmočnejša in da je na koncu postala tudi edina lastnica fužinarskih deležev v Železnikih.

Nekateri menijo, da znaki oz. priznaki v obliki črke P lahko predstavljajo tudi rodbino Plavcev. Menim, da na podlagi obstoječih virov ne moremo govoriti v prid temu, da je pločevinaste bone uporabljala tudi rodbina Plavcev.

Da ni natančno znano, kdaj so se v Železnikih prvi boni pojavili, je jasno iz že napisanega. Niti ni natančno znano, kdaj je ta vrsta "denarja" izgubila svoj pomen in aktualnost. Verjetno po propadu posameznih lastnikov fužin, prodaji posamezne fužine ali smrti lastnikov.

Luka Levičnik je umrl leta 1860, njegov brat Gregor pa leta 1845. Anton Globočnik je umrl leta 1886 in njegov delež je zapustil sinu. Johan Globočnik je leta 1882 kupil tovarno žičnikov v Ljubljani in zgradil novo tovarniško poslopje, kjer je zaposlil veliko svojih kovačev iz Železnikov. Kmalu po smrti žene Katarine leta 1886 je težko zbolel in njegove posle je na nizkoten način začel prevzemati njegov dotedanji pisar Avgust Nóvak. Johan je umrl leta 1901. Do kdaj se je najmlajši brat Leopold (umrl leta 1915)

April 1. 1902. ~~...~~ po Vel. Nov. — Danes je za naš kraj čal-
na-agačinski dan. Pričeli so namreč danes podelovati našo sp.
fužino (na Racovniku), ki je lastnina gospe Marije Novak-
ve. Na novo je bila pokidana otol l. 1850., takrat bi je postavljen
nov plavž, nova mašina "na sapo" (pihanje) [poprej sta pihala 2 ve,
likavška mehova], in tudi nova ječa za 2 ognja. Plavž in ječa je
imelo vrsto močnen visok stolp. Koliko veselja in upanja na boljše
bodočnost vzbujevalo je prekidavanje fužine. A, žal, ti upi so tra-
jali le malo časa, kajti le brekmalo je jela hirati železninska obot.
Tsi fužinarji so ~~prodali~~ prodali svoje deleže g. Jan. Globočnik-u, ki
je baje mislil na novo železninsko podjetje. To se, žal, ni spone-
lo, g. G. je prišel hirati, opesal mu je um, in se za življenja
čas je vročil adoptiv-hčer Mariji. Ohačar su svoje ogromno pre-

Jožef Levičnik, učitelj in pisatelj, v Kroniki (od 1900 do 1908) z mnogo nostalgije opisuje podiranje spodnje fužine (na Racovniku) 1. aprila 1902. (Vir: Kronika Jožefa Levičnika, četrti zvezek, 1902)

še ukvarjal z železarstvom, ne vemo natančno. Vsekakor je bil zadnji iz rodbine Globočnikov in zadnji od nekdanj mogočnih fužinarjev iz Železnikov, ki se je najdlje ukvarjal s predelavo železa. Verjetno je bilo to do konca 19. stoletja ali še v prvih letih 20. stoletja.

Vseeno iz doslej napisanega lahko sklepamo, da so nadomestni denar – pločevinaste bone uporabljali v prvi polovici 19. stoletja, nekatere verjetno tudi po letu 1850. Pravzaprav točne letnice niti niso pomembne. Bolj pomembno je dejstvo, da se je ta nadomestni denar kot poseben fenomen pojavil v času tako imenovanih trgovin – kašt in da nam hkrati odraža stanje družbe, kakršna je takrat bila.

Po težkem obdobju v drugi polovici 19. stoletja je fužinarstvo v Železnikih dokončno propadlo. Plavž v zgornjih Železnikih je zadnjič zagorel leta 1901. Kovati pa so dokončno nehali junija 1909.²⁰ Nekateri viri omenjajo, da je plavž v Zgornjih Železnikih zadnjič zagorel leta 1902.

Znani primerki nadomestnega denarja – pločevinastih bonov iz Železnikov (NDZ)

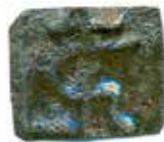
NDZ 01: Bon z žigom števila 4 in črte pod številom. Pod žigom sta vtisnjeni inicialki IG (Johan – Ivan Globočnik). Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 25 mm, debelina 0,50 mm, teža 2,08 g.

NDZ 03: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (Ω), ki ima različno oblikovano konca. Material je plavljena železna pločevina, velikost 23 x 20 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,88 g.

NDZ 02: Bon z žigom sidra, ki ima zgoraj zaključek v obliki črke Q. Levo od sidra je vtisnjena črka l in desno črka G (Johan – Ivan Globočnik), spodaj pa število 20, kar pomeni vrednost 20 krajcarjev. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 23 mm, debelina 0,80 mm, teža 3,79 g.

NDZ 04: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (Ω), ki ima različno oblikovano konca. Material je plavljena železna pločevina, velikost 18 x 21 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,93 g.

NDZ 05: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima različno oblikovana konca. Material je plavljena železna pločevina, velikost 21 x 17 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,96 g.

NDZ 09: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima razcepljena konca. Na desni strani je znak v obliki črke P. Material je plavljena železna pločevina. Velikost 21 x 20 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,91 g.

NDZ 06: Bon z žigom slabo vidnega števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω). Na desni strani je znak v obliki loka. Material je plavljena železna pločevina, velikost 19 x 21 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,24 g.

NDZ 10: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima razcepljena konca. Na desni strani je znak v obliki pokončne črte. Material je plavljena železna pločevina, velikost 21 x 21 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,18 g.

NDZ 07: Bon z žigom slabo vidnega števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω). Na desni strani je znak v obliki loka. Material je plavljena železna pločevina, velikost 21 x 21 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,14 g.

NDZ 11: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω). Material je plavljena železna pločevina. Na desni strani je znak v obliki odprte črke P, velikost 20 x 20 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,34 g.

NDZ 08: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima razcepljena konca. Na desni strani je znak v obliki črke P. Material je plavljena železna pločevina, velikost 23 x 23 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,91 g.

NDZ 12: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω). Material je plavljena železna pločevina. Na desni strani je znak v obliki obrnjene števila 7, velikost 23 x 20 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,00 g.

NDZ 13: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima različno oblikovana konca. Material je plavljena železna pločevina s kositrno prevleko, velikost 26 x 24 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,70 g.

NDZ 14: Bon z diagonalnim žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima različno oblikovana konca. Material je plavljena železna pločevina s kositrno prevleko, velikost 24 x 24 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,79 g.

NDZ 15: Bon z žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima različno oblikovana konca. Na desni strani je znak v obliki loka. Material je plavljena železna pločevina s kositrno prevleko, velikost 24 x 24 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,98 g.

NDZ 16: Bon z diagonalnim žigom števila 4, na spodnjem podaljšku števila 4 je črka omega (ω), ki ima različno oblikovana konca. Na desni strani je znak v obliki loka. Material je plavljena železna pločevina s kositrno prevleko, velikost 25 x 24 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,74 g.

NDZ 17: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 21 x 20 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,73 g.

NDZ 17a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 21 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,97 g.

NDZ 18: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki obrnjene črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 24 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,91 g.

NDZ 18a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki obrnjene črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 27 x 23 mm, debelina 0,30 mm, teža 1,20 g.

NDZ 19: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,89 g.

NDZ 20a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 23 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,85 g.

NDZ 19a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Desno zgoraj vtolčene točke v obliki križa, spodaj levo in desno pa v obliki krogov. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,84 g.

NDZ 20b: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 22 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,82 g.

NDZ 19b: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Levo spodaj vtolčene točke v obliki križa. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,76 g.

NDZ 20c: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 23 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,79 g.

NDZ 20: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 23 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,76 g.

NDZ 21: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 22 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,59 g.

NDZ 21a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 24 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,39 g.

NDZ 22a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,32 g.

NDZ 21b: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 22 x 19 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,32 g.

NDZ 22b: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 24 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,81 g.

NDZ 21c: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 20 x 20 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,27 g.

NDZ 22c: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 22 x 23 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,76 g.

NDZ 22: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,25 g.

NDZ 22d: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 21 x 19 mm, debelina 0,50 mm, teža 0.92 g.

NDZ 22e: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 20 x 19 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,20 g.

NDZ 23: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P in poševne črke S. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 23 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,59 g.

NDZ 22f: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 22 x 20 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,39 g.

NDZ 24: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke P in obrnjene črke S. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,63 g.

NDZ 22g: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 20 x 19 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,10 g.

NDZ 25: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črk P in S ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 24 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,59 g.

NDZ 22h: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke P ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,23 g.

NDZ 26: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črk P in S ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 22 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,49 g.

NDZ 27: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke L. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 20 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,72 g.

NDZ 31: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 27 x 25 mm, debelina 0,20 mm, teža 1,53 g.

NDZ 28: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke L. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 24 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,81 g.

NDZ 31a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 23 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,99 g.

NDZ 29: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki obrnjene črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,30 mm, teža 1,11 g.

NDZ 32: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno spodaj. Material je medeninasta pločevina, velikost 26 x 23 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,54 g.

NDZ 30: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 26 x 22 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,79 g.

NDZ 33: Bon z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 23 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,53 g.

NDZ 33a: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 24 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,70 g.

NDZ 33b: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 27 x 27 mm, debelina 0,40 mm, teža 1,74 g.

NDZ 33c: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 23 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,60 g.

NDZ 33d: Bon (varianta) z žigom GL in s priznakom v obliki črke Z ter piko desno zgoraj. Material je medeninasta pločevina, velikost 26 x 24 mm, debelina 0,50 mm, teža 1,69 g.

NDZ 34: Bon z žigom α L in s priznakom v obliki obrnjene črke B. Črka α je lahko močno popačena ali stilizirana črka G, lahko pa tudi predstavlja grško črko stigma, ki ni vključena v klasično grško abecedo in se zelo malo loči od grške male črke sigma. V poznem srednjem veku je črka stigma v sistemu grških števil pomenila število 6.²¹ Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 20 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,66 g.

NDZ 34a: Bon (varianta) z žigom α L in s priznakom v obliki obrnjene črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 21 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,71 g.

NDZ 35: Bon z žigom α L in s priznakom v obliki črke P. Črka α je lahko močno popačena ali stilizirana črka G, lahko pa tudi predstavlja grško črko stigma, ki ni vključena v klasično grško abecedo in se zelo malo loči od grške male črke sigma. V poznem srednjem veku je črka stigma v sistemu grških števil pomenila število 6. Material je medeninasta pločevina, velikost 26 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,96 g.

NDZ 35a: Bon (varianta) z žigom \aleph L in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 24 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,73 g.

NDZ 36a: Bon (varianta) z žigom LL in s priznakom v obliki črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 21 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,76 g.

NDZ 35b: Bon (varianta) z žigom \aleph L in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 26 x 22 mm, debelina 0,20 mm, teža 0,74 g.

NDZ 37: Bon z žigom LL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 21 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,74 g.

NDZ 35c: Bon (varianta) z žigom \aleph L in s priznakom v obliki črke P. Bon predstavlja zmanjšano vrednost (2/3) ali pa je poškodovan. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 21 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,72 g.

NDZ 37a: Bon (varianta) z žigom LL in s priznakom v obliki črke P. Material je medeninasta pločevina, velikost 22 x 22 mm, debelina 0,40 mm, teža 0,73 g.

NDZ 36: Bon z žigom LL in s priznakom v obliki črke B. Material je medeninasta pločevina, velikost 25 x 22 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,93 g.

NDZ 38: Bon z žigom LL in s priznakom v obliki črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 21 x 20 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,71 g.

NDZ 38a: Bon (varijanta) z žigom LL in s priznakom v obliki črke Z. Material je medeninasta pločevina, velikost 22 x 23 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,71 g.

NDZ 39: Bon z žigom LL in s priznakom v obliki črke L. Material je medeninasta pločevina, velikost 24 x 22 mm, debelina 0,30 mm, teža 1,08 g.

NDZ 39a: Bon (varijanta) z žigom LL in s priznakom v obliki črke L. Material je medeninasta pločevina, velikost 23 x 18 mm, debelina 0,30 mm, teža 0,89 g.

Enostransko žigosane bone, vse bolj ali manj kvadratne oblike s prirezanimi robovi, sem razdelil tako, da rodbino Globočnik predstavljajo boni od številke NDZ 01 do NDZ 16. Upošteval sem znake rodbine, enakost materialov in zaporedje inicialk IG (Johan - Ivan Globočnik). Boni od zaporedne

številke NDZ 17 do NDZ 39a pa predstavljajo rodbino Levičnik, in sicer po istem sistemu kot predhodne: enakost materialov in oblikovanja posameznih črk ter zaporedje inicialk LL (Luka Levičnik) ter GL (Gregor Levičnik). Iz tega zaporedja odstopajo boni od številke NDZ 34 do številke NDZ 35c, za katere je težko ugotoviti, ali predstavlja prva inicialka popačeno črko G ali pa grško črko stigma. V ostalih podrobnostih so boni sorodni z Levičnikovimi, zato sem jih tudi postavil v to skupino. Glede na stran žigosanja bonov velja omeniti, da bona pod številka NDZ 01 in NDZ 02 beremo z vbočene (konkavne) strani, vse ostale pa z izbočene (konveksne) strani.

V predstavitvi²² bonov sem predvsem upošteval različnost črk in znakov, čeprav je pri nekaterih težko ugotoviti, ali je žig za črko oz. znak drugačen ali pa je to samo posledica slabe izdelave. Kot varianto nisem upošteval bonov različnih dimenzij in bonov, na katere so žigosali vsako črko posebej ter imajo zato različno medsebojno razdaljo med inicialkami in priznaki v obliki črk. Pri bonih, ki imajo enoten žig, tega problema ni. Pod variante pa spadajo boni, ki imajo rahla odstopanja v žigosanju, to je v obliki in velikosti posameznih črk ali znakov.

Predhodno sem razložil pomen znakov in simbolov v obliki števila štiri (4), črke omega (ω) in žiga v obliki sidra. Večjo težavo mi predstavljajo priznaki v obliki črk, znakov in dodatnih pik, za katere ni otipljivih virov, ki bi nam dali konkretne dokaze o njihovem pomenu.

Znaki, kot so lok, znaki v obliki črke P, odprte črke P, v obliki obrnjenega števila 7, in priznaki v obliki črk in pik lahko pomenijo znak za količino in vrsto živila. Manj verjetno pa je, da bi se ti znaki oz. priznaki nanašali na posamezne izdajatelje nadomestnega denarja. Lahko, da so bile to označbe posameznih predelavcev, ki so v imenu lastnikov posameznih fužin izplačevali kovačem in delavcem del plačila s tem nadomestnim denarjem - pločevinastimi boni. S tem je bila zagotovljena sledljivost izdajanja bonov in s tem so bila izplačila delavcem posredno nadzorovana.

Pri preučevanju bonov sem naletel še na eno nejasnost. Ta je v zvezi z znakom števila štiri (4), ki se pojavlja v znaku in na pločevinastem bonu rodbine Globočnik. Število štiri (4) na bonu (NDZ 01) Johana Globočnika, v znaku (grbu) rodbine Globočnikov, v astrološkem simbolu Jupitra in na pločevinastem bonu z inicialkami MP iz Kroke oz. Kamne Gorice je obrnjeno normalno, medtem ko se število štiri v obratni smeri (♯) pojavlja na svedru iz Stare Fužine, na vratih Matije Pesjaka in na žigu V. Ruarda z Jesenic. Kot vidimo, sta bili v uporabi obe različici pisave števila 4, tako da lahko predvidevamo, da ni bilo pomembno, v katero smer je številka obrnjena. Možno je tudi, da niti mojstri, ki so izdelovali bone, žige in druge predmete s temi znaki, niso vedeli, katera različica je prava.

V istem času so podobne pločevinaste bone z istimi nameni kot v Železnikih uporabljali še v nekaterih krajih, kjer so se ukvarjali z železarstvom. Znani so iz Kroke in Kamne Gorice.

V drugi polovici 19. stoletja so iz podobnih razlogov, kot so navedeni za Železnike in druge železarske kraje, začeli uporabljati pločevinaste bone oz. žetone tudi nekateri industrialci in veleposestniki. Delavci so jih prejeli ob koncu delovnega dne, ob koncu sezone ali ob zaključku del in so jih unovčevali na več načinov. Železnikom najbližje sta znana žetona z Zalega Loga (Urban Weber) in s Petrovega

Pločevinasti bon iz Kamne Gorice in žig V. Ruarda z Jesenic. (Vir: zasebna zbirka in Dušan Prešern, Nadomestni denar gorenjskih fužinarjev, Numizmatični vestnik št. 17, Numizmatično društvo Slovenije, Ljubljana 1989, str. 352)

Pločevinast žeton U. Webra premera 24 mm, konec 19. stoletja. Napis: URBAN WEBER *ZALIOG*, 10 KREUZER. (Vir: zasebna zbirka)

Brda (F. Steinmetz).

Po načinu uporabe so tem pločevinastim bonom oz. žetonom sorodni tudi špani (plehi), balete in rovaši. Ta menjalno-plačilna sredstva so se bolj množično uporabljala po štajerskem koncu, medtem ko so v zahodnem delu Slovenije manj znana. Njihova posebnost je tudi to, da so bila v uporabi dolgo obdobje, od začetka 18. stoletja pa do obdobja po drugi svetovni vojni.

Rovaši so lesene palice ali deščice (enodelne ali dvodelne) z vrezanimi dogovorjenimi znamenji in so v bistvu najstarejše lesene pravne listine, ki so služile za zapisovanje plačil, dolgov, storitev in dajatev.

Špani: "Vsak delavec, ki je hodil h kmetu na delo oz. "TAVERH" ali "TABRH" (od nem.: Tag(e) werk) in ki so ga v naših krajih imenovali "TEŽAK", je dobil vsak dan po opravljenem, najmanj 10-urnem delu en cel špan ali pleh, za 3/4 dneva tričetrtinski špan, za 1/2 dneva pa le polovični špan ali pleh, za najtežja dela, n.p.r. za vinogradniški kop pa je dobil običajno špan in pol. Poleg tega so dobili "tabrharji" pri gospodarju tudi hrano in pijačo, ki so jo praviloma použili kar na delovišču, n.p.r. v vinogradu, na njivi, travniku ali gozdu. Skrben gospodar si je zvečer običajno zapisal v poseben zveščič, komu je dal kakšen špan ali pleh, "težak" pa si ga je doma navadno obesil na žico, saj je bil špan v zgornjem kotu v ta namen tudi preluknjan."²³

Špani so bili večinoma izdelani iz železne, aluminijaste, bakrene ali medeninaste pločevine različnih oblik, v katere so bile vtisnjene inicialke in hišne številke gospodarja, lahko pa tudi zaporedne številke ali vrednost špana v tedanji veljavni denarni vredno-

sti. Ker pa pločevine ni bilo vedno dovolj, so se posluževali tudi drugih naravnih materialov, kot so npr. usnje, živalski rogovi, živalske kosti itd. Tudi pločevinasta ploščica, ki je bila najdena v Žireh, je mogoče neke vrste špana, le da je tu lahko imela drugo ime.

Balete so po načinu uporabe podobne španom, vendar so izdelane iz papirja različnih dimenzij.

Večinoma so jih uporabljali v vinorodnih krajih Štajerske in v Savinjski dolini za obiranje hmelja. Tudi na njih so natisnili ime lastnika oz. gospodarja in po navadi količino v škafih ali vrednosti v denarju.

Mogoče sem s tem zapisom šel čez mejo zamišljenega. Najprej sem hotel opisati samo nadomestni denar fužinarjev iz Železnikov z numizmatičnega vidika. Vendar menim, da je bilo treba opisati še nekaj obrobni podatkov, da bi dobili realnejšo sliko tedanjega časa.

Nadaljeval sem pionirsko delo g. Dušana Prešerna z Jesenic, ki je o tej temi pisal v Loških razgledih in v Numizmatičnem vestniku. Resda je moj pristop v prispevku drugačen ter celovitejši in prav zaradi tega upam, da bo bodočim raziskovalcem tega obdobja v pomoč. Birokratski zakon o kulturni dediščini (Ur. l. 16/2008) raziskovanje preteklega obdobja zasebnim ljubiteljem in poznavalcem preteklega obdobja omejuje in jim hkrati otežuje sodelovanje z uradnimi ustanovami, a vseeno upam, da jim to ne bo vzelo poguma in bodo poskušali pojasniti še kakšen del naše zgodovine.

Cel in polovični pločevinasti špan z inicialkami JKP in številko 13 ter pločevinasta ploščica z napisom 32K (Kopše?) iz Žirov. (Vir: zasebna zbirka)

Baleti za en in tri škafe iz Žalca in Gotovelj. (Vir: zasebna zbirka)

Viri in opombe:

- ¹ Več avtorjev, *Sledovi rimske zasedbe, Zakladi tisočletij*, Modrijan, Ljubljana 1999, str. 190, 191.
- ² Peter Kos, Andrej Šemrov, Skupna najdba keltskih in rimskih novcev v reki Ljubljanici. Doprinos h kronologiji novcev plemena Tavriskov, *Arheološki vestnik 54*, SRC SAZU, Ljubljana 2003, str. 381–395.
- ³ Peter Kos, Beatrice Žbona Trkman, A hoard of Roman Republican and Norican coins from the vicinity of Kobarid, *Arheološki vestnik 60*, SRC SAZU, Ljubljana 2009, str. 271–282.
- ⁴ Ustni vir.
- ⁵ Renato Vidrih, Taljenje železove rude v Bohinju, *ŽIT februar 2004*, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 2004, str. 55, 56.
- ⁶ Ivo Janez Cundrič, *Pozabljeno Bohinjsko zlato*, Cerdonis 2002, str. 28.
- ⁷ Pavle Blaznik, Kolonizacija in populacija na Selškem v freisinskem času, *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*, Muzejsko društvo Škofja Loka, pododbor Železniki, Železniki 1973, str. 81.
- ⁸ Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1973, str. 83.
- ⁹ Marija Verbič, Železarstvo in žebjarstvo v prvi polovici 19. stoletja, *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*, Muzejsko društvo Škofja Loka, pododbor Železniki, Železniki 1973, str. 101.
- ¹⁰ Več avtorjev, *Doba železarstva v železnikih*, DECOP, Železniki 2002, str. 29.
- ¹¹ Tjaša Pavšič, Etnološki pogled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v *Železnikih v 19. stoletju*, *Železne niti 3*, Muzejsko društvo Železniki, Železniki 2006, str. 120.
- ¹² Dušan Prešern, Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, *Loški razgledi 40*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1993, str. 31.
- ¹³ Marija Verbič, Železarstvo in žebjarstvo v prvi polovici 19. stoletja, *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti*, Muzejsko društvo Škofja Loka, pododbor Železniki, Železniki 1973, str. 111.
- ¹⁴ Dušan Prešern, Nadomestni denar gorenjskih fužinarjev, *Numizmatični vestnik št. 17*, Numizmatično društvo Slovenije, Ljubljana 1989, str. 349.
- ¹⁵ Vida Košmelj, *Železniki skozi čas*, Didakta Radovljica, Radovljica 2007, str. 179.
- ¹⁶ Tjaša Pavšič, Etnološki pogled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v *Železnikih v 19. stoletju*, *Železne niti 3*, Muzejsko društvo Železniki, Železniki 2006, str. 118, 119.
- ¹⁷ Glavna kroga na nebesni krogli, ekliptike in nebesni ekvator, se presekata v dveh diametralno nasprotnih točkah: v pomladišču Ovna (točki Gama ali točki spomladanskega enakonočja) in jesenišču (točki Omega ali točki jesenskega enakonočja). Ko pride sonce pri svojem navideznem letnem gibanju v pomladišče, je spomladansko enakonočje in se začne pomlad (okoli 21. 3.), ko pride v jesenišče, pa je jesensko enakonočje in se začne jesen (okoli 21. 9.). (Vir: <http://www.zodiak.si/2009/02/znamenja-zodiaka.html>)
- ¹⁸ Dušan Prešern, Nadomestni denar gorenjskih fužinarjev, *Numizmatični vestnik št. 17*, Numizmatično društvo Slovenije, Ljubljana 1989, str. 353.
- ¹⁹ Dušan Prešern, Nadomestni denar železnikarskih fužinarjev, *Loški razgledi 40*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1993, str. 32, 33.
- ²⁰ Tjaša Pavšič, Etnološki pogled na fužinarsko rodbino Globočnik ter delavce, zaposlene v fužinarstvu, v *Železnikih v 19. stoletju*, *Železne niti 3*, Muzejsko društvo Železniki, Železniki 2006, str. 110.
- ²¹ [http://sl.wikipedia.org/wiki/Stigma_\(%C4%8Drka\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Stigma_(%C4%8Drka)).
- ²² Opisani boni so v zbirki avtorja, razen bonov NZD 02, NDZ 04, NDZ 05 in NDZ 10, ki so v zbirki Dušana Prešerna z Jesenic.
- ²³ Anton Vodan, Rovaši in špani, *Glasiló št. 2*, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona 2000, str. 49.

Pred sto leti je v Sorici zagorela električna luč

Anton Ozebek

Da je Sorica imela svojo električno napeljavo po vasi, je v Loških razgledih že pred 40 leti zapisal Franc Planina.

Poleti leta 2008 v nedeljo popoldne sem se ustavil v Sorici. Takrat so v Sorici rušili stari zadrुžni dom. V kupu razvalin, tramov in ostale razmetane navlake je bilo veliko revij, časopisov in zvezkov. Med njimi sem opazil pisma z znamkami kralja Aleksandra in kralja Petra. Zdelo se mi je škoda, da propadejo, zato sem prijel del gradiva in ga odnesel v avto. Vzel sem tudi zvezek, v katerem sem videl stare datume in nekaj hranilnih knjižic iz časa Kraljevine Jugoslavije.

Šele kasneje sem se lotil branja pisem in odkril, da je bil to del arhiva Elektrostrojne zadrुge v Sorici. Źal je bilo za ostale dokumente že prepozno. Mogoče je še kdo vzel kaj stran, drugo so odpeljali na deponijo. Večina pisem se nanaša na obdobje okoli

leta 1928 in 1938, zraven pa je še zvezek z zapisniki sestankov, občnih zborov in ustanovna listina.

Tudi moje korenine izvirajo iz teh krajev, zato se mi zdi škoda, da bi se na te dokumente pozabilo.

Odločil sem se, da dokumente, ki jih imam, predstavim v zborniku Źelezne niti za leto 2012.

V Zadrुžnem domu v Sorici bo svoj prostor dobila razstava o zgodovini Elektrostrojne zadrुge v Sorici. Takrat bom gradivo dal društvu, ki bo skrbelo zanj.

V Loških razgledih iz leta 1971 sem našel članek Franceta Planine: Kako je Sorica dobila elektriko. Članek je nastal po zapisih ustanovitelja Elektrostrojne zadrुge Lovra Pintarja in pripovedovanju njegovih sorodnikov.

Iz dokumentov je razvidno, da je bil Lovro Pintar v tistem obdobju gonilna sila razvoja in napredka v Sorici.

Portret Lovra Pintarja okoli leta 1890, delo slikarja Ivana Groharja. Rojen je bil leta 1874 in umrl v Sorici leta 1947.

Na začetku 20. stoletja večina ljudi ni poznala elektrike. Niso vedeli, kaj elektrika omogoča in kako priti do nje, zato je zadeva počivala kar nekaj let.

Danes si življenja brez nje ne znamo več predstavljati. Imamo celo električne pastirje.

Tako je tudi elektrifikacija Sorice domačinom prinesla veliko novega.

Za gradnjo elektrarne v Sorici se je navdušil soriški poštar Lovro Pintar, ko je poslušal razgovore Janeza Ev. Kreka s Soričani. Krek je znal kmečkim gospodarjem svetovati veliko koristnih stvari. Po njegovem nasvetu so v Sorici že leta 1900 ustanovili mlekarsko zadrugo in leta 1902 hranilnico in posojilnico. Lovru Pintarju pa misel o elektriki ni dala miru. Petrolejke so mu preslabo svetile in najprej je dobil predračun za acetilensko napeljavo firme Komforti iz Gorice, a se mu je zdela predraga. Sam ni imel zemljišča ob Sori, zato je nagovoril soseda Franceta Pfeiferja iz Spodnje Sorice 4, po domače Šimca, ki je imel ob Sori svoj mlin. Pfeifer je bil pripravljen sodelovati in dati svet ter vodno moč za elektrarno. Pfeiferja je tudi zamikalo, da bi namesto v grapi na vodni pogon mlel kar doma na elektriko, in tudi zaupanje v Kreka

Fotografija družine Lovra Pintarja leta 1922.

ga je prepričalo, da se je bil voljan pridružiti. Tretji, ki se je vnel za načrt o elektriki, je bil Anton Fröhlich iz Zgornje Sorice 1, po domače Gosar. Skupno so pridobili še Franciško Koblar, Ekarico, iz Spodnje Sorice 3, ki je prav tako imela mlin, takoj nad Šimčevim. Lovro Pintar si je ogledal elektrarne v Ljubljani, v Krennerjevi tovarni v Škofji Loki in v železarni Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Drugi trije so ga pooblastili, naj vzame stvar v roke in naj se pri deželnem odboru pouči, kako bi zadevo izpeljali.

Veliko podporo pri gradnji je dal tedanji deželni odbor, ki je v tistem času snoval širšo akcijo elektrifikacije in gradnjo elektrarne na Završnici. Gradbeni oddelek deželnega odbora je pri gradnji elektrarne v Sorici hotel pridobiti izkušnje za svojo nameravano gradnjo. V Sorici je kljub raznim oviram in razprtijam delo na elektrarni dobro napredovalo. Zgrajena je bila šesta elektrarna na Kranjskem.

Pintar se je poznal z dr. Lovrom Pogačnikom, ki je bil zadružni komisar pri deželnem odboru, in njemu pojasnil svojo zamisel ter ga prosil za pomoč. Skupaj sta šla na tehnični oddelek deželnega odbora k inženirju Gailhoferju. Ko so naredili še pisno prošnjo na deželni odbor, sta 7. junija 1911 prišla inženir Gailhofer in dr. Lovro Pogačnik v Sorico. Ugotovila sta, da bi bilo vodnega padca le okoli 20 metrov, ter svetovala, naj odkupijo še pravico za izkoriščanje vodnega strmca od opuščenega mlinskega jezua kovača Hotarja, Jakoba Lahajnerja iz Zgornje Sorice 39, tako da bi bilo skupaj 31 metrov vodnega padca. Takrat so sovaščani izvedeli za namere imenovane četverke in so ščuvali kovača Hotarja, naj jim ne proda vodne pravice. Ta je potem zahteval 1.000 kron, vendar so se zedinili na 600 kron. Stvar je tako dozorela in župnik Jurij Karlin, ki je bil zamisli zelo naklonjen, je s prižnice oznanil, naj se po maši vsi gospodarji zberejo na sestanku v stari šoli zaradi gradnje elektrarne. Uveljavljati so se začela strankarska nasprotja. Iz Spodnje Sorice so prišli večinoma vsi gospodarji, iz Zgornje Sorice pa demonstrativno nihče razen Gosarja. Velika večina navzočih je zamisel sprejela, le nekaj je bilo še nezaupljivih. Lovro Pintar se je spet oglašil pri deželnem odboru in z dr.

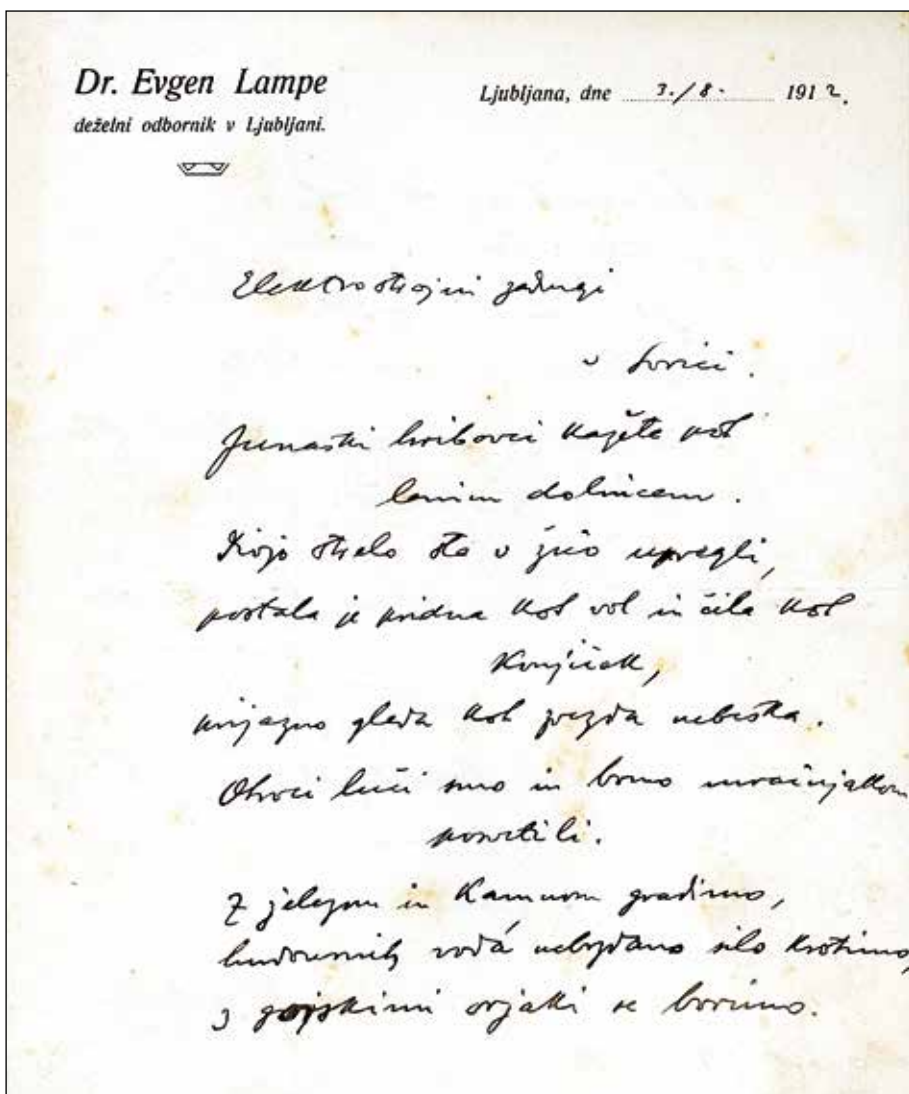
Pogačnikom sta se dogovorila, da bo pisal v Nemčijo in tam zaprosil za pravila elektrostrojnih zadrug, ki so jih tam že imeli. Ko so pravila dobili, so 23. julij 1911 spet povabili vse posestnike na sestanek. Tega dne je bil ustanovni občni zbor Elektrostrojne zadruge v Sorici. Inž. Gailhofer je razložil, kakšna je možnost uporabe elektrike, dr. Pogačnik pa je vodil sprejemanje pravil, ki so jih sestavili po nemškem vzorcu. Od gospodarjev iz Zgornje Sorice je bil na sestanku samo Janez Fröhlich, po domače Kejžar, iz Spodnje Sorice pa vsi razen Matevža Pfeiferja, v čigar gostilni so snovali naklepe zoper elektrarno. Zanimivo je, da je gradnja elektrarne iz političnih razlogov nasprotoval tudi takratni učitelj Josip Primožič, ki o elektriki ni vedel nič. Po sprejemu pravil se je v Elektrostrojno zadrugo vpisal 15 članov. Ti so izvolili načelstvo zadruge, in sicer: za načelnika Lovra Pintarja, poštarja; za tajnika Jurija Karlina, župnika; za blagajnika Antona Fröhlicha iz Zgornje Sorice 4; za odbornika pa Valentina Kemperla iz Spodnje Sorice 11 in Antona Groharja iz Spodnje Sorice 10. V nadzorstvo so izbrali za načelnika Janeza Fröhlicha iz Zgornje Sorice 24, za člane pa Franca Pfeiferja iz Spodnje Sorice 4 ter Petra Fröhlicha iz Spodnje Sorice 15. Po nasvetu inž. Gailhoferja so potem poskusili pridobiti še Janeza Pfeiferja, po domače Kondrata, in mu ponudili, da mu postavijo novo žago na električni pogon, kjer bi si sam izbral. V zameno bi jim on odstopil vodne pravice. Vendar ga niso mogli pregovoriti, ker je bil v taboru nasprotnikov. Zgradili so vodno zajetje pod njegovo žago, on pa je vložil tožbo, češ da mu bo to izpodkopalo žago. Strokovna komisija, ki je na poziv sodišča pregledala položaj, je ugotovila nasprotno, da bo žaga še bolj zavarovana kot prej. Kondratova odklonitev je onemogočila načrt, da bi zajeli vodo pod Cencovim mlinom ter speljali betonski kanal po levem bregu Sore na vrh Šimčeve Lajte, kjer bi stal rezervoar, iz njega pa bi po cevi padala voda k elektrarni, s čimer bi dosegli okrog sto konjskih moči. Treba je bilo ostati pri ožjem načrtu. Zaradi posredovanja tehničnega oddelka deželnega odbora sta se že 4. julija 1911 v Sorici zglasila zastopnika tovarn turbin

in vodnih napeljav Andritz pri Gradcu inženir Grünwald in A. E. G. z Dunaja inženir Srnec, poznejši ban dravske banovine. Prvi je izračunal množino pretočene vode pri nizkem stanju in strmcu 31 metrov na 70 litrov na sekundo, drugi pa je ob katastrski mapi na terenu ugotovil potek daljnovoda. Deželni odbor je kmalu nato razpisal natečaj za prevzem del. Imenovani podjetji sta poslali znatno nižje ponudbe kakor Toniss-Zabkarjeva tovarna turbin v Ljubljani in Siemens-Schuckertova z Dunaja. Zato se je Lovro Pintar šel v družbi inženirja Gailhoferja v Ljubljano pogajati o prevzemu gradnje. 21. avgusta 1911 so sklenili s tema podjetjema pogodbo o nabavi strojev in materiala ter gradnji in napeljavah. Hidromehanični del, to je Francisovo turbino in gradnjo cevovoda, je prevzela tovarna Andritz za 4.899 kron, električni del, to je postavitvev dinama, stikalnice, regulatorja napetosti in napeljavo vodov, pa A. E. G. Union za 8.319 kron. Za gradnjo stavbe, betonskega kanala in rezervoarja so dobili stavbnega mojstra Petra Bevka iz Cerknega. Iz tovarne v Mojstrani so kupili 25.000 kilogramov cementa, gramoz pa so navozili iz gramozne jame Kalkbüchel, ki je bila last posestnikov iz Zgornje Sorice, do takrat pa so jo uporabljali tudi posestniki iz Spodnje Sorice. Zaradi hudega nasprotovanja so gospodarji iz Zgornje Sorice zadrugo tožili in jo tako oškodovali za približno 600 kron. Med najhujšim poletnim kmečkim delom so člani zadruge ves gramoz in deske brezplačno navozili. Stavbo elektrarne in kanal so gradili od konca avgusta do konca oktobra. Zgrajena sta bila vodni kanal iz betona, dolg 130 metrov, z odprtino 120 x 120 centimetrov in stavba za elektrarno iz kamna z betoniranim in 5 metrov dolgim odtočnim kanalom. Vodotočne cevi so položili iz kanala do turbine, vlite v premeru 20 centimetrov odprtine. Stroje so dobili v decembru, ko je bilo že meter snega. Zato so turbino Francis, 5,5 kW, z regulatorjem na oljni pritisk z 1130 obrati na minuto le z veliko težavo spravili v stavbo in so jo takoj montirali.

10. februarja 1912 je zažarela prva žarnica v strojnici, člani zadruge in njihovi prijatelji so jo zamaknjeno občudovali. Ko je bila elektrarna gotova,

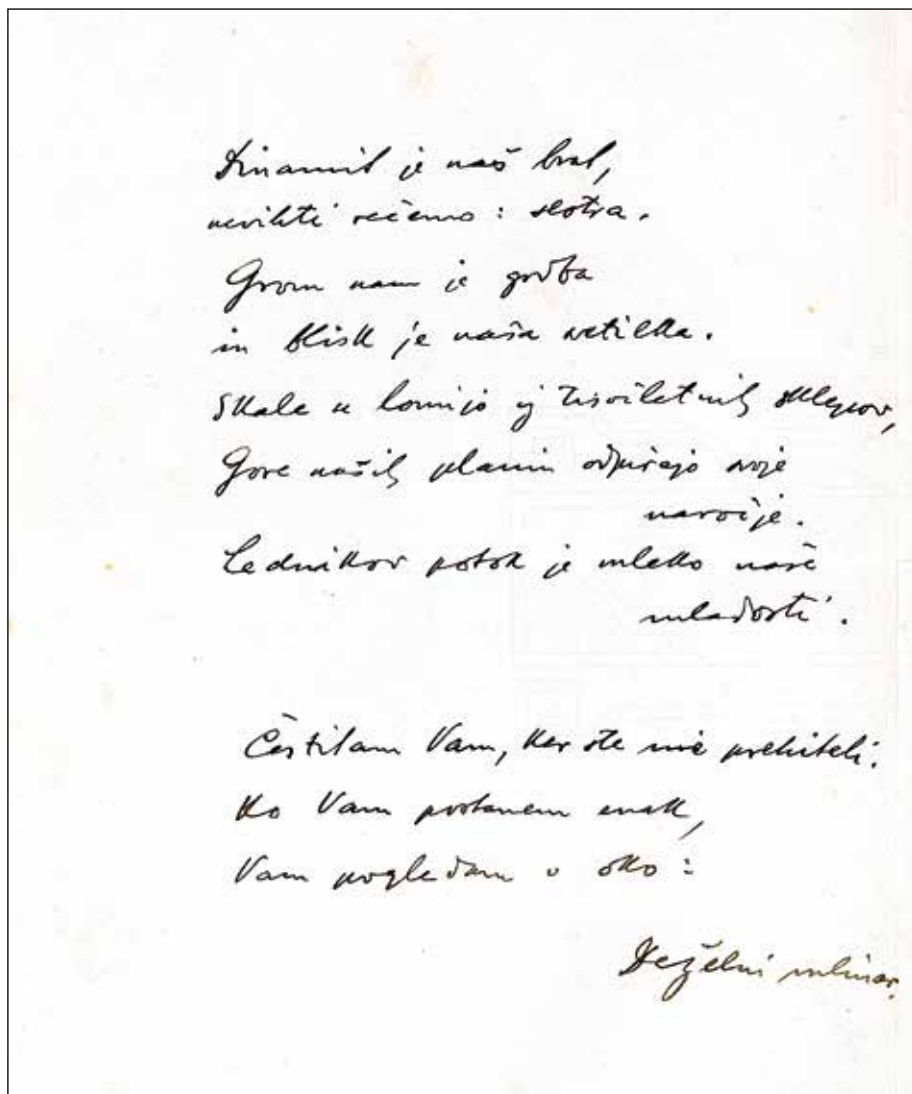
so takoj začeli z napeljavo daljnovoda po vasi in priključkov v hiše. Na žalost pa je takoj nastopilo tudi prvo razočaranje. Rezervoar je namreč pokazal razpoke in se je z zadnjim delom kanala vred začel posedati. Na najslabšem delu terena so betonirali, ko je bil že mrz. Kljub temu so bile napeljave po hišah konec marca končane in je nastopil slovesni trenutek, ko je zasvetila elektrika po hišah. Prvotno je bilo priključenih 139 žarnic. Rezervoar in kanal so potem spomladi popravili tako, da so napravili betonsko oporo, izklesali beton ob razpokah in na novo zabetonirali.

Na splošno pa so bila vsa dela zelo dobro opravljena, ker je imel deželni odbor za Kranjsko gradnjo v Sorici za nekakšno preizkušnjo za gradnjo elektrarne na Završnici. Podjetja, ki so gradila elektrarno v Sorici, so se zelo potrudila v upanju, da bodo nato dobila še delo na večji elektrarni na Završnici. Elektrarna na Završnici je bila zgrajena leta 1915. Aprila 1912 je bil uradni pregled in prevzem elektrarne v Sorici. Stroje so preskusili z obremenitvijo, večjo za tretjino, in so se sijajno izkazali. Po pregledu je načelnik Lovro Pintar priredil banket, na katerem so imeli več napitnic v zahvalo vsem, ki so sodelovali. Slovesna otvoritev in blagoslovitev elektrarne pa je bila v nedeljo, 9. avgusta 1912. Glavno slovesnost je opravil dr. Janez Ev. Krek. Janko Pintar je Francetu Planini opisal otvoritev takole: "Deželnega glavarja je zastopal inženir Vojnovič, deželni odbor pa inženir Gailhofer in dr. Lovro Pogačnik. Gostov iz Selške doline in s Primorskega je bilo v Sorici toliko kot nikoli dotlej. Popoldne so na Ekarjevem podu pokazali, kako se da elektrika uporabiti tudi pri gospodarskih delih. Ko je zastopnik deželnega glavarja pojasnil pomen elektrike in zaklical: "Pokaži svojo moč!", je načelnik zadruge odprl motor in slamoreznica je zrezala polno korito slame, kot bi se igrala. Zaigrala je godba prosvetnega društva iz Selc, nato pa je povzel besedo dr. Krek in v temperamentnem govoru povzdignil Sorico med kraje, ki so si prvi na podeželju omislili elektriko. Deželni odbornik dr. Evgen Lampe je poslal naslednjo pismo čestitko:

Prva stran pisma dr. Evgena Lampeta ob svečani otvoritvi elektrarne 9. avgusta 1912.

Junaški hribovci kažete pot
lenim dolincem.
Divjo strelo ste v žico vpregli,
postala je pridna kot vol in čila kot konjiček,
prijazno sije kot zvezda z neba.
Otroci luči smo in bomo mračnjakom posvetili.
Z železom in kamnom gradimo,
hudournih voda nebrzdano silo krotimo,
z gorskimi orjaki se borimo.

Druga stran pisma dr. Evgena Lampeta ob svečani otvoritvi elektrarne 9. avgusta 1912.

Dinamit je naš brat,
nevihti rečemo: sestra.
Grom nam je godba in blisk je naša svetilka.
Skale se lomijo iz tisočletnih sklepov,
gore naših planin odpirajo svoje naročje.
Ledenikov potok je mleko naše mladosti.
Čestitam vam, ker ste me prehiteli.
Ko vam postanem enak, vam pogledam v oko.

Po slovesnem delu je bila prosta zabava pod lipo pri pošti. Selška godba je neumorno igrala, domači pevski zbor je prepeval narodne pesmi, vrstili so se govori in napitnice, zvečer pa je bila za tisti čas in za Sorico kar bajna razsvetljava, ko je hkrati zažarelo trideset žarnic."

Zadružniki so vplačali po 5 kron pristopnine in 25 kron deleža za razsvetljava ter 25 kron deleža za pogon strojev. Pri domači hranilnici in posojilnici so najeli posojilo za 30 let po 2-odstotnih obrestih. Polovica zadružnikov je zadolžnico podpisala kot dolžniki, polovica kot poroki. Vse naprave skupaj so veljale 27.322 kron in 94 vinarjev. Spočetka je bilo priključenih 139 žarnic, dva likalnika in zadružni elektromotor za pogon strojev. Od priključene žarnice so pobirali pavšalno tarifo 10 kron letno. Opravilo s stroji v elektrarni je prevzel zadružni načelnik Lovro Pintar in je to delo vestno in v zadovoljstvo članov opravljal do leta 1934, ko ga je prepustil mlajšim močem.

Prvi tajnik zadruge je bil župnik Jurij Karlin. Od leta 1913 do leta 1930 ga je nasledil župnik Janez Mikuš. Do občnega zbora leta 1931 je tajništvo vodil Mihael Windischman, do leta 1940 pa Alojz Pintar. Za naprej nisem našel podatkov.

Koristnost elektrike je posebno pokazala prva svetovna vojna. Težko je bilo dobiti petrolej in po hišah brez elektrike je večkrat gospodovala tema. Moški so bili večinoma v vojski, zato je bilo pomanjkanje delovne moči, toda s pomočjo motorja so ženske in otroci lahko opravili mlatev in rezanje slame za živino pozimi. Zaradi velikega pomladanskega deževja se je ponoči 24. marca 1915 tik pred rezervoarjem sprožil zemeljski usad in potegnil s seboj 8 metrov kanala, nakar je v jarek vdrla vsa voda iz rezervoarja, na srečo ne na elektrarno. Podrto pot in odplavljeno strugo so kmalu zasuli, namesto kanala pa so položili dve po 4 metre dolge cevi, ki so jih naročili v tovarni Witkowitz na Moravskem. Po končani vojni so 28. novembra 1918 Sorico zasedli Italijani, hoteli so vodstvo nad elektrarno, a odbor ni klonil, seveda pa so svojevoljno napeljevali elektriko, kjer so jo potrebovali, ne da bi zanjo dali od-

Janez Mikuš je za župnika v Sorico prišel iz Škofje Loke septembra 1913 in odšel leta 1930 v Mavčiče. Tam je 3. oktobra 1954 umrl.

škodnino. Italijani so imeli za potrebe propagande mobilni kino in prirejali so kino predstave. V Sorici so najprej vprašali, ali bi jim lahko odstopili elektriko. Odbor je sklenil, da če so slike nemoralne, ne bodo dali elektrike. Prej bi morali slike cenzurirati. Vedeti moramo, da je bil tajnik Elektrostrojne zadruge takrat g. župnik Janez Mikuš. Zato so Italijani pripeljali svoj avto, ki jim je proizvajal elektriko, in predstava se je odvijala pri koritu pred pošto, film pa so predvajali na Ekarjev hlev, na opaž. Župnik je zapisal, da slike niso bile kaj čiste. Povabljeni so bili tudi sosednji bataljoni in domačini.

Okupacija pa je zadrugi prinesla tudi svojevrstno korist. Ljudje so morali zamenjati krone za lire. Lire so pridobivale na vrednosti, leta 1919 je bila lira vredna že pet kron. Zadružni odbor je 17. septembra 1919 sklical zadružnike in predlagal odplačilo celotnega dolga, ki je znašal še 20.000 kron. Ker je bilo takrat 22 članov z 29 deleži, so za vsak delež zbrali po 138 lir, jih zamenjali onstran meje za krone in z lahkoto plačali Zadružni zvezi v Ljubljani ves dolg na račun Hranilnice in posojilnice v Sorici. Zbrani

denar je čez mejo nesel in zamenjal Franc Trojar iz Sp. Sorice 16. Pri prenosu je moral biti previden in je uporabil poti čez Prtovč in čez Davčo. Smolo pri prenosu denarja sta imela Peter Fröhlich, ki je zaradi požara dobil zavarovalnino, in Mihael Windischmann, ki je šel plačat za sina – dijaka. Obema so denar odvzeli, češ da ga hočeta vtihotapiti v Jugoslavijo.

Novembra 1923 se je pri načelniku priglasilo 28 posestnikov iz Zgornje Sorice za pristop k zadrugi, radi bi priključek za 126 žarnic in tri motorje. Odbor je na seji 11. novembra 1923 sklenil, da jih sprejme in zato poveča moč elektrarne s tem, da zajame vodo v odtočnem kanalu in postavi dodatno elektrarno s Peltonovo turbino na Ekarjevem travniku. Tok obeh elektrarn bi upravljali s stikalno ploščo v stari stavbi. Ko so dobili predračun od tovarne turbin Schneider v Škofji Loki in od podjetja Brown Boveri v Ljubljani, se jim je zdela vsota zanje nedosegljiva. Deloma je vplival še spomin na težave, ki so jih gospodarji iz Zgornje Sorice povzročali ob gradnji pred vojno. Zato je vsa stvar padla v vodo. Zadružniki niso upoštevali, da je v večji organizaciji večja moč in trdnost. Če bi bili pripravljeni omejiti porabo toka, kadar bi manjkalo vode, bi tudi s staro elektrarno želji sovaščanov lahko zadostili. Zadruga je imela že od začetka nabavljen material za napeljavno skozi vso Zgornjo Sorico, a je morala bakreno žico – bilo je je 260 kilogramov – med vojno oddati za vojne namene, instalacijski material pa je bil uničen leta 1923, ko je pogorela lopa Lovra Pintarja. Ta material ni bil niti zavarovan.

Pri Pintarjevih so imeli tudi žarnico že od začetka, od leta 1912. Leta 1949 pa so jo posodili sosedovim. Bila je 16-svečna in starinske oblike. Pri sosedovih so jo uporabili na podu pri mlatvi. Zaradi tresljajev je padla na tla in se razbila ter tako po 37 letih nasilno končala življenje. Ker je bil tok soriške elektrarne istosmeren in so bili vsi sedanji stroji izdelani za izmenični tok, so Sorico jeseni 1965 priklopili k splošnemu omrežju, stavbo bivše soriške elektrarne pa so prodali za vikend.

Za Pintarjevo hišo je še dolgo stal močan betonski steber od nekdanjega električnega voda, ki pa ga danes ni več.

I. 911.

Zapisnik

ustanovnemu občnemu zboru: "Električna strojna zadruga v Sorici", dne 23. julija 1911.

Nazovnik 15 članov, in predstavniki dne odločbe
g. stalenje svetnikov Rusko Gulhofer - 7 in
predmi: komisij, 2? Lovro Pizavnik - 2.

1. Prečitajo se in sprejmejo pravila zadruge.
2. Izvolijo se nasledstvo:

Nacelnikom: Lovro Pindar c. ka. post. in Sorica 20

Fojnikom: Jurij Karlič, v. umnik Sorici

Blagajnikom: Anton Frohlich, pr. umnik 25 Sorica 1.

Namestnikom: Valentin Kumperek in Sorica 11

: Anton Grohar " " 10.

3. Izvolijo se nasledstvo:

Nacelnikom: Janes Frohlich 15. Sorica 24

Planom: Franec Ruper in Sorica 4

: Peter Frohlich in Sorica 15.

4. Se sklene in sprejme:

Lovro Pindar

nacelnik

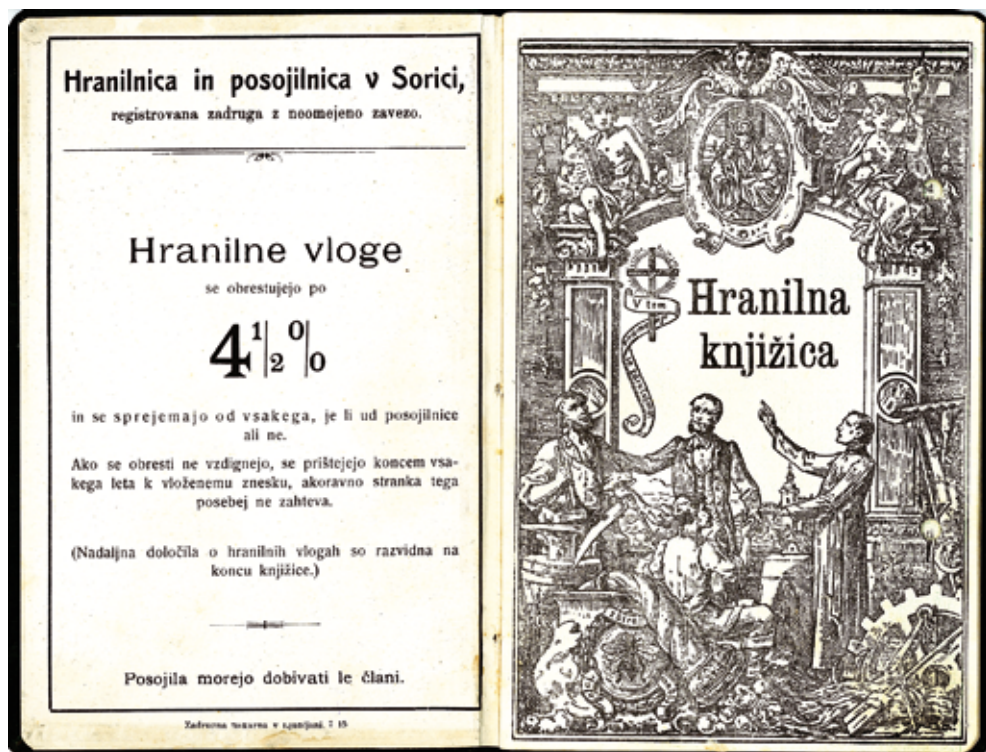
Valentin Kumperek

Anton Grohar

Jurij Karlič
Fojnik

Hranilna knjižica
Elektrostrojne zadruge
v Sorici pri Hranilnici
in posojilnici v Sorici.

Hranilnica in posojilnica v Sorici,
registrirana zadruga z noomejeno zavezo.

Hranilne vloge

se obrestujejo po

4 $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{0}$

in se sprejemajo od vsakega, je li ud posojilnice
ali ne.

Ako se obresti ne vzdignejo, se prištejejo koncem vsa-
kega leta k vložnemu znesku, akoravno stranika tega
posebej ne zahteva.

(Nadaljna določila o hranilnih vlogah so razvidna na
koncu knjižice.)

Posojila morejo dobivati le člani.

Zadruga tovarna v Sorici, št. 15

- 14 -

Prehodna določba.

§ 43. Učje pevega načelstva, koje legitimujejo ta pravila, so:

Načelnik:
Fröhlich Anton, posestnik iz Zg. Sorice št. 1.

Odborniki:
Pfeifer Franc, posestnik iz Sp. Sorice št. 4;
Kemperle Valentin, posestnik iz Sp. Sorice št. 11;
Pintar Jože, posestnik iz Sp. Sorice št. 22;
Fröhlich Miha, posestnik iz Darče št. 10;
Gasser Miha, posestnik iz Zabreda št. 5;
Pintar Lovro, posestnik iz Zg. Sorice št. 20.

V Zgornji Sorici, dne 19. avgusta 1902.

Ta pravila vpisana so v zadrčni register c. kr. deželnega
kot trgovskega sodišča v Ljubljani z dne 27. oktobra 1902,
Firm. 342
odl. III. Zadr. III. 52/1.

ESSE

Štev. knjižice **451**

Sedemsto pet deset ena

Vlagatelj:

Ime: *Edenlovska zadruha*

stan: _____

bivališče: *Sorici*

Leto	Mesec	Dan	Tek. št. v. bilog. dnevnika	Predmet (vlagatelj vložil, vzdignil glavniice, obresti)	Vzdignjeno				Vloženo (v dobro)		Znesek v besedah	Potrdilo (če vloženo, podpis za- drage, če vzdignjeno, podpis vlagatelja)	Stanje vloge	
					(v brence)				K	v			K	v
					glavnice	obresti	K	v						
1902	Nov.	24	228	olugi					1000	Edenlovska Kron	A. Fröhlich Lovro Pintar			
1902	Sept.	24	65	olugi					1000	Edenlovska Kron				
1902	Junij	6	27	dozruc	200						<i>Edenlovska</i>			
1902	July	16	63	ol.	400					štiri sto petdeset Dinjer	Lovro Pintar			
Stanje po mislu dne Dvigovanja dne 16. 12. 1950								4249						
<i>Pran. kred. ref M. Ferstl</i>														
										<i>prajd</i>	Pintar Alojz			

10

1913

1913

1

Zapisnik

seje izredne planov Elektrastrojne zadruge v Sorici,
dne 5. januarja 1913.

Kazivo: Otvor zunanje mrežnice, ki je neulegoma gadrjan. Pla-
nov - nastaveni kov 6 nazgočih

brezmi red: 1. Poročilo o potrovi dejelnege otvora
2. Sklepi nastali.

Ad 1. Poročilo o potrovi dejelnege otvora se zame y istemu gelobu
na znanje.

Ad 2. Sklepi nastali: Glede znanjstih kuzi proti potrovi ni je potrovi
je pllene, da polovica pripada zadruge, polovica pa potrovi.
Glede kuzi proti Sp. Sorici, se danes se nisi delovnikomaga
se pllene.

Glede postovanja centrale se pllene da to dele opranjaji
proti mimerni nezgodini: mrežnicil Lovro Pintar - Jakob Fröhlich
y Zg. Sorici 1 in Jože Pfeifer y Sp. Sorici 4. Za ostle naj se sami
sklepijo.

Glede plačevanja računov za inštalacijo se sklene prositi Trodtko,
da pošlje do 1. aprila 1913.

Razumi, ki se pospeli od Unison'a se planom porzdelijo.

Se sklene in potpisje.

V Sorici, dne 5. januarja 1913.

Za Elektrastrojno zadruge:

J. Karbon, kuzni
 Anton, Fröhlich, kuzni
 Jakob Gotal
 Valentin Kempfle

sklepnik

1913

1913

3

Zapiski seji načelnika

Elektrokovinske zadruge v Sorici, dne 11. dec. 1913

ob 8 1/2 u. stari sobi.

razgovor se je pričel načelnikovi pri nagovoru.

Dnevni red: 1. Čitanka zapisnika zadruge, odločena seji

2. Sprejem članov

3. Sklepi.

Del 1. Lova Pintar prebere zadnji zapisnik, ki se odobri

Del 2. Sprejem članov

1) Lova Pintar, pros. Sp. Sorica 20

2) Jakob Vardi obna. " " 20

3) Janyj Fickhot " Zg. " 20

4) Peter " " Sp. " 15

5) Valentin Tompa " " " 11

6) Anton Grohar " " " 10

7) Janez Egent " " " 8

8) " Kharfer " " " 4

9) Lucerna izdelovalstva v. Kizdija v Sorici

10) Janyj Karlin, žigovnik Sp. Sorica 1

1) Kizdij Štams, pros. " " 7

2) Anton Fickhot " Zg. " 1

3) Jozef Pintar " Sp. " 22

4) Janez Kosar " " " 16

5) Januška Kollar " " " 3

6) Janyj Pintar " " " 9

7) Janyj Mihaj, žigovnik " " " 1

8) " Kizdij, pros. " " " 6

9) Kizdij Bogelj " " " 5

20) Kizdij - posiljena v Sorici p. z. g. g.

Del 3. Sklepi:

načelnik Lova Pintar poroča, da se bil ujemu prišel predstavljati fr. bod

Sprejem po sklopih se je končal.

27

Seja načelstva in nadzorstva

(opisna vseh članov, dne 17. Septembra 1913 ob 8^h zvečer)

v Stari Seli.

Naši člani so namreč, razen France Števar - Peter Frollich in Kraljice Slavca.

Prisotni stroški soja in prvotni g. župnika, da mi prinese vseh načelstva in nadzorstva. Naši člani so steno zadržali:

G. svetelj vsake kratek se sodeluje, če so volite - g. župnik me posamezno zadržev. - 10% - odplačanje uplatale se pravnosti uplatale vrate.

Uplatale so člani plačali poote in sicer - skediam denarje.

Št. št.	Ime člana	Št. št.	solica - kronel	op. kroel - kronel	Št. št.	solone - kroel	Št. št.	Št. št.	Št. št.	Št. št.		
1	Antar Lovo	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
2	Kneževičevič Mihail	I	162		810	6	804	606	8	614	190	
3	Frollich Janj	I	400		2000	16	1984	1214	16	1568	416	
4	Komperle Valentin	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
5	Grubar Anton	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
6	Egal Franc	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
7	Štefani Janez	I	300	490	1490	9	1481	1212	16	1228	353	
8	Čušterič Juraj	I	162		810	6	804	606	8	614	190	
9	Frollich Anton	I		1290	1290	3	1287	1212	16	1228	59	
10	Antar Janj	I	36	580	610	4	606	606	8	614	62	
11	Kraljice Franc	I		1290	1290	3	1287	1212	16	1228	59	
12	Antar Janj	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
13	Kraljice Janj	I	96	260	350	4	346	606	8	614	122	
14	Bojčič Karel	I	162		810	6	804	606	8	614	190	
15	Krauhinc	I	162		810	6	804	606		606	198	
16	Janec Franc	I	100	245	345	3	342	606	8	614	128	
17	Bojčič Karel	I	162		810	6	804	606	8	614	190	
18	Karjčič Luc	I	162		810	6	804	606	8	614	190	
19	Kraljice Katerina	I		645	645	1	644	606	8	614	30	
20	Slavca Kraljice	I	324		1620	12	1608	1212	16	1228	380	
21	Frollich Peter anal.	I		1290	1290	3	1287	1212	16	1228	59	
22	Bojčič Franc	I		645	645	1	644	606	8	614	30	
			33	3748	6655	25395	155	25240	28006	256	2594	

Strani iz knjige sejnih zapiskov 27 in 28: Seja načelstva in nadzorstva z ostalimi zadružniki. Sklenili so, da bodo zbrali denar in z ugodno menjavo lir v krono povrnili ves dolg zadruge Zadružni zvezi v Ljubljani. Ko je bil dolg odplačan, se je tajnik, župnik Janez Mikuž, zahvalil še Bogu.

28

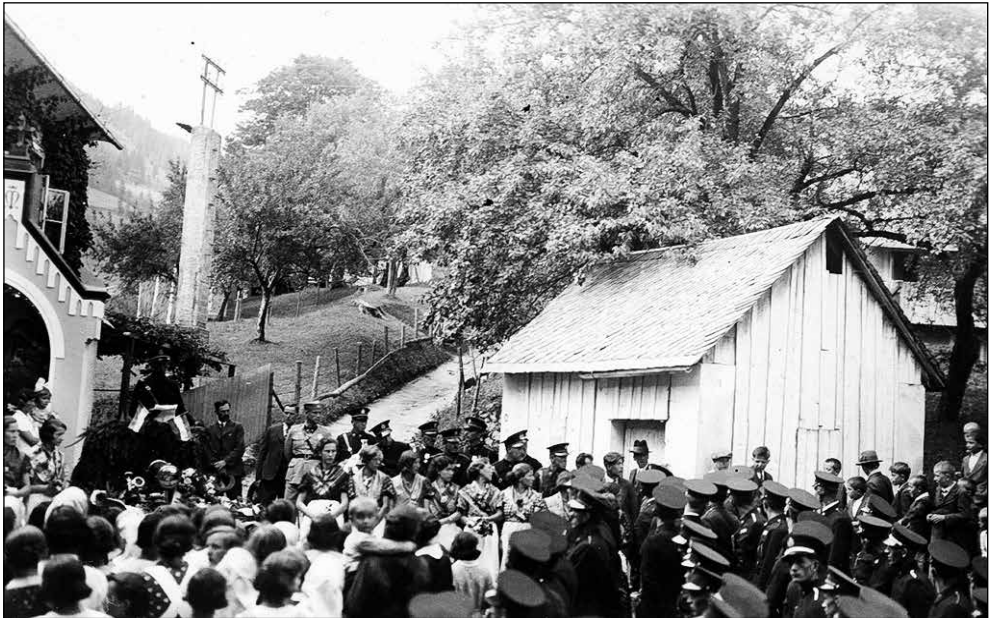
Denar si zbran, zdeli pa mbenega ni, da bi ga neel zameniti.
 Kosi se Underschwana, fupane, Kridlaueri, Gallaueri, Koggerer,
 potem se govori z Francem Grohar, najaduje se palatino
 Trojari franci: nič kaj rad ne obžubi. Nekateri se zgovarajo,
 da nimajo časa, drugi zapel, da se boji odgovornosti za toliko tate.
 Trojari franci, poslani vrgniti po 1/3748 krajini/ in 1/6653/Konvinci.
 Kosi zameni dobro, recimo po pet, vrtaj, potem nastari denar
 na zadnjem no zlaga ni preči 21.000 K. - denja punci: najsi, si
 prodati lire po 5; pl zamoni le 3000 L. denja punci: najsi!

Na Edembloyu jih zamoni in nisi dote y najete 2 L. da li ostaja
 štenda 3750 K. - in dabi zansi 11.700 K. - Koggerer si otjala 40 K.
 Dely si pustit placati. Kralj Bozju!

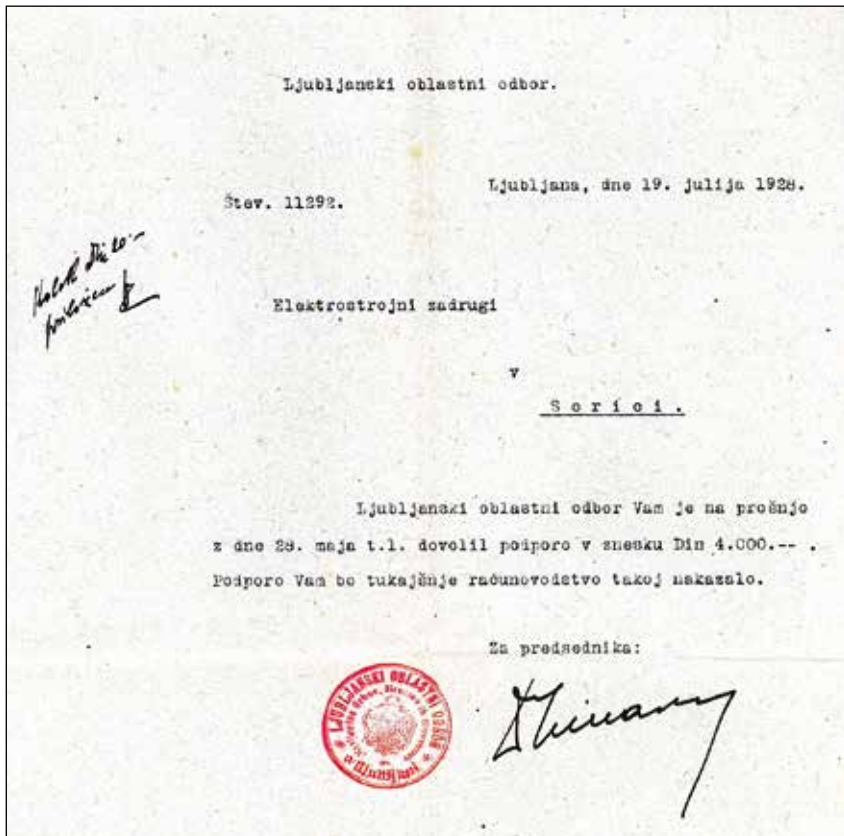
Trojari si zamoni vse lire, najsi v punci: Kone. Kaj naj
 storimo s tem denarjem? Otkajzo naj Elani!?

Jhancij

Loro Dintar
 Aprählich
 Dr. Kemperle
 Anton Grohar
 Michael Waidischauer
 Janes Frelch

Gasilsko praznovanje okoli leta 1926. Na sliki je za Pintarjevo hišo viden betonski stebler elektronapeljave.

Šk. Loka, 18/IV 1928.

Lestiti gospod župnik!

Sporočam, da je oblastni odbor nakaral na Vašo električno podporo s knesku Din 4000.-

Obelem se vam najpričevneje zahvaljujem za trud in naklonjenost na naše pomaje.

Udaru področja
Loroplavins

Besedilo pisma, kjer župnika Janeza Mikuža obveščajo o nakazilu za Elektrostrojno zadruge in se mu zahvaljujejo za trud in naklonjenost do romarjev iz Škofje Loke.

KUPON — КУПОН

Za naslovnika
За корисника

*Elektrostrojna
zadruga,
Sorice*

Din 4.000 p —
Дин 4.000 п —

Pošiljatelj — Пошльалац

Pošt. hranilnica, podr. Ljubljana
Пoшт. штедьон., фл. Лубляна

po nalogu
по нaлoгу

**Ljubljanski oblastni odbor.
Ljubljana.**

Ček. rač. št. **10330**
Чек. рач. бр.

36 40/12

Nakazilo Ljubljanskega oblastnega odbora kot podpora Elektrostrojni zadrugi za popravilo strojev.

10

Račun
za elektrostrojno zadruge v Sorici

5 sip za okuja in popravilo Din. 75.-

V Sorici, dne 4. maja 1928.

Martin Jensterla
Mizar.

Račun Martina Jensterla, mizarja, za popravilo oken na elektrarni.

14

„NORIS“ K. D.

JULIO FUCHS

VELETRGOVINA I VELESKLADIŠTE ELEKTROTEHNIČKIH PRIBORA

TELEFON: 56-10 i ----- — BRZOJAVNI NASLOV: NORIS, ZAGREB

ZAGREB, 16.X.1928. P.

Grandulićeva ulica 26

POŠT. PRETINAC } 189 ZAGREB I.
POSTFACHS }

Filijala: BEOGRAD, Cara Lazara 10
Beograd telefon: 59-77

P.n.

Elektrostrojna zadruga

S o r i c a

Škofja Loka

listom

Slobodni smo pripisali dalje navedeni račun vrhu pribora, kojeg ste pod brojem dne naručili, te koju svotu od Din **1.484,00** p u smislu općenitih dobavnih uvjeta isplatili izvoštite.

Očekujući Vaše daljnje cijenjene narudžbe, preporučamo se

sa veleštovanjem:

„NORIS“ K. D.

veletrgovina i veleskladište elektrotehničkih pribora

Folio 192

RAČUN

PLATIVO I UŽUŽIVO U ZAGREBU

Broj dostaveice	Količina	Ujedinjena mjera	Podaci ako Van za Val cij. robe i opširni naziv	Broj listine	Jedinična cijena	Din	Din
			Posta iz Vrnjačke Banje Val cij. robe i opširni naziv				
			benzina 1 zaboj št.1617				
			pošta 1 kutija				
13971	10	kom	Grla b/p 10401 z vis.perstenom		6.10		61.00
	10	"	Držkov za senčnike 11001		3.90		39.00
	10	"	Priklj. doz 6IKSp		13.50		135.00
	20	"	Rastalnic 6 Amp. Zoa		0.60		12.00
	10	"	Varov. elementov 20802		20.60		206.00
	20	"	Kontaktvijekov 10 Amp. 20807		0.90		18.00
	20	"	Glava 20701		1.30		26.00
			Zapov. 10 Amp. 20702		1.25		37.50
			osa 4 Dp		13.50		135.00
			izolatora Dg 1		2.65		53.00
			crpe bele		90.00		47.70
							771.20
							115.68
							655.52
							548.50
							250.00
							1.454.02
							21.48
							5.50
							1.484.00

14 Čekovna položenica pošt. čekovnog zavoda u Zagrebu

Чековна уплатница пошт. чековног завода у Загребу

Priznanica — Признаница

za iznos od 1484 Din p

za besedani dinarjev slovozna dinara Tristo i četrdeset i osam

220/40 na 50 x 5.-

vplaćen za ček račun št. 34518

uplaćen za ček račun br.:

ime lastnika čekovnog računa: Noris k.d.

ime vlasnika čekovnog računa: veletrgovina električnoga pribora

Zagreb

SORICA

3. XII. 28

COPY

Uplatnik št. dnevnika: 8

Uplatnik br. po listovcu: Dinlas

Podle pošt. uplatnice — Поштом подл. уплатнице

Račun in plačilo materiala veletrgovine Noris, k. d.

16

Veletrgovina **ANTON KAŠMAN**
 ŠKOFJA LOKA
 SLOVENIJA

Zaloga železa, barv, stekla, tra- verz, železn. šin, žlindre, kal. soli, otrobov, preš itd.

890 27

Škofja Loka, dne 26/5 1926

Račun 4958

za gosp. Vodstvo elektrarne
Sorica

Zahvaljujem se za cenjeno naročilo in pošiljam po vozniku

Plačljivo in toljivo v Škofji Loki.	Cena	Din	p
1 <u>prečena, zolovna, za</u> <u>preobrazbo</u>	<u>3m</u>	<u>1190,-</u>	
		<u>10,-</u>	
	<u>9m</u>	<u>1.200,-</u>	

ANTON KAŠMAN
 ПОШТАНСКА ПТЕЦИОНИЦА, ФИЛИАЛ.
 ŠKOFJA LOKA
 ПРИЗНАНИЦА — ПРИЗНАНИЦА

za znesek 1200 Din. — p
 na iznos od _____ Din. p

z besedami Dinarjev eden tisoč plačilo.
 словима Динара _____

dvjesto

vplačan danes na ček. račun št. **10410**
 уплаћен данас на чек. рачун бр.

Ime lastnika ček. računa:
 Име власника чек. рачуна:

Okrajna hranilnica in posojilnica v Škofji Loki, r. z. z n. z. Škofja Loka.

Uplačilna št. dnevnika: 66
 Уплатни бр. по дневнику:

Pintar
 Podpis pošt. uslužb. — Потпис пошт. службѣн

16

Račun za železno mrežo veletrgovine Anton Kašman iz Škofje Loke.

56

	Ime	Zornica	Količina	Skupna vrednost k. l. 27	Skupna vrednost k. l. 28	Za let	Za mesec avgust	Prejeto v	Za leto 28	
1	Antar Lovo S. S. 28	1	25	1	131	1100	145	79		
2	Winkel Sebastian k. l. 23		6	1		225				
3	Frühlich Franz Z. S. 44	200	14	1	1730	9188	3385			
4	Grohar Anton S. S. 11	1	4			445	175			
5	Kemperle Valentin S. S. 8	1	4	1		460	280			
6	Pfeifer Franz S. S. 4	1	5			375	325			
7	Cender		17	1		610	315			
8	Stano Matij S. S. 7		6			310	935			
9	Frühlich Anton Z. S. 1	1	6	1		425	725			
10	Antar Jozef S. S. 22		4	1		245	16		5	
1	Trjap France S. S. 16		3			105	25			
2	Krablar France S. S. 3	1	11			600	210			
3	Stinaj Franz S. S. 1		12	1		420	150		15	
4	Hranilovec S. S. 2		1			35				
1	Sala Timonjevič ant. Z. S. 38		4			140				
	Grosser Franz S. S. 12		3			105				
	Pfeifer Peter S. S. 21		11	1		385	335		15	
	Kajzar Ana S. S. 6		3			105	25			
	Antar Marija S. S. 9	*1	5		358	135	250		* k. l. 28 podel	
	Ignat Alojzij S. S. 8	1	4			246	167			
	Yano Valentin Z. S. 14		3			105				
	Frühlich Peter ant. S. S. 15		5		70	835				
	Antar Alojzij S. S. 5		6			310	55			
* in zornicah in celo leto										
		10	175	9	174	2161	2665	2635	70	35

Wolfgang Kemperle
Pfeifer Franz
Frühlich Anton

Antar Lovo
Winkel Sebastian k. l. 23
Frühlich
St. Grohar

št. 14

TOVARNA STROJEV
G. F. SCHNEITER - ŠKOFJA LOKA DRAV. BANOVINIA

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 8
 POŠTNO ČEKOVNI RAČUN 14.800

Škofja Loka, 31.12. 1938

Račun

za Tit. Elektrostrojna zadruga

S o r i c a

Vsled Vaše cenjene naročbe pošiljam Vam račun za niže
 navedeno robo franko

Priporočam se za nadaljnja naročila in beležim

z odličnim spoštovanjem
 G. F. Schnleiter
 podjetje za zgradbo velikih turbin
 ŠKOFJA LOKA
G. F. Schnleiter

	Roba se pošilja na račun in odgovornost naročnika	Din
28.12.	Turbinski ležaj na novo izlit z belo kovino in postružen na mero turbinske osi	
	1 nov obroč za ležaj	
	skupaj :	din 331. -
	2.5 % prometni davek in kolek za račun	" 10.--
	vse skupaj :	din 341. -

Plačljivo pri prejemu računa .

Plačuje in toži se v Škofji Loki oziroma v Ljubljani • Reklamacije se upoštevajo samo 3 dni po prejemu robe

Račun za popravilo turbine podjetja G. F. Schnleiter.

3

Brojčevalni naslov:
Industrija Jesenice-Fuzine
Telefon interurban št. 4.

Pisarna je ob sobotah
popoldne zaprta.
Cr.

KRANJSKA INDUSTRIJA

Gospod

Lov

Popravilo "Francis turbine".

Vljudno Vas prosimo, da za popravilo gornje turbine nakažete potom priložene poštne položnice Din 6000.-- kot predplačilo.--

Nahajamo se v posesti pomrbe na:

1 tekalno kolo brez tovarnine in carine per pribl.	Din 3000.--
stroški montaže	" 800.--
razna druga dela	" 1200.--
skupaj	Din 5000.--

katero svoto smo do sedaj izdali za popravilo te turbine.--

V slučaju, da bi se odložili za 2 tekalna koluta, prosimo, da nam to poštno obratno sporočite in se predplačilo v tem slučaju zviša na Din 9000.--

Po naših izkušnjah pa traje eno kolo več let.--

Pričakujemo Vaše hitno rešenje, se priporočamo in beležimo

z odličnim spoštovanjem:
p. pa. Kranjska Industrijska družba

[Signature]

1 položnica

3

ПОШТАНСКА ШТЕДИONIČA, ФИЛИЈА

ПРИЗНАНИЦА — ПРИЗНАНИЦА

за znesek na iznos od 6000 Din. Дан.

z besedami pet tisoč slovenski Dinar

vplačan danes na ček. račun št. 11082

Ime lastnika čeka: računa: Kranjska Industrijska družba, Jesenice - Fuzine.

Vplačila št. dnevnika: 4

Plačanost op. no. dnevnika: [Signature]

Podpis post. uradnik: [Signature]

Račun za popravilo turbine Kranjske industrijske družbe.

Račun Janka Kežjarja, čevljarja, za pomoč pri ustavljanju turbine in šivanje jermena za elektrarno.

POTVRDA NALOGA K/L ZAGREB, 10. I. 39. st. 9
STARČEVIČEV TRG 6

Vaša narudžba br. _____ od 6. I. 39. naš br. 0/1076

Zahvaljujemo na Vašem cij. nalogu, kojeg ćemo na temelju naših općih prodajnih, dobavnih i platežnih uvjeta izvršiti kako slijedi:

Predmet: žarulje

Dobavni rok: odmah sa skladišta

Plaćevni uslovi: kao do sada

Otprema: na Vaš cij. naslov

Na narudžbenici natisane ili napisane uvjete, na koje vrsti, otklanjamo bezuvjetno u koliko nismo iste pismeno potvrdili. Kod prekoračenja platežnog roka zaračunavamo 8% zatezних kamata.

ELIN D. D. ZAGREB

Potrditev naročila za žarnice.

St. Blaj

A. E. G. - UNION
 JUGOSLAVENSKO
 DIONIČKO DRUŠTVO ZA ELEKTRIKU
 REZIOJAVI: „CONDUIT“ ZAGREB
 INTERURBAN TELEFON BROJ 22-051
 POŠTANSKI ČEK URED BROJ:
 Tabličke poslovnice:
 LJUBLJANA, Pilsetalova 16 - Tr.
 SARAJEVO, Ulica La Hranovca
 SPLIT, Na Opat 26 - Tr.

ZAGREB, 21 I 1939.
 KARADŽIĆEVA 1
 Elektro-strojna zadruga,
 Sorica

Naš O/broj 36181

RAČUN br. 130/I

Na temelju Vaše cij. narudžbe broj 18 XII 38 od _____ odaslali smo
 na Vaš račun i pogibelj dne 9 I 39 putem pošte otpremnica broj 1127
 na Vaš cij. naslov
 1 omot / sanduk stiglo broj 29 brutto kg _____

Količina	Plativo u Zagrebu, a za slučaj spora nadlican je bezplatno, prema utvrdjenju, obratiti sud Kazene za trgovinu, olov i industriju u Zagrebu.	Cijena	Din	p	Din	p
16	ugljenih četkica marka 8601, br. Z 27663 za generator HN 180. vv.....	13,50	216.--	✓		
	taksa		2.--	✓		
			Dinara		218.--	✓
			ocarinjeno, franko			

Plativo odmah od čitavog računa priloženom uplatnom listom i u slučaju prekoračenja platnog roka u iznosu 1% zateznih kamata mjesečno.

Skupni porez na poslovni promet plaća se kod uvoza odnosno kod proizvodnje.

KNJIČENO

Platilo u Zagrebu, a za slučaj spora nadlican je bezplatno, prema utvrdjenju, obratiti sud Kazene za trgovinu, olov i industriju u Zagrebu.

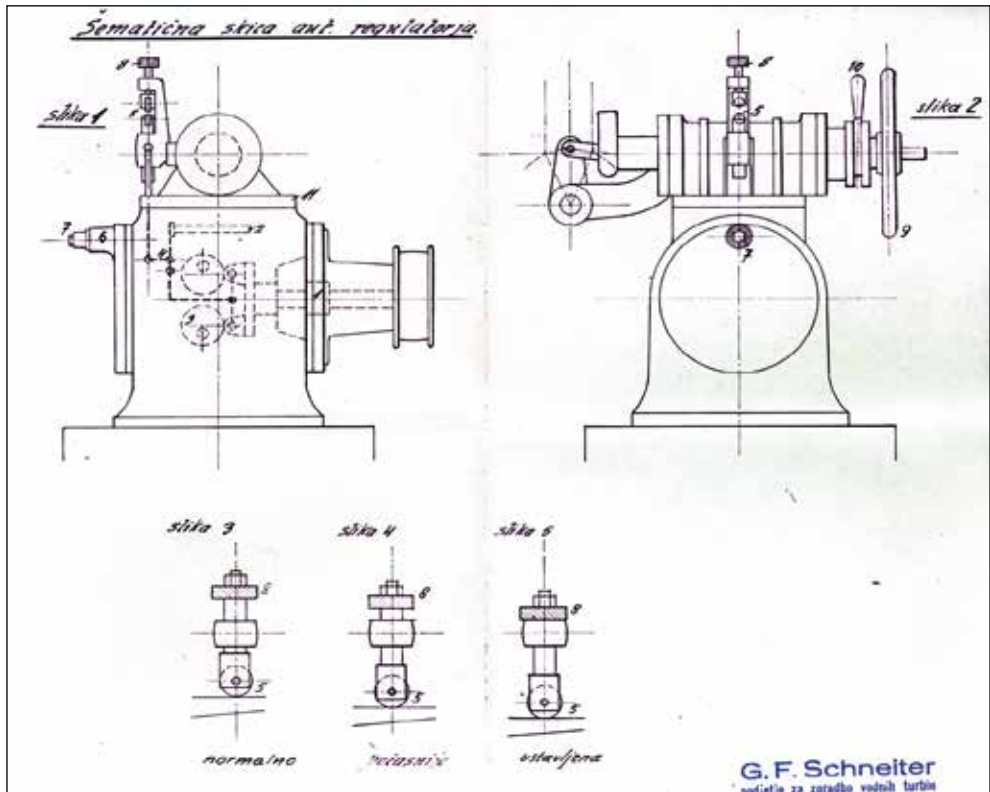
Za više detalja kod otpreme obratiti se na broj 22-051. Osim zaradaka iz ovog računa ne plaćaju se nikakvi troškovi, iz ga ne primamo natrag.

Platilo u Zagrebu, a za slučaj spora nadlican je bezplatno, prema utvrdjenju, obratiti sud Kazene za trgovinu, olov i industriju u Zagrebu.

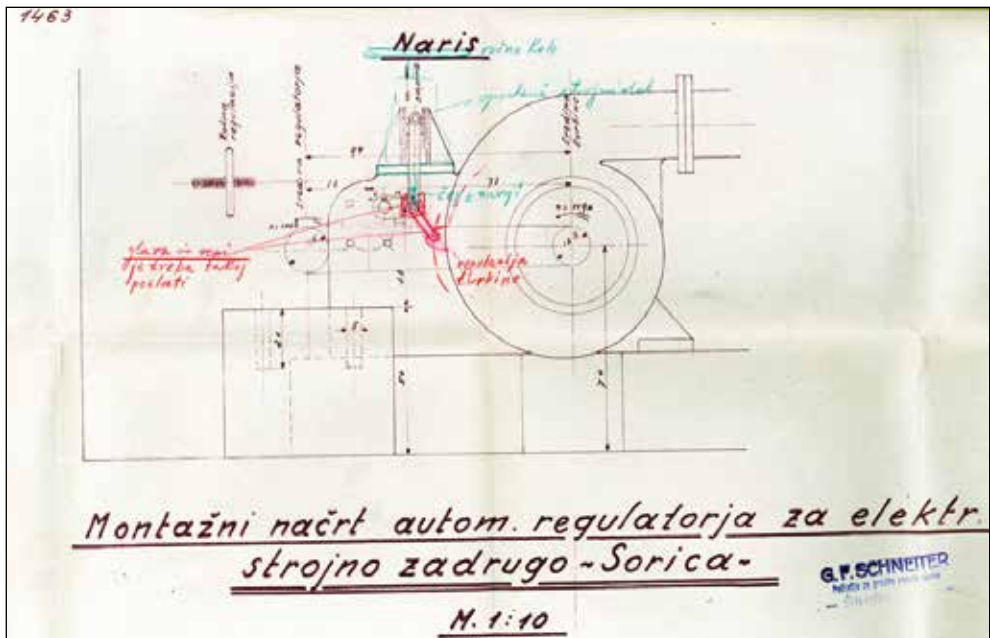
Za više detalja kod otpreme obratiti se na broj 22-051. Osim zaradaka iz ovog računa ne plaćaju se nikakvi troškovi, iz ga ne primamo natrag.

I.K. 689 - 2000 à 7 l. - Grafika

Račun za šetke generatorja podjetja A.E.G.- Union.

Shematična skica avtomatskega regulatorja podjetja G. F. Schneiter.

Načrt za montažo avtomatskega regulatorja podjetja G. F. Schneiter iz Škofje Loke, poleti 1939.

G. F. Schneider
podjetje za zgradbo vodnih turbin
ŠKOFJA LOKA

*Elektrostrojna zadruga
Sorica.*

Opis delovanja autom. regulatorja .

Potom črpalka ① se stiska olje na krmilni ventil, kateri se potom krmilnega batiča ② razdeli na obe strani cilindra . Krmilni batič je vezan z nihalom ③ potom drogovja ④ . Drogovje ④ je potom povratnega ventila ⑤ vezano in to da prepreči prekomerno reguliranje .

Za regulacijo prekomerno olje pod pritiskom odvaja varnostni ventil ⑥ in se potrební prítisk olja nastavi z vijakom ⑦ . S koleščkom ⑧ lahko nastavimo obratno število turbine in se s tem turbino lahko popolnoma ustavi . Za sprav = lnjanja turbine v pogon služi ročno kolo ⑨ in se mora pri tem vključiti zaskočnik ⑩ v vijačno vreteno . Različne lege koleščka predstavlja slike 3 - 4 - 5 . Ako se turbino odpre po = polnoma z ročnim kolesom ⑨ , je nastaviti kolešček ⑧ v naj = višjo lego . (slika 3) .

Za polnenje regulatorja je potrebno 4 kg čistega olja znamke D T B Heavy Medium od Standard Vacuum Oil d.d. , ne preveč gosto tekočega , katerega se napolni pri odprtih 11 . Olje je polniti skozi mrežico , da ne bi prišle smeti ali druga telesa v regulator . Prvo olje je izmenjati po 3 mesecih , in se iztoči po cevi nameščane spodaj regulatorja . Nadaljno polnenje z oljem se latno obnovi .

Neppravilno delovanje regulatorja se pokaže , ako regulator tresse , ali niha in sicer na način , ako ves čas od = pira in zapira . Tresenje povzroča navadno slabo šiti jermen nihala in je jermen šiti po sledeči skici :

Ako je jermen nihala slabo napet je možno , da ta povzroča tresenje . Nihanje regulatorja povzroča tudi mrtvi dvig v veznem drogovju in je pregledati , ako je umajena katera izmed zagozd . V slučaju , da se regulator zatakne , je pregledati turbino , če ovirajo tuja telesa , rja ali nakopičano blato , lahko premakljive dele turbinske regulacije .

S to položnico lahko vplača vsakdo na blagajni Poštne hranilnice ali nje podružnic, pa tudi na vsaki pošti v kraljevini Jugoslaviji neomejen znesek, ne da bi se moral legitimirati.

Položnico izpolni vplačnik sam z roko (samo s črnilom) ali s pisalnim strojem ali pa s tiskom. Priznanico potrdi blagajna Poštne hranilnice ali pošta in jo vrne vplačniku. Položnico je treba datirati z dnem, ko se znesek vplača.

Priznanica je dokaz, da se je izvršilo vplačilo v korist dotičnega čekovnega računa, kadar ima vplačilno številko, podpis pooblaščenega uslužbenca pošte ali Poštne hranilnice in pečat.

Nerazložno pisanih, raztrganih, zamazanih, popravljenih ali radiranih čekovnih položnic pošte ne smejo sprejemati.

Reklamacije se obravnavajo samo, ako so vložene v roku 3 let.

Pravni poduk na hrbtni strani položnice, takrat priznanice, leta 1940.

Domenovaška trošarina na električni tok
2. 11. 1940

P. št. 2/40

POŠTNA HRANILNICA, PODRUŽNICA V LJUBLJANI.

PRIZNANICA

za znesek 360 din — p
z besedo tristo šestdeset
dinarjev

vplačan na ček. račun štev.: **10-330**
Ime lastnika ček. računa:

Kraljevska banska uprava dravske banovine.
Ljubljana.

Zaporedna štev. dnevnika: 10
Taksa din — p

Podpis pošt. uslužbenca. *[Signature]*

Izpolni vplačnik

Položnica, takrat priznanica, za plačilo banovinske trošarinine za električni tok.

Betonski steber elektronapeljave okoli leta 1995 pred rušitvijo.

Nekdanja soriška elektrarna, sedaj preurejena v počitniško hišo.

Viri:

Arhiv Elektrostrojne zadruga v Sorici.

Arhiv družine Pintar.

Franc Planina: *Kako je Sorica dobila elektriko*. Loški razgledi 18/1971, str. 233–236.

Nataša Budna-Kodrič: *Italijanska zasedba Sorice*. 1. Loški razgledi, 49/2002, str. 113–142.

Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945. Tehniška založba Slovenije, 1976.

Pomembne obletnice v Selški dolini v letu 2012

Rudi Rejc

1622 *390 let*

- Prispela je patriarhova privolitev za ustanovitev samostojne župnije v Železnikih. Pergamentno listino je izposloval in prejel Jurij Plavec v Vidmu. Po ustnem izročilu jo je v Železnike prinesel jahaje na konju po reki Sori.

1762 *250 let*

- Rojen Peter Janez Plavec, Železniki, fužinar, župan v času Napoleona in rudarski sodnik.

1772 *240 let*

- Rojen Gašper Gregor Melhior Globočnik plemeniti Glomberg, Železniki, dvorni in sodni odvetnik na Dunaju, častni meščan Dunajskega Novega mesta.

1782 *230 let*

- Rojen Janez Grohar, Sorica, podobar. Umrli je leta 1852 v Sorici.

1792 *220 let*

- Rojen Franz Megušer, Železniki, vrhovni gozdarski inšpektor, gozdarski in finančni svetnik za Tirolsko in Predarlsko.

1812 *200 let*

- Umrli Filip Frelih, dr. filozofije in teologije, Železniki, kanonik v Trstu in Slavini pri Postojni.

1822 *190 let*

- Požar v Železnikih. Zagorelo je v vigenjcu za Warlovo hišo v Gornjih Železnikih. Veter je ogenj v kratkem času zanesel v ostali del Gorenjega konca, nato pa še na Trnje, Škovine, Racovnik, Češnjico in Studeno. Pogorelo je 146 hiš, obe fužini, 62 vigenjcev, pokriti most čez Soro in župna cerkev. Neпоškodovani sta dve hiši in notranjost cerkve sv. Frančiška.

1842 *170 let*

- Kupljeno prvo šolsko poslopje v Železnikih. Z Grošljevimi fondom je bila kupljena hiša domačina dr. Blaža Chrobatha, advokata v Ljubljani.

1852 *160 let*

- Uveden šolski pouk v Sorici.
- Umrli Janez Grohar, Sorica, podobar.
- Postavljene orgle v cerkvi sv. Frančiška. Izdelal jih je Peter Rojc.

1862 *150 let*

- Umrli Blaž Blaznik, Selca, ljubitelj zgodovine, zgodovinar nakeljske in selške župnije, okrajni šolski nadzornik.
- Ustanovitev samostojne župnije Sv. Lenart.

1872 *140 let*

- Postavljen temeljni kamen za cerkev sv. Antona.

1882 *130 let*

- Rojen dr. prava Lenart Lotrič, Železniki, poročnik Maistrove vojske, ustanovitelj pravniške revije Svoboda misli.

1892 *120 let*

- V Grivčah (župnija Šturje) rojen Filip Terčelj, slovenski pisatelj, pesnik nabožne lirike in kulturni delavec. Umrli je mučeniške smrti leta 1946 v Štalcovi grapi v Davči.

1902 *110 let*

- Prenehanje delovanja plavža v Železnikih, danes kulturni spomenik na trgu pred plavžem.
- Ustanovljena Sodska zadruga za Selško dolino na Češnjici, registrirana zadruga z omejeno zavezo.
- Zgrajen Pavlinov premz, prva gozdarska žičnica z Jelovice v Selško dolino, graditelj Jakob Šturm iz Selc.
- Ustanovljeno društvo, ki naj bi se z državo dogovarjalo za novo železniško progo od Trate do Zalega Loga ali Podrošta, kasneje pa še do Podbrda.

1912 *100 let*

- Umrl Anton Globočnik plemeniti Sorodolski, Postojna. Rojen je bil v Železnikih leta 1825.
- Zagorela je prva žarnica v Sorici. Elektrarna je bila postavljena leta 1911.
- Rojen Jože Dolenc, Železniki. Leta 1938 je diplomiral na Teološki fakulteti v Ljubljani, publicist in prevajalec, urednik Mohorjeve družbe, član OF, član uredništva na Radiu Kričac in po letu 1945 urednik pri Slovenskem poročevalcu.
- Zgrajen orlovski (prosvetni) dom.

1922 *90 let*

- Poplave v Železnikih.
- Rojen Cene Kopčavar, Selca, profesor, slavist, prevajalec.
- Rojen Ferdo Tolar, Prtoč, komandant Vojkove in Prešernove brigade NOV.

1942 *70 let*

- Dražgoška bitka.
- Umrl Luka Jelenc, Ljubljana. Rojen je bil v Dražgošah leta 1857, ravnatelj meščanske šole v Ljubljani, vodil je slovensko liberalno učiteljstvo, bil je prvi predsednik Učiteljske tiskarne. Odlikovan je bil z redom sv. Save IV. stopnje in z belim orlom.

1952 *60 let*

- Umrl Franc Vidmar - Pustotnik, Zg. Luša, ljudski pesnik, rojen leta 1867 v zaselku Pustote.
- Ustanovljeno je bilo Društvo upokojencev za Selško dolino.

1962 *50 let*

- Prvi nastop Fantov s Praprotna na prireditvi Pokaži kaj znaš v Železnikih.

Viri:

Arhiv Muzejskega društva Železniki.

Selška dolina v preteklosti in sedanjosti. Ur. France Planina. Železniki: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki, 1973.

Anton Globočnik: *Eisnern – Železniki*, zgodovinsko-statistični oris v registah: kronika. Prev. Jože Dolenc, France Baraga.

Dražgoše: Pan, 1999.

Vida Košmelj: *Železniki skozi čas*. Radovljica: Didakta, 2007.

Zborniki Železne niti, Loški razgledi in ustno izročilo.

Plavž v Železnikih – zgodovinsko-tehniški spomenik evropskega pomena

Anton Sedej

Plavž v Gorenjem koncu
Železnikov z okolico,
konec 19. stoletja.
Risba I. Benesha.

Plavži in fužine po Sloveniji

Na številnih krajih, kjer so na slovenskih tleh v preteklih stoletjih stale fužine, goreli plavži in udarjala težka kladiva, je danes še komaj kaj sledov. Morda le še prerasle ruševine, ki so ostale od nekdanjih železarn, plavžev in ostankov kovaških vigenjcev, v večini primerov pa so se sledi popolnoma izbrisale. Mogočne stanovanjske zgradbe nas še danes spominjajo, da so obstajale nekdanj močne industrijske kolonije, ki so omogočale vire za preživetje delavskemu sloju. Skoraj brez sledu so izginili plavži v Trenti, v Bohinju, v Kamni Gorici in v Kropi, na Fužinah pri Jurkloštru, v Mislinjah, v Gradcu v Beli krajini, v Ponikvah pri Dobropolju, na Hublju, v Tržiču, v Mojstrani in v Zagradcu. Ponekod nas na nekdanji obstoj fužin spominjajo le še krajevna imena. Maloštevilno dokumentarno gradivo in listine kažejo, da so pred 350 leti topili železovo rudo, pridobivali grodelj,¹ ki so ga predelovali v kovno železo, iz katerega so povečini izdelovali žeblje, ki so bili tedaj najbolj iskano blago po celem Sredozemlju, v kar 34 plavžih po Sloveniji.

Še pred 150 leti je gorelo na slovenskih tleh 18 plavžev od Gradca do Bohinja in od Prevalj do Jurkloštra. Tehnični revoluciji, ki je omogočila množič

no proizvodnjo železa tudi iz slabših vrst rude, so naši plavži desetletja žilavo kljubovali. Plavži, ki so pri gradnji železnic ostali ob strani, so počasi pešali, njihova proizvodnja je iz leta v leto padala in končno so proti koncu 19. stoletja drug za drugim ugasnili. Od njih so v današnjem času ohranjene le še redke obledele fotografije, skice ali bakrorezi, podatkov pa bolj malo. Kasneje so mnoge fužine predelali v žage, vendar je ljudska govorica ohranila krajevno označbo "fužin", ki nas spominja na zgodovinsko preteklost. Med zadnjimi sta ugasnila plavž na Dvoru pri Žužemberku in leta 1902 kot zadnji plavž v Gornjih Železnikih, ki se je ohranil vse do današnjih dni predvsem zaradi pozitivnega odnosa naših prednikov, ki so ga imeli do zgodovinske dediščine.

Najzanimivejši je plavž v Železnikih, ki ima dolgo, več kot petstoletno zgodovino. Zgodovinski viri pričajo, da je na tem mestu plavž stal že leta 1426. Prvotno talilno peč "na volka" so po obsežnem požaru leta 1796 obnovili, v letu 1826 so jo nadomestili z visoko pečjo – plavžem. Na spominski plošči, vzdani na plavžu, je vklesano leto 1860, ki obeležuje njegovo prvo večjo obnovo.

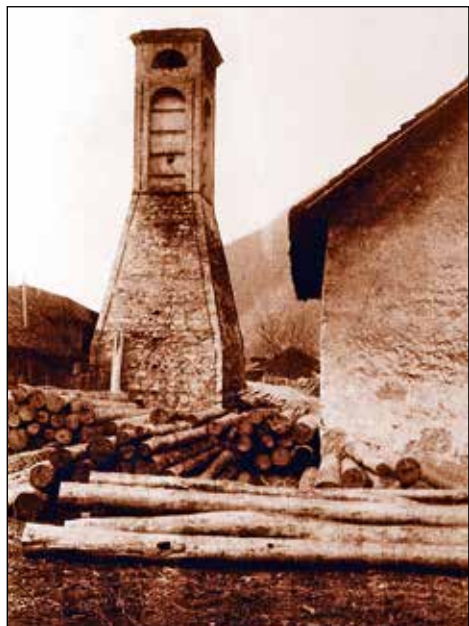
Ugasli, zapuščeni plavž, ki ga je že močno načel zob časa, je za krajane postajal iz leta v leto manj zanimiv in bolj nepomemben. V letu 1940/41 so nasto-

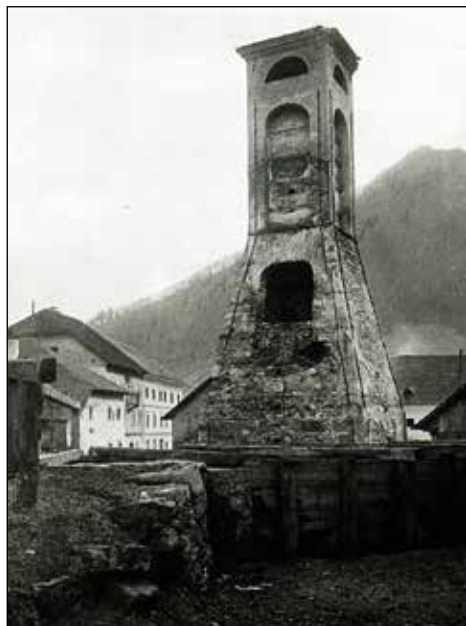
Železniki, okolica plavža pred letom 1900.
Foto: arhiv Toneta Bogataja

pile pobude, da se plavž poruši in odstrani. Rušenja so se lotili brezposelni domačini, ki bi za opravljeno delo lahko brezplačno vzeli ves uporaben gradbeni material plavža. Ob pričetku rušenja je k sreči prišlo do okoliščin, ki so dela ustavile, saj bi nastala nepopravljiva zgodovinska škoda. Po zaslugi domači-

nov, med katerimi sta bila pismonoša Blaž Gortnar (1907–1980) in takratni župan Niko Žumer (1905–1989), ter s prizadevnim sodelovanjem Tehničnega muzeja Slovenije in Zavoda za varstvo spomenikov je tako plavž ostal ohranjen v svoji nekdanji obliki kot pomemben tehniški spomenik.

Plavž okrog leta 1905, levo žaga, desno stavba v sklopu nekdanje fužine.

Plavž pred rušenjem okrog leta 1940, spredaj lesen bajer. Foto: arhiv Muzeja Železniki

Plavž je bil po drugi svetovni vojni okrog leta 1948 delno porušen. Slika olje na platnu slikarja Rudolfa Otta. Foto: arhiv Antona Sedeja

Ohranitev in obnova plavža v Železnikih

V 22. letniku Loških razgledov leta 1975 je v prispevku Kako smo v Železnikih ohranili plavž avtor Blaž Gortnar zapisal:

Plemenito delo za vrednotenje kulturno-zgodovinskih dejstev predmetov in spomenikov je v Železnikih vzniknilo v burnem predvojnem času. Tedaj, ko je življenje železnikarskega proletarca zahtevalo, da se izkoristi vsaka priložnost za iskanje vsakdanjega kruha, tedaj je padla odločitev, da poderejo "turn"² v Železnikih, katerega kamenje in železo bi pomenilo nekaj dni obstoja za marsikaterega prebivalca Železnikov. Kot tajnik takratnega prosvetnega društva bi javnosti rad ohranil natančni podatek, kdaj so v Železnikih pričeli rušiti plavž in postopek, kako smo že začeto rušenje preprečili.

Bilo je 14. marca leta 1941. Že na predvečer mi je nekdo od prebivalcev povedal, da začnejo zjutraj podirati "turn". Takoj sem sklenil, da storim vse, kar je v mojih močeh, da to rušenje preprečim. Takoj, ko mi je zjutraj čas dopuščal, bilo je to okrog 8. ure, sem s kolesom pohitel na kraj žalostnega prizorišča. Toda, ko sem prišel tja, sem videl, da je "turn" že brez strehe. Hitro obrnem kolo in z vso naglico poženem na stanovanje takratnega župana Nika Žumra, mu povem, kaj se na plavžu dogaja, in ga poprosim, naj pomaga in ukrene karkoli, da se rušenje ustavi. Župan Žumer je takoj vzel v roke telefon, poklical sresko načelstvo v Škofji Loki in razložil, za kaj gre. Sreski načelnik (po naše okrajni glavar) Kakelj mu je odgovoril, da on tu ne more poseči vmes, ker ni nobenega odloka, ki bi ščitil take objekte. Žumer takoj zavrti drugo številko in pokliče univerzitetnega profesorja dr. Franceta Steleta, ki je bil pri banovini referent za umetnostno zgodovino. Po razlagi župana je takoj vedel, za kaj gre in v imenu banovine izdal odločbo, ki imenuje plavž za tehnični spomenik. Istočasno naroča škofjeloškemu glavarju Kaklju, naj takoj pošlje žandarmerijo v Železnike na kraj rušenja, da se to takoj ustavi in izda nalog, da plavž postavijo nazaj v prejšnje stanje. Ko sta šla žandarja Maksimovič in njegov kolega Stojanovič na mesto dogajanja, je bila ura 8 in 40 minut. Bilo je nekaj prerekanja, zatem so se razmere umirile. Plavž je bil tedaj porušen že do zgornjih lin (oken) in bolelo me je, ko sem videl, koliko je že škode, toda vseeno srečen, da se je podiranje ustavilo. Samo pičila ura je minila od začetka moje intervencije pa do nastopa žandarjev, pa že takšna škoda. Eno pa lahko z gotovostjo trdim: ko bi ne bil tako hitro ukrepal in ko bi ne imeli takrat v Železnikih župana, kot je bil Niko Žumer, bi bil plavž še istega dne do tal porušen in Železniki bi bili izgubili edinstven tehnični spomenik.

Ko sem se nekoliko umiril, sem napisal dve pismi. Eno je bilo naslovljeno na sresko načelstvo v Škofji Loki, drugo pa na Prosvetno zvezo v Ljubljani. Pismi sta bili naslednje vsebine:

Niko Žumer leta 1940, župan v Železnikih.
Foto: arhiv družine Žumer

Blaž Gortnar, cerkovnik, pismonoša in prizadeven muzejski delavec v Železnikih.
Foto: arhiv družine Marije Čipe

P. n.

Sresko načelstvo

Škofja Loka

14. 3. 1941

Podpisano društvo sporoča naslovu, kar je bil naslov že obveščen od občine Železniki, da so upravitelji posestev "Fužina zgornji Železniki" danes pričeli podirati PLAVŽ, edino še ohranjeno visoko peč v Sloveniji, v kateri so v preteklih stoletjih topili železovo rudo.

Prosvetno društvo obsoja podiranje takih zgodovinskih spomenikov, zato se bo proti rušenju tega plavža borilo z vsemi razpoložljivimi sredstvi in za obnovitev tega, kar je na omenjeni peči že porušenega. Naslov prosimo, da proti podiranju tega plavža nastopi z vso odločnostjo.

Tavčar Jakob

t. č. predsednik

Gortnar Blaž

t. č. tajnik

Žig

Prosvetno društvo Železniki

Pismu, ki je bilo prav tako tega dne poslano na Prosvetno zvezo v Ljubljano, pa je bil dodan še odstavek:

Plavž je vzbujal pozornost in občudovanje tujcev, ki so prihajali v Železnike. Ima pa tudi zgodovinsko vrednost. Prosvetno društvo obsoja tako barbarsko odstranjevanje zgodovinskih spomenikov. Prosvetno zvezo prosimo, da se na odločujočih mestih zavzame, da se ta starinska visoka peč obnovi in postavi nazaj v prejšnje stanje.

(Sledijo podpisi in štampljka kot na prejšnjem pismu. Obe pismi sta ohranjeni v mojem zasebnem arhivu.)

Dne 9. aprila 1941 nas je zatekla okupacija in plavž je med 2. svetovno vojno ostal na pol porušen. Šele Zadruga kovinarjev NIKO Železniki si je leta 1949 zadala nalogo, da plavž obnovi, kar je

tudi uspešno opravila. Toda na strehi je nastala mala sprememba, streha je prej imela kratko sleme, sedaj pa ima stožec.

Ko smo leta 1968 odpirali muzejsko zbirko v Železnikih, sem stal v bližini, ko sta se rokovala naš tajnik Niko Žumer in dr. France Stele. Ko sta se predstavila, je dr. France Stele dejal: "O, dobro se vas spominjam kot takratnega župana, ko smo rešili in zavarovali ta tehnični spomenik. Trdim lahko, da je plavž in vaša muzejska zbirka prvi zametek tehničnega muzeja v Sloveniji." Po letu 1945 se je žal še mnogo rušilo: kabarnele,³ reštanjci,⁴ vigenjci in fužine; material so porabili za nove stanovanjske zgradbe. Naj končam s stihom rojaka dr. Franceta Koblarja:

"Ugasnile so v plavžih silne peči, le tih spomenik o njih govori."

Blaž Gortnar

Obnova plavža

Na pobudo in s sodelovanjem Kovinarske zadruge NIKO Železniki in pripravjalnega odbora pri Slovenskem tehničnem muzeju v Ljubljani se je leta 1949 pričela obnova plavža in s tem tudi njegova zanesljiva ohranitev.

Naloga in delo obnove sta bila v rokah poklicnih in pomožnih delavcev – gradbene skupine, ki so bili zaposleni v Kovinarski zadrugi NIKO Železniki. V njej so sodelovali domačini: zidarja Jakob Šubic (1901–1975) in njegov sin Franc Šubic (1927), Janez Aiardi (1906–1988) – zidar (Aiardi, ki je bil po očetu italijanskega rodu, njegova žena pa Avstrijka, se je 21. 4. 1957 s svojo družino odselil iz Železnikov v Avstrijo, v kraj Hohenthurn – Straja vas pri Beljaku), Matevž Šolar (1898–1961), p. d. Muhovc, doma iz Selc – priznani tesarski mojster na Selškem, Peter Arnol (1881–1957) – tesar, in Jože Kristan (1896–1973). Obnova plavža je bila zelo zahtevna in je trajala več kot štiri mesece. Nastalo je okrog 150.000 din stroškov. Z delom so pričeli 10. septembra 1949. V teku zime so bila dela prekinjena in so se nadaljevala spomladi leta 1950 ter bila v mesecu juniju zaključena. Z udarniškim delom, pri katerem so sodelovali mnogi domačini, so plavž, ki je bil skoraj do polovice zasut, očistili, izkopalii zasipino, očistili zgradbo mahu, odstranili razrušene dele, za kar je bilo potrebnih 482 udarniških ur.

Sledilo je zahtevno in nevarno delo – postavitvev 22 m visokega gradbenega odra, za katerega so poskrbeli tesarji s priznanim mojstrom Matevžem Šolarjem, ki so izdelali tudi novo ostrešje plavža. Zidarji so pozidali 3,80 m stolpa in izvršili fugiranje zidu s cementnim ometom ter pozidali razrušene dele kamnitega zidu plavža. Strokovni delavci so pri obnovi plavža opravili 4.017 delovnih ur.

Ob tej obsežni obnovi in restavriranju plavža je bilo porabljenih 2.100 kom. zidne opeke, 1.600 kom. strešne opeke – bobrovca, 7 m³ betonskega gramoz, 12 vozov mivke, 36 centov cementa (1 cent je 56 kg), 12 m³ lesa, 18 trug apna (1 truga je cca 50 kg), 140 kom. spoj, 45 kg žebeljev, 16 kg vijakov in osta-

Jakob Šubic, zidar.
Foto: arhiv družine
Franca Šubica

Franc Šubic.
Foto: arhiv družine
Šubic iz Železnikov

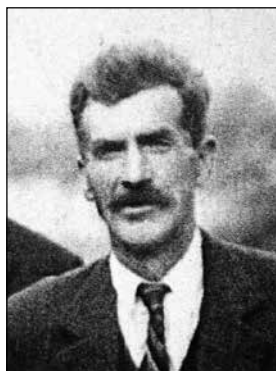

Janez Aiardi, zidar.
Foto: arhiv družine
Aiardi, Hohenthurn,
Avstrija

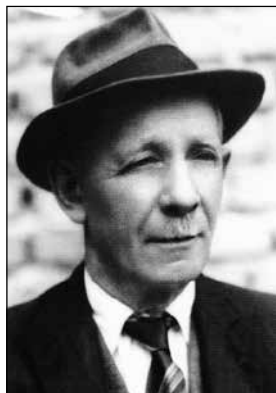
li ustrezni drobni in vezivni material, pločevina in žica ter drugi gradbeni pripomočki.

Po zaključku obnove so si starejši Železnikarji, ki so še pomnili delovanje plavža, zaželeli, da bi še enkrat videli goreti plavž in bi ob njem pripravili skupno večerjo, obujali spomine na težke čase plavžarjenja ter proslavili pomemben dogodek obnove in ohranitve starega plavža. Od vseh strani so nanesli suhega dračja, svežih smrekovih vej, ki bi pospešile gost dim, in pod plavžem prižgali ogenj. Ogenj se je hitro razplamtel v notranjščini plavža ter obliznil novo ostrešje. Vročina je povzročila vžig ostrešja, zato so hitro poklicali domače gasilce in uspešno pogasili goreče dele ostrešja. Škode ni bilo veliko, le strah, ki je zajel navzoče, je zasenčil zadovoljstvo ob dogodku.

Večje obnove je bil plavž deležen v obdobju 1980–81, ko je SGP TEHNIK Škofja Loka injektiral kamnito zidovje plavža. Dela so se izvajala pod nadzorom Kulturne skupnosti Škofja Loka, Zavoda za spomeniško varstvo v Ljubljani in Muzejskega društva Železniki.

Peter Arnol, tesar.
Foto: arhiv Kristine Jakolič, Železniki

Jože Kristan.
Foto: arhiv družine Kristan, Železniki

Plavž v Železnikih okrog leta 1958–59. Spredaj most čez lesen bajer. Foto: arhiv Antona Sedeja

Sanacija plavža 1980–81. Foto: arhiv Muzeja Železniki

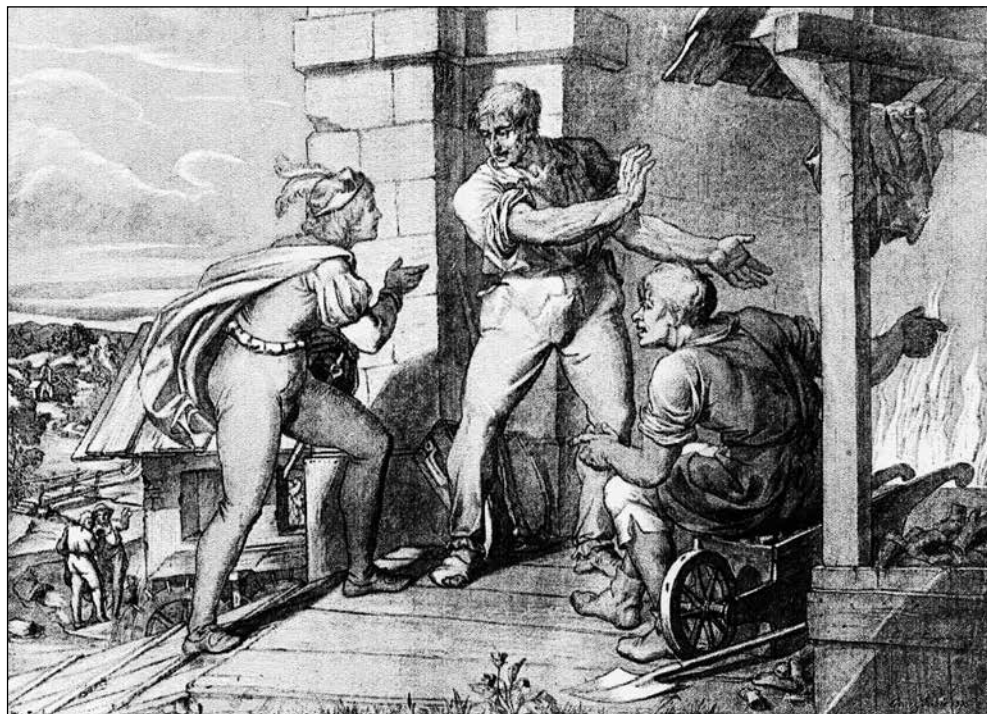
Zgodovina rudarjenja, delovanje plavža in fužin ter zaton fužinarstva

Povod za gradnjo plavža v Železnikih so dali zakladi železove rude, ki so jo kopali na Rudnem, o čemer nam priča še danes ohranjeno ime naselja, okrog Dražgoš, ki jih stare listine označujejo kot Eisenberg, ter na "Knapih", kjer je naselje ohranilo svoje ime po rudarjih. Območje, kjer so danes Železniki, v 14. stoletju še ni imelo današnjega imena, v starih listinah je bilo označeno kot Vrata pri mostu v Selški dolini, pozneje pa kot Zgornje in Spodnje Fužine. Šele v obdobju nadaljnjih stoletij se je sčasoma udomačilo ime Železniki. Z rudarstvom so se bavili domačini. Pozneje so imeli fužinarji svoje rudokope in premožnejši so najeli poklicne rudarje in tudi kmetje so si na raznih mestih pridobili pravico do rudosledov. V poročilih Trgovske in obrtne zbornice še leta 1860 navajajo, da so se ukvarjali z rudarjenjem v Selški dolini: Gašper Pibrovč, Tereza Rovtar, Andrej Kavčič, Franc

Lotrič, Matevž Šolar, Gašper Prevc in Lovrenc Šolar vsak s po eno jamsko mero.

V rudarskih knjigah so rudarske pravice in kraji, kjer so sledili ali kopali rudo, označeni tako, kakor jim je ljudska govornica dala imena. Tako beremo v spisih revirnega urada o rudosledih pod Kozjakom na Jelovici, v Kamni dolini na Jamniku, Pod Pečjo v Hudih brdih, na Plazu za Kačjim vrhom, na Ovčji planini, za Zmrzlico, na Laškem vrhu, v Trogovcu, v Lubniku in za Belo pečjo v Rdeči dolini, kjer so nabirali po večini bobovec in ga na konjih ali nosilih spravljali v dolino – pozimi tudi na saneh in samotež do plavža.

Najugodnejše in najcenejše je bilo pridobivanje rude v bližini plavžev. V gozdovih okrog Železnikov so imeli skupna rudišča. V obeh plavžih v Zgornjih in Spodnjih Železnikih so talili limonit ali rjavi železovec. Bogati fužinarji so v začetku 19. stoletja še imeli svoje rudne jame in deleže v skupnih rudnikih. Najbogatejše nahajališče je bilo v Coku. Rudo so kopali še v Jelenščah pri Dražgošah, v Smolevi,

Hoja na plavž, Dom in svet, 1895. Avtor: slikar Jurij Šubic, fotokopija.

na Ratitovcu in na Zalem Logu. Pozneje so pričeli s kopanjem še izven loškega ozemlja na Veharšah pri Idriji, pri Št. Joštu nad Polhovim Gradcem, pri Horjulu, na Golem pri Igu, v Želimljah ter v Sobočevem pri Borovnici.

Razen v jamah - rovih so kopali rudo tudi na površini, jo pobirali na raznih zemeljskih presekih, v grušču ipd. To rudo so morali večkrat oprati v rudnih lužah, ki so jih naredili ob studencih ter na mestih, kjer se je nabirala deževnica.

V okolici Železnikov je še danes nekaj sledi opuščeni, težko dostopnih rogov. Po drugi svetovni vojni so bila v Železnikih še vedno prisotna prizadevanja, kako obnoviti metalurško dejavnost. Takrat ni bilo več zanimanja za iskanje železove rude, temveč za veliko bolj zanimiv mangan. Znani loški zgodovinar dr. France Štukl omenja v Loških razgledih leta 1985 podatek, da je okrog leta 1955 izdelal študent montanistike Anton Kocbek geološko poročilo. Na prvi strani je pripis: "seja ljudskega odbora Železniki", kar kaže, da so spis verjetno tam obravnavali.

Rudarski rov na Racovniku, fotografirano leta 1965.
Foto: Anton Sedej

Po takratnih ugotovitvah je bilo mnenje, da bi se mangan splačalo pridobivati. Ob tem je bil seveda pomemben popis rudniških rogov, ki so bili v tistem obdobju še dostopni in si jih je Kocbek ogledal ter napravil popis. V Železnikih za Benedikovo hišo (danes je lastnik Miran Benedičič) je rov, dolg 20 m. V njem so kopali "ta rdečo rudo", limonit oziroma hematit. Pod Špikom na višini 745 m so v rovu, dolgem 10 m, kopali limonit. V Zgornji Smolevi so v rovu pri mostu Vancarjevega mlina kopali limonit ter iskali baker. V Vancovcu so v jami na višini 763 m pričeli z deli leta 1815. To je bil eden večjih rudnikov in verjetno so v njem kopali tudi mangan. Po ustnih izročilih so kopanje v Vancovcu opustili okrog leta 1885. Rudo so topili v Železnikih in v Kropi. Kocbek navaja (po arhivu prof. ing. Kralja iz leta 1880), da so rudo celo izvažali v Ameriko (?). Pred drugo svetovno vojno so s finančno pomočjo advokata dr. Tomšiča iz Ljubljane rove očistili in na novo podgradili. Jamo je pripravljval stari Cvek iz Železnikov. Leta 1942 naj bi Nemci projektirali žičnico, ki pa je verjetno zaradi partizanov niso izvedli. Rov pri Smolevi je bil že takrat od zunaj zasut ter seveda izkoriščen. Nižje so hoteli zastaviti nov rov, da bi kopali bolj spodaj. Ruda v Smolevi ni bila dobre kakovosti. Na območju Šošternice so obstajali trije rovi. Leta 1955 sta bila dva še dostopna, tretji pa je bil že zasut. Jama Jesenovca je bila globoka 60 m. Najdišča rude so bila tudi v Plešenicah in v Studenski grapi.

Zaloge železove rude v Selški dolini so se v teku stoletij izčrpale in železnikarski fužinarji so bili tako prisiljeni, da iščejo rudo v bolj oddaljenih krajih. Najprej so obredli Poljansko dolino in vse njene stranske doline, kjer so dovažali rudo tudi iz Hotalvelj in Dolge doline. Pozneje so morali oditi še dalje v polhograjsko področje do Lesenega Brda in vrhniške okolice ter končno preko Ljubljanskega barja naprej v okolico Višnje gore ter Preske in Pasjeka pri Litiji. Po tovarniških stezah in slabih poteh so od tam dostavljali rudo preko Loke (Škofje Loke) v Železnike. Čim večja je bila oddaljenost do nahajališč rude, tem večji so bili stroški, ki so bremenili njihovo plavžarsko proizvodnjo. Rudo so plačevali po ka-

kovosti od 24 do 28 krajcarjev za stari cent (56 kg), visoko kakovostno pa tudi po 34 krajcarjev. Cena se je ravnala po vsebini železa. Med francosko okupacijo so oblasti izdale mnogo dovoljenj za rudoslede in za pridobivanje rud.

Oskrba železnikarskih plavžev z rudo je tako postala vedno težavnejša in končno za vse plavžarstvo usodna. Železniki so vedno teže konkurirali fužinam na Savi in na Koroškem, kjer so imeli v hüttenberškem Erzbergu v neposredni bližini plavžev na razpolago bogate zaloge železove rude. Občudovanja vredna je bila vztrajnost železnikarskih fužinarjev, da so ob takih pogojih polnih 400 let uspešno kljubovali konkurenci in se borili za obstoj svojih plavžev. Vse to je bilo mogoče le z njihovim načinom dela, ko so vse pridobljeno železo takoj presnovali in s kovanjem predelali v žeblje ter podkve in druge kovaške izdelke, ki so jih preko Baškega sedla tovorili v Benečijo in tam ugodno prodali.

Od tam je že od davnega obdobja izviral zanimanje furlanskih in benečanskih kovinarjev za naše plavžarstvo. Mnogi so se iz Furlanije naselili v naše kraje in postali iz kovačev pozneje lastniki fužin, vendar so Železniki ohranili in znali varovati svojo slovensko posest proti priseljenim tujcem. Brižinski škofje, ki jim je kot fevd pripadala Selška dolina že od 11. stoletja, so v Železnike po ohranjenih listinah naselili furlanske kovače na začetku 14. stoletja. Že leta 1348 je tu obstajalo pet kovačij, katerih lastnikom so škofje podelili posebne privilegije in svoboščine. Toda čisto slovensko okolje je doseljene Lahe in Nemce kmalu absorbiralo in gospodar plavžev, fužin in kovačij je postal in ostal trdoživi rod domačinov.

Obnovljeni plavž pomeni poznim rodovom simbol ustvarjalnega dela in borb slovenskega ljudstva v Selški dolini kot spomenik nekdanje močne industrijske kolonije, ki se je razvila okrog plavžev. V zid ohranjenega plavža niso vklesana imena veteranov dela in nekdanjih fužinarjev. Zato je potrebno, da povemo nekaj besed o njegovi doslej malo znani znamenitosti in pomenu.

Prva znamenitost starega plavža v Železnikih je bil njegov svojevrstni organizacijski ustroj in sistem

dela. Plavž in težka kladiva na fužinah so bili nedeljiva skupna last 48 fužinarjev, od katerih je vsak imel na določene dni v letu, ko je prišla vrsta nanj, pravico, da topi v plavžu rudo, ki jo je sam nabral, in da pridobljeni grodelj obdela pod težkimi kladivi, ga presnuje v kovno železo in nato izkuje v fužinah.

Drugi zgodovinsko pomemben moment pa je v tem, da nam ohranjene listine nesporno dokazujejo, da smo bili Slovenci že pred 400 leti industrijsko aktivni in da sega naša rudarska in plavžarska tradicija ter zgodovina že do 14. stoletja. V združbi deležnikov železnikarskega plavža zasledimo že leta 1568 v listinah imena Vincenca Lukiča, Jerneja Modrijana, Jerneja Junaverja, Andreja Breclja, Lambertha Varla in Petra Planine.

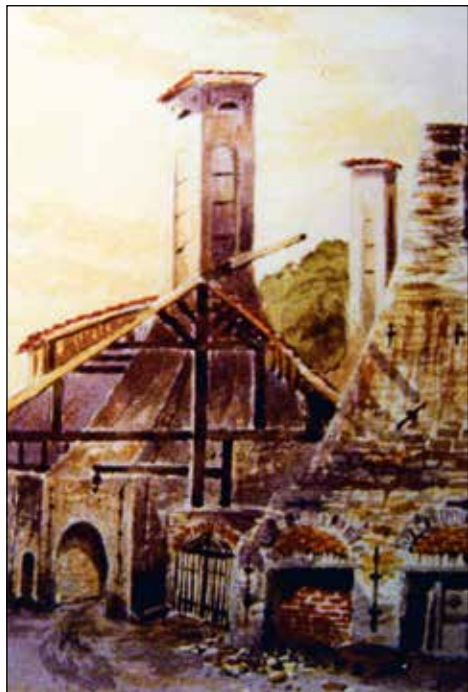
Leta 1573 so vpisani kot fužinarji Matic Šuštar, Gregor Kisovec, Primož Tavčar, Marko Plavc, Jakob Rejc in Matevž Korošec. Njim se leta 1581 pridružijo Boštjan Semen, Klemen Komar in Lavra Jutrina; leta 1583 pa Matija Šušteršič, Jurij Medved, Ahac Gašperlin, Filip Janeš in Andrej Papler. Leta 1617 so vpisani Gašper Petrač, Jurij Benedek, Janez Prezelj in M. Pintar. Za nekatera obdobja in dobe (protireformacija in tridesetletna vojna ter turški vpadi) so listine uničene. V 18. stoletju pa srečujemo med fužinarji Vrhunca, Martinčiča, Miho Potočnika, Miho Homana, Lenarta Urbančiča, Tomaža Bohinca, Miho Voguja, Matevža Megušarja, Blaža Prevca in Lenarta Čadeža. Okrog leta 1800 se pridružijo nova imena: Bogataj, Bertoncej, Bergant, Demšar, Grohar, Jerala, Jesenko, Levičnik, Luznar, Marenk, Mlakar, Nastran in Tušek. Imena nemških kolonistov postajajo vedno bolj redka in končno popolnoma izginejo.

V zgodovini plavžarstva sta v Železnikih obstajala dva plavža, v Gornjih Železnikih (Na plavžu), kjer je bil plavž starejšega tipa in je pripadal 19 deležnikom, ter v Spodnjih Železnikih (na Racovniku), ki je pripadal 22 deležnikom. Ob koncu 18. stoletja so ga odstranili. Na začetku je imel vsak od deležnikov pravico do osebne uporabe plavža in fužinskih kladiv, kar je vsak dejansko izkoriščal. Obratovalna kampanja plavža je bila zaradi tega razdeljena na 6,5 period letno. Vsaka perioda je štela 8 tednov ali

56 dni. Če odštejemo nedelje, je bilo na razpolago 48 toplinskih dni.

Enota za taljenje rude je znašala 24 ur. Posamezni upravičenec je zato skušal svoj fužinski dan čim bolj izkoristiti, da bi pridobil čim več surovega železa. Po končanem delu so peč odprli in stopljeno kepo grodlja, tako imenovanega volka, ki se je nabral na dnu peči, izvlekli z močnimi kavlji ter ga pod najtežjim kladivom razbili na šest do osem kosov. Posamezne kose so nato pod drugimi kladivi izoblikovali, v fužinskih pečeh predelali in končno iz njih izdelali železne palice. Take vrste visokih peči ali plavžev, ki so bili pet stoletij običajna oblika za pridobivanje železa, so zaradi tega dobile ime "peči na volka".

Prva težava tega načina obratovanja je bila v tem, da je moral vsak deležnik postopek tako rekoč pričeti znova. Peč se je med izvlečenjem volka ohladila in prsni del je bilo treba ponovno zazidati, preden je lahko pričel topiti rudo naslednji. Poraba oglja je bila pri tem postopku obratovanja izredno velika in

Nekdanji plavž s fužino na Racovniku.
Foto: arhiv Antona Sedeja

s tem je bila tudi produkcija surovega železa dražja.

Pravica "fužinskega dneva" je prehajala od staršev na otroke oz. na dediče. Oče jo je lahko dal hčerki za doto, lahko jo je zastavil, odstopil drugemu proti odškodnini, prodal ali odsvojlil. S tem je dobila ta pravica obeležje mobilne vrednote, ki so jo kapitalno cenili različno. Brez zemljišča je bila vrednotena na 300, z zemljiščem pa na 600 goldinarjev. Prenosnost te pravice je v toku razvoja omogočila, da so nekateri fužinarji sčasoma z ženitvijo, pododovanjem ali z odkupi v svojih rokah združili po več deležev, vendar nikoli ni prišlo do tega, da bi postal posameznik izključni lastnik fužin. Kljub dejstvu, da so bili nekateri deležniki siromašni in nepismeni, so čuvali svoje deleže in jih niti v stiskah niso dali iz rok. Slaba stran tega sistema pa je bila, da se ni mogla ustanoviti močnejša združba, ki bi razpolagala z večjimi sredstvi ali krediti za modernizacijo naprav, širjenjem obratov in izpopolnjevanjem poslovne organizacije.

Druga pomanjkljivost je bila v tem, da je obsegala skupnost samo talilno fazo proizvodnje železa, sicer pa je bil vsak prepuščen samemu sebi, da si nabavlja rudo in oglje, kakor ve in zna, in da pridobljeno železo potem zopet sam izkuje v žeblje in druge izdelke. Naravno bi bilo, da bi skupno obratovanje organizirali od pridobivanja rude in kuhanja oglja pa do prodaje končnih izdelkov bodisi na zadržni ali delniški bazi. Pomanjkanje take organiziranosti je imelo za posameznike negativne posledice.

Ko se je B. Hacquet leta 1777 mudil v Železnikih in proučeval organiziranost fužin, je predlagal, naj se močnejši fužinarji združijo in postavijo modernejšo peč s trajnim obratovanjem, tako imenovano "flosovko",⁵ ki bi bila mnogo bolj racionalna in bi porabila manj oglja. Tudi vlada se je trudila, da bi deležnike pripravila do združevanja, vendar ni bilo uspeha. Ko so 23. marca 1796 pogoreli Gornji Železniki in so zgorele tudi fužine ter skladišča oglja z vsemi zalogami, je bila dana možnost, da se postavi nova visoka peč s trajnim obratovanjem. Vendar so ponovno postavili zastarelo peč na volka, ki že davno ni ustrezala takratnemu razvoju metalurgije.

Balthasar Hacquet (1739–1815), rudniški zdravnik, naravoslovec, raziskovalec, botanik in geolog.

Vir: Digitalna knjižnica Slovenije

Po plavžnem zapisniku iz leta 1581 so imeli Železniki tedaj najvišjo proizvodnjo železa na Kranjskem. Izdelali so 3.000 centov železa, medtem ko je celotna proizvodnja plavžev na Kranjskem znašala 19.650 centov. Šele na začetku 19. stoletja je Železnike presegla Kamna Gorica. Vrednost proizvodnje industrije v Kamni Gorici je bila leta 1808 248.270 goldinarjev, medtem ko so Železniki padli na 89.421 goldinarjev. Železnikarska kolonija se je komaj nekoliko opomogla, ko je 23. maja 1822 nov požar uničil 109 hiš, 62 žebljarn, fužine in mehove, vodna kolesa in dovodne rake ter povzročil za 204.764 goldinarjev škode.

Stroški za nabavo rude in zastarelost plavža so se vedno bolj očitno odražali v razliki produkcijskih stroškov v primerjavi s koroškimi in zasavskimi železarnami. Medtem ko se je s Koroškega lahko dobil cent železa za 13 goldinarjev, je bila cena v Železnikih 14,50 do 15 goldinarjev. Podjetnejši fužinarji kakor Gregor Gašperlin so zato raje kupovali cenejše železo od zunaj in ga z večjim dobičkom predelali v žeblje. Gašperlin svoje fužinske pravice ni izkoriščal sam, čeprav je imel polna skladišča oglja in rude, temveč je odstopil svoje fužinske deleže proti plačilu drugim. Ogorčenje nad njegovim početjem

se je stopnjevalo in ostali fužinarji so zahtevali, da jim vsaj odstopi svoje zaloge rude in oglja. Pritožili so se na rudarsko sodišče in zahtevali, naj se omeji uvoz koroškega grodlja. Sodišče njihovi pritožbi ni ugodilo z razsodbo, da ne more nikogar prisiliti, da bi sam povzročal škodo na lastnem premoženju.

V takih okoliščinah je pričela produkcija plavža pojmljivo pešati. Toda kovinarska tradicija je bila tako močna, da se je železarska obrt kljub temu ohranila. Težišče proizvodnje je prešlo na kovanje žebeljev, za katere so uporabljali nad polovico uvoženega železa. Vendar plavžarstvo ni povsem prenehalo in še leta 1870 je bilo v poročilih Trgovske zbornice zapisano, da je bilo v Zgornjih Železnikih zaposlenih osem rudarjev, osem plavcev,⁶ osem presnovcev,⁷ šest izkovalcev⁸ in 30 drvarjev ter ogljarjev. V Spodnjih Železnikih (na Racovniku), kjer so imeli modernejši plavž (flosovko), pa dva topilca, en plavžarski mojster in devet kovačev pri težkih kladivih. Žeblje so izdelovali v Zgornjih Železnikih pri 40, v Spodnjih Železnikih pa pri 50 ognjiščih. V poročilu zbornice iz leta 1852 je bilo zapisano, da so skovali to leto 5.452 centov žebeljev po 18 goldinarjev, to je v skupni vrednosti 98.636 goldinarjev. Na 108 ješah⁹ je kovalo skupaj 432 žebjarjev. S kovanjem žebeljev je bila zaposlena tudi mladina od 12. leta naprej in žene vseh starosti. Zbornična statistika iz leta 1870 navaja, da so v Gornjih Železnikih predelali 20.000 centov železove rude, žindre in odpadkov. Plavž v Spodnjih Železnikih tedaj že dolgo ni obratoval. Vrednost proizvodnje surovega železa v Zgornjih Železnikih je bila po podatkih statistike 21.000 goldinarjev. Samo delavske plače v Zgornjih Železnikih na fužinah so znašale takrat 16.700 goldinarjev letno.

V osemdesetih letih pa so tržišča, na katera so prej naše železarne prodajale kovane žeblje, pričeli polniti strojno kovani in prešani žičniki in žebli. Nesorazmerno cenejši strojni izdelek je vedno bolj konkuriral kovanemu žeblju. Naročila so padala in z njimi tudi zaslužek žebjarjev. Železarstvo se je znašlo v težki krizi, iz katere v splošni gospodarski depresiji, ki je takrat vladala na Kranjskem, ni bilo najti izhoda. Leto za letom so se ljudje trumoma,

posebno iz Dolenjske in Notranjske, izseljevali v Ameriko. Tudi v Železnikih se je število prebivalcev občutno zmanjšalo, saj jih je od 3.000 ostalo le še 1.000.

Globočniki, ki so medtem postali skoraj tričetrtinski lastniki vseh deležev na plavžu, so opustili obratovanje plavža. Valjarno na Jesenovcu so spremenili v žago, v Ljubljani pa so prevzeli moderno opremljeni tovarni proizvodnje žičnikov. Stroji so dnevno proizvajali več žičnikov, kot so jih prej skupaj skovali v Kropi, Kamni Gorici in Železnikih.

Industrijska kolonija v Železnikih je živila tesno povezana s svojim okoljem, iz katerega so se rekrutirali fužinski delavci, drvarji, oglarji, tovarniki in pomožni obrtniki. Bila je solidarna v borbi kmetov za njihove pravice in se je skupaj z njimi udeležila velikega kmečkega upora leta 1516. Po krvavo zadušnem uporuh sledile sankcije tudi proti fužinarjem. Odvzeli so jim nekdanje svoboščine in privilegije ter za kazen naložili tako imenovani "puntarski davek", ki sta ga morali plačevati dve generaciji.

Tudi protestantsko gibanje je našlo med industrijsko kolonijo in rudarji precej somišljenikov. Škofje so bili nad odpadništvom težko razočarani. Kot vidnega nosilca rudarskih in fužinarskih pravic so leta 1578 odstavili Felicijana Gomba, krajevnega rudarskega sodnika v Železnikih, ter ga ukazali izgnati iz dežele.

Ob pričetku vojne, v letih 1616 do 1619, so Železnikarji pod vodstvom fužinarja mojstra Plavca branili prehode pri Oslici in na Baškem sedlu proti furlanskim vpadnikom. Prvotno so podeljevali rudarske in fužinske pravice kot fevdna oblast brzišinski škofje, ki so imeli v Loki svoje gospostvo in upravo. Kasneje pa si je deželni knez pridržal pravice rudarskih koncesij in dovoljen do fužinskih naprav zase. Krajevnega rudarskega sodnika je poveril, da ureja in sodi spore med rudarji, fužinarji in ostalimi prebivalci. Njemu je bil dodeljen sodni sluga, ki je tehtal in meril oglje in rudo, ki so jo dovažali tovarniki, ter pri nepravilni teži reklamiral blago, obenem pa je brezplačno opravljaj posle kurirja.

Plavž, sveti večer, 24. december 2006.
Foto: Anton Sedej

Plavž, zima, 5. december 2010. Foto: Anton Sedej

Plavž, 3. maj 2011. Foto: Anton Sedej

Pod dvema gospodarjema – pod škofi in deželnim knezom, so Železnikarji pogosto zahtevali avtonomijo proti škofjeloški gospodi. Končno so leta 1784 dosegli lastno sodstvo in pravico lastnega dominija¹⁰ in predstojnika gosposke s triletno poslovno dobo. Tako so imeli lastne zemljiške knjige, v katere so vpisovali fužinske naprave, ješe, kladiva in skladišča za oglje ipd. Pod rudarsko oblast pa so spadale pravice do taljenja rud v plavžu in uporabe kladiv za kovanje. Dominij v Železnikih je imel položaj poznejših županstev in ni imel z dominiji gosposke in njihovimi pravicami nič skupnega.

Industrijska kolonija v Železnikih je vodila stalno borbo proti širjenju rovtov in lazov, kjer so požigali gozdne nasade, da so pridobivali obdelovalno zemljo in pašnike. Rovtarji so večkrat pregnali fužinarje iz gozdov in jim razdrli kope. Fužinarji so rovtarjem vračali milo za drago. Ena kot druga stran se je stalno pritoževala nad pustošenjem gozdov, vendar vsi ukrepi gosposke in komisijki ogledi niso mnogo prispevali k rešitvam. Proti različnim razvadam fužinskih delavcev so se borili in vpeljali 6. septembra 1782 nov fužinski

Plavž z okolico po obnovi v letu 2011, fotografrano 29. 4. 2012. Foto: Anton Sedej

red, vendar so se v kratkem času razvade fužinarjev – posebno glede nočnega dela – pričele spet ponavljati.

Ob ugaslem plavžu pa je živela stara tradicija naprej in oblikovati se je začelo novo življenje. Sodarji, ki so skozi stoletja izdelovali sodčke za odpremo žeb-ljev, so ostali zvesti svojemu izročilu in so ohranili tradicijo združne sodarske obrti v Sodarski zadrugi na Češnjici, tudi potem ko v Železnikih ni bilo več žeb-ljarjev. V Kropi pa je bilo žeb-ljarstvo še polno dejavno pred prvo svetovno vojno. Sodarji s Češnjice so za njih še naprej izdelovali embalažo – lesene sodčke, ki so jih njihove žene samotež nosile čez hrib preko Jamnika v Kropo. Kasneje so se sodarji preusmerili na izdelavo hrastovih vinskih sodov. Živahen utrip, ki je bil okrog plavžev, je omogočil razvoj lesne obrti, posebno kolarstva, ker so bile končno zgrajene ceste za vprežno živino. Železarsko tradicijo pa so ohranili in oživili številni kovinarji, ki so se združili leta 1946 v obrtno proizvodjalno in pridelovalno Zadrugo NIKO, ki je ohranilo naziv po svojem agilnem predsedniku in ustanovitelju Niku Žumru.

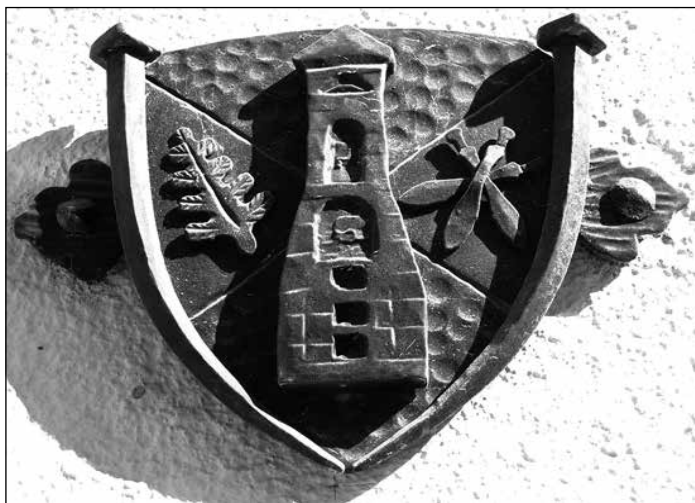
Plavž je v obdobju do leta 1898 deloval še s polno ka-

paciteto, za vedno pa je ugasnil v letu 1902. Po iniciativi Tehniškega muzeja in Zavoda za spomeniško varstvo v Ljubljani je bil plavž na volka v Zgornjih Železnikih kot tehnični spomenik najstarejše industrijske rudarske in metalurške dejavnosti Slovencev v povojnih letih konzerviran in restavriran ter ohranjen poznim rodovom kot simbol plavžarjenja naših prednikov.

Zaključek

Plavž ostaja nedvomno najbolj veličasten spomenik in pomnik zgodovine Železnikov, na katerega se domačini oziramo s ponosom. Ohranja nam spomin na stare čase, ko so naši predniki z železno voljo in trdim delom kovali prihodnost sebi, nam in zanamcem. Ostanimo jim ob teh spominih hvaležni, saj so v težkih časih utirali prihodnost Železnikom.

Zgodovinska pot železnikarskih kovačev se je po več kot sto letih prevesila v sodoben razvoj kovinarske in elektroindustrije v Železnikih, iz katerih sta vzkli uspešni industrijski družbi NIKO in DOMEL.

Kovan simbol s plavžem na pročelju Plavčeve hiše v Železnikih. Foto: Anton Sedej

Viri:

Ivan Mohorič: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969–1970.

Ivan Mohorič: *Zgodovina plavža v Železnikih*. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto 2, št. 2 (1954), str. 95–100. Digitalna knjižnica Slovenije.

France Štukl: *Prispevki k zgodovini železarstva v Železnikih*. Loški razgledi, 32 (1985), str. 63–91.

Pavle Blaznik: *Škofja Loka in Loško gospostvo: (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Blaž Gortnar: *Kako smo v Železnikih ohranili plavž*. Loški razgledi, 22 (1975), str. 271–272.

Olga Šmid: *Selca nekoč*. Selca: Turistično društvo, 1973.

Informatorji:

Jure Rejec, kustos Muzeja Železniki.

Peter Polajnar, Češnjica 36, Železniki.

Franc Šubic, Trnje 14, Železniki.

Opombe:

¹ Surovo železo, ki priteče iz plavža.

² Op. a.: stolp.

³ Op. a.: kabarnela – skladišče oglja.

⁴ Op. a.: reštanjc – žgalnica rude.

⁵ Peč na prebod za dodatno obdelavo surovega železa v kovno.

⁶ Plavec – delavec pri taljenju rude v plavžu.

⁷ Presnovec – delavec pri peči presnovki v fužini.

⁸ Izkovalc – delavec pri težkem kladivu (norcu) v fužini.

⁹ Ješa – kovaško ognjišče.

¹⁰ Dominij – lastništvo, svobodna posest.

*"Kdor njegovega delovanja v 22 letih
tukajšnjega bivanja ni videl,
ga obžalujem, ker je moral spati."*

Ob 100-letnici smrti Antona Globočnika

Alenka Čuk

Mnenju neznanega dopisnika *Kmetijskih in rokodelskih novic*¹ iz leta 1886 o takrat že nekdanjem postojnskem okrajnem glavarju Antonu Globočniku, zapisanem v naslovu prispevka, so v mnogih časopisih in revijah tistega časa skorajda enoglasno pritrjevali vsi, ki so kakor koli prišli v stik s tem pomembnim Slovincem, katerega 100-letnico smrti obeležujemo letos.

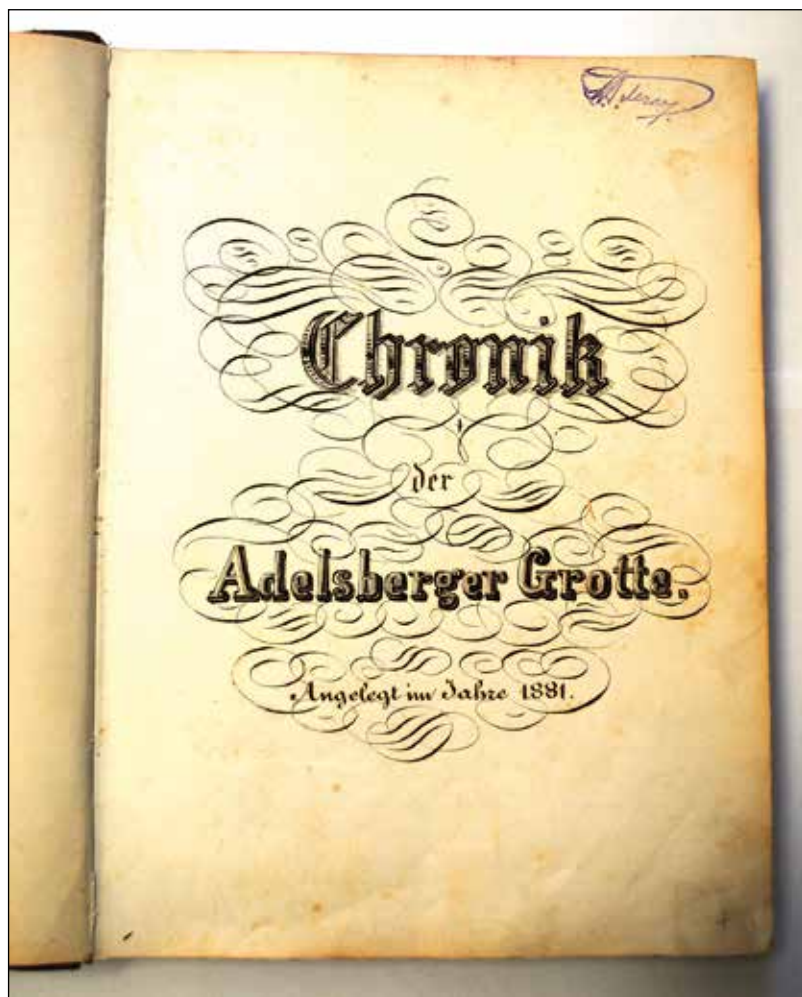
O pravniku, narodnem buditelju in zavzetem naravovarstveniku Antonu Globočniku,² ki ga je polklicna pot v Postojno zanesla pred skorajda okroglim stoletjem in pol, so pisali mnogi njegovi sodobniki, prijatelji in stanovski tovariši večinoma v nekrologih, objavljenih po njegovi smrti oziroma ob izdaji njegovih del, še več o njem izvemo iz skromnejših, a izjemno povednih drobnih notic v dnevnem časopisu, v Postojni pa si skorajda ne moremo zamisliti knjižne ali kake druge publikacije ter prispevka,

povezanega s preteklostjo Postojnske jame ali z razvojem šolstva v nekdanjem postojnskem okrajnem glavarstvu, ki bi ne omenjala njegovega imena.³ Pomembna vira informacij sta tudi dva Globočnikova rokopisna zvezka, shranjena v knjižnici Inštituta za raziskovanje krasa Postojna ZRC SAZU: njegovi spomini na Postojno⁴ in kronika Postojnske jame.⁵ Prvi zvezek, Globočnikovi spomini na Postojno, ki štejejo 74 neoštevilčenih strani in so manjšega formata (17,8 x 21,5 cm), je nekoliko širše zastavljen, saj se v njem Globočnik spominja pomembnejših dogodkov iz časa svojega službovanja v Postojni. Spomine začenja v Postojni, z urejanjem vhoda v Postojnsko jamo leta 1864, ki ji je tudi v nadaljevanju posvetil večji del besedila, in v samem trgu Postojna, kjer so tistega leta prenovili ljudsko šolo. Spomini sežejo seveda širše, saj je to narekoval njegov položaj okrajnega glavarja. Tako se denimo dotakne gradnje

ceste med Št. Petrom (danes Pivko) in Reko ter ceste ("rebernic") do Vipave v letu 1866. Piše o izgradnji železnice, ki je leta 1868 Št. Peter povezala z Reko, o odprtju sedmih novih ljudskih šol in povečanju devetih v letu 1869, o političnem življenju v Postojni v letu 1881 ali o reševanju oskrbe Trsta z vodo. V drugi knjigi, ki je večjega formata (21,5 x 28,7 cm), vezana v rdeče platno, njeno naslovnico pa krasijo zlati potiski in napis Chronik der Adelsberger Grotte, so, kot že naslov pove, dogajanja vezana izključno na Postojnsko jamo. To besedilo, ki se začena z letom 1881 in povzetkom pomembnejših dogodkov iz zgodovine Postojnske jame, dopolnjujejo prepisi bistvenih dokumentov, ki urejajo upravljanje jame

in njeno lastništvo, določajo delo jamske komisije, jamskim vodnikom pa narekujejo, kako ravnati z obiskovalci, bom v nadaljevanju večkrat citirala.

Ob obletnicah, podobnih letošnji Globočnikovi, človek nehote pomisli na vse tiste obraze, ki so nekdanj vsak na svojem področju in v svojem času krojili usodo, pisali zgodbe te naše dežele ob muhasti ponikalnici Pivki, jo na svoj način zaznamovali in bili istočasno tudi del širše slovenske preteklosti in ustvarjalnosti. Tako so uresničili svoje sanje. Rojake so nenehno pozivali – preko svojih del in dejanj pa to počnejo še dandanašnji – naj cenijo svojo preteklost in korenine, kulturo in predvsem jezik. Zato nanje ne moremo in ne smemo pozabi-

Globočnikova kronika.
Foto: A. Čuk

ti. Ker čas neusmiljeno hiti in je človekov spomin velikokrat neizmerno kratek, je prav, da se kdaj pa kdaj (in seveda ne samo ob obletnicah) spomnimo tistih, ki so s svojim življenjem in delom vsak posebej prispevali svoj kamenček v bogatem mozaiku naše skupne preteklosti. Ljudi, ki so nam lahko še vedno v navdih, ljudi, ki naša življenja kakovostno bogatijo; ljudi, ki so za določena dejanja in odločitve zmogli dovolj modrosti, poguma in volje; ljudi, po katerih bi se morali zgledovati. Ljudi, ki so v senci velikih sprememb na tem majhnem koščku Zemlje dejansko ustvarjali našo mikro zgodovino. In prav nič pomembno ni, ali so se za to odločili sami ali so jih v to pahnile razmere ali čas, v katerem so živeli, ali kaj tretjega. To so storili preprosto zato, ker so prostoru in ljudem, s katerimi so živeli, hoteli dati nekaj več. Brez te množice ustvarjalnih in gorečih, včasih morda tudi plahih, vsekakor pa čustvenih in zagnanih duš ne bi bilo napredka; ne bi bilo gospodarskega razvoja, izjemnih arhitektur, kipov in slik, ob katerih nam zastane dih, ne bi bilo znanstvenih dosežkov, spevnih pesmi ali zanimivih knjig.

Pomembno mesto v tej pisani paleti uglednih mož in žena, ki so že za časa svojega življenja veljali za "znane in cenjene", zaseda tudi Anton Globočnik.

Življenja še tako pomembnih posameznikov se javnost največkrat spominja šele takrat, ko je žal že prepozno, ko umrejo. Postojna se je svojemu dolgoletnemu okrajnemu glavarju na straneh drugega najstarejšega poljudno poučnega slovenskega časnika, namenjenega kar najširšemu krogu slovenske javnosti - *Kmetijskih in rokodelskih novic*⁶ - javno zahvalila, še preden je septembra 1885 zapustil Postojno in odšel na novo delovno mesto vladnega svetnika pri deželni vladi v Ljubljani. Dolgih 22 let je "utonilo v morju minljivosti" od dne, ko je v Postojno prišel "prečastni gospod" Anton Globočnik, je obžaloval pisec prispevka, ki nikakor ni zmozel ostati hladnokrven in je le težko odševal dni, ko bo Globočnik iz Postojne odšel na "velevažno mesto c. k. deželne vlade". Otožnih src in z žalostjo v duši se je Postojna poslavljala od moža, ki ga je resnično cenila. "Ž njim izgubimo dosta: ljudstvo svojega skrb-

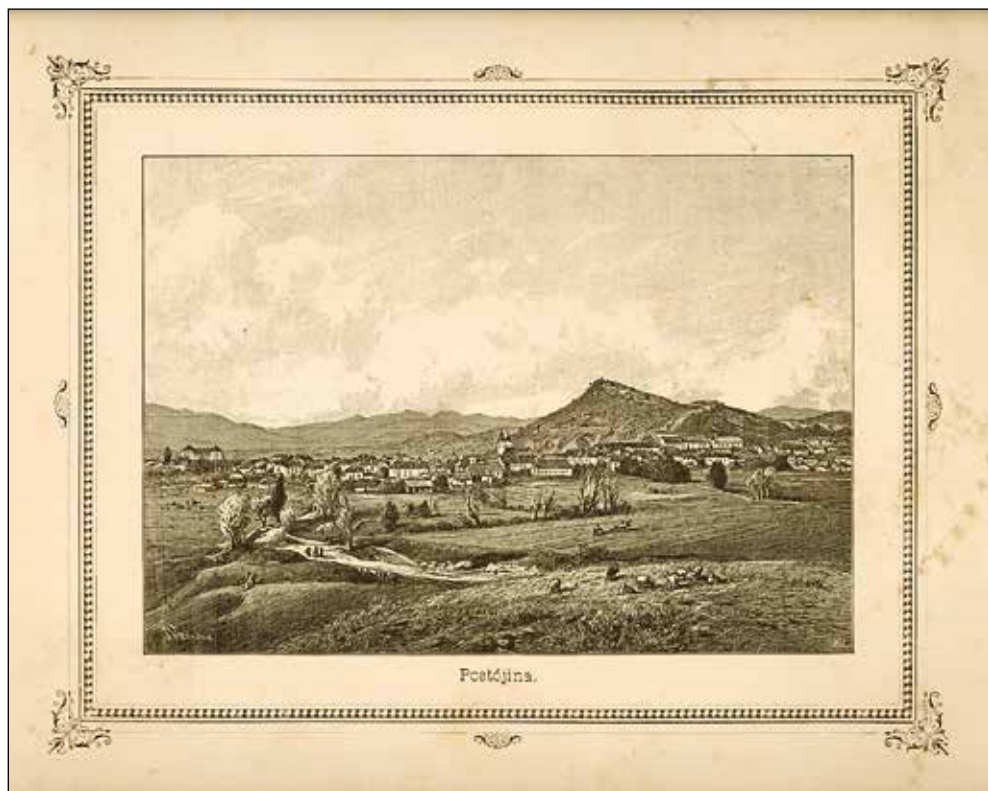
nega očeta, občinski predstojniki svojega izbornega učenika, gg. uradniki svojega ljubeznivega načelnika ter gospodje učitelji preprijaznega predsednika c. k. okrajnega šolskega sveta, istenitega svojega prijatelja in ves okraj svojega prezasluznega dobrotnika."

Svojega znanja,⁷ pomoči, koristnega nasveta ali le prijazne besede Globočnik ni namenjal le upravnemu središču glavarstva, Postojni in njenim prebivalcem, temveč tudi najmanjši vasi glavarstva in "povsod, kamorkoli se ozreš v našem okraji [...] zapaziš njegovo delo," je zatrjeval poročevalec. Ko je na primer zaradi "strašne toče" v juliju 1880 več kot dvajset vasi na ilirsko-bistriškem ostalo brez pridelka, se je prošnji po pomoči med prvimi odzval prav Globočnik. Kmetom, ki so ostali brez živeža zase in za živino, je "nekaj turšice od slavne vlade izprosil",⁸ k pomoči pa je nagovoril tudi nekatere svoje prijatelje in znance. Globočnik je kot okrajni glavar vestno in predano opravljal delo, zaradi katerega je bil poslan v Postojno, kljub temu pa je "kot za svojega najljubšega otroka"⁹ skrbel za našo svetovno znano jamo. Temu segmentu Globočnikovih aktivnosti v Postojni bo namenjen večji del pričujočega prispevka.

Da Postojnčani Globočnika zlepa niso mogli pozabiti, potrjuje tudi nostalgično pismo neznanega avtorja, ki se je še štiri leta po njegovem odhodu iz Postojne spominjal njegovih dobrih del.¹⁰ Domačini, ki jih pisec imenuje "uboge sirote", saj jih primerja z otroci, ki jih je zapustil skrbni in ljubeči oče, naj bi na vsakem koraku zatrjevali: "E gospoda glavarja Globočnika ni več." Žalovanje za priljubljenim glavarjem utemeljuje z naslednjimi besedami: "Kaka prijaznost je kraljevala nekdaj v Postojnskem gradu, zaman jo iščeš sedaj. Dokler je bil za okrajnega glavarja velecenjeni in visokospoštovani gospod A. Globočnik, prihajali so k njemu iz celega okraja bogati in ubogi, izobraženi in preprosti iskat dobrih nasvetov, katere nam je ta blagi gospod kaj rad delil. Ako se je komu kaka krivica godila, iskal je pomoči v Postojni pri gospodu glavarji ... Sedaj ni več tako," obžaluje pisec in pravi, da se celo tisti,

ki so na glavarstvo izrecno povabljeni, vabilu le s težavo odzovejo. "Gospod vladni svetnik Globočnik vzdrževal je red povsod in vselej brez pomoči žandarmov, njegova moška beseda je vse krotila. Sedaj pa imajo posla preobilo žandarmi," zaključuje avtor. Podobnih misli je bil tudi "Savski", pisec nekrologa, ki ga je ob Globočnikovi smrti objavil Političen in gospodarski list *Gorenjec*.¹¹ Pokojnik je bil "vse prej, nego uradnik. Ustanovnik in prvi predsednik ter častni član našega 'Muzejskega društva',¹² čislal posebno kot poznavalec naše pravne zgodovine, [...] več numizmatik, [...] bivši državno-zborski zastopnik gorenjskih in notranjskih mest in trgov, [...] Njegovo pravo in ono polje pa, kjer je našel ključ v srce ljudstva in kjer bo veljal vedno kot težko dosegljiv uzor, je bila le politiška uprava," je zapisal. Bil je pač "zvest sin svojega naroda", ki se je že v začetku svoje poklicne kariere zavedal, da je njegova najpomembnejša dolžnost "v povzdigi

naroda ter [je] za tem ciljem stremel daleč preko ozkih pisarniških mej z vsemi sredstvi svojega bogatega duha in še bogatejšega srca". Seveda se niso vsi strinjali z njegovim političnim in svetovnonazorskim prepričanjem, tudi v Postojni ne, a zgoraj zapisanim besedam pač nihče ni mogel oporekati. "Savski" ugotavlja, da je bila Globočnikova prva praktična šola "naša stara absolutistična uprava". Svoj "verno-mitiški" čut za odgovornost, ki je bil poleg pobožnosti, skromnosti¹³ in dobrote Globočnikova najpomembnejša vrlina, je še poglobil, "saj je v neodgovornosti moči, katero je imel takrat politiški uradnik, moral vedno apelirati na lastno vest kot zadnjega sodnika". Ob vseh diplomah, medaljah in priznanjih, ki jih je Globočnik dobil za svoje zasluge, tako "Savski", pa je bil njegov "najdragocenejši in najponosnejši" spomin na Prago leta 1848, kjer se je s svojim prijateljem Stankom Vrazom udeležil Slovanskega kongresa.

J. Varrone: Panorama Postojne, ksilografija, druga polovica 19. stoletja. (Notranjski muzej Postojna)

Sredi 19. stoletja je bila Postojna na najnižji upravni stopnji organizirana kot občina, ki ji je v sodelovanju z občinskim svetom načeloval župan. Med pomembnejše županove naloge je sodilo skrbno gospodarjenje z "občinsko imovino" in občinskimi zavodi, vzdrževanje reda in policije. V knjižici *Nauk slovenskim županom*, ki je pri ljubljanski založbi Klein in Kovač (Eger) izšla leta 1880, je njen avtor Anton Globočnik zapisal, da je "župan občini glava. Daje obrambo in podporo vsem jednako. On se ne boji nikogar, a gospodljiv zopet ne sme biti."¹⁴

Višjo stopnjo oblasti in hkrati najnižjo stopnjo državne oblasti v deželi pa so predstavljala okrajna glavarstva. Struktura le-teh se je od njihove dokončne uveljavitve leta 1867 ohranila vse do razpada habsburške monarhije leta 1918. Izmed enajstih okrajnih glavarstev na Kranjskem sta bili na ozemlju današnje občine Postojna v Globočnikovi dobi dve: glavarstvi v Postojni in Logatcu. Postojnsko okrajno glavarstvo je zajemalo štiri sodne okraje (poleg Postojne še Ilirsko Bistrico, Senožeče in Vipavo) s 40 občinami, v katerih je leta 1874 živel nekaj več kot 41.000 prebivalcev. Občina Postojna je istega leta štela 3.606 prebivalcev.¹⁵ Zagotavljanje splošnega blagostanja, urejanje poti in mostov, pomoč pri novačenju, skrb za cerkvene in šolske zadeve, pomoč revežem in nadzor nad tujci so le nekatere od nalog, ki jih je moralo izpolnjevati osebje, zaposleno na okrajnih glavarstvih. S postopnim širjenjem pristojnosti okrajnih uradov se je vse bolj razvijala tudi Postojna, katere okrajni glavar je imel v opisu svojih del in nalog še eno pomembno funkcijo. Predstojniku okrajnega urada je namreč glede na funkcijo pripadalo tudi predsedovanje upravnemu telesu Postojnske jame, tako imenovani jamski komisiji. V letih 1863–1885¹⁶ je ti dve funkciji opravljal Globočnik.

Portret Globočnika, ki ga je revija *Dom in svet*¹⁷ ob njegovi smrti leta 1912 označila kot moža, okrog katerega "se vije precejšen kos slovenske kulturne in politične zgodovine", je nastal v ljubljanskem fotografskem ateljeju Landau na takratni Dunajski cesti. Fotografijo, ki je verjetno nastala po Globočni-

Anton Globočnik okoli leta 1890. Foto: Atelje Landau, Ljubljana (Notranjski muzej Postojna)

kovem odhodu iz Postojne, hrani postojnski muzej.

Čeprav bi glede na Globočnikov položaj in naloge, ki jih je opravljal, med njegovo bogato zapuščino morda lahko pričakovali tudi množico fotografij oziroma osebni fotografski album, pa ni tako. In to kljub temu, da je fotografiranje ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja zlagoma postajalo manj ekskluzivna obrt, bilo je hitrejše in pogostejše, fotografije pa dostopnejše širšemu krogu ljudi. Doslej nam je uspelo izbrskati le dve fotografiji, na katerih prepoznamo nekdanjega postojnskega okrajnega glavarja. Poleg že predstavljene portretne fotografije je Globočnika v družbi njegovih otrok v fotografski objektiv ujel tudi mojster iz dunajskega ateljeja Adele. Na fotografiji, original le-te hrani postojnska knjižnica, ob Globočniku stojita njegova sinova Vladimir in Rudolf, pred njim pa sedi hčerka Emilija. Doktor prava Rudolf Globočnik (u. 1886) in njegova sestra (u. 1894) sta skupaj s svojimi starši pokopana v družinskem grobu na postojnskem pokopališču.

Fotografije in fotografski albumi spadajo med tiste muzejske predmete, ki jih zaradi njihovih specifičnih lastnosti ne moremo dolgotrajno ali celo stalno razstavljati, zato naj na tem mestu opozorim na zanimiv fotografski album,¹⁸ ki sicer sodi med Globočnikovo zapuščino, njegova vsebina pa je z glavarjem le posredno povezana. Na odlično ohranjenem razkošnem albumu je zanimiva tako naslovnica kot tudi njegova vsebina. Dokaj zajeten, v svetlo rjavo usnje vezan album z zlato obrezo se zapira z varovalno kovinsko

zaponko, naslovnico pa poleg kovinskih vinjet z rastlinskimi motivom dopolnjuje še Globočnikov monogram. V albumu velikosti 29 x 35,5 cm je poleg notranje naslovne strani s posvetilom še enajst strani, na vsaki pa je prostora za štiri fotografije. Skupaj je v album vloženi 43 portretov učiteljev in učiteljic, ki so v tistem šolskem letu poučevali na 28 šolah postojnskega okrajnega glavarstva. Album so učitelji Globočniku poklonili ob njegovem godu leta 1886, v posvetilo na notranji naslovnici pa so zapisali:

Anton Globočnik,
skupinska fotografija z
otroki, pred letom 1886.

*"Za god naj to Vam bo vezilo
Štovanje naše v vek znanilo
Pregled pa skupen Vam bo slik
Ljubavi naše spomenik!"*

Album je zelo dobro ohranjen, v njem shranjene fotografije so neprecenljive vrednosti in predstavljajo neizmerno raziskovalno polje. Omogočajo nam vpogled v čas svojega nastanka, predvsem v zgodovino šolstva v krajih nekdanjega postojnskega okrajnega glavarstva. Fotografije, vložene v album, so različnega izvora, nastale so v ateljejih v Ljubljani, Gorici, Idriji, Trstu, Budimpešti, Gradcu, na Dunaju in Reki ter drugod, podatke o fotografih pa dopolnjuje še v album vložen seznam portretirancev in portretirank. Tako prisrčno darilo učiteljev ne preseneča, saj je bil Globočnik zaradi svoje podpore izobraževanju in zavzemanju za izgradnjo šolskih poslopij v sleherni občini glavarstva priljubljen tako med prebivalstvom kot med učiteljstvom. Tako so se učitelji morda prav na Globočnikovo pobudo odločili zbrati domoznanske drobtinice iz krajev, kjer so poučevali, in jih v tiskani obliki predstaviti javnosti. Knjigo *Postojnsko okrajno glavarstvo*, ki so jo pripravili s skupnimi močmi, je leta 1889 založil in natisnil postojnski tiskar in knjigovez Rihard Šeber. Učitelji, ki so jo "spisali in izdali", so se, kot so zapisali v predgovoru, tako na svoj način pridružili slavjem, ki so širom Avstro-Ogrske potekala v počastitev 40-letnice vladanja cesarja Franca Jožefa I.

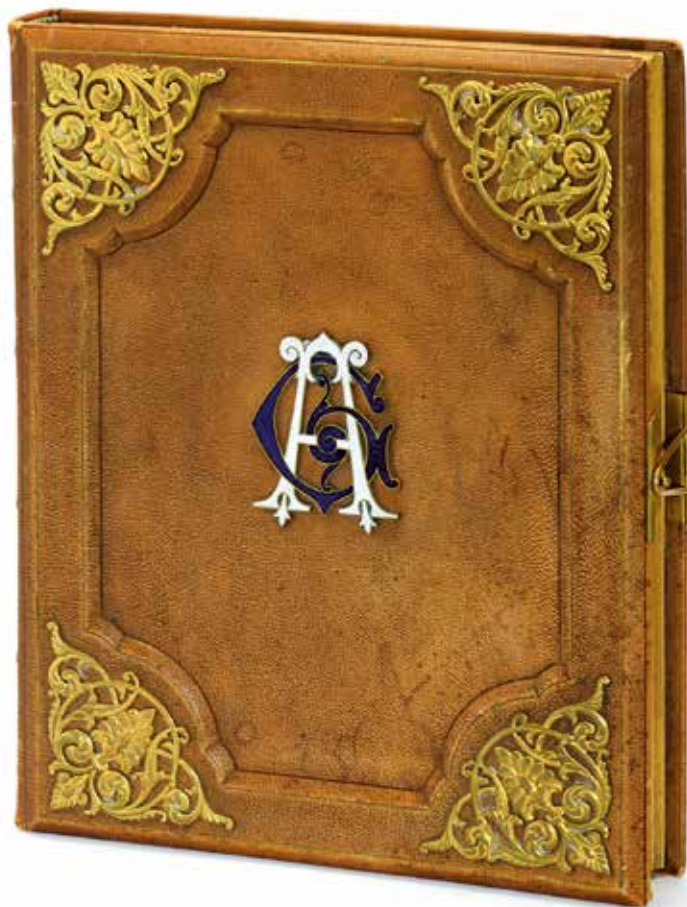
*Letno poročilo petrazredne ljudske šole v Postojni*¹⁹ za šolsko leto 1911/12 se začinja z nekrologom, v katerem se avtor poročila, takratni šolski upravitelj Ferdinand Juvanec, v "globoki hvaležnosti" spominja življenja Antona Globočnika. Pokojnik je bil "dolgo vrsto let velikodušen podpornik naše ljudske šole in šolske mladine," je zapisal Juvanec. Globočnika predstavlja kot vestnega in vzornega uradnika, vedno ljubeznivega in prijaznega v obče- vanju s strankami in vselej pripravljene- ga pomagati z nasvetom vsem, ki so se obrnili nanj. "Plemenitega srca je velikodušno in z veseljem podpiral javne naprave," še pravi. V času Globočnikovega službovanja

v Postojni je bilo na področju celotnega postojnskega glavarstva na novo ustanovljenih kar dvanajst ljudskih šol, številne pa so v tem času povečali ali prenovili.

Otroci iz Grobišč, Matenje vasi in Rakitnika so denimo dolga leta obiskovali šolo v Postojni, zaradi burje in zametov pa so zlasti pozimi veliko izostajali od pouka. Na pobudo njihovih staršev in ob znatni podpori Antona Globočnika, ki je finančno pomoč izposloval tudi pri cesarju Francu Jožefu I. in veliki dobrotnici Mariji Kalister, po rodu iz Koč, so v Štivanu leta 1871 za potrebe šole preuredili staro mežnarijo.²⁰ Istega leta so odprli še šolo v Studenem,²¹ kjer je "po dolgih mučnih obravnavah" Globočniku le uspelo prepričati vaščane, da zgradijo prepotrebno stavbo. Dotlej so tamkajšnji kaplani otroke poučevali kar v župnišču. Ker je bilo treba kupiti tudi primerno zemljišče, je proračun za novo šolo znašal preko 6.000 goldinarjev. Robota²² vaščanov seveda ni zadostovala, zato se je Globočnik "obrnil na vse strani, da bi ubožni občini pridobil kaj podpore". Tudi tokrat sta se njegovi prošnji odzvala cesar Franc Jožef I. in gospa Kalistrova iz Koč, ostanek pa so založili občani. Globočniku gre zasluga tudi za odprtje šole v Trnju (1872),²³ leta 1876 pa so z njegovo podporo v šolsko poslopje preuredili tudi nekdanjo Žvanutovo hišo v Lozicah na Vipavskem.²⁴ O gradnji novih šol in popravilu starih je Globočnik spregovoril tudi v svojih spominih v poglavju *Errichtung von 7 neuen Schulen und Erweiterung von 9 Schulen*.²⁵ Novi šolski zakon, ki je stopil v veljavo leta 1869, je namreč prinašal številne spremembe. "Mnoge šolske zgradbe so bile precej načete, na drugi strani pa nekatera področja sploh niso imela šol," piše Globočnik. Ker se cerkev zaradi "liberalne smeri šolskega zakona" ni več aktivno vključevala v gradnjo ali adaptacijo šol, na revno prebivalstvo pa ni bilo moč računati, so se morali "ozreti" po drugih virih pomoči. "Jaz sam sem ob vsaki gradnji šole zaprosil za pomoč njegovo visočanstvo," piše Globočnik in dodaja, da so mu z Dunaja v nekaj dneh vedno zadovoljivo odgovorili. Spominja se tudi Marije Kalister, vdove Janeza Kalistra, po rodu iz Slavine, enega naj-

bogatejših Slovencev vseh časov. Kalistra je Globočnik spoznal tri mesece pred smrtjo, ko ga je skupaj s svojim predhodnikom, glavarjem Murnikom, in takratnim postojnskim županom Garzarollijem obiskal na njegovem domu. Prosili so ga, "naj v svoji oporoki ne pozabi na šole na našem območju, ki so bile vse brez izjeme v slabem stanju". Kalister jim je v svoji maniri odgovoril, "da ni niti tako bolan, niti tako star, da bi mislil na take odločitve," pa vendar je kmalu zatem - decembra 1864 - umrl, z ženo pa ni sta imela direktnih naslednikov. Zaskrbljena vdova se je pri Globočniku oglasila kmalu po moževi smrti in ga prosila, naj ji pomaga razbrati, kaj je zapisano v njuni poročni pogodbi. Globočnik je v spominih še zapisal, "da ta, tako preprosta ženska, s tako velikim premoženjem" pravzaprav ni vedela, kaj storiti, in ga je zato prosila za nasvet. Sam si je čez noč izpro-

sil čas za premislek, naslednji dan pa ji je predlagal volila za vrsto humanitarnih in vzgojnih ustanov na Postojnskem, v kar je privolila. V nadaljevanju Globočnik obžaluje, da so ta testament pozneje "zaradi drugih vplivov brez njegovega vedenja" spremenili. Kljub temu pa mu je Kalistrova vdova ostala v lepem spominu in ji je zelo hvaležen, saj mu je, ko jo je obiskal na domu v Trstu, v gotovini izročila denar za šole v Senožečah (500 goldinarjev), Studenem, Trnju, Štivanu in Orehku (po 600 goldinarjev). Globočnik v spominih še pravi, da je svoje delo in poti "v zvezi s šolami" financiral sam, kar je "opogumilo prebivalstvo", da so tudi sami dodali kakšen dinar. Tako jim je v nekaj letih, poleg že omenjenih, uspelo zgraditi nove šole še v Dolnjem Zemonu, na Vrabčah in na Ostrožnem Brdu; v Senožečah, v Knežaku, na Colu, v Razdrtem, na Ubeljskem, v Št. Petru, v Trnovem, v Podkraju in v Slapu pa so jih povečali.

Album fotografij, ki so ga leta 1886 Globočniku podarili učitelji postojnskega okrajnega glavarstva. (Notranjski muzej Postojna)

S hvaležnostjo pa so se svojega rojaka spominjali tudi šolniki iz Železnikov, kjer je Globočnik "sprejemal v svoji mladosti prvi nauk".²⁶ Tamkajšnji šoli je večkrat daroval potrebna učila – leta 1869 na primer "zemeljsko oblo", župan in učitelj Josip Levičnik pa se mu je na straneh *Kmetijskih in rokodelskih novic* leta 1870 zahvalil za "lepe okamnine iz postojnske jame, razne druge rude in minerale, ter starinske denarje", s katerimi so izpopolnili svoji mineralno in numizmatično zbirko, na kateri so bili na šoli izjemno ponosni.

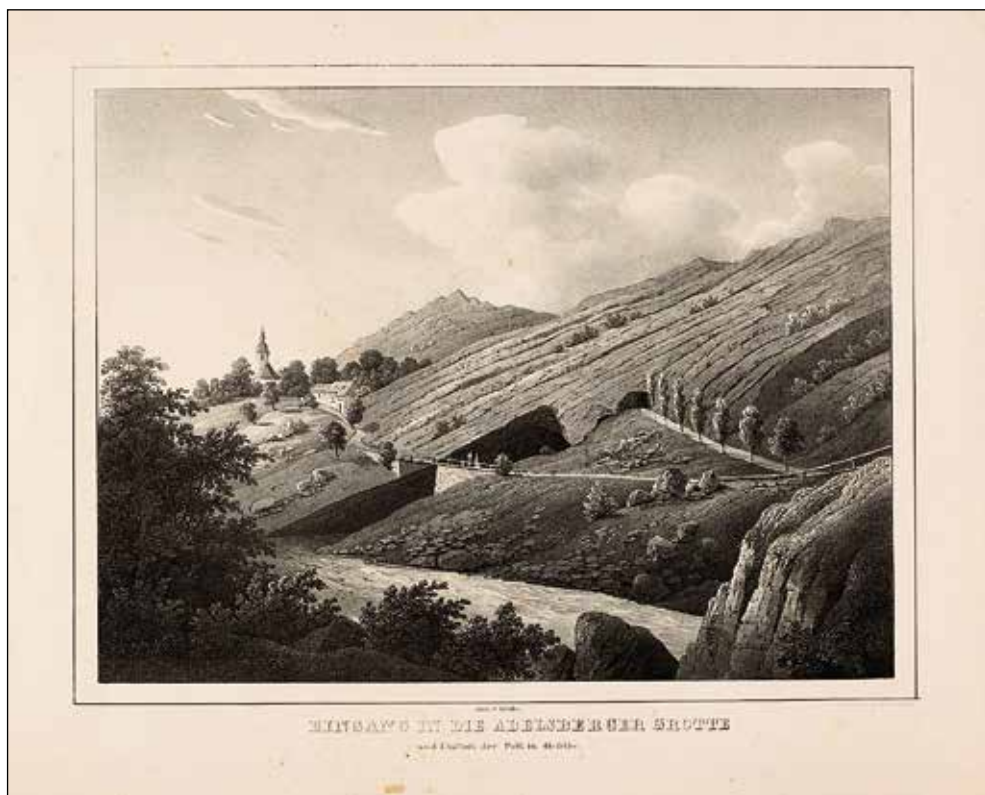
Po prihodu v Postojno so bile Globočnikove prednostne naloge, povezane s funkcijo predsednika jamske komisije, naslednje:²⁷ v različnih arhivih zbrati in urediti vse listine in dokumente, povezane predvsem s pravnim položajem Postojnske jame, sestaviti popis jamskega imetja, pridobiti vso razpoložljivo literaturo o Postojnski jami ter osnovati zbirko jamske flore in favne, namenjeno nadaljnjemu preučevanju in razstavljanju. Daljši je seznam del, ki jih je v letih službovanja v Postojni Globočnik načrtoval za lažji in kvalitetnejši obisk jame, in "sleherna stopinja kaže ti, kaj je zamogla in še zamore spretna, marljiva roka Globočnikova. Več kot 500krat bil je on v njej ter trudil se vsa leta neumorno, da je vrhunec dosegla v svoji lepoti v novejših dneh."²⁸

Josephu Wagnerju, celovškemu risarju, litografu in založniku, avtorju grafične mape s 30 vedutami slovenskih krajev (*Malerische Ansichten aus Krain*, 1842/1848), ki jih odlikuje solidna litografska tehnika in dobra risarska rutina, se je sredi 19. stoletja ponujala tale podoba prostora pred vhodom v Postojnsko jamo: pusta, redko porasla Sovič in Kacul, ki se dvigata nad jamo, idilična cerkvice sv. Katarine v sosednjem Velikem Otoku, sredi podobe vhod v jamo in lesen mostiček nad reko Pivko, ki izginja v podzemlje, na njem pa peščica obiskovalcev. Danes si turist, ki želi obiskati jamo, ali pa naključni sprehajalec, ki le za kratek čas postane na ploščadi pred vhodom v jamo, težko predstavlja prizor, ki se je ponujal obiskovalcu pred – le! – slabimi dvesto leti.

Prostor pred vhodom v Postojnsko jamo, ki smo ga spoznali na Wagnerjevi grafiki, je zelo kmalu začel spreminjati svojo podobo. Ne le stari vhod z vklesano letnico 1819 na vratni prekladi – če se malce potrudimo, ga bomo na Boletovi razglednici iz leta 1902 opazili skrajno levo, tudi prostor pred njim sta ob povečanem številu obiskovalcev z leti postajala premajhna in pretesna. Ta prostor so razširili in poravnali pozimi leta 1864, takrat so od tam odstranili tudi ostanke usada in nasadili nekaj novih dreves. Tako so pridobili prostor za obiskovalce,

Globočnikov podpis v Rovu starih podpisov v Postojnski jami. Foto: F. Drole

Vhod v Postojnsko jamo in vas Veliki Otok v ozadju. Joseph Wagner, litografija, sreda 19. stoletja. (Notranjski muzej Postojna)

Ploščad pred vhodom v Postojnsko jamo, neodposlana razglednica. (Notranjski muzej Postojna)

ki so čakali na obisk jame in jih je bilo zlasti ob večjih prireditvah (binkoštna veselica idr.) v Postojni iz leta v leto več.

Takrat so v jami opravili še nekatera druga dela, "ki so se že ves čas potrebne kazale".²⁹ Razširili so nekaj ožjih prehodov v jami, zvišali so nizek prehod v Franc Jožefovi in Elizabetini jami (danes Male jame) in uredili novo pot na Kalvarijo, na določenih mestih pa so posodobili oziroma dopolnili razsvetljavo (Plesišče, Jama Marije Ane). Izdelali so tudi načrte in ocenili stroške za novo, širšo in položnejšo cesto iz trga do jame. Ker zaradi izjemno znižane vstopnine ob binkoštnih leta 1863 (obiskovalci so plačali le petino običajne cene) prireditve ni prinesla dobička, je na podlagi urgentnega poročila jamske uprave v maju 1864 deželna vlada razveljavila popuste in obiskovalci so poslej plačevali običajni goldinar. Junija 1865 so za obiskovalce odprli 128 sežnje³⁰ dolg prehod med današnjo postajo jamske železnice pod Kalvarijo, Brilljantom in Ruskim mostom ter ga v čast žene nekdanjega avstrijskega cesarja Ferdinanda I., ki se je ravno takrat tri dni mudila v Postojni, poimenovali Jama Marije Ane. V tem delu jame so si poslej obiskovalci lahko ogledovali tudi "kot alabaster svetlo bel in bliščeč steber, ki nima enaciga, in se tedaj po pravici 'briljant' imenuje".³¹ S spominsko ploščo iz črnega marmorja, vzdano v desno steno Plesne dvorane, ki na tem mestu stoji še danes, pa se je jamska komisija oddolžila spominu na Josipa Jeršinoviča pl. Löwengreifa, nekdanjega postojnskega okrajnega blagajnika, ki je po odkritju novih delov jame (leta 1818) skrbel za njeno turistično ureditev in propagando, ter raziskovalcu notranjskega krasa, speleologu, piscu in uredniku Adolfu Schmidlu. Latinski napis sporoča: "Svojima varuhoma, zelo zaslužnemu urejevalcu Josipu Jeršinoviču pl. Löwengreifu in ostroumnemu opisovalcu dr. Adolfu Schmidlu." Ploščo je izdelal ljubljanski kamnosek Peter Toman. V naslednjih dveh letih³² je bila z miniranjem skalne stene razširjena komajda dva sežnja široka pot do jamskega vhoda, tako pridobljeni material pa so nasuli na nasprotno stran prostora pred vhodom, nad rečni breg, ter tako še povečali vhodno ploščad

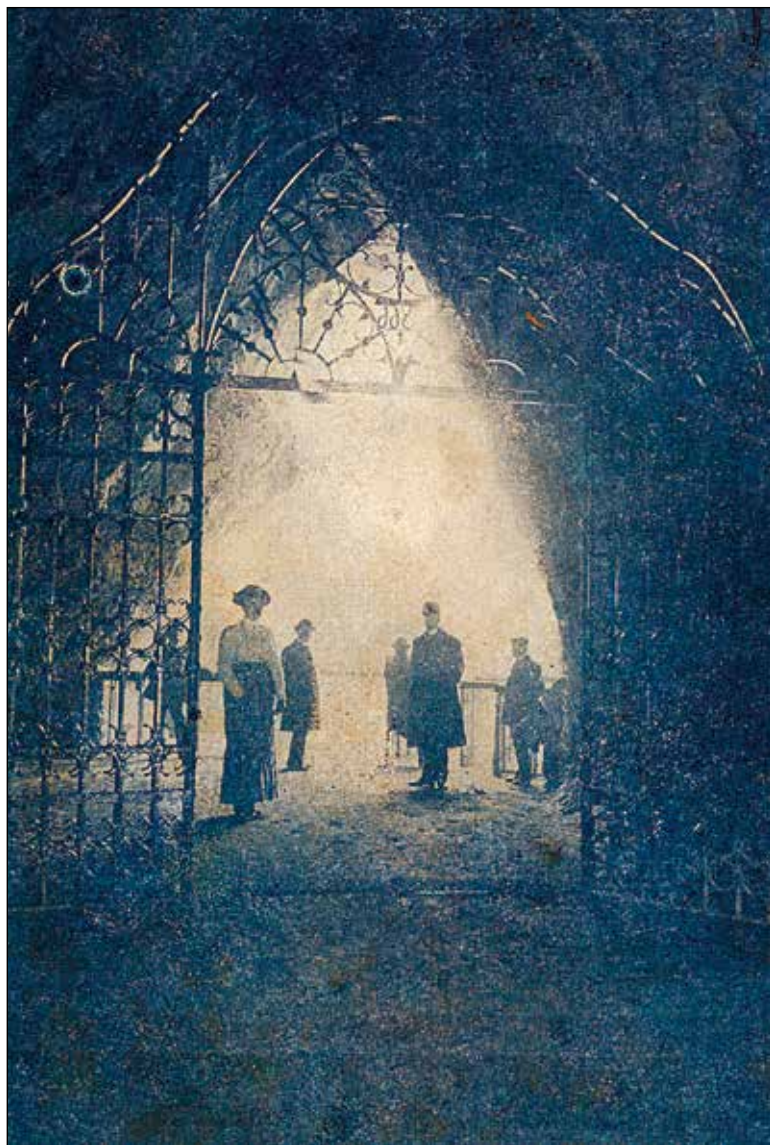
in jo zasadili z drevjem. Leta 1866³³ so očistili še nekoliko nagnjen, z drobnim kamenjem zapolnjen rov, ki je potekal vzporedno s starim vhodnim rovom, ga zavarovali z imenitnimi mrežastimi kovanimi vrati, ki nosijo letnico 1866, in Postojnska jama je dobila nov, reprezentančen vhod. Vrata je izdelal postojnski kovač Vadnu, načrt zanje pa je izrisal gradbeni svetnik Schaumburg. Čeprav zavarovan z železnimi vrati, pa nov vhod med obiskovalci ni vzbujal nezaupanja ali celo strahu, temveč je le še dopolnil sijajno podobo, ki se je nudila njihovim očem. V nekaj let pozneje natisnjenih vodnikih, ki vabijo k ogledu jame, že lahko preberemo, da je pred novim ličnim vhodom lep predprostor, nekakšen trg, zasajen s smrekami, macesni, javori in robinijami (akacijami), ki leži 19 metrov nad vodno gladino Pivke, na skalnem vencu nad vhodom pa so nasajeni bori.

Med letoma 1864 in 1868 so v jami uravnali poti in jih nasuli s peskom iz planinskega in rakovškega kamnoloma, odstranili so številne stopnice, uredili so vzporedno pot do Plesne dvorane, v kateri so namestili tudi nov lesteneč, lesene ograje in kandelabre v jami pa nadomestili s kovinskimi. V drugo polovico šestdesetih let sodijo tudi prvi poskusi podzemnega fotografiranja v Postojnski jami in v Evropi sploh. Leta 1867 je graški fotograf Emil Mariot jamsko upravo zaprosil za ekskluzivno fotografiranje v jami in kot tretji v svetu uspel fotografirati v večni temi podzemnega sveta.³⁴ Mariot je svoje fotografije smatral za poskusne in je menil, da bi lahko bili njegovi izsledki v pomoč njemu samemu ali drugim, ki bi se še preizkusili v podzemni fotografiji. Jamska uprava pa Mariotovih fotografij ni smatrala za uspešne, kar jo je odvezalo obveze, da v naslednjih dveh letih ne dovoli fotografiranja v jami drugim fotografom.³⁵ Pozimi 1879 so namesto neprimernih stopnic, ki so s Kalvarije vodile do postaje jamske železnice, nadelali primernejšo širšo serpentinasto pešpot.

V prispevku neznanega avtorja, ki bralcem ni želel zaupati svojega imena, pač pa je pod besedilo, ki ga je leta 1860 objavil ljubljanski dnevnik *Kmetijske in rokodelske novice*,³⁶ zapisal le svoj psev-

donim Mošus, so Postojnčani lahko prebrali njegovo dokaj kritično oceno cestne infrastrukture v Postojni. Pritoževal se je namreč nad pomanjkanjem sprehajalnih poti v trgu, predvsem pa ga je motila neurejena, v deževnem vremenu blatna, pozimi pa zaradi zametov nič kaj "pripravna" pot do jame. Predlagal je, naj bi se cesta razširila, da bi, "zlasti ob večjih shodih, ne bil peš človek v nevarnosti vsaki hip povožen biti", na obeh straneh pa naj bi se cesta obsadila z drevjem. "Divji kostanj in akacija, to sta

drevesi za hitro senco najpripravniji," je še dodal. Njegov nasvet so odgovorni upoštevali, saj so začeli na veselje Postojnčanov in številnih obiskovalcev leta 1868³⁷ iz trga do jame urediti novo, širšo pot, "dostojno temu čudežu narave". V ta namen so odkupili potrebna zemljišča, leta 1870 pa ob cesti na obeh straneh posadili lipe. Po nekajminutnem sprehodu skozi senčnati drevored stoinvečletnih lip ter kostanjev obiskovalec še danes iz središča mesta dosepe do vhoda v kraško lepoticco. V naslednjih letih

Postojnska jama,
vhod; razglednica,
odposlana
6. februarja 1920.
(Notranjski
muzej Postojna)

so uredili tudi pot do železniške postaje, ki je ujeta v krošnje lip nudila ravno tako prijetno sprehajalno pot kot tista do jame. Obe sta ugajali predvsem "semkaj prišedšim dobrega zraka iskajočim in senco ljubečim tujcem o poletenskem času".³⁸

V Postojnski jami ni pomembno le dobro videti, temveč tudi dobro hoditi. V začetku so se obiskovalci lahko zanesli le na svoje noge, leta 1857 pa so ob obisku cesarske dvojice, Franca Jožefa in Elizabete, da bi, predvsem cesarici in njenim dvornim damam, olajšali ogled jame, pripravili nosilnice, ki jih takrat sicer niso uporabili. So bile pa odtlej za dokaj visoko vsoto na voljo tudi ostalim obiskovalcem jame. Še uporabnejši pa se zdijo mali ročni vozički, poimenovani "faetoni",³⁹ ki jih je po tirnicah, položenih na sorazmerno dobro uravnana jamska tla, lahko brez posebnega napora "človeška moč gonila".⁴⁰ "Vozovi sami so elegantni [...], s tepihi okrašeni in imajo vsak po dva sedeža." Na njih "bodemo se mi zibali, na mehkih blazinah v temno, grozno lepo podzemeljstvo", zaključuje dopisnik *Slovenskega naroda* in dodaja, da bo "v malih tednih nova cesta gotova".

Leta 1872⁴¹ je namreč Globočnik predlagal rešitev, kako obiskovalcem omogočiti lažji in udobnejši

ogled lepot postojnskega podzemlja, saj so se nad načinom ogleda jame ti večkrat pritoževali. Od karniške formacije, poimenovane Prižnica, nedaleč od Velikega doma v vhodnem delu jame, do vznožja Kalvarije so položili tirnice v skupni dolžini 2.260 metrov in tirne širine 620 mm. Sam vhodni del jame zaradi konfiguracije terena ni bil primeren za postavitev tirnic. Z deli, ki jih je nadzoroval civilni inženir Gregor Oblak, so začeli v začetku marca⁴² in jih dobre tri mesece kasneje sklenili. Prve podzemeljske železnice na svetu so se obiskovalci lahko poslužili že 16. junija 1872. Po delu poti po jami, po katerem so nekdanje kake pol ure pešačili, so se lahko sedaj popeljali, za vožnjo pa so potrebovali borih pet minut. Seveda se mala ročna železnica – vozičke z obiskovalci so po jami potiskali jamski vodniki – ob množičnih obiskih (kot na primer ob binškoških ali jamski veselici v poznem poletju) ni obnesla. Gneča je bila takrat prevelika in ob kombiniranem ogledu (peš in z železnico) bi se prav lahko pripetila neljuba nesreča, je kritično pripomnil avtor prispevka, objavljenega v časopisu *Soča*.⁴³ Ob binškoških (20. maja) 1872 je v Postojno prišlo kar "5 do 6 tisoč samo zunanjih ljudi", je še dodal, po trgu se je trlo ljudi, ki

Načrt ureditve jamske ceste je leta 1868 izrisal civilni inženir Gregor Oblak. (Notranjski muzej Postojna)

so govorili "vse" jezike, in Postojnčani so takrat "lepih novcev zaslužili". Kljub temu, da je bila pozneje večkrat izražena želja, da bi železnico podaljšali do vhoda, se uprava za ta poseg ni odločila, saj bi tako poškodovali jamo, kamnita gmota, ki bi jo bilo treba razstreliti, pa bi se zrušila v reko Pivko in jo utegnila "blokirati"⁴⁴.

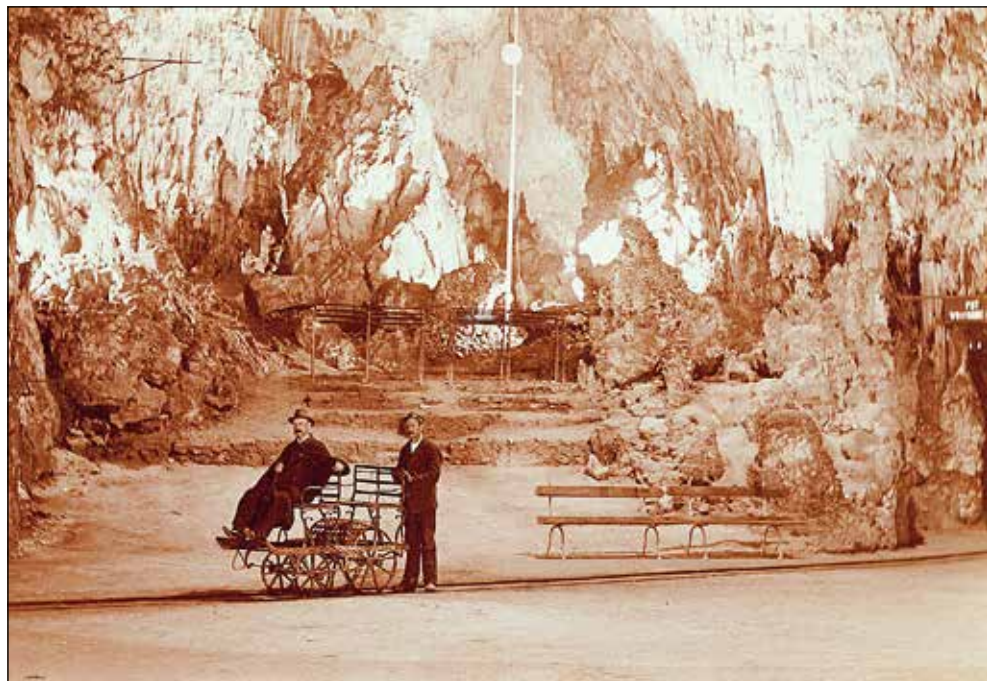
Malo ročno železnico je dobrega pol stoletja pozneje nadomestila motorna vleka.

Kot že leta 1867, ko se je jamska uprava odzvala povabilu k sodelovanju na četrti veliki mednarodni razstavi v Parizu,⁴⁵ kjer so v 217 razstavnih dneh našli blizu devet milijonov obiskovalcev,⁴⁶ je tudi šest let pozneje na Dunaju (to razstavo je v 186 dneh obiskalo nekaj manj kot sedem milijonov ljudi) razstavila nekaj kapnikov in jamskih živalic, po zaključku razstave pa je le-te zaradi dragih stroškov transporta poklonila dunajskima prirodoslovnemu in geološkemu muzeju.⁴⁷

Leta 1874 so namesto poškodovanega lesenega mostu preko reke Pivke v jami postavili nov, na kamnitih stebrih sloneč most.⁴⁸

Da bi za ogled jame navdušila še več obiskovalcev, se je skušala njena uprava v letih 1879/80 dogovoriti s predstavniki najpomembnejšega domačega in tujega dnevnega časopisa za trajnejše oglaševanje. Zaradi visokih cen pa zadovoljive rešitve niso našli. Stalno oglaševanje v dvanajstih najpomembnejših časopisih bi namreč veljalo kar 7.000 goldinarjev letno, zato so te načrte opustili.⁴⁹

Anton Globočnik, ki je Postojnčanom sicer vedno priporočal zmernost in previdnost, je bil hkrati tudi vnet zagovornik narodnih pravic, za katere se je zavzemal tudi kot predsednik jamske komisije. Morda ga je k odločitvi, ki jo je sprejel in uresničil leta 1880, spodbudil anonimni pisec članka, objavljenega v listu *Soča*. Ta se je namreč že leta 1872⁵⁰ razhudil nad le nemškimi napisi ob pomembnejših kapnikih in na opozorilnih tablah v jami. "Ali morda Slovenci ne obiskujejo jame in nimajo pravice vedeti, kaj da je tam. Luknja je naša – salament! in na naši zemlji naj se spoštuje v prvi vrsti naš jezik, da bodo tudi mnogi tujci zvedeli, da je imenitna jama na Slovenskem", je poročevalec kritično pri-

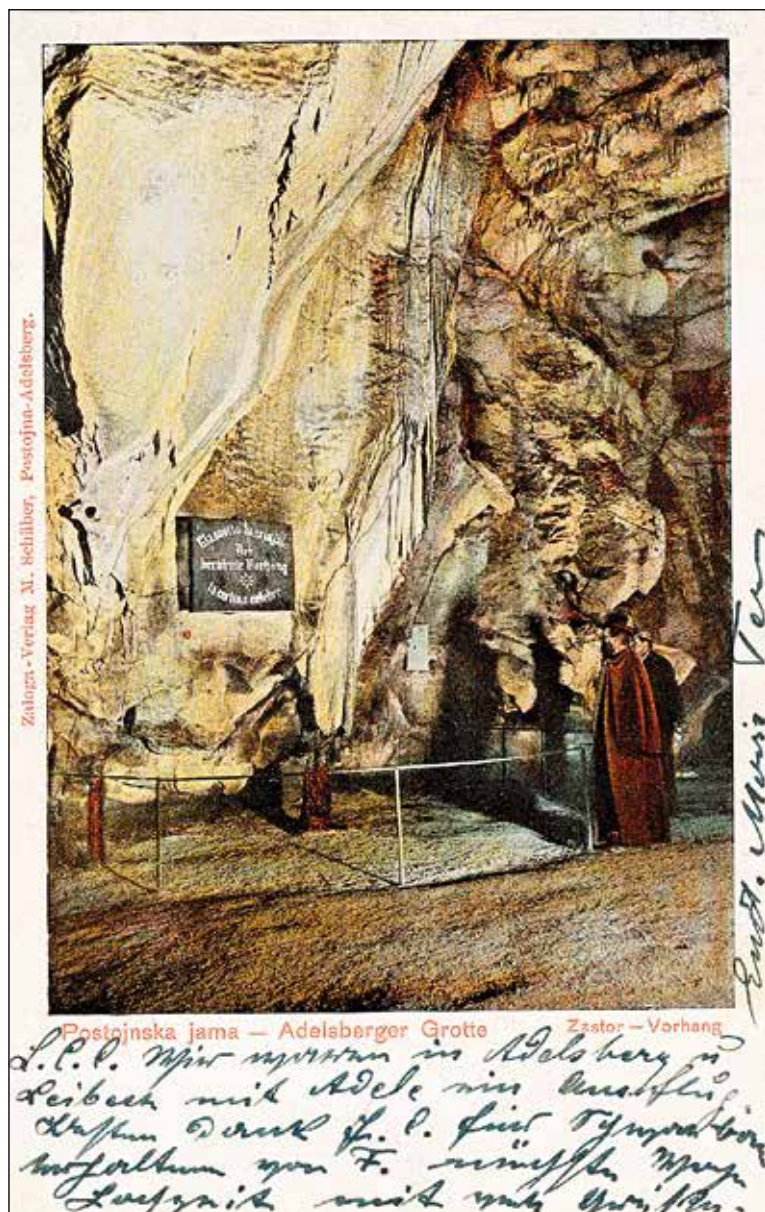

Postojnska jama, Plesna dvorana: mala ročna železnica, neodposlana razglednica. (Notranjski muzej Postojna)

bil v sklepu sestavka. Leta 1880 so v jami zamenjali vse dotedanje le nemške napise in jih nadomestili s trijezičnimi – v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku, lesene transparente pa so zamenjale table, narejene iz pločvine in mlečnega stekla. Leta 1895 so omenjenim trem dodali še napise v češkem jeziku. V zimi 1880/81 so premestili tudi pešpot pod Belvederom ter tako obiskovalcem omogočili ogled

večjih kapnikov, ki so do tedaj ostali neopaženi.⁵¹

Iskanje rešitve, kako primerno osvetliti v večno temo zavite jamske prostore, je zaposlovalo njene upravitelje od samih začetkov organiziranega turističnega obiska. Potem ko so še v začetku 19. stoletja v strugo Pivke metali snope slame, da so z njimi vsaj za nekaj hipov čarobno razsvetlili Veliki dom, in so po odkritju notranjih delov jame jamski

Postojnska jama: znamenita Zavesa in ob njej trijezična pojasnjevalna tabla; razglednica, odposlana 28. avgusta 1904. (Notranjski muzej Postojna)

vodniki sebi in svojim gostom pot osvetljevali z oljnimi svetilkami, ki so jih nosili sami, v pomoč pa so jim bile tudi sveče, zataknjene v konzole, pritrjene na jamskih stenah, so sredi stoletja že razmišljali o razsvetljavi, kakršno so uporabljali v tedanjih gledališčih, o "apneni luči". Že sredi leta 1863 se je v električni luči ob pomoči baterije razodel Belvedere, v letu 1878 pa se je uprava s predstavniki različnih ustanov iz Pariza in z Dunaja večkrat pogovarjala o napeljavi elektrike v jami. Rešitve zaradi previsokih stroškov izvedbe in nezadostnega učinka osvetlitve v takrat (zaradi uporabe bakel in drugih svetil) že močno počrtnjeni jami niso našli.⁵² Tega leta so iz istih razlogov opustili tudi namero o osvetlitvi jame s pomočjo plina. Na dan, ko je cesar Franc Jožef I. že v drugo obiskal Postojnsko jamo, 15. julija 1883, pa je v Plesni dvorani Postojnske jame prvič začasno zasvetila električna luč. V dvorani so namestili tri močne električne luči, a so jih po zaključku cesarjevega obiska takoj odstranili in vrnili na Dunaj, kjer so si jih izposodili. Lokomobila, ki so jo postavili ob vhodu v jamo, je poganjala generator, ta pa je bil s pomočjo električnih kablov povezan z lučmi v dvorani. S poskusno osvetlitvijo Plesne dvorane se je uprava poklonila visokemu gostu, nedvomno pa je ta poizkus pomenil tudi dobro reklamo za jamo in odlično izkušnjo pred uvedbo stalne električne razsvetljave. Leto dni kasneje, 25. maja, ob obisku vodstva, profesorjev in gojencev avstrijske pomorske akademije z Reke je namreč Postojnska jama kot tretja na svetu dobila stalno električno razsvetljavo. Takrat je jamo osvetljevalo dvanajst obločnic, vsaka z močjo 1.400 sveč, nameščene pa so bile v Velikem domu, Plesni dvorani, pri Orlovi peruti, ob Grobu na Razpotju, na Belvederu in na Kalvariji. Obločnice sta z elektriko napajala dva generatorja, ki sta bila skupaj s parnim strojem, ki ju je poganjal, nameščena v leseni lopi blizu vhoda v jamo. Uprava je pogodbo o namestitvi celotne inštalacije podpisala s tvrdko Siemens & Halske z Dunaja. *Slovenec*⁵³ je dober mesec pred tem pomembnim dogodkom poročal: "Ob levi strani ceste pod vhomom v jamo blizo vode jeli so kopati in staviti temelj za hišo, kjer se bo postavil elektro-mo-

tor ali pa da vam po domače povem, kjer bodo elektriko delali. Hiša in drugi za napravo električne luči potrebni stroji veljali bodo od 12 do 14 tisoč gold. [...] Postojnci z veseljem pozdravljamo to najnovejšo okrašenje naše jame, ktera bo izvestno še več popotnikov v naše kraje privabila [...]" Z najnovejšo pridobitvijo se je jamska uprava postavila tudi pred Postojncani in okoličani, saj jim je 28. in 29. maja 1884 v popoldanskih urah omogočila brezplačen ogled čudovito razsvetljene jame.⁵⁴ Z zagotovitvijo, da jim ne bo žal denarja, ki ga bodo porabili za vstopnino, pa so v Postojno za binkošti vabili tudi ostale obiskovalce in jim obljubljali: "Pobožen čut te bode obšel, ko bodeš ustopil v veličastni 'dom', - ko bodeš gledal - kar prej pri brlečih lučicah ni bilo mogoče..." Odziv na to in podobna povabila je bil velikanski, saj se je v ponedeljek, 2. junija, na binkoštni jamski veselici dobesedno trlo obiskovalcev. Poročevalec *Slovenskega naroda*⁵⁵ je ocenil, naj bi jih bilo v Postojni preko 8.000. "Po jami sami se je od tretje ure naprej pa do preko osmih vila dolga nepretrgana vrsta nemih občudovalcev, prava internacionalna veriga, socialna zmes", je poročal dopisnik naslednji dan in ugotavljal: "Na najznamenitejših mestih bila so postavljena električna svetila, ki so v resnici čarovne prizore ustvarjala, kamor so koli segala." Pisec je pohvalil očitni vsestranski napredek v jami, za katerega gre zasluga "neumorno delujočemu in vsestranskočislannemu" glavarju Globočniku, ki tudi "starim znancem te jame pripravlja vedno kaj novega, kaj vabilnega in pospešuje se obiskovanje v prid trgu in vsej deželi". Novo pridobitev si je za binkošti ogledal tudi deželni predsednik Kranjske, baron Anton Winkler, ki "se je jako povoljno izražal ob napravah in utisih divotne Postojnske jame". Kolikšen vpliv je imela na število obiskovalcev napeljava elektrike v jami, pa kaže tudi naslednji zapis: "Elektrika pa pripomore v prvi vrsti jami postojnski k sijaju in nepresežni lepoti: saj pa tudi dokazujejo posetniki jame brez stanovske razlike - vsi, s številkami, kolike vrednosti je ta moderna naprava, kajti podvojili, da potrojili so se obiskovalci jame, odkar je tako bajno-krasno, tako sijajno razsvetljen ta podzemski čudež."⁵⁶

Leta 1901 so sistem električne napeljave posodobili, iz nove strojnice, le dobrih 100 metrov oddaljene od vhoda v jamo, pa se z elektriko ni napajala le napeljava v jami, temveč tudi v trgu Postojna.⁵⁷

Še eno obeležje so v Postojni odkrili v dobi, ko je bil tu glavar Anton Globočnik. 30. julija 1884 so v Postojni slovesno obeležili prvo obletnico obiska cesarja Franca Jožefa I. Slovesno je bilo že na predvečer prireditve, slavnostni dan pa so zaznamovali sveta maša, šolska slovesnost in popoldanski izlet do logarjeve hiše na Raubarkomandi, kjer so se izletniki "okrepčali z jedjo in pijačo ter na duhu razvedrovali s petjem, telovadbo do večernega mraka".⁵⁸ Številni imenitni gostje, ki so se udeležili izleta, so verjetno prisostvovali tudi odkritju spomenika na Belvederu v Postojnski jami, ki je obeleževal cesarjev obisk leta 1883.

Konec sedemdesetih let 19. stoletja je postojnsko, slovensko in celó avstrijsko javnost zaznamovalo dokaj burno dogajanje, povezano z lastništvom in upravljanjem Postojnske jame, njenim nadaljnjim razvojem, strukturo njenih obiskovalcev in na-

činom, kako so le-te vabili v Postojno. Med glavarstvom oziroma njegovim najpomembnejšim predstavnikom Antonom Globočnikom in švicarskim hotelirjem iz Lausanne Franzom Proglerjem, ki je leta 1874 skupaj s prijateljem, nemškim Švicarjem Schläpflerjem, na spodnjem koncu Postojne zgradil razkošen hotel, namenjen le izbranim gostom, se je namreč vnel hud spor. Progler je Globočniku in članom jamske komisije očital, da z birokratskim vodenjem zavirajo napredek jame. Postojnsko jamo je namreč hotel dobiti v zakup, s čim bolj učinkovito reklamo pa je želel v jamo privabiti še več obiskovalcev, ki bi mu kot zakupniku prinašali tudi večji dobiček. Z obljubami o večjem dobičku, ki bi ga imela občina, sta na svojo stran želela pridobiti tudi občinske može. Globočnik se je tem nameram odločno uprl in bil hud boj tako z lokalnimi kot tudi deželnimi veljaki. Za razliko od "lakomnih špekulantov",⁵⁹ ki so želeli z jamo ob plačevanju določene najemnine "razpolagati in z njo na razne špekulantovske načine manipulirati", je Globočnik zagovarjal javne interese, ohranitev jame in ne na-

Postojnska jama, Plesna dvorana; na razglednici, odposlani 25. avgusta 1903, sta dobro vidni dve obločnici, ki sta dvorano razsvetljevali vsaka z močjo 1400 sveč. (Notranjski muzej Postojna)

zadnje tudi delo in zaslužek domačinov. Globočniku so nasprotniki očitali tudi negospodarno ravnanje z dohodki in s tem povezano prazno jamsko blagajno. Njegov neznani zagovornik je v *Slovenskem narodu*⁶⁰ glavarju v podporo takole zapisal: "Iz gotovega vira vem [...], da je stalno premoženje jame sedaj trikrat večje kakor je bilo takrat, ko je g. Globočnik prevzel njegovo oskrbnitvo in vrh tega so se od takrat letni dohodki podvojili." Tudi dobra tri leta pozneje se razgrete razprave o tem, komu naj bi pripadla Postojnska jama, še vedno niso umirile. Potem ko so v jami uredili stalno električno razsvetljavo, je *Slovenski narod*⁶¹ svoje bralce ponovno spomnil na zasluge, ki jih je imel Globočnik pri vodenju in urejanju jame. "Koliko časa je potratil, koliko nočij je prebil brez spanja! Lahko rečem, da je jama njegov najljubši otrok, za katerega žrtvuje vse, za katerega skrbi, dela in se trudi noč in dan", je zatrjeval dopisnik, ki se je ponovno obregnil ob namero dati jamo v najem tujcem. Rotil je "slavno vladno", naj ne pripomore k temu, da bi 36 postojnskih družin, ki se preživljajo le z jamskim zaslužkom, zaradi napačne odločitve izgubilo vsakdanji kruh in prišlo na beraško palico. Naj si ne dovoli tega, da bi denar odtekal iz dežele, namesto da bi ga tu zadržali, razočaranim domačinom pa bi se par tujcev v "pest smejalo". Zakaj sploh dajati jamo v najem? Kdo lahko jamči, da "špekulantje" ne bodo polomili in odnesli najlepših kapnikov, kot na primer znamenite Zaves! Spraševal se je, ali bodo za najem jame morebiti položili jamščino in kako visoka sploh bo ta. "Vsako najmanjše poškodovanje kakega lepšega kapnika je neumljivo" in nastale škode nikoli ne bi mogli povrniti, je pribil ter zaključil: "Slavna vlada pa vendar ne bode hotela, da jeden sam, pa še tujec, v teku 10 let obogati z dohodki jame, 36 družin pa v ravno tem času pride na beraško palico! Vse moči hočemo napeti, da se oskrbnitvo jame ne odvzame tako spretnemu in zavednemu možu, kakor je naš gospod okrajni glavar, in ne da tujcem v roke." Vladalo je namreč splošno prepričanje, da bo Progler v Postojno pripeljal svoje ljudi iz Švice, "trde Nemce in protestante", ter jih zaposlil, medtem ko bi domači-

ni službe izgubili. Globočnik je na vse neutemeljene obtožbe odgovarjal z dejstvi in menil, da je jamska uprava storila kar največ za razvoj turizma v trgu ter za ohranitev in ureditev jame. Zavedati se moramo, da polagamo z upravljanjem Postojnske jame račune vsemu svetu in ne le trenutnim koristim Postojne, saj je jama last vsega človeštva, ki v njej prepoznava simbol podzemeljskega bogastva, je zatrjeval⁶² in skoraj soglasno z ostalimi člani jamske komisije (drugače se je odločil le takratni postojnski župan Matija Burger) odločno glasoval proti oddaji Postojnske jame v zakup tujcu.

10. septembra 1885 je Postojnsko jamo obiskala princesa Štefanija (1864–1945),⁶³ žena prestolonaslednika Rudolfa (1858–1889), naslednika cesarja Franca Jožefa I. V Postojno se je pripeljala iz Trsta, kjer je bila na prijateljskem obisku. Le nekaj dni pred njenim obiskom so Globočnika povišali v vladnega svetnika in v Ljubljani je nastopil novo službo. Zaradi pomembnega obiska pa so ga spet povabili v Postojno, saj naj bi princeso spremljal na ogledu jame in ji bil "kažipot po jami".⁶⁴ Princesa in njeno spremstvo, v katerem je bil tudi dvorni upravitelj grof Bombelles, so na postojnski kolodvor prispele ob pol desetih dopoldne. Postojna jih je sprejela z vsemi častmi, jama pa je bila ob princesinem obisku "sijajno razsvitljena s svečami in električno lučjo". Večkrat je izrazila svoje občudovanje nad to naravno lepoto, na katero jo je poslej spominjalo tudi priložnostno darilo jamske uprave, iz sige narajen tintnik. S stiskom rok se je prijazno zahvalila svojim spremljevalcem v jami, tudi Globočniku, ki se je med obiskom jame zapletel v neprijeten prepir z grofom Bombellesom. Podrobneje ga je opisal na zadnjih straneh svojih rokopisnih spominov na Postojno.⁶⁵ Globočnik je princesi namreč predlagal, naj k obisku Postojnske jame pregovori tudi svojega soproga Rudolfa. Kljub temu da je bil velik ljubitelj narave in je večkrat potoval skozi Postojno ali bil v njeni bližini, Postojnske jame kljub večkratnim Globočnikovim prošnjam ni nikoli obiskal. Jamski upravi nenaklonjeni grof Bombelles pa je ob tem Globočnikovem predlogu "vidno razdražen zakričal:

"Njegova cesarska visokost, prestolonaslednik, je bil že nekolikokrat v jami." Globočnik se ni mogel upreti in mu je odvrnil, da v zadnjih 22 letih, kar je on upravitelj, prestolonaslednika v jami ni bilo, podvomil pa je tudi, da bi ga kot štiriletnika pripeljali v jamo. "Nikoli v svojem življenju nisem tako užival, in še vedno čutim zadovoljstvo, da sem temu svetovalcu nesrečnega prestolonaslednika zaprl usta", je v spominih zapisal Globočnik in jih zaključil z naslednjim odstavkom: "Ob tej častni dolžnosti se je moje delo v Postojni zaključilo. Imenovan sem bil namreč za vladnega svetnika v Ljubljani. Globoko ganjen, s solzami v očeh, sem se poslovil od mesta, dolgoletnega predanega dela, in vseh, ki so mi ob odhodu

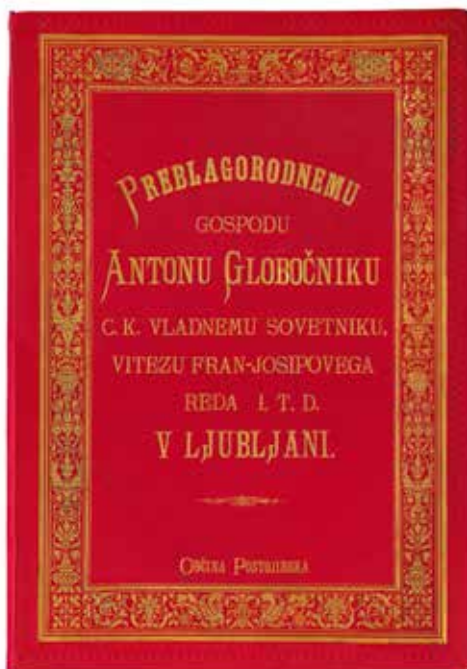
izrazili dobre želje." A v srcu Globočnik Postojne ni zapustil, saj se je nanjo oziroma na njene prebivalce večkrat spomnil in jim pomagal. Tako je na primer leta 1894, ko je bila na ljudski šoli ustanovljena šolska kuhinja, "z velikim veseljem pozdravil to človekoljubno napravo",⁶⁶ ki jo je s precejšnjo vsoto velikodušno podpiral vse do svoje smrti. Navduševal se je tudi nad odprtjem Mednarodnega muzeja za jamsko znanstvo v Postojni, ki naj bi ga zgradili v bližini vhoda v jamo, saj je za ustanovitev le-tega leta 1910 prispeval znesek 100 kron.⁶⁷

V priznanje posebnega spoštovanja in v znak velike hvaležnosti za njegovo pravično "postopanje v prid našega naroda in dežele", so številne občine

Grandhotel – pension Adelsbergerhof, plakat. (Notranjski muzej Postojna)

postojnskega okraja svojega glavarja Antona Globočnika razglasile za častnega občana. Še za časa njegovega uradovanja v Postojni so to storili v Vipavi (1880), na Premu in Dolnjem Zemonu (1883), zatem pa v Košani, Št. Petru (Pivki), Hrenovicah in nato leta 1886 še v Postojni. Odločitev o imenovanju dveh častnih občanov – deželnega predsednika Kranjske barona Andreja Winklerja in okrajnega glavarja v Postojni Antona Globočnika – je občinski odbor na Premu enoglasno sprejel 28. marca 1883 z naslednjo utemeljitvijo: "v znamenje posebnega spoštovanja in prave hvaležnosti za njuno možato in nepristransko postopanje v prid in korist deželi in narodu".⁶⁸ Avtor prispevka, objavljenega v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, šolski vodja na Premu Matija Rant, je častnima občanoma zaželel trdnega zdravja in "krepkosti duha", da bi lahko še naprej delovala "za vsestranski in vsesplošni napredek svojih prednikov, ter da bi slednjič sama doživela tisočkratni prekristni sad in vseh svojega preblega prizadevanja!" Nekoliko kasneje je enako odločitev sprejela tudi občina Jablanica, tamkajšnji občinski predstojnik pa je častnima občanoma diplomi izročil 26. oziroma 27. junija.⁶⁹ Postojnski občinski odbor je odločitev, da "preblagorodnima gospodoma" izroči častni diplomi za vse njune zasluge, sprejel na svoji prvi seji v novem letu, 5. januarja 1886.⁷⁰ "Krasni diplomi", kot je poročal *Slovenec*,⁷¹ je častnima občanoma izročila "deputacija Postojnska", ki so jo sestavljali dekan Hofstetter, župan Vičič in trgovec Kraigher. V diplomi z zlatimi potiski na naslovnici, vezani v rdeče platno, so se Postojnčani Globočniku zahvalili za 22-letno "plodonsno delovanje", ki je bilo vidno na različnih področjih, v upravi in gospodarstvu, šolstvu ter sociali. Seveda niso pozabili omeniti niti Postojnske jame, ki je v Globočnikovem obdobju izjemno napredovala, "kar glasno oznanuje prestvarjeno nje lice, ter slehern nje notranji kotiček". Besedilo diplome, ki jo danes hrani Notranjski muzej Postojna, na začetku krasi manjša vinjeta, na kateri je upodobljen eden izmed najlepših kapnikov v Postojnski jami, znamenita Zavesa.

Odločitev, da Globočnika imenujejo za častnega občana Postojne, je občinski odbor sprejel 5. marca 1886. (Notranjski muzej Postojna)

Rojstni Železniki so Globočniku podobno diploma izročili leta 1896.

V zbirko diplom Notranjskega muzeja Postojna sodi tudi listina, s katero je 2. novembra 1890 cesar Franc Jožef I. Antona Globočnika povzdignil v avstrijski dedni plemiški stan s častnim nazivom *Edler* in predikatom Sorodolski.⁷² Po 22 letih, ki jih je Globočnik preživel v Postojni, je leta 1885 odšel v Ljubljano, kjer je prevzel dolžnosti vladnega svetnika, pet let zatem pa je nastopil zasluženi pokoj. Istega leta je za svojo "zvesto in uspešno službo" stopil med plemstvo. Za predikat si je Globočnik izbral pridevnik Sorodolski, ki se navezuje na Soro, reko, ki teče skozi njegove rojstne Železnike. Tako plemiški predikat kakor osnutek grba so morali prosilci običajno priložiti prošnji za pridobitev naziva in pri izbiri obeh "so pokazali veliko mero domišljije", kar dokazujeta tudi Globočnikova plemiška atributa. Medtem ko predikat spominja na rojstni kraj, pa je Globočnik v grb vpletel spomin na Postojno. Njegov grb namreč oblikuje "srebrno-črn ščit, deljen z rde-

Grb družine Globočnik pl. Sorodolski.
(Notranjski muzej Postojna)

čo prečko, na spodnjem robu obrobjeno s srebrno nitjo; v zgornjem polju iz prečke raste moder orel z rdečim jezikom in razprostrtimi krili, v spodnjem polju [je] zlata goreča jamska svetilka. Nad ščitom [je] kronan turnirski šlem z rdeče-modro-srebrnim in črno zlatim pregrinjalom. Iz krone raste enak moder orel kot v zgornjem delu ščita."⁷³ Barve v Globočnikovem grbu izražajo tako njegovo slovensko narodno zavest kot pripadnost Avstriji.

Zapis o Antonu Globočniku, po besedah dr. Romana Savnika- "drugem odkritelju Postojnske jame",⁷⁴ ter njegovem delu v Postojni in njeni širši okolici⁷⁵ zaključujem z njegovo smrtjo oziroma pogrebom, ko so Postojnčani po 27 letih ponovno dokazali, da še vedno cenijo in spoštujejo nekdanjega glavarja. Anton Globočnik je "po dolgi in težki bolezni"⁷⁶

umrl na Dunaju⁷⁷ v soboto, 2. marca 1912, v starosti 87 let, novica o njegovi smrti pa se je po prejetju brzojavnega sporočila bliskovito razširila po Postojni. Ta se je odela v črne zastave, ki so jih razobesili "po uradnih in mnogih zasebnih poslopih". V torek, 5. marca, so pokojnega s poštnim vlakom pripeljali na kolodvor v Postojno, od koder je pogrebni spreved krenil ob 11. uri dopoldne. *Slovenec* je poročal, da je bila "vrsta pogrebcev tako dolga, kakršne Postojna še ni videla. V mestu so vihrale črne zastave, gorele svetilke, prodajalnice so bile zaprte in ljudstva ob straneh toliko, da se sme reči, da je bilo vse mesto na nogah". Spreved je vodil postojnski dekan Matija Erzar, za njim so stopali učenci deške, dekliške in meščanske šole z učitelji in šolsko zastavo, predstavniki gasilskega društva in Narodne čitalnice

s praporoma, jamska godba in nosilci vencev, za krsto pa Globočnikov sin Vladimir s sorodniki, številni posamezniki iz političnega in družbenega življenja, postojnski občinski odbor, predstavniki jamske komisije, številni župani in mnoge odlične dame. Tem je sledila "nepregledna množica ljudstva iz mesta in okolice".⁷⁸ Pogrebci so stopali žalostnih obrazov, po mestu so svetile črno ovite žarnice svojemu častnemu občanu na zadnji poti. V pokopališki cerkvi sv. Lazarja so pevci Globočniku zapeli *Animas fidei*, ob odprtem grobu pa je spregovoril občinski svetovalec in mestni zastopnik, veleposestnik Josip Lavrenčič. V sklepnem delu svojega govora se je od Globočnika poslovil z naslednjimi besedami: "Bog daj njegovi duši mir in pokoj; mi ga hočemo ohraniti vedno v hvaležnem spominu." Za njim je spregovoril še Globočnikov osebni prijatelj, dekan in deželni poslanec Ivan Lavrenčič iz Kamnika, pevci pa so ob grobu zapeli *Blago* mu.

Ker so na postojnskem pokopališču že počivali trije izmed njegovih najdražjih in ker "stoji v Postojni njegov *monumentum aere perennius*",⁷⁹ si je Globočnik za kraj svojega zadnjega počitka izbral Postojno. V že omenjenem nekrologu v časopisu *Gorenjec* pa je "Savski" zapisal: "Kot dobri rojaki prepuščamo ga ji, klanjajoč se njega poslednji volji, brez malenkostne zavisti – zavest pa, da ga je rodila naša Selška dolina in da so ga v prvem domorodnem navdušenju videle vsplamteti naše gore in naše vode – to zadoščenje je naša neprodajna last."⁸⁰

Grobnica družine Globočnik na postojnskem pokopališču. Zanja že desetletja skrbi Turistično društvo Postojna, ki je leta 1990 ob sodelovanju Mateje in Staneta Beleta poskrbelo za strokovno obnovo kamnitih delov grobnice, v naslednjih letih pa so dijaki strojnih oddelkov Šolskega centra iz Postojne pod budnim očesom mentorjev Metoda Abrahamsberga in Borisa Semeniča obnovili še kovano ograjo grobnice. Za cvetje na grobu nekdanjega postojnskega glavarja poskrbijo predstavniki turističnega društva in učenci Osnovne šole Antona Globočnika. Foto: N. Čuk

Opombe:

- ¹ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 48, 27. november 1886. Članek, naslovljen Iz Planine, poroča o predvolilnem shodu kandidatov volilnega okraja notranjskih kmetijskih občin za državni zbor, na katerem se je predstavil tudi tedanji vladni svetnik v Ljubljani Anton Globočnik.
- ² Rojen je bil 20. maja 1825 v Železnikih, umrl pa je na Dunaju 2. marca 1912. Pokopan je na pokopališču v Postojni. Poleg prava se je navduševal tudi nad drugimi področji, predvsem nad arheologijo, zgodovino in numizmatiko.
- ³ Roman Savnik: Naši zaslužni raziskovalci in propagatorji Postojnske jame. V: *Turistični vestnik* (postojnska številka), št. 7, julij 1955, str. 326; isti: Stopetdeset let turistične Postojnske jame. V: *150 let Postojnske jame (1818–1968)*. Postojna: Zavod Postojnske jame, 1968, str. 19–35; France Habe: Anton Globočnik – pionir slovenskega jamskega turizma. V: *Proteus anguinus* (Glasilo delovne skupnosti Postojnska jama Turistično hotelskega podjetja Postojna), št. 1, 24. januar 1977, str. 8; Alenka Čuk: Anton Globočnik. V: *Postojna, upravno in gospodarsko središče*. Postojna: Galerija 2; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 86. Glej tudi: Anon.: Anton Globočnik. Pionir slovenskega jamskega turizma. V: *Lipov list* (jubilejna številka), september 1995, str. 30–31; Marjana Triler: "Z upravljanjem Postojnske jame polagamo račune vsemu svetu!" V: *DELO*, 23. julij 1997; Tjaša Pavšič: Politično in kulturno delovanje Antona Globočnika pl. Sorodolskega. V: *Anthropos* 3–4 (207–208), 2007, str. 325–334.
- ⁴ Anton Globočnik: *Meine Erinnerungen an Adelsberg*. [1863–1885], (dalje Globočnik, *Errinerungen ...*).
- ⁵ Anton Globočnik: *Chronik del Adelsberger Grotte*. 1881–[1907], (dalje Globočnik, *Chronik ...*).
- ⁶ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 34, 22. avgust 1885.
- ⁷ *Kmetijske in rokodelske novice* so 29. aprila 1871 objavile prisrčno zahvalo nesrečnih Razdrčanov vsem dobrotnikom, ki so jim priskočili na pomoč ob hudem požaru. "Prva pomoč nam je dospela že na dan požara, ko je c. k. okrajni glavar gosp. Globočnik 100 gold. razdelil siromakom in potem se marljivo prizadeval, da so presvitli cesar v ta namen 400 gold. darovati blagovolili," so zapisali.
- ⁸ *Slovenski gospodar*, št. 16, 21. april 1881.
- ⁹ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 34, 22. avgust 1885.
- ¹⁰ *Slovenski narod*, št. 219, 23. september 1889.
- ¹¹ *Gorenjec*, št. 11, 16. marec 1912.
- ¹² Leta 1891 so Globočnika na občnem zboru društva izvoli za častnega člana.
- ¹³ V *Slovenskem pravniku* (št. 3, 15. marec 1912) je v nekrologu, posvečenem Globočniku, neznani avtor zapisal, da je bil pokojnik tihe, "skoraj preskromne naravi", da pa je pogumno zagovarjal svoja prepričanja in trdna načela. "Bil je bela vrana med političnimi uradniki svoje dobe, da v narodno-političnem oziru ni bil trs, ki ga veter maja 'simo tamo'."
- ¹⁴ Anton Globočnik: *Nauk slovenskim županom*. Ljubljana: Klein in Kovač (Eger), 1880, str. 1.
- ¹⁵ Prim.: Eva Holz: Okrajna glavarstva in okrajni glavarji na Notranjskem v drugi polovici 19. stoletja. Teritorialne spremembe in upravna ureditev. V: *Notranjski listi III*. Cerknica: Kulturna skupnost Občine Cerknica, 1986, str. 85–98.
- ¹⁶ 1. septembra 1863 je Globočnik nastopil službo okrajnega predstojnika v Postojni, potem ko so leta 1867 pravosodje ločili od državne uprave, pa je januarja tega leta postal okrajni glavar.
- ¹⁷ Anton Globočnik pl. Sorodolski. *Dom in svet*, 1912, št. 6, str. 237.
- ¹⁸ Hrani ga Notranjski muzej Postojna, inv. št. 1622.
- ¹⁹ Original hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani, fotokopija je v Notranjskem muzeju Postojna (dalje: *Letno poročilo ...*).
- ²⁰ *Postojnsko okrajno glavarstvo* (dalje: *POG ...*). Postojna: R. Šeber, 1889, str. 51.
- ²¹ Prav tam, str. 61.
- ²² Nekdaj obvezno neplačano delo.
- ²³ *POG*, str. 39.

- ²⁴ Prav tam, str. 185.
- ²⁵ Globočnik, *Errinerungen ...*, str. [34–35].
- ²⁶ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 32, 6. avgust 1870.
- ²⁷ Globočnik, *Chronik ...*, str. 55.
- ²⁸ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 34, 22. avgust 1885.
- ²⁹ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 2, 13. januar 1864.
- ³⁰ Nekdanja dolžinska mera: 1,896 m.
- ³¹ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 22, 31. maj 1865.
- ³² Globočnik, *Chronik ...*, str. 57.
- ³³ Prav tam, str. 58.
- ³⁴ Pred njim je to leta 1865 uspelo Alfredu Brothersu, ki je ob uporabi magnezijeve luči fotografiral v Angliji, v Derbyshiru, in Charlesu Waldacku, ki je posnel 42 stereofotografij v Mammoth Cave v Kentuckyju v ZDA.
- ³⁵ Globočnik, *Chronik ...*, str. 65.
- ³⁶ Št. 40, 3. oktober 1860. Gl. tudi *Slovenski narod*, št. 5, 11. april 1868.
- ³⁷ Globočnik, *Chronik ...*, str. 66–67.
- ³⁸ *Slovenski narod*, št. 218, 23. september 1880.
- ³⁹ Po Phaetonu, sinu grškega sončnega boga Helija.
- ⁴⁰ *Slovenski narod*, št. 48, 27. april 1872.
- ⁴¹ O jamski železnici več v: Alenka Čuk: *120 let železnice v Postojnski jami*. Postojna: Notranjski kompleksni muzej, 1992, 41 str.; ista: Development of the underground railway system on the example of Postojnska jama. V: *Acta carsologica*, 32, 1, Ljubljana, 2003, str. 225–242.
- ⁴² *Slovenski narod*, št. 27, 7. marec 1872, je takrat poročal, da se je v Postojnski jami "začelo stavljenje konjske železnice".
- ⁴³ Št. 22, 1. junij 1872.
- ⁴⁴ Globočnik, *Chronik ...*, str. 75.
- ⁴⁵ Tam so razstavili šest čevljev (čevelj = 0,3048 m) visok kapnik z osnovo, ki je merila tri čevlje. Kapnik so zaradi dragega transporta po zaključku razstave za 200 frankov prodali muzeju v Mulhouse (Mühlhausen) v Alzaciji.
- ⁴⁶ *Slovenski gospodar*, št. 7, 11. februar 1875.
- ⁴⁷ Globočnik, *Chronik ...*, str. 75.
- ⁴⁸ Globočnik, *Chronik ...*, str. 77.
- ⁴⁹ Prav tam, str. 98.
- ⁵⁰ Št. 22, 1. junij 1872.
- ⁵¹ Globočnik, *Chronik ...*, str. 104.
- ⁵² Globočnik, *Chronik ...*, str. 87.
- ⁵³ Št. 93, 23. april 1884.
- ⁵⁴ *Slovenski narod*, št. 123, 29. maj 1884.
- ⁵⁵ Št. 126, 3. junij 1884.
- ⁵⁶ *Ročni kažipot po Ljubljani in kranjskih mestih in koledar za navadno leto 1905*. Gorica: A. Gabršček, 1905, str. 242.
- ⁵⁷ O električni razsvetljavi v Postojnski jami več v: Trevor Shaw: Early electric lighting in caves – Postojnska jama, Slovenia, 1883–1929. V: *Acta carsologica*, 32, 1, Ljubljana, 2003, str. 189–204.
- ⁵⁸ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 32, 9. avgust 1884.
- ⁵⁹ *Slovenski narod*, št. 218, 23. september 1880.
- ⁶⁰ Prav tam.
- ⁶¹ Št. 123, 29. maj 1884.

- ⁶² Roman Savnik: Iz zgodovine Postojnske jame. V: *Kronika*, I VIII, št. 2, str. 110.
- ⁶³ Več o njenem obisku: Trevor Shaw & Alenka Čuk: Royal and other noble visitors to Postojnska jama 1819–1945. V: *Acta carsologica, Supplementum No. 1*, 2002, str. 34–36.
- ⁶⁴ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 37, 12. september 1885.
- ⁶⁵ Globočnik, *Errinerungen ...*, str. [69–74].
- ⁶⁶ *Letno poročilo ...*, str. 6.
- ⁶⁷ *Jutro*, št. 129, 10. julij 1910.
- ⁶⁸ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 14, 7. april 1883.
- ⁶⁹ *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 28, 14. julij 1883.
- ⁷⁰ *Slovenski narod*, št. 3, 5. januar 1886.
- ⁷¹ *Slovenec*, št. 79, 8. april 1886.
- ⁷² Mariano Rugále, Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti*. Del 2, Po sledih mlajših plemiških rodbin na Slovenskem. Ljubljana: Viharnik, 2012, str. 20–23.
- ⁷³ Prav tam, str. 20.
- ⁷⁴ *Slovenski Jadran*, št. 6, 8. februar 1952.
- ⁷⁵ Več o njegovem ostalem delovanju v prispevkih drugih avtorjev.
- ⁷⁶ *Slovenec*, št. 56, 8. marec 1912.
- ⁷⁷ Tam je na Johannesgasse, pri svojem sinu dr. Vladimirju Globočniku, sekcijskem načelniku v finančnem ministrstvu, živel od leta 1900. Vedno je z zadovoljstvom sprejel obiskovalce, ki so se iz Postojne pripeljali na Dunaj, jih povprašal po starih prijateljih in znancih, po novicah iz Postojne in vedno znova o Postojnski jami, "ki ga je kot sivolasega moža še vedno izredno zanimala". (*Letno poročilo ...*, str. 5).
- ⁷⁸ *Letno poročilo ...*, str. 6.
- ⁷⁹ "Zgradil sem spomenik, trajnejši od bronu." (Horacij).
- ⁸⁰ *Gorenjec*, št. 11, 16. marec 1912.

Poklon velikemu Slovencu

Rudi Rejc

Anton Globočnik plemeniti Sorodolski
povezal Železnike in Postojno

Logotip za obeležitev obletnic v letu 2012. Avtor: DECOP, d.o.o.

Že jeseni leta 2011 ob zaključku Groharjevega leta z naslovom "Ivan Grohar, znameniti slovenski impresionist iz Sorice, 1867–1911" smo v Muzejskem društvu Železniki sklenili leto 2012 posvetiti 100. obletnici smrti Antona Globočnika, 1825–1912, in 110. obletnici zadnje redukcije železa v plavžu v Železnikih leta 1902.

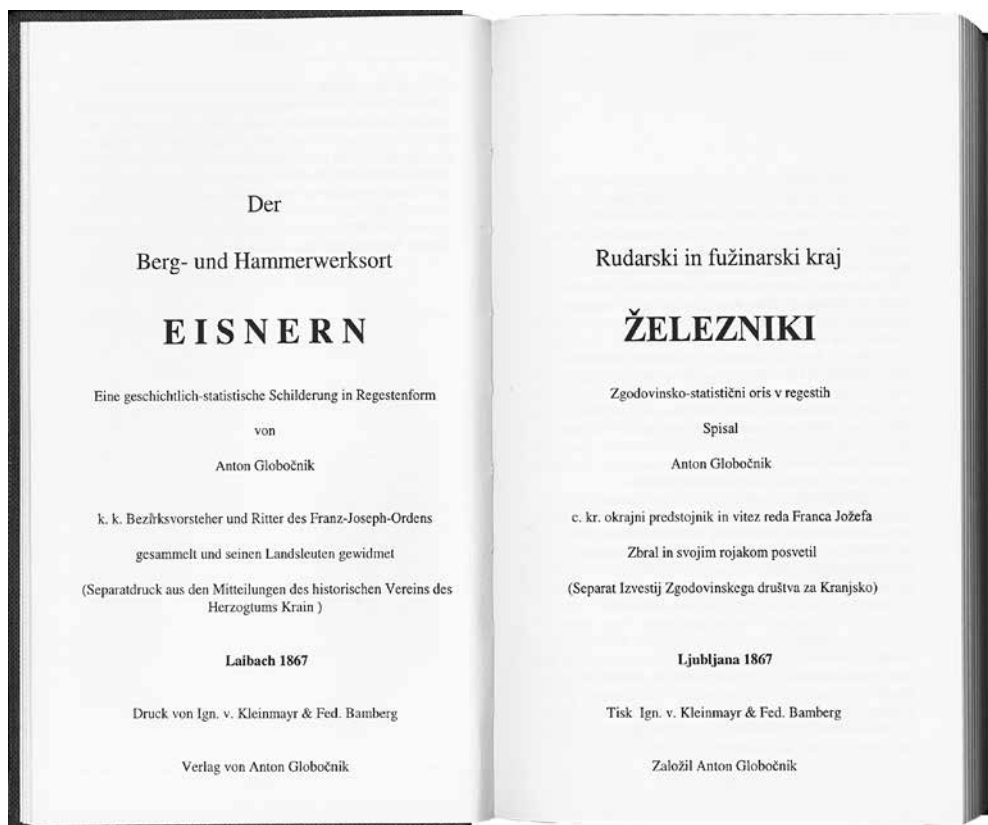
Anton Globočnik je poleg navedenega napisal tudi kroniko Železnikov. Naslov knjige je Der Berg- und Hammerwerksort Eisnern (Rudarski in fužinarski kraj Železniki). V predgovoru k prevedeni izdaji Železniki – Kronika (PAN Dražgoše, 1999) je Jože Dolenc napisal:

Pričujočo knjigo je kot separadni tisk iz Izvestij zgodovinskega društva za Kranjsko leta 1867 v nemščini izdal železnikarski rojak Anton Globočnik pl. Sorodolski in jo posvetil svojim rojakom. Od leta 1348 je zbral obilico gradiva vse tja do leta 1858, ko je pisanje zaključil. Za teh dobrih 500 let ne bi zadostovala še tako debela knjiga in naš rojak se je odločil za nekoliko nenavadno možnost. Odbral je nekakšne ocvirke, ki so se mu za krajevno zgodovino zdeli zanimivi, in ob branju se nam takšni tudi zares zazde.

Ker v Postojni Antona Globočnika precej bolje poznajo, sem jih prosil za pomoč pri predstavitvi njegovega dela. Ga. Alenka Čuk iz Notranjskega muzeja je v prispevku predstavila njegovo delo v Postojni.

Za zgoščeni prikaz življenja in dela Antona Globočnika sem si sposodil nagovor g. Igorja Blažine¹ ob odprtju filatelistične razstave o Postojnski jami in njeni zgodovini.

Pred stotimi leti, 2. marca 1912, je na Dunaju umrl Anton Globočnik pl. Sorodolski, narodni buditelj, pionir jamskega turizma, pravnik, pisatelj, rojen 20. maja 1825 v Železnikih. Študiral je pravo na Dunaju in pri 23 letih aktivno sodeloval v pomladi narodov revolucionarnega leta 1848. Zavzemal se je za program Zedinjena Slovenija in s Kozlerjem na podlagi kranjskega deželnega grba določil belo-modro-rdečo trobojnico kot slovenski

Notranja stran prevoda Globočnikove kronike.

znak in kasneje zastavo. Služboval je v Kranju, Ljubljani, Osijeku, Stubicah in Čakovcu. V letih 1863–1885 je delal v Postojni kot okrajni glavar in predsednik jamske komisije. Znana je njegova misel: "Postojnska jama je last vsega človeštva, ki vidi v njej simbol podzemeljskega bogastva." Kot predsednik jamske komisije je bil zelo aktiven in je Postojnski jami pridobil mednarodni sloves. Uredil je poti v jami, očistil glavni vhod in ga zaščitil z železnimi vrati, nemške napise je dopolnil s slovenskimi in italijanskimi, predstavil je jama na razstavi v Parizu in na Dunaju, kjer je Prirodoslovnemu muzeju podaril velik kapnik, ki je na ogled še danes. Uredil je lipov drevored in cesto od jame do mesta, postavil temelje raziskovanja krasa. Ustanovil je Turistično olupševalno društvo Postojna s prvim statutom v slovenščini. Leta 1872 je zgradil prvo turistično jamsko železnico

na svetu. Leta 1883 je cesar Franc Jožef drugič obiskal Postojnsko jamo in ob tej priložnosti so jamo začasno razsvetlili z elektriko, za stalno pa leta 1884. Kot okrajni glavar je veliko prispeval k dvigu šolstva, pospeševal je pogozdovanje. Leta 1885 je Postojno zapustil, ker je postal svetovalec vlade v Ljubljani. Po upokojitvi je dobil plemiški naziv Sorodolski. Ime je izbral sam po reki Sori, ki teče skozi rodne Železnike. V državnem zboru je zastopal Gorenjsko in Notranjsko. Bil je strasten numizmatik. Pisal je knjige. Postal je častni občan Postojne in Železnikov. Leta 1900 se je preselil k sinu na Dunaj. Dočakal je visoko starost 87 let in bil na svojo željo pokopan v Postojni v družinski grobnici skupaj z ženo in otrokoma.

Tudi turistično društvo Postojna izhaja iz društva, katerega ustanovni član je bil Anton Globočnik. Letos tako praznujejo 130-letnico. Srečko Šajn², predsednik TD Postojna, nam je posredoval tale zapis:

Postojnčani smo ponosni, da je bil med nami mož, ki je zasnoval pomembna dela, z njimi soustvarjal razvoj, uresničil številne projekte, ki so dolgoročno z ureditvijo temeljito zaznamovali pomen Postojnske jame v drugi polovici 19. stoletja po takratnih najbolj pronicljivih dognanjih tistega časa.

Bil je okrajni glavar v Postojni in predsednik Jamske komisije Postojnske jame med letoma 1863 in 1885. Rojen je bil 20. maja 1825 v Železnikih.

Naj izmed številnih podvigov, ki so bili izvirni, rezultat polnega angažiranja duha v okolju, ki je na svojstven način klicalo po ustvarjalnosti in uspehu, navedem samo dve deli. Ko zadihaš s polnimi pljuči, ko grobno tišino preseka le zvok kaplje, ko soj luči ustvari najbolj nenavadne podobe podzemlja, človekov um vzkipi do sončnih modrin neba. Globočnik je to zmožel!

• *Položitev železniških tirov med kapnike v letu 1872. Potiskanje posebnega voza z eminentnimi gosti ob tolmunih, kjer se zrcalijo kristalaste*

Napis na grobu Antona Globočnika, žene Nine, otrok Emilije in Rudolfa. Foto: Rudi Rejc

sigaste podobe nevsakdanjih oblik in mnogoterih barvnih odtenkov, je nadomestilo nekdanja nosila, vsa v žametu, ki so služila za nošnje predvsem petičnežev in kronanih glav.

- Ob praznovanju 600-letnice "priključitve" naših dežel Habsburžanom si je Franc Jožef ogledal Postojnsko jamo že drugič. Kot se za tako visoki, cesarski obisk spodobi, so se še posebej potrudili. Ob množici številnih drugih svetil tistega časa je prvič razgalilo kapniško podzemlje v vsej rajske lepote električno svetilo. Pisalo se je leto 1883 (po dr. Romanu Savniku). Naslednje leto jih je v Postojnski jami svetilo že šest ...

Letos mineva sto let, odkar so se Postojnci v velikem številu v globoki žalosti poslovili od svojega nekdanjega okrajnega glavarja in častnega občana Antona Globočnika plemenitega Sorodolskega. Počiva v družinskem grobu na postojnskem pokopališču.

Ker je bil tudi eden izmed pobudnikov ustanovitve tedanjega Društva za olepšanje postojnskega trga in povzdigo dohajanja tujcev leta 1883, smo pri Turističnem društvu Postojna čutili dolžnost, da poskrbimo za obnovo kamnitih delov spomenika. Ob koncu druge vojne, spomladi 1945, je bil ob vojaških napadih na Postojno poškodovan tudi nagrobnik. Društvo se je lotilo obnove in z lastnimi ter skromnimi sredstvi, ki jih je zbralo, poverilo obnovo Mateji in Stanetu Beletu, ki sta skrbno in strokovno opravila kamnoseška in kiparska dela (leta 1990).

V zadnjih desetletjih je društvo uspelo nekajkrat prenoviti kovinsko ograjo grobnice. Zadnjo prenovo so opravili mladi Srednje šole Postojna, oddelek strojništvo, pod vodstvom mentorjev Metoda Abrahamsberga in Borisa Semeniča.

Vsa dela so bila vedno izvedena pod nadzorom Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica.

Vsako leto ob 1. novembru na njegovem grobu zacvetijo bele krizanteme, ki jih položijo na grob predstavniki Turističnega društva. Kamen groba pa ovenčajo rdeči nageljni učencev Osnovne

šole Antona Globočnika. Med letom po naročilu Občine Postojna za zgledno podobo zadnjega počivališča častnega občana in njegovih družinskih članov poskrbita organizacija, ki opravlja storitve na postojnskem pokopališču, in OŠ Antona Globočnika.

Z vsa hvaležnostjo ustavimo korak pred njegovim grobom in obudimo spomin na moža, ki je v življenju veliko storil, tudi za Postojno. Ponosni smo nanj in na njegova pomembna dela!

Tajnica TD Postojna Marica Gombač pa dodaja:

Turistično društvo Postojna bo prihodnje leto praznovalo 130-letnico delovanja. Leta 1883 je bilo v Postojni ustanovljeno Društvo za olepšanje postojnskega trga in v povzdigo dohajanja tujcev – prvo turistično društvo, ki je imelo pravila poleg nemškega jezika tudi v slovenskem jeziku, torej prvo slovensko turistično društvo. Anton Globočnik je vodil Jamsko komisijo pri Postojnski jami, ki je bila osrednja ustanova, v kateri so se zbirali narodno zavedni turistični delavci, ki so ustanovili društvo. Že v letu ustanovitve je bil izdelan društveni program. Svojo vlogo je društvo videlo v izboljšanju podobe Postojne in njene okolice.

Po letu 1952 je društvo ponovno uspešno zaživeło. Posebej so bili zelo dejavni na propagandnem področju in pri vzgoji strokovnih kadrov v turizmu. V letu 1958 je upravni odbor društva sprejel sklep, da prične z deli za ureditev kampa v Pivki jami, kasneje je društvo postavilo še letoviške hišice. Leta 1969 je društvo dobilo svoje stalne prostore na Tržaški cesti 4 in odprlo lasten informacijski biro, kar pomeni za tisti čas novo kakovost dela društva in posredovanje informacijske dejavnosti za turiste, ki obiščejo Postojnsko jamo.

Društvo je že v preteklosti izdajalo prospekte, plakate, priročnike ter dopolnjevalo turistično ponudbo s prireditvami. Aktivno je sodelovalo s šolami na področju ozaveščanja mladih o turizmu ter na področju hortikulturne urejenosti mesta ter

skrbi za lepše okolje. Svoje dejavnosti je izvajalo preko posameznih komisij.

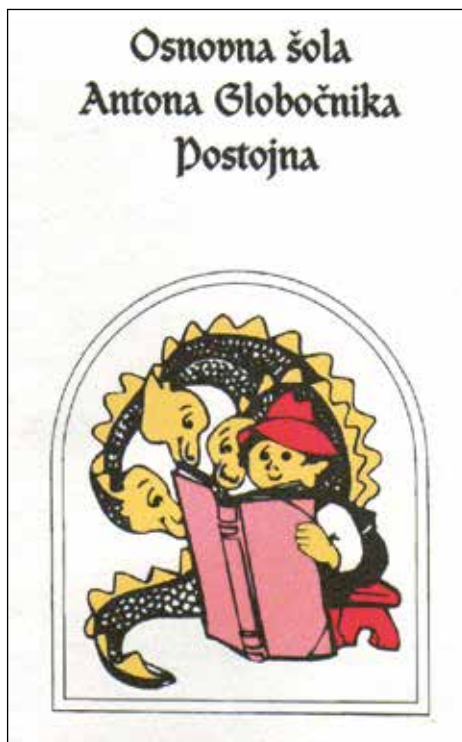
Naj zaključimo, da vse te dejavnosti društvo izvaja tudi danes, s ciljem obogatitve turistične ponudbe v Postojni in okolici.

Posebej naj poudarimo, da je v preteklem letu v sodelovanju s Slovensko turistično organizacijo, občinami in turističnimi organizacijami društvo izdalo katalog Skrivnostni Kras in turistične jame Slovenije v šestih jezikih. Tudi tokrat je storilo pomemben korak za promocijo slovenskega turizma.

Po Antonu Globočniku se v Postojni imenuje tudi ena od osnovnih šol. Predstavitve je pripravila Sabina Ileršič Kovčica³, ravnateljica OŠ Antona Globočnika Postojna.

Leta 1968 je Postojna dobila novo šolsko stavbo, ki je bila za takratne razmere velika pridobitev za osnovnošolski prostor. Obstoječi šolski prostori so imeli za tisti čas sodobne učilnice in telovadnico, kjer so se izobraževali številni Postojncani in učenci šolskih okolišev Hruševja, Studenega, Bukovja in Planine. Kakor so tekla leta, tako se je število šoloobveznih učencev večalo in šolski zidovi so za te številne učence iz leta v leto postajali vse bolj tesni. Tako je bila odločitev postojnske občinske skupščine julija 1990, da se ustanovita dve samostojni osnovni šoli. V letu 1991 se je takratna Osnovna šola Postojna zaradi utesnjenosti "nove šole" razdelila na dve samostojni šoli, ki sta zaživel vsaka svoje življenje in si iskali prostor in svoje vrednote v Postojni.

Ena od dveh osnovnih šol je dobila ime po postojnskem okrajnem glavarju iz druge polovice 19. stoletja Antonu Globočniku. Za mnoge je takrat bilo ime tega velikega Slovincu popolna neznanica in na učiteljih in učencih je bilo, da ga približajo občanom in tudi širši skupnosti. Kljub vsemu pa je potrebno še po dvajsetih letih delovanja te šole posameznikom osvetliti veliko in po-

membno pot častnega meščana Postojne in vsakič posebej izpostaviti pomen vsem, ki se želijo z njim seznaniti. V prispevku želim na kratko predstaviti šolo, ki nosi po njem ime.

OŠ Antona Globočnika Postojna je druga največja osnovna šola v občini Postojna in v tem šolskem letu šteje 453 učencev, ki obiskujejo pouk v 26 oddelkih od 1. do 9. razreda na matični šoli v Postojni in treh podružnicah Planina, Bukovje in Studeno. Šola je vključena v številne projekte, ki popestrijo vsakdanji pouk: projekt Varčna šola, Zdrav življenjski slog, Popestrimo šolo, Shema šolskega sadja, Evropska vas in številne druge.

Naši učenci so uspešni na različnih tekmovanjih z družboslovja, naravoslovja in s področja športa in se skupaj z mentorji vključujejo v različne literarne, likovne in druge razpisane natečaje, na katerih so pogosto med najuspešnejšimi.

V šolskem letu 1995/1996 so bili učenci naše šole prvaki osnovnošolske košarkarske lige ŠKL ter se s svojim izjemnim uspehom vpisali v anale

šolske košarkarske lige kot prva osnovna šola, ki je osvojila prvo mesto. Učenci so uspešni tudi v drugih športih, tako so bili v šolskih letih 2002/2003, 2003/2004 in 2004/2005 prvaki osnovnošolske karate lige. Med učenci imamo tudi uspešne nogometaše, lokostrelce, atlete, košarkarje.

Učenci in mentorji se aktivno vključujejo v kulturne dejavnosti na šolski in občinski ravni. S svojimi kulturnimi prireditvami popestrijo šolske prireditve in prireditve, ki jih organizira Javni sklad za ljubiteljsko kulturo, kot je na primer Naša pomlad. V letu 2011 je šola prejela naziv Kulturna šola tudi zaradi številnih kulturnih prireditev in aktivnosti, ki jih prirejamo na šoli in na podružnicah v okviru krajevnih skupnosti ter z njimi popestrimo šolski vsakdanjik.

Šola je v kraju prepoznavna po dobrem sodelovanju in povezovanju z okoljem: kulturne prireditve v KS, kulturno sodelovanje z različnimi organizacijami in društvi v kraju in občini, Unicefom, Karitasom in Rdečim križem. Tradicional-

no dobro poteka sodelovanje z Vrtcem Postojna in obema srednjima šolama v občini.

OŠ Antona Globočnika Postojna že vrsto let posveča veliko pozornosti delu z nadarjenimi učenci, saj je na šoli kar 20 odstotkov učencev odkritih kot nadarjenih. Skupaj z mentorji nadgrajujejo svojo nadarjenost in ustvarjalnost na številnih področjih, kot so likovno, voditeljsko, literarno, kulturno in športno področje. V šolskem letu 2009/2010 smo na naši šoli gostili nadarjene učence postojnskih in pivških osnovnih šol. Delavnice so potekale pod naslovom Eksplozija znanja in ustvarjalnosti.

Šolo, poleg 453 učencev, ki so narodnostno pestro zastopani in multikulturni, oblikuje tudi 72-članski kolektiv, med njimi je kar 59 strokovnih delavcev, ki s svojim učnim in vzgojnim delom spodbujajo učence pri njihovem šolskem delu.

Šola je prepoznavna zaradi svoje narodnostne in kulturne pestrosti na področju humanitarnega delovanja, saj že vrsto let aktivno sodeluje v

številnih humanitarnih akcijah Unicefa, Karitasa in Rdečega križa. Na ta način mentorji spodbujajo učence k prostovoljstvu in sočutju do sočloveka. S temi dejavnostmi skušamo med učenci širiti pomen humanitarnega dela predvsem pri ogroženih in socialno šibkih prebivalcih v domačem okolju in tudi širše. Za svoje prostovoljno delo je šola skupaj z mentorji in učenci prejela zastavo in priznanje Slovenske filantropije – Sadeži družbe.

Osnovna šola Antona Globočnika je skupaj z učenci in zaposlenimi v teh letih šla skozi vse faze sprememb na šolskem polju in iskala najboljše možne rešitve za učence. Tako je bila v šolskem letu 2002/2003 naša šola prva v postojnski občini, ki je pričela z uvajanjem devetletke v prvem razredu, v šolskem letu 2008/2009 pa je pričela z uvajanjem drugega tujega jezika italijanščine v sedmem razredu osnovne šole.

Leta 1998 smo se vključili v projekt Eko šole in skozi različne naloge ozaveščali učence o pomenu čistega okolja in zdravega življenjskega sloga. To nas je prepričalo tudi, da smo se med prvimi šolami v Sloveniji vključili v projekt Zavoda za šport RS Planina Zdrav življenjski slog, ki s svojimi vsebinami omogoča učencem več športne vadbe.

Z učenci skušamo nadaljevati in utrjevati pomen Globočnika pri razvoju turizma v našem kraju tudi tako, da se s turističnim krožkom uspešno

predstavljamo na tekmovanju Turizmu pomaga lastna glava.

Od šolskega leta 2005/2006 smo v projektu Evropska vas, s katerim na zanimive in domiselne načine prikazujemo države Evropske unije in njihove kulturne znamenitosti.

Pri šolskem delu imamo podporo tudi v lokalnem okolju, predvsem pri ustanoviteljici šole, ki nam je v letih našega samostojnega delovanja kot OŠ Antona Globočnika Postojna omogočila boljše prostorske pogoje za naše delo. Tako smo v šolskem letu 2002/2003 pridobili prizidek s tremi učilnicami in kabinetom, v letu 2008 sodobno športno dvorano s šolsko knjižnico. Velik posluš ima Občina Postojna tudi za tri podružnične šole v Bukovju, Studenem in Planini, saj je na vseh treh lokacijah pristopila k urejanju prostorske problematike. V prihodnjem letu se na eni od njih, v Planini, načrtuje popolna adaptacija in širitev, kar nam daje zagotovilo, da ima šolstvo na postojnskem dolgo tradicijo in pomen, ne samo za mestno okolje, temveč tudi za podeželje, kamor nedvomno sodijo naše tri podružnice.

In prav tradicija je tisto, na čemer gradi in stoji naša Globočnikova šola. Kljub svoji mladosti, komaj dobrih dvajset let je od njene ustanovitve, pa vendar je naš osnovni moto pri delu, da se ne pozabi na narodno zavest in pomen slovenstva, ki ga je pomagal postavljati v pomladi narodov tudi Globočnik kot zaveden Slovenec.

Predstavitev dogodkov v Postojni in Železnikih v letu 2012

2. marec 2012, Postojna

Obisk pri županu Postojne g. Jerneju Verbiču in polaganje venca na grob Antona Globočnika.

Obisk pri županu, župan Postojne Jernej Verbič in v. d. župana Železnikov Janez Ferlan.
Foto: Nina Drol

Polaganje venca.
Foto: Nina Drol

Delegacija iz Železnikov pred Postojnsko jamo: Rudi Rejc, Janez Ferlan, Marjeta Demšar, Tone Tavčar in Janez Rihtaršič.
Foto: Nina Drol

2. marec 2012, Postojna

Odrptje filatelistične razstave o Postojnski jami in njeni poštni zgodovini, ki jo je pripravilo Filatelistično in numizmatično društvo Postojnska jama (v ustanavljanju). Razstavo sta pripravila g. Mitja Jančar in g. Igor Blažina. Ob tem so v društvu pripravili priložnostno pisemsko ovojnico in priložnostni poštni žig.

Avtorja razstave
Igor Blažina in
Mitja Jančar.
Foto: Nina Drol

Ovojnica,
dopisnica in žig,
2. marec 2012.
Foto: Igor Blažina

Ob tej priliki je bila izdana tudi osebna poštna znamka.

Postojnčan Pepi Krašna, filatelist in zbiralec razglednic, tudi dolgoletni član filatelistične sekcije Primorskega numizmatičnega društva (PND) iz Ilirske Bistrice, je oblikoval in 2. marca – ob obletnici smrti Antona Globočnika – v samozaložbi izdal dve samolepilni osebni znamki v pokončnem in ležečem formatu ter dva spominska dotiska, ovojnico in dopisnico. Na vseh je odtisnjena Globočnikova podoba, "ležečo" znamko in ovojnico pa dopolnjuje še Globočnikov plemiški grb. Ob upokojitvi leta 1890 je namreč Globočnik na podlagi zvestega in zgledega službovanja dobil celo eno najvišjih možnih priznanj nekdanje monarhije – plemiški stan s predikatom Sorodolski, ki ohranja spomin na njegov rojstni kraj. Globočnik se je vse življenje zavzeto posvečal tudi numizmatiki, o avstro-ogrskem denarju je napisal tudi knjigo. Bil je lastnik vzorno urejene numizmatične zbirke.

Alenka Čuk

Znamka. Foto: Alenka Čuk

29. marec 2012, Železniki

Z radijsko uro, obiskom njegovega groba in razpisom likovnega natečaja Globočnik v Postojnski jami so se moža, po katerem je poimenovana OŠ Antona Globočnika, spomnili tudi njeni učenci in učitelji. 29. marca pa so nadarjeni učenci OŠ Antona Globočnika obiskali Železnike. Sprejeli so jih v OŠ Železniki. Učenci turističnega krožka so jim razkazali stari del Železnikov. Sprehodili so se mimo njegove rojstne hiše do muzeja. Tu so si ogledali muzejske zbirke in plavž.

Rojstna hiša Antona Globočnika v Železnikih.
Foto: Rudi Rejc

Nadarjeni učenci OŠ Antona Globočnika pred muzejem.
Foto: Katja Mohorič Bonča

17. maj 2012, Postojna

V OŠ Antona Globočnika v Postojni so maja pripravili slovesnost, na kateri so odkrili spominski pano, ki bo postavljen na vhodu v šolo. Na slovesnosti so otroci predstavili, kako bi bilo videti delo Antona Globočnika v današnjem času. Na koncu pa so odprli še razstavo likovnih del, ki so prispela na njihov razpis. Sodelovali so tudi učenci naše OŠ in bili tudi nagrajeni. Tjaša Vešligaj, Jaša Bober, Sašo Benedičič in Tim Kankelj so pod mentorstvom učiteljice Polone Kovač pripravili plakat za Postojnsko Jamo.

Odkritje spominskega panoja, na sliki župan Jernej Verbič in ravnateljica Sabina Ileršič Kovšca.
Foto: Rudi Rejc

1. junij 2012, Železniki

V Galeriji Muzeja Železniki je bila otvoritev dveh gostujočih razstav. Razstavo likovnih del učencev smo predstavili iz OŠ Antona Globočnika Postojna, razglednice, dopisnice in žige Filatelistično-numizmatičnega društva Postojnska jama pa iz Jamskega dvorca Postojna.

Prva poslana razglednica iz Postojnske jame, 24. maj 1891. Foto: Igor Blažina

Nagrajena dela učencev. Foto: Aleksander Čufar

30. junij 2012, Železniki

Slavnostna akademija v počastitev praznika Občine Železniki. Iz govora župana g. Antona Luznarja.

Na občinski praznik se spominjamo tudi pomembnejših ljudi iz naših krajev, ki so na političnem, gospodarskem, družbenem in kulturnem področju dali krajem pod Ratitovcem poseben prispevek. Spomnimo se slikarja Ivana Groharja, ki smo mu lani posvetili Groharjevo leto, politika in borca za izboljšanje kmečkenga stanu dr. Janeza Evangelista Kreka, pa akademika Franceta Koblarja, slavista, profesorja in duhovnika Jakoba Šolarja, pisatelja Janka Mlakarja, gospodarstvenika Nika Žumra, pa tudi narodnega buditelja, pravnika, politika, gospodarstvenika in častnega občana Postojne Antona Globočnika.

Prav slednjemu naj namenim nekaj besed. Letos mineva 100 let od smrti Antona Globočnika, ki se je rodil v Železnikih in uspešni fužinarski rodbini Globočnikov. Po študiju na Dunaju je bilo njegovo najbolj plodno in poznano delovanje v Postojni. Tu je začel z intenzivnim urejanjem Postojnske jame in njene okolice – naročil je napeljavo jamske razsvetljave, po jami je speljal jamsko železnico, dal je urediti drevored, spodbujal je jamski turizem. Vedno si je prizadeval tudi za izboljšanje pogojev v šolstvu.

Ko je Globočnik šel v pokoj, mu je cesar v priznanje zvestega in zglednega službovanja podelil plemiški naziv. Po reki Sori, ki teče skozi Globočnikov rojstni kraj, si je izbral ime Sorodolski. Po Antonu Globočniku se imenuje tudi osnovna šola v Postojni.

Kot zaključek praznovanja v Postojni in Železnikih pa smo pripravili predstavitev nove, 9. številke Zbornika za Selško dolino Železne niti.

Zahvala

V imenu Muzejskega društva Železniki se vsem sodelujočim prav lepo zahvaljujem.

Opombe:

- ¹ Igor Blažina, mag., Postojnska jama, d. d., pomočnik glavnega direktorja, Filatelistično numizmatično društvo Postojnska jama (v ustanavljanju).
- ² Srečko Šajn, turistični delavec, ki je vso delovno dobo preživel pri Postojnski jami, predsednik TD Postojna.
- ³ Sabina Ileršič Kovšca, prof. zgod., univ. dipl. bibl., spec.; ravnateljica OŠ Antona Globočnika Postojna.

Janez Prevc

(16. 2. 1899 – 10. 4. 1966)

Irena Prevc Hajdinjak

Tempus fugit ... Kako hitro mineva čas in spomini bledijo!

V tem zapisu bi rada obudila spomin na svojega starega očeta Janeza Prevca, ki je bil pred drugo svetovno vojno, med njo in zlasti po njej eden najpomembnejših gospodarstvenikov in utemeljiteljev lesne industrije Selški dolini.

Janez Prevc v mladih letih.
Foto: arhiv družine Prevc

Rodil se je 16. 12. 1899 posestniku Francu Prevcu in ženi Tereziji, in samo predstavljamo si lahko njuno veselje, ko sta po petih dekletih dočkala tudi sina. V šolo je hodil najprej v Selca, potem pa še v meščansko šolo v Škofjo Loko. V času prve svetovne vojne je bil najprej lovski čuvaj v Hrastniku, pozneje pa je bil mobiliziran v poljsko artilerijo ter je dočakal konec vojne pred Verdunom.

Po vojni se je leta 1922 poročil z Ano Gartner, Novakovo Ančko z Jelovice, in prevzel domače posestvo. Bila sta lep in ljubeč par in v zakonu se jima je rodilo šest otrok: Ivanka (1922–1995), por. Čufar, Minka (1924–), por. Mesec, Katka (1925–2009), por. Benedičič, Janče (1927–), Lojze (1930–1986) in Marjana (1936–), por. Pintar.

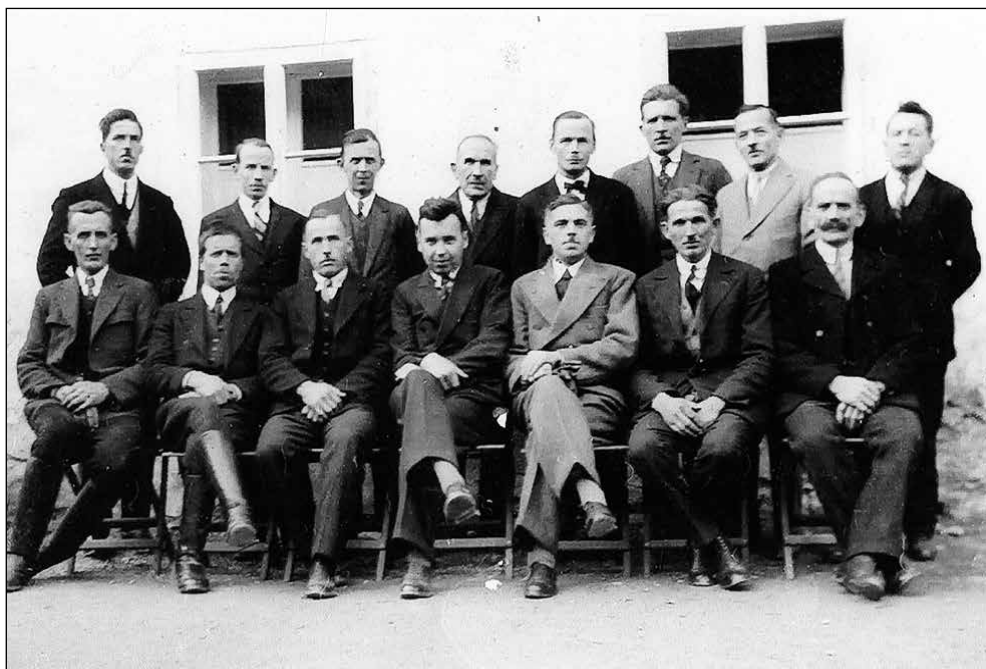
V tem času je bil sodni cenilec pri sodišču v Škofji Loki. V letih od 1933 do 1941 je bil občinski odbornik Slovenske ljudske stranke v Selcih. Leta 1933 je bil izvoljen na krščansko-delavski listi tudi v občini Železniki. Občina je imela tedaj občinski odbor z dvanajstimi člani in upravni odbor s šest člani. Janez Prevc je bil član obeh odborov v mandatih 1933–37 in 1937–41, ko je delovanje odborov prekinila okupacija.

Kot avstro-ogrski vojak na fronti. Foto: arhiv družine Prevc

Družina Janeza in Ane Prevc. Foto: arhiv Marjane Rejc

Občinski moške občine Železniki pred drugo svetovno vojno; tretji z leve v prvi vrsti je Janez Prevc.
Foto: arhiv Petra Polajnarja

Kot lastnik gozda se je vključil v Lesnoproductivno zadrugo za Selško dolino na Češnjici, ki je delovala po načelih pobudnika združništva dr. Janeza Evangelista Kreka. Dr. Krek, po materi Selčan, je imel velik vpliv na mladega Janeza in njegovemu krščanskosocialističnemu nauku je ostal zvest vse življenje. V tem času se je veliko trgovalo z lesom, vendar so se z njim v glavnem okoriščali trgovci z lesom, kmetje pa so bili za les zelo malo plačani. Tako so se leta 1936 na pobudo Jakoba Šolarja, "Markovga gospoda", zbrali nekateri posestniki iz Selške doline, med njimi tudi Janez Prevc, in se dogovorili, da bodo ustanovili zadrugo.

Tako so se 27. 4. 1937 zbrali na ustanovnem občnem zboru, kjer so ustanovili Lesnoproductivno zadrugo na Češnjici in izvolili Nika Žumra za predsednika, načelstvo pa so poleg njega sestavljali Janez Prevc, Filip Gartner, Urh Demšar, Anton Demšar. V zapisniku z dne 21. 8. 1937 je zadruga štela že 51 članov. Članstvo je neprestano naraščalo vse do leta 1946, tudi po zaslugi Janeza Prevca, ki je prepričeval druge gozdne posestnike, naj se včlanijo v zadrugo, ki bo skrbel za vzgojo gozda, posek in spravilo lesa

in predelavo v deske, hkrati pa samostojno, brez posrednikov, trgovala z velikimi lesnimi trgovci. S pomočjo ing. Lojzeta Žumra so uspeli priti na zunanji trg brez posrednikov in doseči mnogo boljšo ceno za les. Sodelovali so z zadrugo Marad in izvažali v Grčijo, Italijo in Nemčijo. Zaradi različnih plačilnih rokov so morali jemati posojila in nekateri člani so jamčili za posojila s svojimi posestvi. V zapisniku z dne 8. 1. 1938 jamčijo za novo posojilo Janez Prevc, Filip Gartner, Urh Demšar in Tone Demšar. Že takrat so razmišljali o nadaljnji obdelavi lesa oziroma o tovarni za zaboje. V zapisniku zadruge, ki ga hrani Arhiv Škofja Loka, je zapisano, da je imela ustanovitev zadruge namen "razmnožiti obdelavo mehkega rezanega lesa in ga usposobiti za oddajo na trgu v izdelkih namesto v polizdelkih". Ta ideja je počakala do konca vojne.

29. 6. 1939 se je število članov povzpelo na 76. Dosegali so 20 din višjo ceno kot drugje, hkrati pa so zaslužili tudi s prevozom lesa z lastno vprežno živino. S poslovanjem so bili naslednji dve leti zelo zadovoljni, vendar so že pred vojno cene lesa padle. Vojna je, razumljivo, upočasnila razvoj, vendar se je

Na Centrali leta 1947. Foto: arhiv Marjane Rejc

tudi med vojno trgovalo z lesom. Lesnoproductivni zadrugi so prevedli ime v nemško različico *Holz produktive Genossenschaft m.b. H.*, prevedli so pravila, Janez Prevc pa je ostal na čelu zadruga kot njen komisar (*Komisarische Verwalther*). Sodelovali so s Kreditanstatt Verein v Kranju, kjer so dobili posojila. Sodelovanje z zadrugo Marad je bilo onemogočeno zaradi italijanske okupacije, so pa navezali stike z Verkaufsgenossenschaft der Sagewerke Kernbaus v Celovcu in z lesnim trgovcem iz Berlina Wilhemom Plessom. Pogoste so bile težave z odpremo. Leta 1944 so v glavnem dobavljali les samo še na drobno mizarjem v Šentvid.

Po osvoboditvi se je začel razcvet delovanja zadruga, ki jo je še naprej vodil Janez Prevc. Povezali so se s Sodarsko zadrugo Češnjica in s Sodarsko zadrugo Železniki ter postavili temelje lesni industriji v naši dolini. S tem pa se je zgodil zgodovinski preobrat – zadruga ni bila več osredotočena na koristi kmetov, ampak delavcev. Tako so ljudje Selške doline dobili možnost zaposlitve z rednim dohodkom, ki jim je omogočal dostojno preživetje. Janez Prevc, ki bi se kot kmet in posestnik lahko mirno preživljal

s kmetovanjem, se je čutil dolžnega, da nadaljuje z delovanjem v zadrugi. Kot kmet in nečlan Komunistične partije je deloval pod budnim očesom le-te, saj je delil pisarno s sekretarko partijske celice, ki je skrbela za interese delavskega razreda.

V njeni evidenci lahko preberemo poročilo, da je bil v letih službovanja v podjetju vesten, marljiv in dosleden pri svojem delu. Imel je dva razreda gimnazije, opravil je več računovodskih tečajev in tečaj za vodilne uslužbenca. Znal je nemško. Aktivno je deloval v raznih strokovnih in poslovnih združenjih in oblastvenih organih. Opravljal je naslednje funkcije: direktor, predsednik in član kmetijske zadruga, upravnik KZ, član okrajne zadruga zveze, član UO banke, okrajni odbornik. Sodeloval je v organih oblasti, v družbenopolitičnih organizacijah, društvih in strokovnih združenjih.

Sodelovanje se je očitno obneslo. Poleg žage so zgradili še zaboarno, mizarso delavnico, sodarno, kotlovnico in sušilnico za les, mehanično delavnico, električno centralo, in prerasli okvire Zadruga. Delovali so na treh lokacijah: na Centrali, na prostoru sedanjega Alplesa, v Podzavrniku in na Kemperlovi žagi.

Zaboarna leta 1957, kjer so dobile delo pridne roke ne le moških, ampak tudi žensk. Ker je manjkalo delovne sile, so po vojni dekleta in žene dobile pozive, naj se zglasijo v tovarni. Foto: arhiv Marjane Rejc

Leta 1948 se je z reorganizacijo združenstva Lesno-predelovalna zadruga razdelila na devet kmetijskih zadrug. Kmetijska zadruga Češnjica je imela tri glavne odseke: kmetijskega, prometno-kreditnega in gozdno-lesnega, ki je zajemal žagarske obrate, sodarske obrate, zabojarstvo, mizarno in gozdno dejavnost. Ko so konec leta delili dobiček, so bili do njega upravičeni samo kmetje. Delavci, združeni v sindikalni organizaciji, so zahtevali izločitev lesno-industrijskega odseka in tako je Kmetijska zadruga Češnjica julija 1954 sprejela sklep, da se ustanovi Lesno industrijsko podjetje LIP Češnjica, ki naj ga vodi tov. Janez Prevc.

Naslednje leto pa so k podjetju pristopile tudi druge kmetijske zadruge iz Selške doline, predvsem zaradi oskrbe obratov s hlodovino in tako se je podjetje preimenovalo v Medzadružno lesno industrijsko podjetje MLIP Češnjica. Za direktorja je bil z odločbo ljudskega odbora Železniki imenovan Janez Prevc. Podjetje je iz obrtniškega načina dela prehajalo na industrijski način proizvodnje in si je z dokaj uspešnim delom ustvarilo določen ugled v domovini in tujini, se lotilo rekonstrukcije in obrati so bili tesno povezani. Ko so leta 1962 na občini Škofja Loka dali pobudo, da bi združili lesno industrijo v

občini, so se v MLIP-u močno uprli. V zapisniku sestanka OO MLIP, 30. 10. 1962, ki se ga je udeležil celo predsednik občine tov. Milan Osovnikar, lahko preberemo:

Moramo vedeti, da je MLIP mnoge kraje elektrificiral, da so bile zgrajene ceste na račun MLIPa. Skratka zavedati se moramo, da je prav MLIP tisti, ki je največ pripomogel k dvigu družbenega standarda v naši dolini. Tovarno smo zgradili zaradi:

- *zaledja, kateremu ne more nihče oporekati,*
- *delovne sile, ki jo je v dolini vsak dan več,*
- *ker smo uvideli, da je treba surovine predelovati.*
- *Bojimo se, da bi nam z združevanjem ostala samo finalna industrija.*

(Mirko Ambrožič)

Delavci in vodstvo so zavrnilo združevanje in ostali na samostojni poti. Od leta 1964 podjetje ni bilo več medzadružno, ker je kot ustanovitelj imenovana Občinska skupščina Škofja Loka, in zato se je ponovno poimenovalo LIP Češnjica.

Kakor je rastle podjetje, tako se je širil tudi proizvodni program. Poleg sodov so proizvajali vse mogoče: od žaganega lesa, polizdelkov, barak za

Direktor Janez Prevc in dipl. ing. Jože Demšar med postankom na poti v tujino. Ker so bili izvozniki, ni bilo težko dobiti vize. Foto: arhiv družine Prevc

porušene Dražgoše, zabojev za pomaranče Jaffa, palčk za zastavice, ki so jih potrebovali ob kronanju britanske kraljice Elizabete II pred 60. leti, polken za izvoz v Ameriko, okvirčkov za blago za trgovine z blagom, okroglih mizic za bare s šestimi stolčki do šiviljskih omaric z roletnim pokrovom ter radijskih in televizijskih omaric. Sodarstvu pa se je tedaj že pričel iztekati čas, ker za sode kot embalažo ni bilo več naročil. Jože Prevc in Jože Blaznik sta celo izumi-

la sestavljivi sod, ki je bil na sejmu v tujini nagrajen, a pri potencialnih kupcih na Jesenicah, v Karlovcu in v Novem Sadu zanj ni bilo več zanimanja.

Dipl. ing. Jože Demšar, ki se je v zgodnjih šestdesetih letih pridružil podjetju kot mlad, izobražen strokovnjak, pravi, da je direktor Janez Prevc uvidel, da je čas sodarstva mimo in da bo treba razvijati in pripraviti nove proizvode, zato je pospešil druge programe in dal poudarek ploskovnemu pohištvu.

Nagrajeni zložljivi sodi, ki se žal niso uveljavili.
Foto: arhiv Marjane Rejc

Bronasto priznanje iz Bruslja 1961 za zložljive sode.
Foto: Aleksander Čufar

Medalja Jugoslovanski oskar za embalažo.
Hrani Muzej Železniki (inv. št. 1420).

Direktor Janez Prevc in ing. Jože Demšar z g. Buschem, predstavnikom podjetja Schaub Lorenz. Foto: arhiv družine Prevc

V Ljubljani je imel Janez Prevc znance še iz bivše Zadržne zveze v povojni Kooperativi, ki so mu pomagali pri sklepanju mednarodnih poslov.

Pomemben posel so sklenili s Tehnunionom v Ljubljani, ki je uvažal radijske sprejemnike. MLIP je zanje izdeloval radijske kasete za izvoz. Sodelovali so s podjetjem Schaub Lorenz. G. Demšar se spominja, da sta z Janezom Prevcem sedela skupaj z dvema predstavnikoma firme, ko so g. Prevc in

Nemca nenadoma vstali in si salutirali. Ugotovili so namreč, da so bili v prvi svetovni vojni skupaj na fronti. Uspešno so se dogovorili za sodelovanje in tako so iz tega nemškega podjetja poslali v MLIP g. Buscha, ki je pomagal pri postavitvi proizvodnje. G. Jože Demšar pravi, da so se od Nemcev naučili natančnosti, odgovornosti in kakovostnega načina dela. Uporabljali so panelke in mizarske plošče, orehov in hrastov furnir pa so uvažali iz Slavonije.

Sejemska stojnica podjetja LIP na enem izmed sejmov. Foto: arhiv Marjane Rejc

Včasih je bilo pogodb in dela dovolj, spet drugič pa so delavcem morali kakšen mesec ali dva (posebej v zimskem času) izplačati 60 ali 80 odstotkov plače, vendar so vedno dobili poračun za nazaj, ko so posli spet stekli. Za uspešnost in prepoznavnost firme, predvsem pa za sklepanje novih poslov, se je bilo treba udeleževati raznih sejmov, npr. Ljubljanskega ter Zagrebskega, domov pa so se pogosto vračali z nagradami. Največjo nagrado je LIP-u Češnjica seveda predstavljal sklenjen posel in zagotovljeno delo za naprej.

G. Marica Lušina, ki je bila Prevčeva tajnica, se spominja Kranjskega sejma. Razstavljali in prodajali so omarice za čevlje. Na sejmu so poslali Luka Demšarja in njo, ker je bila za tiste čase izredno lepo in zelo modno oblečena. Očitno je Janez Prevc dobro

poznal tudi osnove marketinga. Spominja se tudi reklame iz neke revije, v kateri je domačinka pozirala kot manekenka zraven šiviljske omarice.

G. Lušina pravi, da je bil zelo prijazen šef in da je bilo prijetno delati z njim. Bil je popolnoma predan svoji zadrugi in pozneje podjetju. Velikokrat je bil v podjetju od jutra do večera. Bil je vzor in velika avtoriteta svojim sodelavcem, ki jih je zelo cenil. Spodbujal je izobraževanje zaposlenih, ki so večinoma prihajali iz okoliških vasi in imeli nekaj razredov osnovne šole. Sodelavci v pisarni so ga klicali "direktor", ostali delavci pa kar "voča" (oča, oče).

Vedno se je premišljeno in umirjeno odzival na težave in probleme. Anekdota pravi, da je Ciril Debeljak, Bobk iz Selc, rekel: "Če si šef, je pa treba tudi

Reklama za omarico za čevlje LIP. Foto: arhiv Marjane Rejc

Skupinska slika sodelavcev iz pisarne. Stojijo od leve proti desni: Brigita Demšar, Ivanka Čufar, Janez Prevc, Franjo Ceferin, Jože Blaznik, Mirko Ambrožič, Luka Demšar in Lojze Luskovec. Sedijo od leve proti desni: Betka Berce (Penič), Minka Kejžar, Marica Jagodic, Minka (Bogataj) Markelj, Maruša Košmelj, Milka (Polajnar) Šmid, Rezka (Lotrič) Hafner. Foto: arhiv Marjane Pintar

kdaj pa kdaj zavpit!" Luka Demšar, ki je bil direktorjeva desna roka, pa je rekel: "Saj ga poslušamo še takrat, ko je tiho."

Bil je tudi družaben človek, igral je v pihalni godbi in zelo rad je plesal. Ob koncu decembra, ko je imel god, je poslal tajnico na Studeno k Jožetu Mohoriču, Krulcu. Ta je prišel s harmoniko, od doma pa so prinesli sveže bobbe in se za zaključek leta poselesili in zaplesali.

Tone in Klara Mohorič z Rudna sta oba delala v LIP-u, on od leta 1948, ona od 1949. Spominjata se, da so veliko dela pri izgradnji opravili delavci udarniško, brez plačila, vendar z zavestjo, da skupaj gradijo boljše prihodnost zase in za svoje potomce. Kopali so jarke za vodovod, popravili jez, zravnali zemljo, težko delo pa so pogosto spremljale potegavščine.

Janeza Prevca se spominjata kot dobrega in poštenega direktorja. G. Tone pravi: "Bil je prototip direktorja, rojen za direktorja." Ker so ves čas dograjevali

podjetje, je pogosto rekel: "Ko bomo še to naredili, bomo na zeleni veji!"

Spominjam se, da se je težko poslovil od svojega podjetja. Ob upokojitvi leta 1964 je dobil v dar od delavcev LIP-a radijski sprejemnik Triglav z zlato ploščico s posvetilom. Za svoje delo je dobil tudi več nagrad oziroma odlikovanj, najvišje pa je bilo Titovo odlikovanje orden rada sa zlatnim vencem – priznanje za delo z zlatim vencem.

Tudi po upokojitvi je še vedno želel narediti nekaj dobrega za svoj kraj. Vključil se je v gradbeni odbor za razširitev šole v Železnikih. Skupaj z g. Petrom Polajnarjem sta izvajala nabiralno akcijo lesa v vaseh Studeno in Selca, ko je njegovo bogato in plodno življenje na velikonočno dopoldne leta 1966 prekinila smrt. Naslednji direktor je bil že imenovan po partijski liniji. To je bil Janez Šter, ki je s svojo sposobnostjo in angažiranostjo napisal novo poglavje lesarske zgodovine naše doline, in LIP je postal ALPLES.

Janez Prevc, človek, ki je napisal pomembno poglavje v zgodovini Selške doline.
Foto: arhiv družine Prevc

Priznanje človeku, ki je začel svojo poklicno pot z organizirano združeno prodajo hlodov in jo zaključil z industrijsko proizvodnjo lesnih izdelkov. Foto: Aleksander Čufar

Na hrbtni sliki iz družinskega arhiva piše: "Naš ata, direktor LIP-a." Foto: arhiv družine Prevc

Zahvala

Zahvaljujem se vsem, ki so mi pomagali s svojimi spomini obuditi podobo in življenjsko pot svojega starega očeta, predvsem:

- stricu Jančetu Prevcu in teti Marjani Pintar,*
 - dipl. ing. Jožetu Demšarju,*
 - g. Petru Polajnarju,*
 - ge. Klari in g. Tonetu Mohoriču,*
 - ge. Marici Lušina,*
 - g. Lovru Gajgarju.*
-

Viri:

Zapisniki Lesnopredelovalne zadruga (1936–1946), zgodovinski arhiv Škofja Loka.

Jože Blaznik, dipl. ing. Jože Demšar, Jernej Gortnar, Milka Šmid, Anton Tavčar, Niko Žumer,

Lesna industrija Selške doline, Selška dolina (1973).

Aleš Primožič, *Alplesovih petdeset let*, Železne niti 2 (2005).

Janez Šter, *Nastanek in razvoj lesne industrije v Selški dolini (ob 30-letnici LIP Češnjica)*.

Mlinarstvo na porečju Selške Sore

Katja Mohorič Bonča

Mlinarstvo v Selški dolini je tematika, ki je relativno slabo obdelana v literaturi. Nobeden od nekdanj tako številnih mlinov že dolgo ni več dejaven, zato bežen pogled na to tematiko daje slutiti, da gre za precej pozabljeno dejavnost. Vendar je mlinarstvo v spominu ljudi še precej živo, ravno tako pa kot neme priče pomembne dejavnosti ob potokih stojijo razvaline mlinskih obratov ali pa v elektrarne ali vikende predelane mlinske stavbe. Menim, da si mlini zaslužijo nekaj naše pozornosti. Če ne drugje, življenje v njih oživimo vsaj na papirju.

Pri začetnem zanimanju za mlinarsko dejavnost so bili zelo dragoceni pogosto povsem naključni pogovori z domačini, znanci, tudi sorodniki, ki so mi razkrili za začetek tako pomembne podatke o malnih, kakor v lokalnem dialektu imenujejo mline. Pri lociranju potencialnih mlinov so bili sprva koristni tudi zemljevidi, kajti vsaka vrisana osamljena stavba zraven reke ali potoka mi je predstavljala potencialen mlin. Na nekdanj močno razvito mlinarsko dejavnosti kažejo številna domača hišna imena, pri-

imki in ledinska imena, ki jih najdemo v Selški dolini. Tudi nekatere pripovedke z mlinarsko tematiko, ki jih najdemo v knjigi Zlato pod Blegošem Lojzeta Zupanca, dajejo slutiti o razširjeni dejavnosti.

Za pregled mlinarskih obratov, kot je predstavljen v tem besedilu, pa je bilo treba veliko več kot to. Vse ustne vire, ki so bili ob natančnejšem pogledu na to dejavnost dokaj skopi in časovno neopredeljeni, je bilo treba preveriti in dopolniti s poglobljenim terenskim delom in ostalimi arhivskimi, pisnimi, tiskanimi in slikovnimi viri.

Raziskava vključuje mline na območju Selške doline, kar predstavlja geografsko in kulturno zaokroženo ozemlje. Časovno sem se omejila na prvo polovico 20. stoletja. Obravnavano obdobje je zanimivo tudi z vidika spremenjenega življenjskega stila in s tem povezanega propada mlinarske dejavnosti. Obravnavano obdobje torej prikazuje stanje proti koncu mlinarske dejavnosti v Selški dolini, kajti večina mlinov je okoli leta 1960 prenehala z delovanjem. Drugi razlog za tako časovno omejitev pa

je bolj praktične narave. Specifika mlinarstva obravnavanega ozemlja so t. i. kmečki mlini, ki jih uradna statistika pogosto ne zajemajo. Tako je bilo ključnega pomena za raziskavo delo na terenu. Starejši prebivalci doline so mi podali pomembne podatke o kmečkih mlinih, tudi o takih, za katere v arhivu nisem našla podatkov. Spomin, tudi najstarejšim, pa ne seže več v 19. stoletje in tudi zato je bil izbran ta časovni okvir.

Seveda se zavedam, da tema nikakor ni dokončno raziskana, daleč od tega. V obravnavo so zajeti le mlini, ki so zapisani v arhivu in/ali v ljudskem spominu. Zbrani podatki o mlinih v prvi polovici 20. stoletja pa so lahko dobra osnova nadaljevanju raziskovanja te pomembne, zelo zanimive in danes preveč pozabljene dejavnosti.

Predstavitev uporabljenih virov in literature

Arhivski viri

Arhivske podatke sem iskala v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota Škofja Loka¹ (v nadaljevanju ZAL Škofja Loka), ter na terenu. Izkazalo se je, da je domača hišna "dokumentacija" v zvezi z mlinarstvom ali izredno redka ali pa zelo skopa in nepopolna. Osnovne statistične podatke o določenih mlinih hranijo zgodovinski arhivi. V obdobju med vojnami je namreč sresko načelstvo izdajalo dovoljenja za obratovanje vodnih pogonov - vodopravna dovoljenja. Strokovna komisija je po ogledu situacije na terenu napisala zapisnik, ki mu je bila velikokrat priložena še skica vodne naprave ter lokacija. Dovoljenje sreskega načelstva je bilo potrebno tudi pri adaptacijah vodne naprave. Podrobno sem pregledala vodopravne spise Okrajnega glavarstva - sreskega načelstva Škofja Loka 1857-1945, ki jih hrani ZAL Škofja Loka. Ti vodopravni spisi vključujejo vse vodne pogone, poleg mlinov tudi žage, usnjarne in elektrarne ter dela na ali ob strugah potokov in rek. Prva težava pri takem preverjanju in usklajevanju podatkov se pojavi, ko je treba izmed vseh

teh spisov izbrati najprej spise o mlinskih obratih, izkušnje pa so pokazale, da to ni dovolj. Podatke o obstoju mlina sem našla tudi pri spisih o žagarskih obratih, kajti pogosto sta bili mlinarska in žagarska obrt združeni pod eno streho. V enem primeru v Selcih pa je ista vodna struga poganjala mlinarsko in mizarsko dejavnost. Druga težava se je pojavila, ker arhivi hranijo podatke o vodnih pogonih glede na ime in priimek lastnika vodnega pogona, v spominu informatorjev pa so največkrat ostala domača hišna imena. Velikokrat je bilo iz različnih razlogov (sprememba lastništva, spreminjanje priimka s porokami, prenehanje mlinarske dejavnosti zaradi naravnih nesreč ...) težko določiti, na kateri mlin konkretno se podatki iz arhiva nanašajo. In obratno, velikokrat je bilo tudi na terenu evidentirani mlin nemogoče povezati z opisom iz vodne knjige.

Drugi tiskani viri

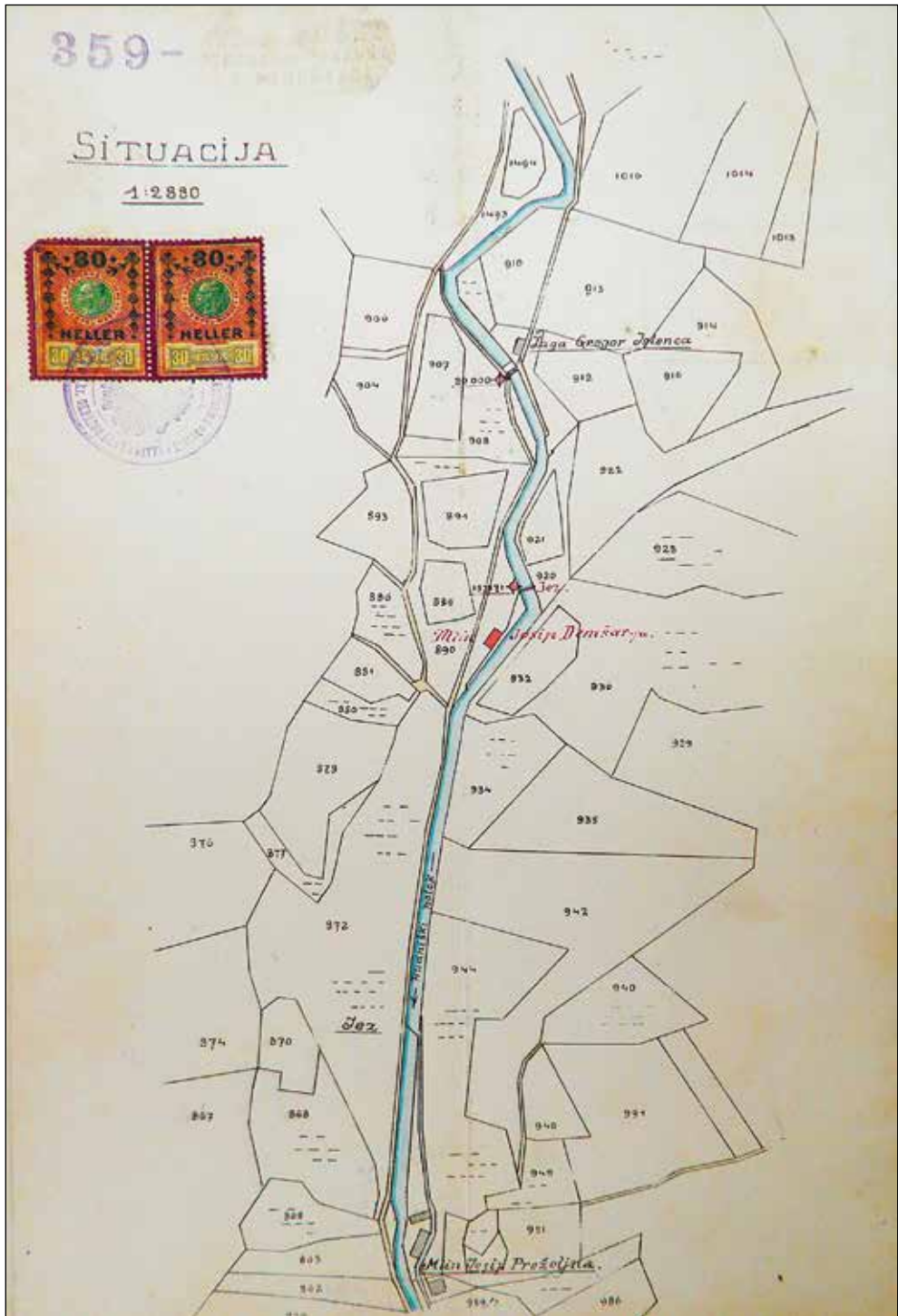
Drugi tiskani viri so bili predvsem časopisni članki. Želela sem najti morebitno ohranjeno propagandno gradivo obrtnih mlinov, statistična poročila mlinarske obrtne panoge, poročila obrtnih inšpektorjev, pa žal ni bilo uspeha. Razlog leži vsaj delno verjetno v tem, da je bilo na tem območju malo obrtnih mlinov in ogromno kmečkih mlinov, katerih narava in namen dela je bistveno drugačna od pridobitne obrtne dejavnosti in za svoje delovanje niso potrebovali oglasnih sporočil.

Slikovno gradivo

Slikovnih virov je relativno malo. Večina teh je ohranjenih v arhivu, predvsem kot situacijski načrti, tlorisi, narisi in prerezi posameznih mlinskih stavb in načrti poteka vodne struge do mlina, ki so jih lastniki vodnega pogona prilagali raznim vlogam. Pred leti je bil natisnjen koledar z mlinskimi stavbami.² Bogato fototeko mlinskih stavb na Gorenjskem hrani Gorenjski muzej Kranj. Zelo malo fotografij mlinov je ohranjenih na terenu, pa še tiste redke ohranjene fotografije so slabše kakovosti. Ko sem ljudi spraševala, ali imajo kakšno fotografijo mlina, so me običajno začudeno pogledali in potem

Situacijski načrt zajezev in vodnih strug na strugi Češnjice.

Vidna sta dva jezova in vodni strugi. ZAL ŠKL 13, t. e. 359.

dejali: "To pa ne!" Zdi se, kot da je bilo mlinarstvo tako vsakdanje in samoumevno, da ljudje sploh niso pomislili, da bi se ob mlinu fotografirali. Drug pogost odgovor pa je bil v smislu: "Kje smo pa imeli takrat fotoaparat!" Skratka, fotografij mlinskih stavb je zelo malo.

Literatura na temo mlinarstva v Sloveniji

Vse te podatke sem dopolnjevala z obstoječo literaturo na to temo. Razen nekaterih pripovedk Lojzeta Zupanca Zlato pod Blegošem, ki se nanašajo na mlinarsko dejavnost v Selški dolini, leposlovnih del na to temo ni. Tudi etnološke literature na temo mlinarstva na Selškem ni. Je pa tematika mlinarstva nekoliko zastopana v strokovnih in poljudnih delih avtorjev, ki se ukvarjajo z ozemljem Selške doline, vendar v teh delih mlinarstvo ne zavzame osrednjega predmeta zanimanja, vedno nastopa v sklopu obravnave širšega področja zanimanja avtorja.

Leta 1867 je Anton Globočnik v nemščini (prevod Jožeta Dolenca leta 1999) objavil kroniko *Železnikov* z naslovom *Železniki: Zgodovinsko-statistični oris v registrih*. Začenja z letom 1348, zadnji opis pa je iz leta 1858, opiše torej obdobje 500 let. Opisal je dogodke, ki so se mu za krajevno zgodovino zdeli zanimivi, in na štirih mestih (prevod Dolenc, 1999, str. 31, 61, 79, 133) omeni tudi mline v Železnikih.

Leta 1955 je izšlo delo Alberta Strune *Vodni pogoni na Slovenskem s podnaslovom Gradivo za zgodovino*. V tem delu je opisana zgodovina vodnih pogonov in tako so v posebnem poglavju opisani tudi vodni mlini. V omenjenem delu gre predvsem za tehnične značilnosti delovanja vodnih pogonov. Delo se osredotoča na Železnike v delu, ki govori o vodnih pogonih v fužinarstvu, ne pa v delu, ki govori o mlinarstvu, vendar je zaradi tehničnih opisov vodnih mlinov delo osnova raziskovanju mlinarske tematike.

Leta 1973 je izšel zbornik *Selška dolina*, ki ga je izdal pododbor *Železniki Muzejskega društva Škofja Loka*. V zborniku se Lojze Žumer v Prispevku h gospodarski zgodovini doline dotakne tematike mlinarstva in poda tabelarni prikaz števila mlinov

po katastrskih občinah.

Leta 1973 izdana monografija Pavleta Blaznika *Škofja Loka in loško gospostvo* prinaša nekoliko več podatkov o zgodovini mlinarstva v loškem gospostvu. Opiše graščinske mline, ki so se nahajali v bližini Škofje Loke, in manjše kmečke ali hišne mline, ki so značilni za podeželje.

Ob 1000. obletnici prihoda freisinških škofov na loško ozemlje je bila izdana tudi publikacija Olge Šmid Selca *nekoč*. V poglavju *razvoj gospodarstva (kmetijstvo, obrt, trgovine in gostilne)* so na kratko opisani trije mlini, ki jih je gnal potok Selnica v Selcih.

Leta 1974 je bila v Mestni galeriji Gorenjskega muzeja v Kranju in v razstavnih prostorih v Domžalah, na Jesenicah, v Kamniku, Radovljici, Škofji Loki in Trzinu na ogled razstava *Mlini na Gorenjskem*. Ob razstavi je izšel tudi katalog *Mlini na Gorenjskem* Majde Žontar in Alberta Strune. Prvi del kataloga *Mlini na Gorenjskem* govori o zgodovini mlinarske dejavnosti, o mlinskem redu, o mlinskih zgradbah, o jezovih, o mlinskem kamnu in stopah. Poseben poudarek je na tabelarnem prikazu gibanja števila mlinov in na prikazu števila kamnov obrtnih mlinov. Dragocen je tudi prikaz razširjenosti mlinov v začetku 20. stoletja po porečjih posameznih rek na Gorenjskem. Katalog k razstavi je bogat tudi s fotografskim gradivom. Drugi del nosi naslov *Mlinarstvo nekoč in danes*. V tem delu Albert Struna podaja predvsem tehnično plat mlinov.

Izdelavo in uporabo mlinskih kamnov iz kremenovega konglomerata v mlinih v Selški dolini in drugod je opisal Anton Ramovš v *Loških razgledih* leta 1979.

Do leta 1982, ko je izšlo delo *Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke* Janeza Bogataja, na Slovenskem ni objavljenih etnoloških raziskav mlinarstva. Omenjeno delo prinaša celovit etnološki pogled na mlinarstvo na zgornjem toku reke Krke. Kljub temu da opisuje mlinarje in mline z Dolenjske, je delo temeljna študija mlinarstva drugod.

Leta 1984 je izšlo delo *Mete Sterle* Občina Škofja Loka, etnološka topografija slovenskega etničnega

ozemlja 20. stoletja. Avtorica je podala primerjalni pogled na mlinarsko obrtno dejavnost takratne občine Škofja Loka po ozemljih: Selška dolina, Poljanska dolina, Sorško polje in Škofja Loka z okolico.

Leta 1989 je izšlo delo Domače obrti na Slovenskem Janeza Bogataja, kjer je v posebnem poglavju predstavljeno tudi mlinarstvo.

France Štukl je pisal o vodnih pogonih na Škofje-loškem v Loških razgledih 39 (1992). Po podatkih, ki so mu bili dostopni v loškem arhivu, na sodišču in na terenu, je opisal mlinske obrate v nekdanji občini Stara Loka.

Leta 2004 je Ivan Kejžar v Loških razgledih objavil prispevek Sorica, njene vode in življenje ob njih. Pri opisih voda v vaseh pod Ratitovcem so omenjeni tudi številni mali kmečki mlini, ki so nekdaj stali ob potokih.

V Etnologu 16/2006 je objavljen prispevek Inje Smerdel z naslovom Kamni, ljudje in voli (?), v katerem je avtorica opisala izdelovanje belih in črnih mlinskih kamnov.

Monografija Vide Košmelj Železniki skozi čas (2007) prinaša spominske opise avtorice na življenje v Železnikih nekoč. V pripovedi o preteklosti se avtorica dotakne tudi mlinov v Železnikih.

Poseben prispevek k ohranjanju kulturne dediščine kmečkih poljskih opravil pa pomeni tudi leta 2002 posnet dokumentarni film Od oranja do kru-

ha Janeza Habjana. V filmu je prikazano tudi mletje v vodnem mlinu. Odlomek mletja in stopanja žit je bil posnet v Fortunovem mlinu v Hotovlji v Poljanski dolini.

Ustni viri in terensko delo

Glede na slabo obdelanost mlinarstva v Selški dolini je bilo terensko delo pri raziskovanju mlinarstva ključnega pomena. Na terenu sem naletela na posebnosti, ki so značilne za male kmečke ali hišne mlina, ki predstavljajo veliko večino med mlini na tem prostoru. Podatki, ki sem jih pridobila od informatorjev, so bili zaradi neraziskanosti tematike mlinarstva izredno dragoceni, vendar so bili zaradi skopega spomina informatorjev, mlinarjev in ljudi, ki so bili priča mlinarski dejavnosti, pogosto potrebni dodatnega preverjanja.

Prvi mlini v Selški dolini – graščinski in podložniški (kmečki in obrtni) mlini

Najstarejšo omembo mlina v loškem gospostvu zasledimo v delu Škofja Loka in loško gospostvo Pavleta Blaznika. Ta vir omenja mlin v zapisku o zgodnjem kolonizacijskem delu freisinških škofov iz okoli leta 1160. Iz tega zapiska več kot za obstoj mli-

Votivna slika Škofje Loke ob požaru leta 1698, detajl, mlin pod šolo. Hrani Loški muzej Škofja Loka.

na ne izvemo. Več pozornosti Blaznik namenja vodnim mlinom, ki so v loškem gospostvu ob Selški Sori nastajali v 13. stoletju. Ti mlini so nastali za potrebe mesta Škofja Loka. Mline, ki so bili v lasti freisinškega gospostva, so škofje dajali v fevd višjim slojem ali pa so jih proti točno določeni višini dajatev v naravi ali denarju oddajali v uživanje posameznikom. Narščanje prebivalstva v loškem gospostvu je narekvalo razmah mlinarstva. Blaznik piše o Krevsovem mlinu vsaj od leta 1291 dalje, mlin pod kamnitim mostom je v virih omenjen leta 1309, en mlin je stal na mestu tovarne klobukov, Blaznik omenja še enega na Studencu pri suškem mostu.³

Na podeželju je bila mlinarska obrt razvita že zelo zgodaj. Mline omenja darilna listina, omenjeni so tudi v urbarjih. Poleg nekaj izrazito obrtnih mlinov je na podeželju zaslediti predvsem manjše mline, ki so mleli le za potrebe domače kmetije ali bližnjih sosedov.⁴ Največ mlinov je stalo ob manj pretočnih vodah (mlini v občasnem obratu), z enim parom mlinskih kamnov, imeli pa so jih gruntarji in kajžarji, med gostači pa samostojnih mlinarjev ni

zaslediti. Ob Selški Sori in njenih večjih pritokih so bili postavljeni večji mlini v stalnem obratu z enim do tremi pari mlinskih kamnov.⁵

Glede na lastnika mlinskega obrata ločimo graščinske in podložniške mline. Graščinski mlini so bili del graščinskih objektov, ki so jih s tlako gradili in vzdrževali podložniki. Postavljeni so bili ob vodi v bližini mest, imeli so več parov mlinskih kamnov. Mleli so za potrebe graščine, vendar v teh mlinih mletje za potrebe meščanov ali vaščanov ni bilo izključeno. Večino vseh mlinov pa so predstavljali mlini podložnikov, pri katerih ločimo obrtne in kmečke (hišne) mline. Obrtni mlini, ki so mleli za potrebe okolice, so bili postavljeni ob večjih in stalnih vodah. Imeli so od tri do osem parov mlinskih kamnov in so obratovali večino leta. V nasprotju s temi je bilo veliko kmečkih ali hišnih mlinov, ki so mleli za lastne potrebe. Po večini so pripadali gruntarjem, imeli pa so jih tudi kajžarji. Postavljeni so bili v hribovitih predelih ob manjših potokih z nestalno vodo. Obratovali so le občasno.⁶ Ta tip mlinov lahko sledimo od srednjega veka do 20. stoletja.

Na freski sv. Nedelje v Crngrobu pri Škofji Loki iz sredine 15. stoletja sta naslikani dve mlinski stavbi, narejeni iz lesenih brun. Na sredini je naslikan mož, ki na muli tovari žito v vodni mlin. Kopijo hrani Loški muzej Škofja Loka.

Mlinarstvo v prvi polovici 20. stoletja

Mlinarstvo je bilo nekdanj v Selški dolini močno razširjeno. O tem pričajo tudi številna domača hišna (pri Mlinarji) in ledinska imena (Mlinše v Smolevi, Mlinarica v Plenšaku). V tem obdobju je v Selški dolini delovalo 7 obrtnih in 83 kmečkih ali hišnih mlinov.

Obrtni mlini

Obrtni mlini v Selški dolini so stali večinoma v neagrarnih naseljih z večjim številom prebivalcev. Obrtne mline najdemo na Zalem Logu (1), v Železnikih (3), v Dolenji vasi (1), v Ševljah (1) in na Praprotnem (1). V primerjavi s številom kmečkih ali hišnih mlinov je bilo obrtnih mlinov v Selški dolini malo, a slednji imajo bolj značilnosti kmečkih kot velikih obrtnih mlinov. Večinoma so imeli le tri pare mlinskih kamnov, kar jih glede na število kamnov uvršča med manjše obrtne mline na Gorenjskem, kajti nekateri obrtni mlini na Gorenjskem so imeli celo osem parov mlinskih kamnov.⁷ Obrtni mlini na Selškem so imeli običajno tudi stope.

Obrtni mlini so stali ob večji in bolj pretočni vodi, trije od sedmih ob Selški Sori,⁸ štirje pa ob večjih pritokih⁹ neposredno ob Selški Sori. Kamni so bili v stalnem obratu in niso bili vezani na mlevsko sezono.

Kmečki ali hišni mlini

V Selški dolini so prevladovali kmečki ali hišni mlini. Najdemo jih na gospodarstvih, kjer je bilo glavnega pomena kmetovanje, mletje za lastne potrebe pa le ena od dejavnosti tega gospodarstva. Glavno opravilo gospodarjev je bilo povezano s kmetovanjem, mletje v lastnem mlinu je predstavljalo le dodatno dejavnost, ki je bila v danih geografskih in komunikacijskih pogojih najbolj učinkovita in ekonomična. O razvejani mlinarski dejavnosti v Davči je informator povedal naslednje: "Raztresenost teh davških kmetij po vseh teh

slemenih je verjetno pogojevala, da so vsak zase na nek način organizirali življenje tako in med tem so tudi mlini teh domačij oziroma teh gospodarstev. Mlin je bil verjetno tudi sestavni subjekt tega zaokroženega posestva. Res je, da je skoraj vsaka kmetija v Davči imela svoj mlin. Vode je sorazmerno veliko v Davči, tako da so koristili vodno energijo Davščice."¹⁰

Kmečki mlini so bili sestavni del hribovitih vaških naselij: Martinj Vrha (5), Davče (36), Potoka (2), Sorice (14), Zabrda (7), Danj (7), Raven (3), Torke (2), Podlonka (1), Rudna (2), Lajš (1), Selc (3).¹¹ Razlog za tako veliko število kmečkih ali hišnih mlinov v Škofjeloškem hribovju leži v tem, da so kmetije zelo oddaljene druga od druge, v preteklosti so bile poti zelo slabe in voziti žito v mlin na dolge razdalje ob dogovorjenem času dan ali dva, kasneje pa opraviti isto pot še enkrat, ko so šli po moko v mlin, je bilo zelo zamudno opravilo. Obstoj kmetije pa je bil močno odvisen od proizvodov lastnega kmetijstva, zato so gospodarstva ob potokih sama postavila svoje mlinske objekte, kjer so mleli le občasno in za lastne potrebe.

Kljub prevladi kmečkih mlinov z enim parom kamnov pa so bili tudi mlini z dvema paroma kamnov. Ti redki kmečki mlini so poleg črnega kamna (za mletje žit za krmo živine) imeli tudi beli kamen za pšenico, ajdo in koruzo. Ker je bilo tovrstnih mlinov manj, so v takem mlinu mleli tudi za potrebe sosedov in bližnje okolice.

Za Selško dolino so značilni primeri kmečkih mlinov, ki so bili skupna last dveh ali več kmetov.¹² Tak primer mlina v solastništvu najdemo v Davči, ko sta mlin z enim parom mlinskih kamnov in dvema stopama uporabljali dve kmetiji, Hrovatova in Bernardova, ter v Zabrdu, kjer so isti mlin uporabljali Jurovcovi in Balantovi. Ker so kmečki mlini obratovali le občasno, je bil tak način lastništva zelo primeren in ekonomičen, slaba stran takega lastništva pa je, da zahteva tudi skupno vzdrževanje, sploh če ga eni solastniki ne uporabljajo več.

Solastniški Hrvatov
in Bernardov mlin
ob Davščici leta 1962.
Hrani fototeka
Gorenjskega muzeja.

Solastniški Hrvatov
in Bernardov mlin ob
Davščici leta 2010.
Foto: Igor
Mohorič Bonča

Jezovi in vodne struge do mlinov

Pri sistemu postavljanja jezov v Selški dolini ni opaznih razlik med obrtnimi in hišnimi mlini. Mlini niso bili postavljeni na bregu glavnega vodnega toka. Da bi lažje nadzorovali in uravnavali količino vode, ki so jo potrebovali za pogon mlevskih naprav, so na glavni strugi postavili zadrževalnik vode – jez. Z ureditvijo jezov in vodne struge so previsoko vodo speljali po naravni strugi, v sušnem obdobju pa so lahko vso vodo usmerili v vodno strugo. Tako so zagotovili enakomeren in dovolj močan vodni tok do mlina.

Jezovi so bili leseni, kasneje betonski. Zelo primeren les za jez je bil bukov les. Na dno struge so položili bukove brune v razmaku 1 metra in v višino 3 do 5 metrov. Bukove brune so zbili s kovanimi žebli. V tako pripravljeno konstrukcijo, kašto, so naložili kamenje in skale, kasneje pa je sama voda pripravljeno jez zapolnila s kamenjem.

Od jezov so speljali poseben mlinski potok, vodno strugo, do mlinskega kolesa in nato spet nazaj v naravno strugo. Albert Struna v tehničnem opisu mlina uporablja poimenovanje dotočno korito, lesene rake, tudi mlinščica,¹³ vendar na področju Selške Sore teh poimenovanj ni zaslediti. Tu se za vodo, ki je iz jezov po lesenem žlebu, betonskem koritu ali

preprosto vkopana v teren pritekla do vodnega kolesa, uporablja izraz vodna struga ali bajer. Na vodni strugi razlikujemo zgodnji dotočni del od jezov do vehe (zapornice) in do mlina in spodnji odtočni del od mlina do struge (ali do naslednjega vodnega pogona). Pred jezov se je voda nabrala, na kolesa pa se je spuščala z vehe. Pred veho so bile postavljene rešetke, da voda na vodno kolo ni zanašala različne šare, ki bi ustavila kolo ali polomila lopate.¹⁴

Majda Žontar v katalogu k razstavi Mlini na Gorenjskem govori o precej dolgih vodnih strugah, ob katerih so postavljali več mlinov, žag, kovačij in drugih vodnih pogonov.¹⁵ V Selški dolini ni bilo enotnega sistema vodnih strug. Večina so bile vodne struge kratke in so usmerjale vodo le k enemu ali kvečjemu k dvema mlinoma. Na Zalem Logu je ista vodna struga dovajala vodo obrtnemu Mlinarjevemu in kmečkemu Strojcevemu mlinu. V ZAL ŠKL najdemo podatek,¹⁶ da je ista vodna struga, speljana iz Sevnice v Selcih, gnala mlinsko kolo (mlin Franceca Ziherla) in mizarsko žago Gašperja Šturma.

Precej daljše vodne struge so imeli mlini v Danjarski in mlini v Zabrški grapi. V Danjarski grapi je na razdalji 500 metrov stalo šest kmečkih mlinov.¹⁷ V Zabrški grapi je drug za drugim stalo šest mlinov, ki jih je poganjala ista vodna struga.¹⁸ Dolgi vodni

Jez na Davščici.
Hrani fototeka
Gorenjskega muzeja.

strugi sta imela tudi obrtni Jelencov mlin ob Bukovščici in obrtni Mlinarjev mlin ob Luši na Praprotnem, vendar je za razliko od zabrških mlinov pri teh dveh vodna struga dovajala vodo le enemu mlinu.

Na strugi Davščice je zaslediti drugačen sistem zajezitev. Na Davščici so bili številni leseni jezovi, ki so dovajali vodo vodnim kolesom, kajti mlini so bili ob strugi postavljeni drug za drugim. Informator o mlinih v Davči je povedal, da je bil po Davščici naslednji sistem zajezitev: "Ko je voda šla čez eno kolo, je bilo že zajetje za naslednji mlin." Tik ob njihovem mlinu je bil jez za naslednji mlin. Razdalja med nekaterimi mlini ob Davščici ni bila daljša od 50 metrov.

Vsak lastnik mlina je vzdrževal tudi svoj jez. "Včasih so bile povodnji, včasih jezovi niso zdržali in so jih mogli takoj obnoviti."¹⁹ Za potrebe gradnje in vzdrževanja jezov za Hrovatov in Bernardov solastniški mlin v Davči je bil v solastništvu tudi del zemlje nad mlinom, kjer so kopali kamenje za jez.²⁰

Vodni tok Davščice so nekdaj urejali številni jezovi za vodne pogone, mlina in žage. Visoki so bili tudi 4 ali 5 metrov. V primeru višjih vodostajev so umirjali vodni tok in možnost poplav je bila manjša. Po Davščici so nekdaj predvsem v jesenskem času, ko

je bil vodostaj zaradi deževja visok, plavili les. Z dnjič so les plavili leta 1960, z izgradnjo ceste skozi Davčo istega leta pa plavljenje ni bilo več potrebno. Zaradi gradnje ceste so podrli številne jezove na strugi in večina mlinov v Davči je takrat prenehala obratovati.

Vir: <http://www.geopedia.si/>.

V Ševljah je ob Bukovščici deloval Jelencov obrtni mlin, ki je imel zajetje približno 400 metrov višje, vodna struga pa je bila čez travnik speljana do mlina. Fotografija je bila posneta okoli leta 1960. Foto: arhiv Franca Bernika

Vodna kolesa

V obrtnih in kmečkih mlinih v Selški dolini srečamo vodna kolesa na zgornjo in vodna kolesa na spodnjo vodo. Kolesa na zgornjo vodo, t. i. kolesa na korce, so bila večjega premera (2 metra) in počasnih obratov. Voda je bila iz vodne struge po lesenem žlebu speljana nad vodno kolo. Zadnji del lesenega žlebu, imenovan skočnik, je bil premičen in se je odmaknil, če so želeli speljati vodo mimo kolesa. Kolesa na lopate so za pogon uporabljala spodnjo vodo, ki je pritekla pod kolo. Ta kolesa so imela manjši premer kot kolesa na korce. Mlini s takim dotokom vode so stali ob večjih vodah, kjer je bil pretok vode večji in konstantnejši.

Čeprav so obrtni mlini stali ob bolj pretočnih in stalnih vodah, pa so kljub temu za pogon mlinskih kamnov tako kot kmečki mlini večinoma uporabljali nadvodna vodna kolesa na korce. V uporabi, vendar v precej manjšem številu, so bila tudi vodna kolesa na lopate.

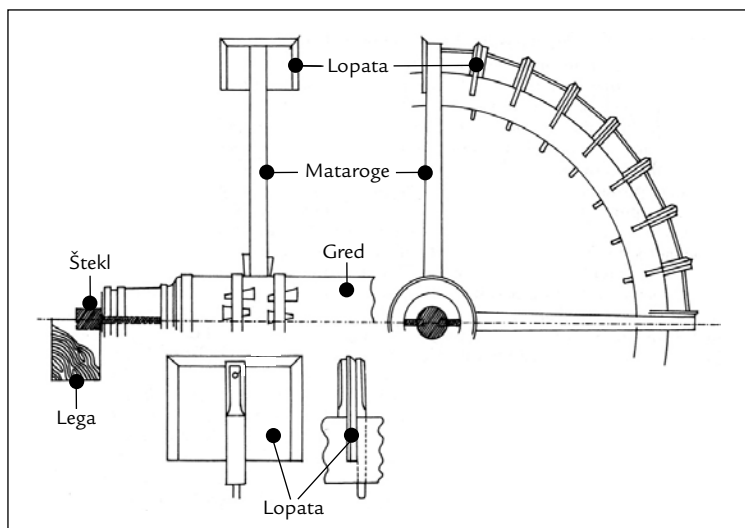
Vodna kolesa so bila v celoti lesena. Najprimernejši les za izdelavo vodnih koles je bil macesen. Izdelovalci vodnih koles so iskali macesne z naravnimi krivinami, kar jim je zelo olajšalo izdelavo kolesa. Kolesa so bila sestavljena iz dveh ali treh križno vezanih nosilnih drogov (matarog) in štirih ali šestih krivin, na katerih so bile pritrjene lesene lopate ali korci.²¹

Ostanki mlinске naprave Jureževega mлина v Davči. Lepo se vidi, kako je bil štekl nasajen v gred. Foto: Katja Mohorič Bonča

Kovinski del pri vodoravni gredi, štekl, iz Jelencovega mлина v Ševljah. Foto: Katja Mohorič Bonča

Vodno kolo z lopatami in narečni izrazi za dele vodnega kolesa, kot so se uporabljali v Selški dolini. Risba: Janez Bogataj²⁴

Vodno kolo je bilo nasajeno na vodoravno gred iz macesnovega lesa. Na obeh koncih vodoravne gre-di je bil nasajen kovinski del, štekl, ki se je vrтел v hrastovi legi v mlinski stavbi in zunaj nje. Hrastova lega v mlinu je imela na mestu, kjer je bil utor za štekl, vložek iz lesa jablane. Ta del so mazali s svinjsko mastjo, zaradi vrtenja vodoravne gre-di pa se je obrabil in ga je bilo treba pogosto menjavati. Lega z utorom za štekl zunaj mlinske stavbe pri vodnem kolesu je imela vodno hlajenje, kajti nad štekl je bil iz lesenega žlebu speljan manjši žlebič.

Zasledila sem le eno vodno kolo, ki ni bilo v celoti leseno. V ZAL ŠKL najdemo osamljen podatek, da je mlin v Podlonku imel leseno vodno kolo z železnimi lopatami.²² Mnoga kolesa so bila domače izdelave, izdelovali pa so jih tudi specializirani obrtniki.²³

Vodna kolesa so bila močno izpostavljena vremenskim vplivom (soncu ali zmrzali), zato so morala biti skrbno izdelana. Pogosto so jih pred temi vremenskimi vplivi zavarovali s streho ali posebno leseno kamro.²⁵ Koliko kmečkih mlinov je res ime-lo kolesa zavarovana na ta način, je bilo na terenu

Mlinarjev obrtni mlin na Praprotnem, kjer je vidna lesena kamra nad vodnimi kolesi. Foto: arhiv Bojana Dolenca

glede na stanje mlinskih stavb težko preveriti. Edini mlin, pri katerem se iz fotografije da potrditi, da je imel leseno kamro, ki je varovala vodna kolesa pred vremenskimi vplivi, je obrtni Mlinarjev mlin na Praprotnem.

Glede vodnih pogonov za mline velja omeniti eno posebnost. V Davči je do leta 1966 deloval Pstinarjev mlin z dvema kamnoma, belim in črnim. Mlin ne bi bil nič nenavadnega, če ne bi sama mlinska naprava stala v hlevu 30 metrov nad potokom, vodno kolo pa je bilo na strugi potoka Davščice. Vrtenje se je s pomočjo žične vrvi prenašalo na hlev, kjer sta bila mlinska kamna. Na podoben pogon so v Davči, v Martinj Vrhu in v Ševljah po-

ganjali mlatilnice, slamoreznice in celo napravo za cepljenje drv.

Mlinske stavbe

Zaradi različnih potreb mlevcev so se tudi stavbe obrtnih in kmečkih mlinov nekoliko razlikovale. Bistvena razlika je bila velikost mlinske stavbe. Stavbe obrtnih mlinov so bile zaradi večjega števila mlinskih kamnov precej večje od kmečkih, ki so večinoma vsebovale le en mlinski kamen. Tlorisi obrtnih mlinov, ki so imeli v povprečju tri mlinske kamne in stope, so merili okoli 150 m², tlorisi kmečkih mlinov z enim kamnom so bili večinoma kvadratni in so merili okoli 30 m².

Mlinar Matevž Tavčar (tretji z leve) s sinovi pred Egrovim mlinom v Železnikih. V ozadju na desni je voziček za transport žita.
Foto: arhiv Florijana Tavčarja

Zidana stavba obrtnega Mlinarjevega mlina in žage na vodni pogon na Praprotnem leta 2008.
Foto: Igor Mohorič Bonča

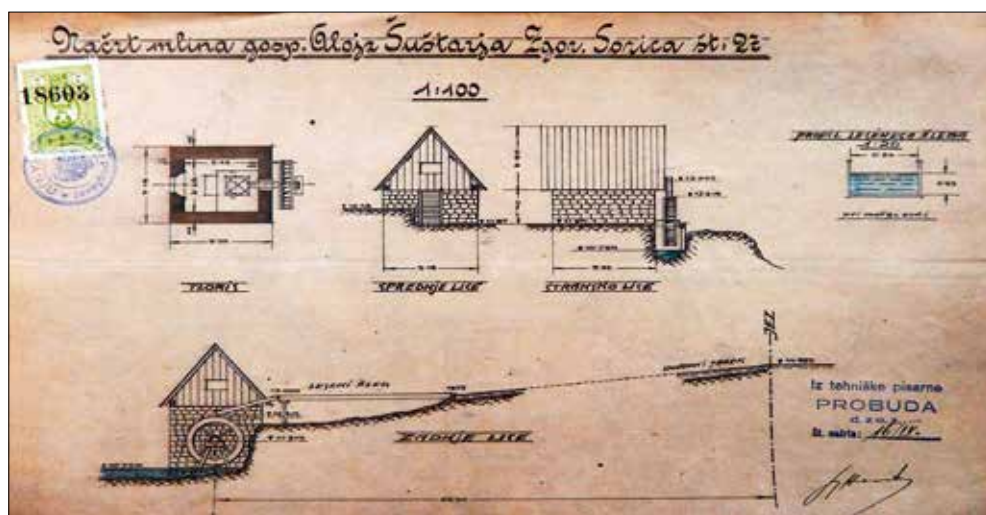
Družina Bernik iz Ševelj, Jelencovi, okoli leta 1962 pri opravi na polju. V ozadju ob domačiji Jelencov obrtni mlin. Foto: arhiv Franca Bernika

S tem je povezana še ena razlika med mliniskima stavbama: lokacija ali dostopnost mlina. Zaradi obrtne usmerjenosti so bili obrtni mlini postavljeni v večjih naseljih v dolini in na lahko dostopnih krajih (ob križiščih cest, v naseljih z večjim številom prebivalcev in kjer je bila koncentracija ljudi velika). Le k enemu od sedmih obrtnih mlinov, k Egrovemu mlinu v Železnikih, je vodila le ozka peš pot, gasa. Stranke tega mlina so žito pripeljale do lipe na Racovniku v bližini mlina, tam preložile žito na voziček in ga po gasi pripeljale do mlina.

Kmečki mlini so bili postavljeni na težje dostopnih terenih "v grapi" nad ali pod kmetijo, kjer so

imeli do mlina precej strmo in naporno pot. V Davči zasledimo take dolge razdalje od domačije do mlina. Informator iz Davče²⁶ je razmišljal o prenehanju delovanja sosednjega mlina in povedal, da je bil gospodar "precej starejši in ni več hodil dol (k mlinu; op. avtorice), blo je pa to deleč in nobeden se ni več ukvarjal s tem".

Obrtni mlini so bile zidane kamnite stavbe, pokrite s skrilom ali s strešniki domače izdelave (betonskimi - cementnimi špičaki). Trije obrtni mlini so bili del stanovanjskega poslopja mlinarja, štirje pa so stali v neposredni bližini mlinarjevega doma. Mlinarjev mlin na Zalem Logu se je nahajal v pri-

Slika vodne naprave Alojzija Šuštarja. Na tlorisu vodnega mlina je vidna razporeditev naprav v kmečkem mlinu. ZAL ŠKL 13, t. e. 2, spis 64/244.

Mlinarjeva hiša na Zalem Logu leta 2010. V pritličnih prostorih so bile mlinske naprave. Foto: Katja Mohorič Bonča

Kmečki mlin v Davči, 1972. Hrani fototeka Gorenjskega muzeja.

Fotografija notranjosti makete Mlinarjevega mlina na Češnjici, inv. št. 676. Maketo hrani Muzej Železniki. Foto: Katja Mohorič Bonča

tličnih prostorih stanovanjske hiše. Mlinskim napravam ter stopam je bilo namenjeno pritličje. Vhod v stanovanjski del je bil z druge strani višje v prvo nadstropje stanovanjskega objekta.

V Egrovem mlinu v Železnikih je bil osrednji prostor namenjen mlinskim napravam. Ta del je bil nekoliko nižji kot pritlični stanovanjski del. V stanovanjskem delu so bile veža, 'hiša', črna kuhinja in kamra, na podstrešju pa so imeli sobo mlinarjevi sinovi. Tudi Pavletov mlin v Železnikih je bil v pritličju stanovanjskega poslopja mlinarja. Ker je voda tekla skozi mlin, so vodo za pranje in pomivanje zajemali kar v mlinu. Obrtna mlina na Praprotnem in v Ševljah pa sta bila samostojni zidani stavbi tik ob gospodarskem poslopju. Na Praprotnem sta bila pod isto streho mlin in žaga.

Kmečki mlini so bili samostojne stavbe. Bili so pretežno zidani, le podstrešni del mlina je bil lesen. Ti mlini so bili pokriti s škodli (šinklni), s slamo ali s kritino domače izdelave (špičaki).

Notranja razporeditev mlevskih naprav se je v obrtnih mlinih razlikovala od razporeditve naprav v kmečkih mlinih. Obrtni mlini so imeli več mlinskih kamnov in stope. V teh mlinih so bila drugo za dru-

gim postavljena vodna kolesa, ki so gnala mlinske kamne in stope, nameščene v osrednjem večjem delu mlina. Do grada (grot, vsipalnika), kamor je mlinar vsul žito, so vodile na podest lesene stopnice.

Večina kmečkih mlinov je imela en mlinski kamen, nekateri kmečki mlini pa poleg kamna tudi stope. Razporeditev naprav v kmečkem mlinu je bila večinoma enaka. V enem osrednjem prostoru je bil na sredini postavljen en mlinski kamen s skrinjo (trugo). Do grada (grot, lijaka, nasipavnika), kamor je mlinar vsul žito, je vodila pot po lesenih stopnicah na lesen podest. Če je imel mlin tudi stope, so bile postavljene levo ali desno od mlinskih kamnov, prehod do njih pa je bil zelo ozek in zaradi majhnosti prostora otežen.

Mlinski kamni

Mlinarji delijo mlinske kamne na bele in črne, uporabljali so jih za mletje različnih žit. V grobem velja, da so z belimi kamni mleli pšenico, ajdo, koruzo, rž, soržico (mešanica pšenice in rži), s črnimi pa oves in koruzo (predvsem za krmo živine). V nadaljevanju bomo videli, da je taka povezava kamnov in žit, ki so jih mleli na tem kamnu, značilna le za

Kmečki Jurežev mlin v Davči okoli leta 1975, kjer je viden črni mlinski kamen iz Bernikove delavnice. Foto: arhiv Franca Peternelja

obrtne mline in nekatere večje kmečke mline, v malih kmečkih mlinih pa so na enem (črnem) kamnu mleli vse vrste žit. Med starejšimi prebivalci hribovitih vasi Selške doline sta bolj kot izraza beli in črni kamen v uporabi izraza boljš in slabš kamen.²⁷

Beli mlinski kamni so bili izdelani iz mehkejšega belkasto-sivkastega apnenčevega konglomerata, črni kamni pa iz tršega in temnejšega kremenovega konglomerata. Bele mlinske kamne so mlinski kamnoseki izdelovali v kraju Struževo pri Kranju, na Polici pri Naklem in v kraju Jama pri Mavčičah, črne pa v vasi Podgrad pri Ljubljani in v naselju Ortnek pri Ribnici.²⁸ Črne kamne so v Selški dolini na Bukovici izdelovali v delavnici Bernikovih.²⁹ Izvora mlinskih kamnov, ki so mleli v mlinih v Selški dolini, se informatorji niso spominjali,³⁰ izhajajoč iz literature pa sklepam, da so s črnimi mlinskimi kamni mline, tako obrtne kot kmečke, oskrbovali prav Bernikovi izdelovalci z Bukovice, beli mlinski kamni pa so v mline v Selško dolino prihajali s Police in iz Jame.³¹

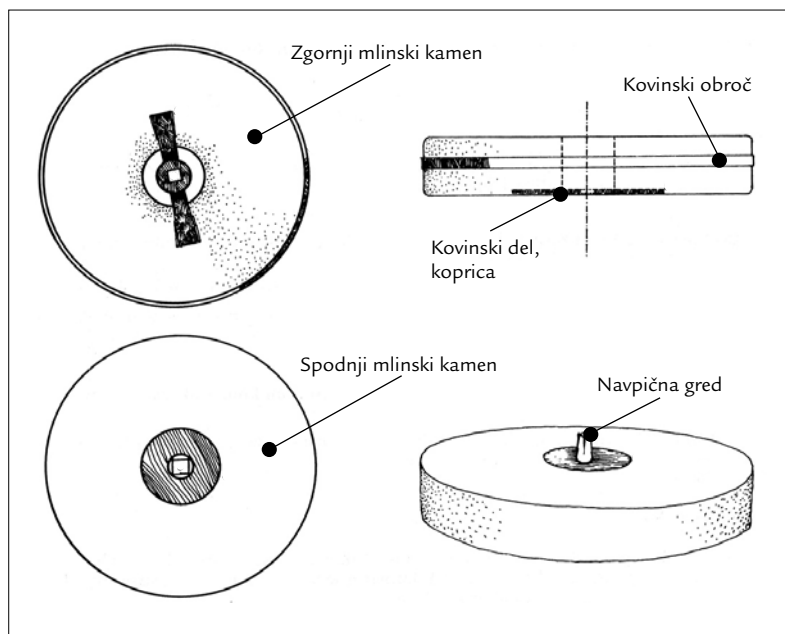
Mlinska kamna vedno nastopata v paru. Poznamo zgornji kamen, ki se vrtil, in spodnjega, ki je pritrjen v ogrodju. V zgornjem kamnu je odprtina, skozi katero gre zrnje med oba kamna. Sestavni del

zgornjega kamna je kovinski del, imenovan koprica, ki je pritrjen čez odprtino in kamor sega vertikalna gred skozi spodnji kamen in povzroča vrtenje zgornjega kamna. Spodnji kamen ima enako odprtino kot zgornji, le da je odprtina v spodnjem kamnu izdelana z brezovim lesom, ki ima na sredini luknjo za vertikalno gred.³²

Večina obrtnih mlinov v Selški dolini je imela po tri pare mlinskih kamnov, od katerih sta bila dva bela in en črni: v Železnikih Egrov mlin, Pavelčkov mlin, Mlinarjev mlin³⁴ in na Praprotnem Mlinarjev mlin. Dva mlinska kamna (belega in črnega) sta imela Mlinarjev mlin na Zalem Logu in Jelencov mlin v Ševljah.³⁵

V obrtnem Egrovem mlinu v Železnikih mlinskih kamnov niso posebej imenovali, vendar je bilo točno določeno, da je "en kamen za črno moko in ajdo, drugi kamen je bil za belo moko, tretji pa je bil šrotar, kjer so mleli koruzo in šrot za konjsko krmo".³⁶ V obrtnem mlinu na Praprotnem so imeli "en ta bel kamen, en ta črn in en kamen za ajdo".³⁷

Kmečki mlini so imeli večinoma en par mlinskih kamnov – črni mlinski kamen iz kremenovega konglomerata. Na tem kamnu so mleli žito za

Skica: Par mlinskih kamnov in imena sestavnih delov, kot so se uporabljala v mlinih v Selški dolini. Skica: Janez Bogataj.³³

prehrano ljudi in živali: pšenico, rž, soržico, ajdo, koruzo, ječmen, oves. Redki kmečki mlini so premogli poleg črnega tudi beli mlinski kamen. V praksi so ljudje, če je bila le izbira, žita za krušno moko, žgance in štruklje nosili mlet v mlin, ki je imel beli kamen. V Davči je bilo od številnih mlinov le nekaj takih, ki so premogli tudi beli mlinski kamen. Ti so mleli tudi za potrebe bližnje okolice. "In recimo za kruh ali žgance nismo nikoli mleli na svojem mlinu, dokler je un laufov. Zmerezj na Čemažarjovmu malnu, ker je bila tista moka mnogo boljša. Ker je bil bolj kvaliteten kamen." Nadalje je zgovorna izjava istega informatorja iz Davče, ki je na vprašanje, ali so tudi koruzo mleli na belem kamnu, odgovoril: "Tudi, če si hotel, da so bili dobri žganci. Dokler je bil Čemažarjov mlin, so bili dobri, poj so bili pa slabši."³⁸ Ko je sosednji mlin, Čemažarjov, prenehal mleti, so vse žito, tudi za žgance in kruh, mleli v lastnem mlinu, ki je imel le črni kamen.

Kmečki mlini s črnim kamnom so imeli mlinsko napravo v primerjavi z obrtno poenostavljeno. V članku Ročni mlin za fino moko, objavljenem v Kmetijskih in rokodelskih novicah 28. 11. 1890, avtor posredno opiše tudi (koruzno) moko, "karkršno izdelujejo naši navadni mlini brez sit". Več o značilnostih mletja v kmečkih mlinih, v omenjenih "navadnih mlinih brez sit", je zajeto v poglavju Mletje v kmečkem mlinu.

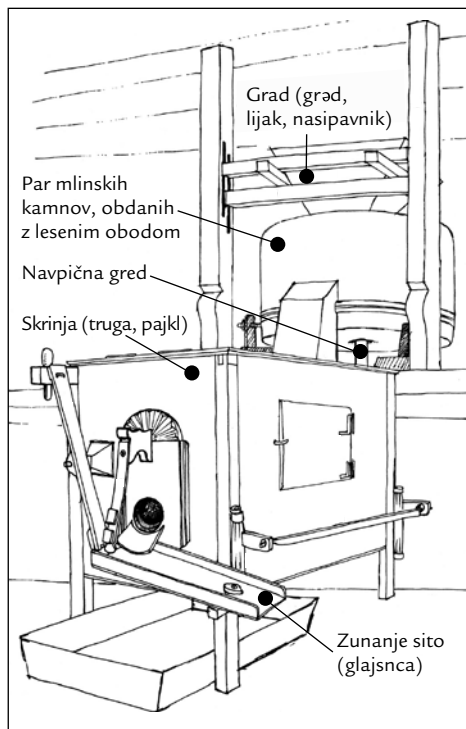
Delo v mlinu: mletje in stopanje

Na podlagi pripovedi informatorjev, mlinarjev in mlinarice, večinoma pa mlinarjevih sinov, o delovanju mlina in delu v mlinu sem izluščila posebnosti in lokalno terminologijo, kot se je oblikovala v mlinih v hribovitih predelih Selške doline. Ker v Selški dolini ni več delujoče vodne mlinske naprave, sem dodatne podatke o delih mlina, terminologiji in delovanju vodnega mlina dobila v Poljanski dolini v Fortunovem mlinu v Hotovlji pri mlinarju Slavku Demšarju.

O mlevski napravi

Beli kamni v širšem pomenu besede ne pomenijo zgolj para mlinskih kamnov iz apnenčevega konglomerata, marveč pomenijo celotno napravo za mletje, kot je prikazano na spodnji risbi. Tudi črni kamen je več kot le par mlinskih kamnov iz kremenovega konglomerata, predstavlja celotno mlevsko napravo za mletje žit, predvsem žit za krmo živali. Sama mlevska naprava s črnim kamnom v obrtnih mlinih se ni bistveno razlikovala od belega kamna. Imela je enake sestavne dele kot naprava z belim kamnom.

Ob risbi so napisani narečni izrazi za dele mlina, ki so se uporabljali v mlinih v Selški dolini. Sestavni deli belega mlinskega kamna so: grad (gräd, lijak, nasipavnik), par mlinskih kamnov, obdanih z lesenim obodom, navpična gred, skrinja (truga, pajkl) in zunanje sito (glajsna).

Delo mlinske naprave z belim kamnom. Risba: Janez Bogataj.³⁹

vodoravne gredi preko prenosnega kolesa in preslice prenaša na vrtenje navpične gredi, ki povzroča vrtenje zgornjega kamna. Predvsem pavci na prenosnem kolesu so bili zelo ranljivi in so zahtevali pogosta vzdrževalna dela.

Mletje v obrtnem mlinu

Prvo fazo mletja predstavlja prevzem zrnja in tehtanje ter zapis teh podatkov v posebno knjigo, ki so jo vodili mlinarji. Informator iz Ševelj se spominja običajnega pogovora, ko je prinesel v mlin na Praprotnem. »"Martin, u maln sem prnesu!" Mlinar pa je odgovoril: "Kar tele dej." In sem žito postavil na vago, mlinar je povedal, kdaj naj pridem po moko, potem pa sem lahko šel. Zelo pogosto je rekel, naj pridem po moko "jutr večar".«

Druga faza je čiščenje in vlaženje pšenice. Pšenice so čistili, da med mletjem ni bilo dima in prahu, ki bi škodoval mlinarjevim dihalom, obenem pa so zagotovili primerno vlažnost, ki je potrebna za ka-

kovostno mletje pšenice, kajti primerno navlaženo zrnje se je med kamnoma lepše in boljše mlelo.⁴⁰ V Egrovem obrtnem mlinu v Železnikih so pšenico oprali v velikih škafih in jo posušili na deri, lesenem zaboju z nizkim robom,⁴¹ šele nato so jo zmleli. Druga žita niso prali. Kako je bilo v drugih obrtnih mlinih v Selški dolini, nisem izvedela, je pa fazo vlaženja pšenice natančneje razložil mlinar iz Fortunovega mlina v Hotovlji v Poljanski dolini. Pred mletjem so vložili edino pšenico. 50 kilogramov pšenice so stresli v lesen zaboj, trugo. Nato so jo približno 20 kilogramov zajeli v posodo z mrežo na dnu (odcejalnik) in pustili 25 minut, da se je voda odtekla. Navlažila se je samo luščina, zrnje ne. To pšenico so nato stresli k ostali pšenici v trugi in premešali, da se je navlažila vsa pšenica v trugi.

Naslednja faza je predpriprava mletja. Mlinar je zrnje odnesel po stopnicah na podest, kjer so bili grad (grəd, lijak, nasipavnik) in mlinška kamna. V predpripravo mletja sodi nastavitev vijaka, ki je re-

Tehtnica iz obrtnega Egrovega mlina v Železnikih, inv. št. 1429, in svinjski meh, inv. št. 1131. Tehtnico in meh hrani Muzej Železniki. Foto: Katja Mohorič Bonča

guliral razdaljo med spodnjim in zgornjim kamnom. Mlinar je ta vijak obrnil v smeri urinega kazalca, da se je razmak med kamnoma povečal in da se je nekaj zrnja takoj vsulo med kamna. To je bilo nujno potrebno, kajti le tako se kamna nista zavrtela v prazno in obrabljala. Preden je mlinar žito vsul v grad, je v gradu nastavil tudi dilco, ki se je, ko je bil grad skoraj prazen, dvignila in preko vrvi sprožila ročico, ta pa kavelj, ki je ustavil dotok vode na vodno kolo. Tudi ta vzvod je bil bistvenega pomena, kajti le tako so dosegli, da se mlinska kamna ob koncu mletja ne bi vrtela v prazno.

Mlinar je žito iz meha stresel v grad (grəd, lijak, nasipavnik). Na grad je bila z vrstico pritrjena regulacija za lijak, vevnica, ki je dovajala zrnje med kamna. S spuščanjem ali zategovanjem ročice na regulaciji je mlinar spreminjal naklon lijaka (vevnice) glede na to, koliko zrnja naj se vsipa med kamnoma. Prav tako je bila na lijak pritrjena kratka lesena palica ali ragla, ki se je drgnila po vrtečem se zgornjem kamnu in je z enakomernimi treslaji povzročala, da se je iz grada po lijaku (vevnici) žito enakomerno vsipalo med kamna. Zaradi posebnega zvoka, ki

se je oblikoval pri tem vrtenju, so temu lesenemu delčku rekli ragla. Ko je bilo žito med kamnoma, je mlinar odšel iz mlina, odprl zapornice (zatvornice) in spustil vodo h kolesom.

Vodno kolo se je zavrtelo in povzročilo vrtenje vodoravne gredi (vretena), na kateri je bilo prenosno (notranje, pavčno) kolo z zobniki, imenovanimi pavci. Prenosno kolo je vrtenje preko preslice preneslo na navpično gred, ki je vrtela zgornji kamen.

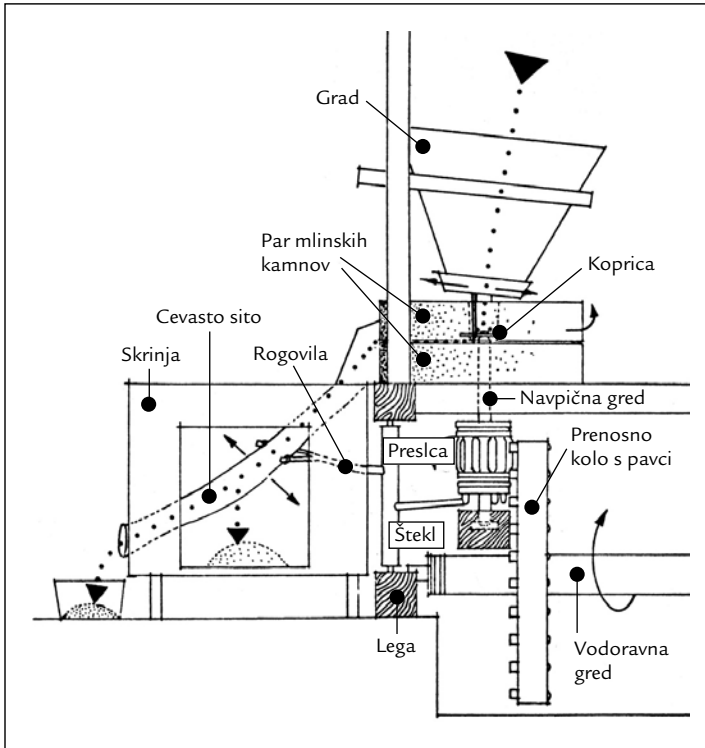
Po prihodu nazaj v mlin je mlinar naravnal grad (grəd, nasipalnik, lijak), da se je žito vsipalo skozi luknjo v zgornjem kamnu točno v sredino. Okrog mlinskega kamna je bil lesen obod, lesena je bila tudi povezava med kamni in skrinjo (trugo, pajklom). V skrinji belega kamna je bilo na rogovili, napravi za tresenje sita, ki je bila povezana z vertikalno gredjo, napeto cevasto sito, ki je sejalo zmleto moko. Mlinar je naravnal notranje sito v skrinji in zunanje sito (glajnsco), ki se je nahajalo izven skrinje. Postopek sejanja moke v skrinji se imenuje tudi pajklanje. Notranje cevasto sito je sejalo fino moko, zunanje sito (glajnsca) pa je ločilo zdrob od otrobov. Pri mletju pšenice so dobili moko (sejala se je v skri-

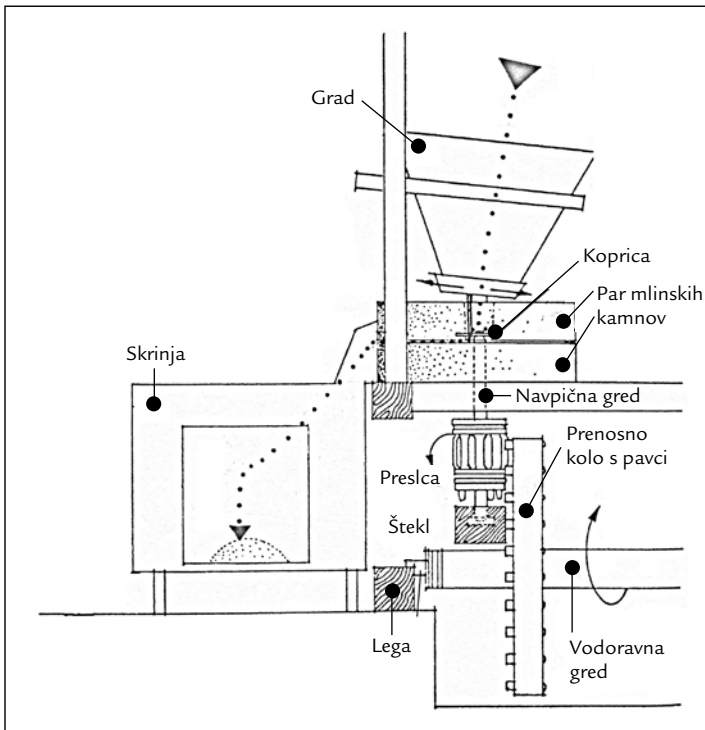
Grad, kamor je mlinar vsul zrnje. Fortunov mlin v Hotovlji. Foto: Katja Mohorič Bonča

Vijak, s katerim je mlinar reguliral razdajo med mlinskima kamnoma. Fortunov mlin v Hotovlji. Foto: Katja Mohorič Bonča

Mlin v prerezu, način delovanja in narečni izrazi za dele mlina. Risba: Janez Bogataj.⁴²

Sestavni deli mlina s črnimi kamnom. Risba: Janez Bogataj, predelava risbe: Igor Mohorič Bonča.

Črni kamen v Cencovem mlinu v Sorici. Hrani fototeka Gorenjskega muzeja.

njo) in pšenični zdrob, ki se je sejal skozi zunanje sito (glajsnco) in se nabiral v lesen zaboj. Otrobi so po glajsnici potovali do lesenega škafa na tleh. Če so želeli bolj fino moko, so ta zdrob dali še enkrat med kamna, ki so ju za ta namen še bolj približali.

Mletje na črnem kamnu v obrtnem mlinu je bilo dokaj podobno mletju na belem kamnu. Na črnem kamnu so mleli ječmen in koruzo. Če so želeli zmleti ječmen za močnik, so v nekaterih mlinih ječmen vlažili in stopali, preden so ga dali med kamne.⁴³ Koruza, zmleta na črnem kamnu, se je uporabljala predvsem za krmo živine.⁴⁴

Po končanem mletju je mlinar moko naložil v ovčje, kozje ali svinjske mehove ali v platnene žaklje. V obrtnih mlinih so imeli posebno polico, kjer so mehovi in žaklji z moko čakali na lastnike, ki so ob dogovorjenem času prišli po moko.

Mletje v kmečkem mlinu

Že omenjena značilnost črnega mlinskega kamna v kmečkih mlinih v Selški dolini na tem mestu zasluzi nekaj več pozornosti. Večina kmečkih mlinov v Selški dolini je imela en mlinski kamen, črni ali slabš kamen. Na tem kamnu so mleli žita vseh vrst: pšenico, rž, soržico (zmes pšenice in rži), ječmen, oves, koruzo tako za uporabo moke v gospodinjstvu kot za krmo živine.

Črni mlinski kamen v grobem sestavljajo grad (grod, grəd, lijak, nasipavnik), mlinska kamna, ki sta obdana z lesenim obodom, in skrinja⁴⁵ (truga), kjer so se zbirali moka, otrobi, lušine in mekine. V tem primeru je bila skrinja postavljena na lesenih legah tik pod mlinskima kamnoma in v njej ni bilo sita. V obodu mlinskih kamnov je bila odprtina, skozi katero je moka skupaj z otrobi ali lušinami padala v skrinjo. Skrinja je imela pokrov in v pokrovu odprtino, zarezo za moko, ki je letela izpod kamna. V teh mlinih so večinoma mleli žito za krmo živine; če so iz moke, zmlete na črnem kamnu, želeli speči kruh ali pripraviti žgance ali štruklje, so jo gospodinje morale doma še presejati. Informator⁴⁶ se spominja tujih krošnjarjev, ki so v Davči prodajali belo in ajdovo pajklovo moko. Ta podatek še dodatno pojasni poenostavljeno mletje v kmečkih mlinih.

Mletje v kmečkem mlinu se je odvijalo po naslednjem postopku. Žito so tehtali le v primeru, če so mleli za druge (bližnje sosedo). Sledila je faza vlaženja žita (v nekaterih kmečkih mlinih so to fazo spuščali). V fazi predpriprave na mletje je mlinar glede na vrsto žita, ki ga je nameraval zmleti, z jakim nastavlil razmak med kamnoma. Če je hotel večji razmak med kamnoma, je vijak zavrtel v smeri urinega kazalca, za približanje kamnov pa v nasprotni smeri. Za mletje ajde je kamna nekoliko oddaljil. Ravno tako je še pred samim mletjem naravnal vzvod, ki je ob koncu mletja ustavil dotok vode na vodno kolo. Sledilo je mletje žita. Postopek mletja je enak kot pri že opisanem mletju na belem kamnu. Zmleto žito (moka, otrobi, mekine, lušine) je skozi odprtino v obodu padalo v skrinjo. Po končanem mletju je mlinar odprl pokrov skrinje in z vevnico zmleto žito naložil v meh ali vrečo.

Stopanje

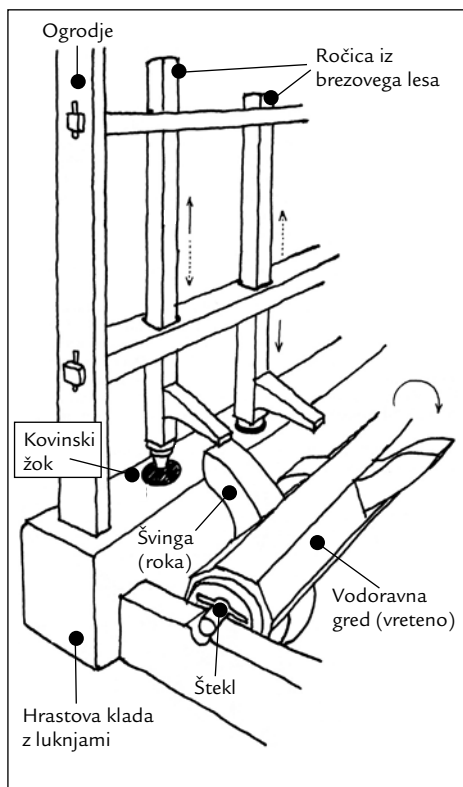
Stope so naprava, kjer s tolčenjem žitnemu zrnju odstranimo trši ovoj. Vodni mlini so imeli tudi stope na vodni pogon. Stope so imeli vsi obrtni in nekateri kmečki mlini in so stale v prostoru, kjer so bili mlinski kamni. Obrtni mlini so imeli do šest stop, kmečki pa večinoma dve. Razen enega primera sa-

mostojnega poslopja stop na Križni Gori ob Sredniški grapi⁴⁷ drugih samostojnih stavb, kjer bi bile nameščene samo stope, na terenu nisem zasledila, čeprav Majda Žontar omenja tudi to značilnost gorenjskih mlinov.⁴⁸

Stope sestavljajo ogrodje, ki nosi napravo, stope iz brezovega lesa s kovinskim delom, imenovanim žok, in ročicami, lesena hrastova klada z luknjami ter vodoravna gred (vreteno) s švingami ali rokami.

Mlinar je v luknje v kladi nasul žito. Nato je spustil vodo na vodno kolo, ki je zavrtele vodoravno gred (vreteno). Na gredi so bile švinge, ki so se vrtele skupaj z gredjo (vretenom), in dvigale ročico na stopi. Kovinski del na stopi, žok, je tolkel po žitu in mu odstranil ovoj.

Stopali so ječmen, proso in ajdo.⁵⁰ Ječmen so stopali za ješprenj. Informator Slavko Demšar, mlinar v mlinu v Hotovljji, je povedal, da je bilo ječmen treba dati v stope kar štirikrat. V vsako stopo so dali 6 kilogramov ječmena in pol litra vode. "Še tretjič je ječmen imel "muštace". Preden so ga ponovno dali v stope, so ga presejali. Stopali so tudi proso. Za proso je bilo dovolj, da je bilo v stopah enkrat. Proso

Stope. Risba: Janez Bogataj.⁴⁹

Gred s švingami v Fortunovem mlinu v Hotovljji v Poljanski dolini. Foto: Katja Mohorič Bonča

Stope v Fortunovem mlinu v Hotovlji.
Foto: Katja Mohorič Bonča

je za stopanje moralo biti čim bolj suho, zato so ga nekateri sušili na peči.

Postopek stopanja v kmečkem mlinu je popolnoma enak. Ker večina kmečkih mlinov ni imela stop, so v mlini s stopami opravljali to storitev tudi za potrebe sosedov in bližnje okolice. Informator Stane Bernard se spominja, da so v njihovem mlinu stopali proso in ječmen. V eno stopo so dali 6 kilogramov prosa, ki so ga pred tem sušili na soncu in na krušni peči. Po petih urah pod stopami je iz prosa nastala prosena kaša. Ječmen je bil bolj "favlast". Najprej ga je bilo treba navlažiti v posodi. Ječmen so zmešali in počakali, da se je napel. Nato so 6 kilogramov ječmena dali v stopo. Po 4 urah so ga vzeli ven in presejali, da so mekine ločili od zrnja. Ponovno so ga dali v stope in postopek ponavljali, dokler ječmen ni bil čisto oluščen.

Hrovatov in Bernardov mlin v Davči je imel posebnost, kajti imel je eno vodno kolo, ki je poganjalo kamna in dve stopi. Ker je bil eden redkih mlinov v Davči, kjer so imeli tudi stope, so bližnji kmetje iz Davče in Potoka k njim pogosto prinašali proso in ječmen v stope. V mlinu so lahko istočasno mleli in stopali. Če so hoteli, da so delale samo stope in da se kamna nista vrtela v prazno, so iz preslice vzeli dva pavca in ta del (z manjkajočima pavcema) zasukali

proti prenosnemu (notranjemu, pavčnemu) kolesu. Ker ni bilo pavcev na preslici, ni bilo prenosa na navpično (vertikalno) gred in zgornji kamen se ni mogel vrteti. Vrtela se je samo vodoravna gred, na kateri sta bili dve ročici, ki sta dvigovali in spuščali stopi.⁵¹

Delo s strankami

Obrtni mlini so mleli za potrebe širše okolice. Obrtni mlin na Zalem Logu je mlel za potrebe prebivalcev Zalega Loga, Potoka in Martinj Vrha. Pavletov mlin v Železnikih je mlel žito za prebivalce Železnikov. V Egrov mlin v Železnikih so nosili iz Železnikov, Ojstrega Vrha in Martinj Vrha. V Mlinarjevem mlinu v Železnikih so mleli za potrebe Češnjice, Kališ, Rudna in Studena. Na Praprotnem in v Ševljah so mleli žito iz Ševelj, z Bukovice, iz Bukovščice in s Praprotna ter od drugod.

Pri izbiri mlina so poleg bližine mlina pomembno vlogo igrale tudi sorodstvene vezi. V mlin na Praprotnem so žito vozili celo s Škovin (družina Markelj) v Železnikih, kajti tja se je poročila njihova sorodnica. Podobno so z Jesenovca pri Železnikih (družina Šmid) vozili žito v mlin v Vešter pri Škofji Loki, kajti tam je živel njihov sorodnik. Informatorka je žito peljala kar na kolesu, pogosto pa je v mlinu tudi pomagala pri čiščenju.⁵²

Plastika svetega Miklavža, zavetnika mlinarjev, na Mlinarjevi hiši na Zalem Logu. Foto: Katja Mohorič Bonča

Izrazite mlevske sezone obrtni mlini niso poznali. Mleli so preko celega leta. Mlinski kamni so se ustavili ob nedeljah, ob praznikih in ponekod na dan sv. Miklavža, zavetnika mlinarjev.⁵³

Do obrtnih mlinov so mlevci prinesli žito v mehovah, v koših ali pripeljali z vozom, s samokolnico ali s kolesom. Vožnja ali nošnja v mlin je bila praviloma moško opravilo, vendar ni bilo strogo določeno, kdo sme pripeljati v mlin. Običajno je pripeljal gospodar, vendar tudi sinovi, hlapci ali hčere. Informatorica iz Ševelj⁵⁴ se spominja mladih let in svoje nošnje v mlin. Vozili so v mlin na Praprotnem. Veliko raje kot s konjsko vprego je žito v mlin peljala s samokolnico. Če je imela konjsko vprego, je to pomenilo, da se mora takoj vrniti, če pa je peljala s samokolnico, se je lahko zadržala dalj časa.

Mlevci pri mletju niso bili navzoči. Vedno so se ob dogovorjenem času vrnili po moko. Za razliko od mlinov na Krki, kjer so mlinarji mlevce postregli z jedačo in pijačo, v obrtnih mlinih ob Selški Sori te navade ni bilo. Mlinarica na Zalem Logu se je na vprašanje o tovrstnem gostoljubju le nasmejala in odgovorila: "Tega pri nas ni bilo." Te navade v mlinih ob Selški Sori verjetno ni bilo zato, ker mlevci niso imeli dolge poti do mlinov in te potrebe ni bilo.

V obrtnih mlinih so imeli posebno polico, kjer

so mehovi in žaklji z moko čakali na lastnike. Za plačilo je mlinar vzel merico. Merica je bila 10 odstotkov moke od teže žita. Denarna plačila za mletje niso bila pogosta, čeprav se informator iz Ševelj spominja, da je mlevlec v mlinu na Praprotnem sproti povedal, kako bo plačal: ali z denarjem ali z merico. Tudi mlinarjev vnuk iz Egrovega mlina iz Železnikov se spominja denarnih plačil, vendar mu je v spominu veliko bolj ostala merica. V obrtnem mlinu na Zalem Logu denarnih plačil niso nikoli uvedli, za plačilo za opravljene zasluge so dobili merico (10 kilogramov moke od 100 kilogramov žita).

Plačevanje v naturalijah za opravljeno delo je mlinarju zagotavljalo reden in zanesljiv vir dohodka, zato tudi v težjih časih mlinarji in njihove družine niso čutili prevelikega pomanjkanja. Janez Bogataj v delu Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke opisuje mlinarje, ki so zaradi obilice otrobov, ki so ostali od mletja, gojili prašiče. Prašičereja jim je prinašala celo večji dohodek kot samo mletje. Te dejavnosti mlinarjev ob Selški Sori ni bilo. Otrobe, ki so ostali od mletja, so v vseh obrtnih in hišnih mlinih vrnili mlevcu. Vendar se s podjetnimi mlinarji srečamo tudi v Selški dolini. V obrtnem mlinu na Praprotnem je gospodinja pekla kruh in ga prodajala, kar je prinašalo dodaten vir zaslužka. Mlinar

Kamnita polica za mehove v Hrovatovem in Bernardovem mlinu, kamor so postavili meh z žitom ali moko. Foto: Katja Mohorič Bonča

v Pavletovem mlinu v Železnikih je trgoval z žitom, kupljenim v Banatu (Vojvodina).

V večini kmečkih mlinov so mleli za lastne potrebe in mletje družini ni prinašalo dohodka. Čeprav niso bili obrtnega značaja, pa mletje bližnjim sosedom v nekaterih mlinih z belim mlinjskim kamnom in stopami ni bilo izključeno.

Ker so bili hišni mlini običajno postavljeni v grapah, do koder je pogosto vodila le steza, so vse žito do mlina prinesli. V mlin je običajno prinesel gospodar, ki je tudi mlel, in domači sinovi ali hčere. Za nošnjo so običajno uporabljali mehove, koše, v Davči, kjer je bilo razširjeno platnarstvo, pa tudi žaklje. Kozji, ovčji ali svinjski meh so s pomočjo štupe oprtali na hrbet. V času proti sredini 20. stoletja so mehove povsod zamenjevali žaklji. Pogosto je do mlinov z domačij vodila strma pot in težki tovari žita in moke so predvsem ženskam predstavljali velik napor.

Merica (10 odstotkov) je bila plačilno sredstvo tudi v hišnih mlinih. Informator se spominja, da so sosedova dekleta, ki so prišla v mlin po moko, vedno vprašala očeta, ali je vzel merico. V tem mlinu so v kotu levo od vhodnih vrat imeli kamnito polico, kamor so postavili meh.

Informator⁵⁵ v Potoku pa je povedal: "Večina so vsi samo zase mleli. Vsak je svoj žit pomlel, ker

je mlinar drugače od 10 kg 1 kg vzel, pa če je bilo samo tisto dosti! Kateri so vzeli tudi več. Včasih noben ni tako točno vagal."⁵⁶ Tu se dotaknemo tem o pregovorno nepoštenih mlinarjih, vendar v nobenem drugem primeru nisem zasledila nezaupanja v mlinarje v Selški dolini, pa so bili moji informatorji tudi mlevci, uporabniki mlinarjevih storitev, ne le mlinarji.

Mletje v teh mlinih se ni odvijalo vsak dan, ampak le občasno, odvisno od potreb ter vremenskih razmer. Veliko teh mlinov zaradi pomanjkanja vode v sušnem obdobju ni obratovalo, vodno kolo se je ustavilo tudi v zimskih mesecih ob zmrzali. Mletje v kmečkem mlinu je odvisno tudi od letnega časa. Vrhunec mletja je bil od poznega poletja do novega leta, ko je dozorelo žito, v drugih delih leta so mleli po potrebi. Značilno za kmečke mline je mletje preko noči. Nočni čas za mletje so mlinarji izbrali večinoma zato, ker so bila takrat ostala kmečka opravila za tisti dan končana in je bilo čas za mletje. Na vprašanje, čemu mletje ponoči, je bil najpogostejši odgovor informatorjev: zaradi časa, kajti podnevi je na kmetiji drugo delo. V arhivu (ZAL ŠKL) pa sem zasledila še drug razlog nočnega mletja. V mlinu Alojza Šuštarja v Sorici⁵⁷ so mleli le ponoči zato, ker so zgornji kmetje v sušnih mesecih podnevi vodo usmerili na travnik za namakanje.

Kladiva za ostrenje mlinskih kamnov, imenovana oskrbi ali špice, iz Jelenovega obrtnega mlina v Ševljah. Foto: Katja Mohorič Bonča

Ostala dela v mlinu

Ostrenje ali klepanje mlinskih kamnov

Mlinarju je poleg mletja stalno skrb povzročalo klepanje ali ostrenje kamnov, saj je od dobro pripravljenih kamnov odvisna kvaliteta moke. Mlinske kamne je treba ostriti, klepati po približno tisoč kilogramih zmlatega žita. Hitreje kot črni se je obrabil beli mlinski kamen. Za klepanje kamna so uporabljali posebno kladivo, imenovano oskrb ali špice. Klepanje kamna je bilo težko in zamudno delo. Po-

seben napor je predstavljalo ženskam (mlinaricam). Mlinarici na Zalem Logu je pri klepanju kamnov pomagal stari oče, ki je bil prav tako mlinar. Informator, mlinarjev vnuk v Ševljah, se spominja, da je ded kamne klepal ponoči, ob soju petrolejke.

Informacije o tem delovnem opravilu sem dobila od mlinarja iz Fortunovega mlina v Hotovljji, kajti vedenje informatorjev mlinarstva v Selški dolini je bilo nepopolno.⁵⁸ Najprej je mlinar odmaknil lesen grad (lijak, nasipavnik) in snel lesen obod. Nato je s pomočjo močne palice – vzvoda in lesenih valjev snel zgornji mlinski kamen in

Vodna tehtnica kot mlinarjeva pomoč pri namestitvi zgornjega kamna v Egrovem mlinu v Železnikih. Foto: Katja Mohorič Bonča

Mlinar Slavko Demšar z vnukom pri klepanju zgornjega mlinškega kamna v Fortunovem mlinu v Hotovlji. Foto: arhiv Slavka Demšarja

ga naslonil na leseno ogrodje mlinške naprave. Ko je bil zgornji kamen snet, je mlinar pometel zgornji in spodnji kamen. Z namočenim ogljem je nato s krožnimi gibi namazal kamna. Tam, kjer je bil kamen črn, ga je bilo treba klepati, na drobno napikati s kladivom, imenovanim oskrb ali špice. Ta postopek je bil dolgotrajen in je trajal več ur. Velikokrat je mlinar to delo opravljal ponoči. Ko je bila ta faza zaključena, je mlinar ponovno pometel kamna in zgornjega nasadil nazaj. Pri tem je bilo treba paziti, da je bil zgornji kamen pravilno nameščen, da se med vrtenjem kamna nista drgnila in nepotrebno obrabljala. Pri namestitvi zgornjega kamna si je mlinar pomagal z vodno tehtnico, kajti če kamen ni bil nameščen pravilno, se je ob vrtenju obrabljal. Nazadnje je mlinar namestil lesen obod in grad.

Druga vzdrževalna dela

Tudi vzdrževanje lesenega dela mlinške naprave in jezusa je bila največkrat mlinarjeva skrb. Ob večjih vodah je lahko popustil tudi jeza, ki je dovajal vodo vodnim kolesom. Vzdrževanje jezusa je opisano v poglavju *Jezovi in vodne struge do mlinov*. Mlinar je sam vzdrževal tudi vodna kolesa (opisano v poglavju *Vodna kolesa*) in lesen

vrtljivi mehanizem (opisano v poglavju *O mlinški napravi*). Kovinske dele mlinar je popravil kovač.

Občasno so za večja vzdrževalna dela najeli mojstre. V Selcih je deloval Bilbanov Štefan, ki se je ukvarjal z izdelovanjem in vzdrževanjem vodnih pogonov. V Sorici je žagar Zg. Štentlar, ki je bil zaposlen v Strojčevci žagi v Sklepeh, vzdrževal številne soriške mline in izdeloval vodna mlinška kolesa.⁵⁹

Tudi vodno kolo je bilo treba popraviti ali zamenjati, sploh če je mlin dolgo stal. Za vodno kolo je bilo najbolje, če se je stalno vrtelo in bilo ves čas navlaženo. Če pa so se kolesa vrtela le občasno, so hitreje propadala. Običajno je ta popravila opravljal kar mlinar sam ali bližnji sorodniki.

Način življenja mlinarjev ob Selški Sori in pritokih

Delitev dela v obrtnih mlinih

Govoriti o življenju mlinarjev ob Selški Sori in pritokih je pravzaprav težko. Mlinarska dejavnost je bila močno prepletena s kmetovanjem (poljedelstvom in živinorejo) tudi v obrtnih mlinih in naravo

dela in način življenja na teh gospodarstvih so narekovali letni časi. Ne moremo govoriti o izrazitih mlinarskih družinah. Ali kot pravi informator: "Pravga mlinarja pa jaz nobenega ne vem. To pa tukej okoli ni bilo. Verjetno tam, kjer so kakšne več žitarice bile. Po Gorenjskem."⁶⁰

Kljub temu je mlinarstvo zahtevalo določen čas, ki ga je mlinar preživel v tej dejavnosti. Opazne so nekatere razlike med mlinarji v obrtnih in mlinarji v kmečkih mlinih.

Kljub močni povezanosti obrtnih mlinov z drugimi dejavnostmi, predvsem s kmetijstvom, pa je zaradi obrtne naravnosti mlinar v teh mlinih preživel velik del dneva, kajti delo v obrtnih mlinih je bilo razporejeno preko celega dneva. Mlinar v obrtnem Jelencovem mlinu v Ševljah se je ukvarjal tudi s kmetovanjem, prav tako mlinar v Pavletovem mlinu, v mlinu na Praprotnem je bil mlinar obenem tudi lastnik žage, v Egrovem mlinu v Železnikih je bil zadnji mlinar zaposlen tudi na žagi in v lesnem podjetju na Češnjici, predhodniku pa je bilo delo v mlinu glavna dejavnost, le za mlinarico v mlinu na Zalem Logu je bilo mletje primarna dejavnost.

Znanje o mlinarski obrti so mlinarji pridobili večinoma od sorodnikov, ki so se prav tako ukvarjali z mletjem: od staršev, starih staršev, stricov in podobno.

Z mletjem so se večinoma ukvarjali moški. V primeru obrtnega mlina na Zalem Logu zasledimo izključno žensko delovno silo, torej mlinarico, ki se je ukvarjala z vsemi fazami dela v mlinu, od mletja, klepanja kamnov do vzdrževanja vodne struge. "Mlela sem jaz, še prej pa so mleli moj star ata," je povedala mlinarica Marija Tabernik in dodala, da ji je občasno pri težjih delih pomagal ded. Mletje je bilo za žensko težaško opravilo, sploh prenašanje težkih žakljev, v katerih so mlevci prinašali žito. Informator iz Ševelj se spominja mlinarice v mlinu pod Križno Goro nad Škofjo Loko. Ženska delovna sila je bila v mlinih ob navedenih izjemah redkost in je nastopila predvsem kot pomoč mlinarju (pri šivanju sit⁶¹). Mlinar ali mlinarica sta bila oblečena v običajna delovna oblačila (hlače, srajca).

Redno in zanesljivo plačevanje mlevskih uslug je obrtnim mlinarjem in njihovim družinam zagotavljalo ekonomsko dokaj varno življenje. Vse domače mlinarskih družin so mogočne zidane stavbe, na kar opozarja tudi mlinarica z Zalega Loga. Pravi, da so bili mlinarji premožni ljudje, kar se vidi, če samo hišo pogledaš. "Take debele stene, spodaj je vse velbano. Koliko so mogli imeti denarja, da so vse to naredili!" je zaključila s pripovedjo o njihovi hiši.

Da so mlinarji nekoč predstavljali bogatejši sloj prebivalstva, dokazuje tudi njihovo druženje z bogatejšimi kmeti in obrtniki.⁶²

Delitev dela v kmečkih mlinih

Kmečka gospodarstva so skozi stoletja vključevala tudi kmečke mline, in kot je bil stvar dedovanja mlin, tako se je tudi delo v mlinu in znanje mletja prenašalo na mlajšega gospodarja, ki je ob obilici dela na kmetiji opravljal tudi delo v mlinu. Pogosto so mu pomagali sinovi. "Pri mletju nisem sodeloval, v stope pa sem pogosto nasuval," je dejal sin mlinarja.⁶³ Ženske delovne sile v kmečkih mlinih ni zaslediti.

Ob vsem delu na kmetiji je delo v mlinu lahko počakalo na večerne ure, zato so v hišnih mlinih mleli običajno zvečer in ponoči.

Lastništvo mlina

Pri lastništvu mlina imamo opravka s tremi kategorijami:

- mlinar kot lastnik mlina,
- mlinar kot najeta delovna sila,
- solastništvo mlina.

Pri obrtnih mlinih srečamo prvi kategoriji. Obrtni mlini so bili v lasti mlinarjev, le v enem primeru imamo opravka z najetim mlinarjem. Gre za Egrov mlin v Železnikih, ki je bil sestavni del Globočnikovega posestva.⁶⁴

Prvo in tretjo obliko lastništva najdemo pri kmečkih mlinih. Kmečki mlini so bili v lasti in sestavni del kmečkega posestva. Mlina v solastništvu dveh kmetij pa najdemo v Davci in v Zabrdu.

Konec mlinarske dejavnosti in mlinske stavbe danes

Zadnji mlini v Selški dolini so prenehali mleti žito v sedemdesetih letih 20. stoletja, vendar je večina mlinov prenehala z mletjem po drugi svetovni vojni. Obdobje druge svetovne vojne je čas aktivnega mletja, kajti kmečki mlini v hribovitih predelih Selške doline so predstavljali preskrbovalne centre za vojaške potrebe, po drugi svetovni vojni pa beležimo upadanje dejavnosti.

Razlogi za upadanje mletja kot obrtne dejavnosti in dejavnosti kmečkih gospodarstev so zelo različni, tudi lokalno, kljub temu pa lahko izluščim nekaj glavnih. Ker se v tej točki obrtni in kmečki mlini ne razlikujejo bistveno, skupaj navajam razloge propada obojih:

1. Spremembe v načinu kmetovanja in načinu življenja

Slabe letine in trgovine z žitom – zadruga so bile glavni razlog, da so kmetje opuščali setev žit, kar je posledično pripeljalo do upadanja mlinarske dejavnosti. Ta razlog je močno povezan tudi s spremembo načina življenja. Ljudje so se zaposlili v industrijskih

panogah in opuščali obdelovanje zemlje. "Sejal se pa kar naenkrat ni več. To je bilo tako dramatično, se sejat nehal, to ne moreš verjet."⁶⁵ Od leta 1969 do 1977 so opuščali pridelovanje krušnih žit, povečale pa so površine za silažno koruzo in krompir.⁶⁶

2. Bolezen ali smrt mlinarja

Zaradi zaposlitve mladih v industrijskih panogah starejši mlinarji niso imeli naslednikov, ki bi prevzeli njihovo obrt.

3. Komunikacija podeželja (gradnja ceste po Davči)

Pomemben razlog prenehanja mlinarstva v Davči je tudi gradnja ceste skozi Davčo v letih 1960 in 1961. Za potrebe izgradnje ceste so podrli jezove po Davščici in številni mlini so tedaj prenehali z mletjem.

4. Naravne nesreče

Za mlinske stavbe, ležeče ob vodnem toku, so bile "velike vode" vedno nevarne. Poplave so razdejale jez, poškodovale mlin, a v večini primerov to ni bil glavni razlog za propad dejavnosti.⁶⁷

V tem obdobju so se zvrstile tudi slabe letine pšenice, kar je bil eden od razlogov za prenehanje sejanja.

Jurežev mlin v Davči.
Hrani fototeka
Gorenjskega muzeja.

V vikend predelan
Jurežev mlin v
Davči, 2010.
Foto: Katja
Mohorič Bonča

5. Administrativne odredbe po drugi svetovni vojni

V določeni meri, vendar v Selški dolini ne odločilno, so k propadu mlinske dejavnosti predvsem obrtnih mlinov prispevale visoke obdavčitve po drugi svetovni vojni.

V celoti ohranjenega in delujočega vodnega mлина v Selški dolini ni več. V nekaterih primerih so ohranjene mlinske naprave (grad, mlinska kamna, skrinja). Leseni deli so v desetletjih neuporabe, brez vzdrževanja in izpostavljeni neugodnim vremenskim razmeram propadli.

Številne mlinske stavbe, nekdanje tako pomemben element kulturne krajine, so sedaj razvaline, od mnogih pa ni ostalo niti kupa kamenja. Druge mlinske stavbe so predelane v vikende, garaže, delavnice, male hidroelektrarne, kurilnice ... V Davči ob Davščici še vedno stoji Hrovatov in Bernardov mlin z mlinsko napravo in stopami, vendar sta tako stavba kot notranja oprema močno poškodovani od poplav 18. septembra 2007.

Najbolj ohranjen del mлина kot priča nekdanje pomembne dejavnosti so mlinski kamni. Mlinske kamne srečujemo vsepovsod. Niso, tako kot same stavbe, izginili iz kulturnega prostora Selške doline, vendar so se v taisti prostor vrnili s povsem spremenjenimi

vlogami: kot stojala za rože, vgrajeni pod stopnišče, kot sestavni del žara, mize ... Pogosto pa so pozabljeni obležali na odmaknjenem delu domačije.

Druge zanimivosti o vodnih mlinih v Selški dolini

Kot zaključek k prispevku o mlinarstvu ob vodah v Selški dolini podajam nekaj drobtinic v povezavi z mlini in mlinarji. Nekatere od spodaj zapisanih zanimivosti so povezane z mletjem, druge ne, prav vse pa so neprecenljive za razumevanje posebnosti, raznolikosti in bogastva kulturne dediščine, ki jo ponujajo kraji v Selški dolini.

Mlini in stope na vodni pogon niso predelovali le žita. Informator iz Davče se spominja delovanja njihovega mлина. Njihov mlin v Davči je bil eden zadnjih, ki je prenehal mleti okoli leta 1970. Zadnja leta niso ne mleti ne stopali žita, temveč so v stopah drobili svinjske kosti. Svinjske kosti so sušili najprej na zraku, nato v peči. Nazadnje so popolnoma suhe kosti dali v stope in jih predelali v kostno moko. Kostna moka je bila zelo hranljiva za krave, ko so kotile.⁶⁸

Stope v mlinu so bile primerne tudi za drobljenje suhih jabolčnih krehljev, kar je gospodinja upora-

Mlinski kamni danes.

Foto: Katja Mohorič Bonča

bila kot nadev za božično ali velikonočno potico. Informator iz Ševelj se spominja, da so morali biti jabolčni krhlji res zelo suhi, da so bili primerni za stopanje.⁶⁹

Mlini ob potokih v Davči so mleti moko tudi za vojaške potrebe med drugo svetovno vojno. Davča je bila zaradi svoje geografske lege zelo primerno za ledje organizirani Osvobodilni fronti. Mlini so imeli obrtna dovoljenja in so lahko mleli, a nemški okupator vsega ni mogel nadzorovati in zato so lahko mleli tudi za potrebe partizanske vojske. Kljub temu so v tem času zaradi varnosti mleli ponoči.

O mlinih pa so med prebivalci žive tudi druge zgodbe, ki niso povezane z mletjem. Dva informatorja iz Davče sta povedala, da je bil zaradi bližine italijanske meje v Davči v času med obema vojnama močno razširjen kontrabant (tihotapljenje). S kontrabantom so se ukvarjali številni domačini, ki so se pogosto srečevali prav v mlinskih stavbah. Kontrabant je bil razširjen iz Jugoslavije v Italijo in obratno. Iz Jugoslavije v Italijo so tihotapili živino (konje, vole), tobak, jajca, suhe gobe, iz Italije v Jugoslavijo pa predvsem vino, riž, svilo, vžigalice, pomaranče, dežnike in sukanec za klekljanje.⁷⁰

V ljudskem izročilu starejših prebivalcev najdemo zgodbe, ki burijo domišljijo ljudi in mline ovijajo v skrivnostne pajčevine. Tako naj bi v mline zahajali rajnki, ki ponoči meljejo, pogosto pa se je slišalo tudi o ljubezenskih zgodbah, ki so se odvijale v mlinskih stavbah.⁷¹

V ljudskem izročilu je ohranjena hudomušna pesem o kovačih, mlinarjih in birtih, ki jo je povedal Janez Jelenc iz Ševelj:

*"Kovači so kovači,
mlinarji so tatje,
birti so goljufi,
pjanci pa možje."*

Tudi v naslednjem reku, ki ga je povedal Vinko Markelj s Škovin, nastopajo birti in mlinarji s pregovorno tipičnimi lastnostmi: "Birti so od zgube debeli, mlinarji pa od prahu."

Do današnjih dni se je v danjarski govorici ohranila pesem o mletju v vodnem mlinu, ki jo je povedala Ana Čufar iz Železnikov. Pesem se je iz roda v rod prenašala med ljudmi v Spodnjih Danjah. V bližnji Danjarski grapi je bilo veliko kmečkih mlinov, mletje v teh mlinih pa razširjena dejavnost vaščanov. Ana Čufar je otroštvo in mladost preživela v tej vasi pod Ratitovcem. Spominja se, da so take pesmi, kot je ta o mlinu, ženske pripovedovale predvsem pozimi, medtem ko so skupaj klekljale. Pesem je iz danjarske govorice v knjižno slovenščino prevedla Ana Čufar. Pesem lepo povzema delo v mlinu, kjer se med kamnoma melje žito.

*"Že rot se omedreja,
se boce cemovla,
se majl že v kštn štapa." –*

*"Že kolo se okrog vrti,
se žito drobi,
se moka že v skrinje praši."*

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ZAL ŠKL 13, Okrajno glavarstvo – sresko načelstvo Škofja Loka 1857–1945; vodopravni spisi: t. e. 1, št. 14/1 – 29/205; t. e. 2, 29/205 – 66/246; t. e. 3, 70/250 – 144/317; t. e. 4, 145/318 – 187/365; t. e. 5, št. 188/366 – 198/380; t. e. 6, št. 199/383 – 210/407; t. e. 7, št. 211/408 – 247/449; t. e. 8, št. 248/450 – 259; t. e. 9, št. 260 – 273; t. e. 10, št. 274 – 279; t. e. 11, prepis iz vodne knjige bivšega sreskega načelstva Škofja Loka do leta 1941.

Literatura

- Bogataj, Janez, *Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke*, Raziskovalna skupnost Novo mesto, Novo mesto 1982.
- Bogataj, Janez, *Domače obrti na Slovenskem*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989.
- Blaznik, Pavle, *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1973.
- Globočnik, Anton, *Železniki, rudarski in fužinarski kraj, zgodovinsko-statistični oris v registrah*, Pan, Dražgoše 1999.
- Kežnar, Ivan, *Sorica, njene vode in življenje ob njih*, v Loški razgledi 51, Škofja Loka 2004, str. 155–207.
- Košmelj, Vida, *Železniki skozi čas*, Didakta, Radovljica 2007.
- Ramovš, Anton, *Mlinski kamni iz kremenovega konglomerata v Selški dolini*, v Loški razgledi 26, Škofja Loka 1979, str. 153–158.
- Ramovš, Anton, *Geološki razvoj Selške doline*, v Loški razgledi 19, Škofja Loka 1973, str. 332–335.
- Slovenski etnološki leksikon (ur. Angelos Baš), Mladinska knjiga, Ljubljana 2004.
- Smerdel, Inja, *Kamni, ljudje in voli (?)*, v Etnolog 16/2006, Ljubljana 2006; str. 17–34.
- Šmid, Olga, *Selca nekoč*, Turistično društvo Selca, Selca 1973.
- Sterle, Meta, Občina Škofja Loka, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja 20. stoletja*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1984.
- Struna, Albert, *Vodni pogoni na Slovenskem*, Tehnični muzej Slovenije, Ljubljana, 1955.
- Štukl, France, *Vodni pogoni na Škofjeloškem (gradivo)* Stara občina Škofja Loka, v Loški razgledi 39, Škofja Loka 1992, str. 27–46.
- Štukl, France, *Vodni pogoni v nekdanji občini Zminec*, v Loški razgledi 40, Škofja Loka 1993, str. 71–97.
- Zbornik Selška dolina v preteklosti in sedanjosti, Muzejsko društvo Škofja Loka pododbor Železniki, 1973.
- Zupanc, Lojze, *Zlato pod Blegošem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.
- Žontar Majda, *Mlini na Gorenjskem*, katalog Gorenjskega muzeja Kranj, Kranj 1974.

Drugi tiskani viri

- Ročni mlin za fino moko*, Kmetijske in rokodelske novice, 1890, letnik 48, številka 48.
- Iv. A., Stari mlin, v Vrtec, časopis s podobami za slovensko mladino, letnik 17, številka 11, 1. november 1887.
- Černej, L., Mlin, v Zvonček, junij 1923, letnik 24, številka 6, str. 141–142.

Informatorji

Ciril Benedičič, Martinj Vrh.
Justina Benedičič, Martinj Vrh.
Stane Bernard, Zali Log.
Franc in Barbka Bernik, Ševlje.
Alojz Božič, Potok.
Milena Božič, Potok.
Marjan Ceferin, Železniki.
Ana Čufar, Železniki.
Slavko Demšar, Hotovlja.
Bojan Dolenc, Praprotno.
Jože Dolenc, Železniki.
France Gasser, Železniki.
Tončka Galjot, Železniki.
Janez in Rezka Jelenc, Ševlje.
Marjan Markelj, Martinj Vrh.
Vinko Markelj, Železniki.
Franc Peternelj, Železniki.
Damjan Pintar, Železniki.
Peter Polajnar, Železniki.
Marija Tabernik, Železniki.
Florijan Tavčar, Železniki.
Marija Tavčar, Železniki.
Lojze Tolar, Železniki.
Lojze Žumer, Škofja Loka.

Opombe

- ¹ ZAL ŠKL 13, Okrajno glavarstvo – sresko načelstvo Škofja Loka 1857–1945; vodopravni spisi: t. e. 1, št. 14/1 – 29/205; t. e. 2, 29/205 – 66/246; t. e. 3, 70/250 – 144/317; t. e. 4, 145/318 – 187/365; t. e. 5, št. 188/366 – 198/380; t. e. 6, št. 199/383 – 210/407; t. e. 7, št. 211/408 – 247/449; t. e. 8, št. 248/450 – 259; t. e. 9, št. 260 – 273; t. e. 10, št. 274 – 279; t. e. 11, prepis iz vodne knjige bivšega sreskega načelstva Škofja Loka do leta 1941.
- ² Franc Peternelj iz Davče hrani izrezek fotografije nekega davškega mlina iz omenjenega koledarja, letnica koledarja pa ni znana.
- ³ Blaznik, 1973, str. 20 in 58.
- ⁴ Blaznik, 1973, str. 71.
- ⁵ Blaznik, 1973, str. 282–283.
- ⁶ Bogataj, 1989, str. 76–77; Žontar, 1974, str. 9–13.
- ⁷ Žontar, 1974, str. 12.
- ⁸ Mlinarjev mlin na Zalem Logu, Egrov mlin v Železnikih in mlin v Dolenji vasi.

- ⁹ Jelencov mlin v Ševljah ob Bukovščici blizu izliva v Soro, Mlinarjev mlin na Praprotnem ob Luši blizu izliva v Selško Soro in Pavelčkov mlin ob Smolevi ob izlivu v Soro.
- ¹⁰ Informator Franc Peternelj iz Davče.
- ¹¹ Ker je natančno število mlinov glede na razpoložljive vire težko podati, podajamo le približne ocene. Ocene so narejene na podlagi arhivskih virov, podatkov o razširjenosti mlinov Majde Žontar in izjav informatorjev.
- ¹² Bogataj, 1989, str. 76–77; Žontar, str. 9–13.
- ¹³ Struna, 1974, str. 53.
- ¹⁴ Struna, 1974, str. 53–54.
- ¹⁵ Žontar, 1974, str. 19.
- ¹⁶ ZAL ŠKL 13, t. e. 5, 368/192.
- ¹⁷ Kejžar, 2004, str. 178.
- ¹⁸ Informator France Gasser iz Železnikov.
- ¹⁹ Informator Franc Peternelj iz Davče.
- ²⁰ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ²¹ Bogataj, 1982, str. 124.
- ²² ZAL ŠKL, t. e. 11, prepis iz vodne knjige.
- ²³ Gašper Šturm in Štefan Habjan iz Selc, Zg. Štendlar iz Sorice.
- ²⁴ Bogataj, 1982, str. 125.
- ²⁵ Štukl, 1992, str. 28.
- ²⁶ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ²⁷ "Boljš" za beli kamen in "slabš" za črni kamen.
- ²⁸ Smerdel, 2006, str. 21.
- ²⁹ Ramovš, 1979, str. 153–158.
- ³⁰ Na terenu je zaslediti prehajanje kamnov iz opuščene v še delujoč mlin. Informator v Potoku se ne spominja izvora njihovega mlinskega kamna, vendar se spominja, da so ga dali v Hrovatov in Bernardov mlin.
- ³¹ Zadnji mlinski kamen je Joža Bernik za Jurežov mlin v Davči izdelal leta 1943. Bernikovi niso bili edini izdelovalci mlinskih kamnov. Ramovš v prispevku omenja tudi "druge" izdelovalce mlinskih kamnov, vendar razen Štibernika iz Rovta ne poda natančnejših podatkov. Ramovš, 1979, str. 156–157.
- ³² Informator Slavko Demšar iz Hotovlje in risba Janeza Bogataja, 1982, str. 111.
- ³³ Bogataj, 1982, str. 111.
- ³⁴ ZAL ŠKL 13, t. e. 4, 132/306; t. e. 4, 139/313; informatorja Florijan Tavčar iz Železnikov in Janez Jelenc iz Ševelj.
- ³⁵ ZAL ŠKL 13, t. e. 2, 33/210, informator Franc Bernik iz Ševelj.
- ³⁶ Informator Florijan Tavčar iz Železnikov.
- ³⁷ Informator Janez Jelenc iz Ševelj.
- ³⁸ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ³⁹ Bogataj, 1982, str. 103.
- ⁴⁰ Bogataj, 1982, str. 96.
- ⁴¹ V Egrovem mlinu v Železnikih je bila "dera" dimenzij 2 × 1,2 metra, drugje podatka o tem nisem zasledila.
- ⁴² Bogataj, 1982, str. 102.
- ⁴³ V stope so dali 6 kilogramov ječmena in 2,5 litra vode. Voda je povzročila navlaženje ovoja ječmena, ki se je bolje omajil, in po mletju ni ostalo veliko lušin. Informator Slavko Demšar, mlinar iz Hotovlje.
- ⁴⁴ V obrtnem Egrovem mlinu v Železnikih se je en mlinski kamen imenoval šrotar in na njem so mleli koruzo za krmo živali (informator Florijan Tavčar). Tudi v Mlinarjevem mlinu v Železnikih so mleli koruzo za krmo živine (informator Peter Polajnar).

- ⁴⁵ V Hrovatovem in Bernardovem mlinu je bila skrinja naslednjih dimenzij: dolžina 114 centimetrov, širina 66 centimetrov višina 40,5 centimetrov.
- ⁴⁶ Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁴⁷ Štukl, 1992, str. 31.
- ⁴⁸ Žontar, 1974, str. 22.
- ⁴⁹ Bogataj, 1982, str. 127.
- ⁵⁰ Mlini v Selški dolini ajde niso predelovali v kašo, ampak so jo mleli. Preden so jo mleli med kamnoma, so jo za 5-10 minut dali v stope (informator Slavko Demšar iz Hotovlje).
- ⁵¹ Informator Stane Bernard z Zalega Loga.
- ⁵² Informator Vinko Markelj s Škovin in Matilda Rejec z Jesenovca.
- ⁵³ Informatorka Rezka Jelenc iz Ševelj je povedala, da je njena mama vedno rekla: "Miklavž je na gorah in na vodah."
- ⁵⁴ Rezka Jelenc iz Ševelj.
- ⁵⁵ Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁵⁶ Alojz Božič iz Potoka.
- ⁵⁷ ZAL ŠKL 13, t. e., 64/244.
- ⁵⁸ Večina informatorjev je bila pri mletju udeležena v otroških letih in je pri mletju sodelovala kot pomoč mlinarju in vseh del v mlinu niso sami opravljali. Tu je razlog, da so določene postopke poznali le površno.
- ⁵⁹ Kejžar, 2004, str. 163.
- ⁶⁰ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁶¹ V Egrovem mlinu v Železnikih je mlinarju pomagal njegov sin, ko pa je bil on odsoten, je pogosto priskočila na pomoč snaha, ki je večinoma šivala sita.
- ⁶² Informator Florijan Tavčar iz Železnikov se spominja deda, ki je ob nedeljah zahajal v gostilno Pri Turku na Česnjici (Železniki), kjer se je družil z bogatejšimi kmeti in obrtniki.
- ⁶³ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁶⁴ Ko je upravo dela Globočnikovega posestva prevzel Avgust Novak in za njim Gustav Eger, je tudi pripadajoči mlin pripadel njima. Obrt je okoli leta 1900 prevzel Matevž Tavčar. Mlinar v Egrovem mlinu je za plačilo jemal merico. Del merice je pripadal njemu, del pa Gustavu Egru. Vse posle v mlinu (mlevec, teža žita) je mlinar vodil v posebni knjigi tudi zaradi lastnika mlina Gustava Egra. Kolikšen del merice je oddajal Gustavu Egru, ni znano. Informator Florijan Tavčar iz Železnikov.
- ⁶⁵ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁶⁶ Strele, 1984, str. 70.
- ⁶⁷ Velika povodenj leta 1922 je bila odločilna za obrtni Pavletov mlin v Železnikih. Takrat je potok Smoleva ubral povsem drugo pot (kjer teče še sedaj). Pavle Tavčar mlajši je želel mlin obnoviti, zato je zgradil novo zajetje in vodo poskušal po ceveh spraviti do vodnih koles, vendar načrta ni izpeljal.
- ⁶⁸ Informator Marjan Ceferin iz Železnikov.
- ⁶⁹ Informator Franc Bernik iz Ševelj; informator Slavko Demšar iz Hotovlje.
- ⁷⁰ Informator Stane Bernard z Zalega Loga.
- ⁷¹ Informator Franc Peternej iz Davče.

Bivališča iščejo

Janko Pintar

70 let je že minilo od takrat, ko je skoraj 90 dražgoških družin sredi mrzle zime v januarju 1942 iskalo prenočišče in začasno bivališče. Družin, pregnanih od svojih toplih ognjišč, prezebljih in prestrašenih. Pa tudi na silo razbitih. Številni otroci so v tistih dneh postali sirote, veliko mater je ostalo brez sinov, več žena brez moža. Domove so nam požgali in pozneje še porušili. Velika in nepopisna je bila bolečina v nas vseh. Naš ata so večkrat rekli: "Mi bomo že nekako, ker pri nas ni nihče padel, kaj pa tiste družine, v katerih jih toliko manjka."

V tistih dneh je bilo zasejanega toliko sovraštva in nasilja, po drugi strani pa izkazane tudi toliko dobrote in pomoči. Čeprav so prve dni po tragediji še viseli nemški plakati, na katerih je med drugim pisalo, da bodo vsakega, ki bo Dražgošanom, ki smo na begu, pomagal, obravnavali kot bandita, so se vendarle našli ljudje, ki so nas s sočutjem in odprtimi rokami sprejeli. Tudi tem še zdaleč ni bilo lahko. Marsikaj so morali potrpeti, ko so delili svoje prostore v hiši z nami. Le malo nas še živi, ki pomnimo, kje in kako so nas izgnance sprejemali pod streho. Menim, da je prav, da je tudi to zapisano.

Naj začnem kar z nam najbližjo vasjo **Rudno**. Andrejčkove (Lušina), ki so nekaj časa stanovali pri sorodnikih v Dolenji vasi, so sprejeli na Lojah (Mohorič). Pri Ambrušču (Eržen) so sprejeli Hkavščove (Jelenc) iz vasi Na Pečeh. Pri Žagarju (Vrhunc) sta stanovali Urbanovi Malka in Rezka (Šmid) ter Zakališnični Marija in Milka (Kavčič). Ko je po vojni dražgoška šola "gostovala" v gasilskem domu na Rudnem, je pri Žagarju stanovala tudi učiteljica Alojzija Jeglič. Pri Skalovcovi (Nastran) so stanovali Mažovi (Šolar), na Prešnikovi žagi Beštovi (Šmid), pri Lovrihu pa Kosmova (Prevc) Franc in Marija. Lukovo družino (Megušar) z Rudna so Nemci preselili v Nemčijo (6. 1. 1943, očeta že prej), v izpraznjeno hišo so se začasno, do konca vojne, oziroma do časa, ko so se lastniki vrnili, vselili Tinetova Franca in Matevž ter Dobretova Micka in njen sin Tone. Pri Roku (Šolar) so sprejeli Bitcovo družino (Kavčič), ki je najprej nekaj časa stanovala pri Bošku in Mlinarju na Češnjici, konec vojne pa je dočkala pri omenjeni družini na Rudnem.

Veliko dražgoških družin je stanovalo **na Češnjici**. Pavelnovi (Jelenc) mama Tončka s hčerjo Maro ter Kovačova (Šmid) mati Lucija s hčerjo Nežo so stanovali pri Prevcu. Tako Pavelnova kot Kovačova družina sta v tragediji ostali brez moške delovne moči (Lucijin sin Johan in Tončkin mož Tomaž sta padla), zato sta med vojno svoji kmetiji v Dražgošah obdelovali skupaj.

Pri Čoču so stanovali Jorcovi (Jelenc), Lojzetova (Lotrič) stari oče in mati (mlajši rod se je začasno odselil v Ljubljano) ter Brinovcova družina (Lotrič) iz dela vasi Na Pečeh.

Hkavščovi (Kavčič) iz vasi Pri cerkvi so stanovali v Erzarjevi hiši v Otokih, zadnja dva meseca vojne pa pri Anžicu na Češnjici. Tja so se preselili zaradi varnosti, kajti takrat v Otokih od Kemperla do Peskarja ni bilo nobene stavbe razen Kovačeve ter prej omenjene Erzarjeve. Konja so Hkavščovi imeli v Skalovcovi "štali".

Šimnovi (Habjan) so nekaj časa stanovali pri Posečniku na Studenem, nato so se preselili na Češnjico v hišo Novakovega Poldeta. Živino so imeli v Prevcovi "štali". Pri Frjanu so stanovali Mihovi (Šo-

lar). Rovtarjevo družino (Thaler) so sprejeli pri Novaku. Tam je leta 1945 umrla Rovtarjeva mama in zapustila pet majhnih otrok.

Na centrali (za Soro, kjer je bila pozneje Alplesova žaga) so stanovali Švebovi (Lotrič), na zadrugi pa Bertovi (Jelenc) in Koritnikovi (Šolar). V tej stavbi sta začasno bivališče dobila tudi Tomaževa mati Marija in njen sin Francelj. Zadruga je bila velika stavba (stala je tam, kjer je zdaj križišče in parkirišče pred Koncem oz. pred pošto), spodaj sta bili trgovina in gostilna, zgoraj je bilo precej sob.

Pri Pintarju so sprejeli Kolendrovo družino (Šolar). Ta je bila že v mesecu dni po begu iz Dražgoš še enkrat hudo prizadeta. Na Golniku je mama umrla zaradi ran, ki jih je dobila med begom na Rovtarici. Tako je ostalo pet otrok brez matere. Da je bila nesreča še hujša, je zbolel še oče in 13. decembra 1942 umrl. Tako je bilo pet otrok sirot.

V Antonovi oziroma Globočnikovi hiši **na Studenem** je zatočišče našla Jakčova družina (Kavčič). Na Studenem sta stanovala tudi Kališnikarjeva (Habjan) oče Janez in žena Meta – menda v Jeralovi hiši, ki je bila prva od Selc proti Železnikom. Oba sta tam tudi umrla.

Precej dražgoških družin je zavetje našlo tudi v **Selcih**. Pikkova družina (Marenk) v Smodinovi hiši (v lasti Blažonovih). Polakovi (Bešter) so stanovali tri mesece pri Spodnjem Ilču, nato so se preselili k Muhovcu v **Lajše**. Še pred koncem vojne so v Dražgošah naredili majhno barako in se vselili vanjo. Moji teti Ivana in Angela Pintar (Gabrški) sta bili nekaj časa pri Jelencu in nato pri Ledrarju. Brinarjevi (Lotrič) so stanovali na Percovi žagi. Tudi ti so še pred koncem vojne v Dražgošah naredili majhno barako. Bolčarjevi (Jelenc) so bili nekaj časa pri Klobovsu v Selcih, nato v Lajšah pri Muhovcu in Lovrinu.

Tomažkovi (Berce) so stanovali v Vidmarjevi bajti v **Rovtu nad Lušo**. Peš so hodili v Dražgoše obdelovat zemljo. Ker je pot vzela veliko časa, so včasih prenočili pri Štihlnu v Lajšah ali Pucniku v **Kališah**. Prvo leto so še sadili krompir, potem so dali nekaj zemlje v najem.

Grogcovi (Lotrič) so najprej nekaj časa stanovali v Selcih pri Figlc, nato dve leti pri Štihlnu v Lajšah,

nato so se vrnili nazaj v Selca k Blažovc, nazadnje so še nekaj časa bivali v Lajšah pri Muhovc.

Markonovi (Lotrič) so stanovali v Zgornjih Lajšah pri Percu. Zelo hitro so naredili barako v Dražgošah. Za božič leta 1944 so že bili v njej.

Primčkovci (Habjan) so stanovali pri Blažku v Kališah, pozneje v Lajšah pri Zgornjem Percu.

Kopčove (Megušar) so sprejeli pri Hkavc v Kališah, kmalu so naredili skromno barako v Dražgošah.

Anžetovi (Šolar) so stanovali v Golobovi hiši **na Praprotnem**.

Maticova družina (Zupanc) je spet imela precej pestro pot. Ko so se z večjo skupino beguncev iz Dražgoš umikali čez močno zasneženo Jelovico za Jamniško goro in od tam proti **Podblici**, so potrkali pri Mihovcu, kjer so jih lepo sprejeli. Pri tej družini so ostali dva dni, nato so se odločili, da gredo v

Martinj Vrh. Mahnili so jo v Selca, na Studeno in po Studenski grapi. V Martinj Vrh so ostali čez zimo pri Mšiču. Spomladi so odšli na Rudno. Stanovali so pri Jorku, živino, kar so jo dobili, pa so imeli v "štali" pri Žagarju. Ko so Nemci v prvih mesecih leta 1943 med drugimi izselili tudi Škovincove s Škovin, so se Maticovi skupaj z živino preselili na omenjeno izpraznjeno domačijo v Železnikih in tam dve leti – do poletja 1945, ko so se lastniki vrnili iz Nemčije – obdelovali tudi zemljo. Ob koncu vojne pa so Jakšovi iz Lajš odšli na Koroško. Tedaj so se Maticovi preselili na Jakšovo kmetijo, jo obdelovali in hkrati začeli graditi barako v Dražgošah, kamor so se kmalu vselili.

Markove (Prevc) so sprejeli sorodniki – Notarjevi **v Podlonku**. Nekaj časa so bivali prav pri njih, nato so se preselili v njihovo hišo k Brvi.

Skupna fotografija Lavfarjeve družine (Lotrič) iz Dražgoš in Žagarjeve družine (Gartner) iz Podlonka, kjer so sprejeli Lavfarjeve (zdaj Kališnikarjeve). **Sprednja vrsta (z leve):** Tone Gartner, Ančka Gartner, Pavle Gartner, Jakob Lotrič. **Srednja vrsta (z leve):** Francka Gartner, Rozka Gartner, Kristina Gartner, Tončka Lotrič, Mihaela Gartner, Julka Gartner, Pavla Gartner. **Zgornja vrsta:** Konrad Lotrič, Polde Lotrič, Jože Lotrič, Lojze Kemperle, Janez Lotrič, Jernej Lotrič, Peter Hudovernik (rejenec Kališnikarjevih). Na fotografiji manjkajo starši obeh družin, pri družini Lavfarjevih še Maks, ki je bil leta 1942, ko je nastala fotografija, nekje v Nemčiji (ujetnik nemške vojske), pri Žagarjevih pa Jože, ki je bil mesarski pomočnik pri Škovincu v Železnikih.

Številno Lavfarjevo (pozneje Kališnikarjevo) družino so sprejeli pri Žagarju v Podlonku. (Mimogrede, moški člani Lavfarjeve družine so bili zelo dobri in iskani furmani.) Tudi Žagarjeva družina je bila zelo številna.

Štihelnovi (Frakelj) so stanovali v Selcih pri Mihc, Mžorarjevi (Lotrič) pa v **Dolenji vasi** pri Bezjaku.

Gobovcova družina (Luznar) je stanovala v Selcih pri Jorkcu.

Kosovi (Bertoncelj) so pet let stanovali pri Kocjanu v **Bukovščici**, nato pa še pet let pri Alešu **na Češnjici pri Podnartu**. V obeh krajih so obdelovali zemljo, nato so si na Češnjici pri Podnartu zgradili hišo. V Dražgoše se ni vrnila tudi Gosarjeva družina, ki se je zatekla v okolico Trziča in se pozneje tam naselila.

V **Železnikih** so med drugim sprejeli: pri Talarju Pstotne (Marenk), pri Peskarju (Berce) družino Peskarjeve Lenke (Kavčič), pri Kemperlu pa Martincove (Ambrožič) in družino Pavline Ambrožič.

Zatočišče sta našli v Železnikih tudi Tmincova družina (Eržen) in družina Jakoba Potočnika iz Spodnje Gabrce.

Megušarjevi (Fajfar) so nekaj časa stanovali pri Spodnjem Pircu v Lajšah, nato so se preselili k **Sv. Tomažu** k Luku.

Tavodni (Fajfar) so šli med vojno v Ljubljano in pozneje v bližino Novega mesta.

Nekaj družin je našlo zatočišče tudi **na Jamniku**. Grogovcove iz Jelenšč (Lotrič) so sprejeli v Pstoti. Ožbicovi (Habjan) so stanovali pri Urbanovcu. Naša družina se je v februarju 1942 preselila k Pravharju, do takrat smo bili pri Gotnarju v Podlonku. Blažicovi so stanovali pri Urbanicu.

27. februarja 1944 so Nemci požgali Jamnik. Grogovcovim, Ožbicovim in nam je pogorelo vse, kar smo v dveh letih spravili skupaj.

Grogovcovi so kmalu začeli graditi barako v Dražgošah. Ožbicove so sprejeli pri Mlinarju v Podblici.

Tudi nas otroke izgnance so povsod lepo sprejeli. To govori tudi ta slika z Jamnika (jeseni 1943). Spredaj stojita (od leve) Miklavžova Tine in Karel iz Dražgoš. V zadnji vrsti (z leve) Jernejčkov Miha z Jamnika, Miklavžov Janko iz Dražgoš, Pravharjev Francelj, Petračov Stanko in Mežnarjev Jože (vsi trije z Jamnika).

Mi smo za en mesec našli zatočišče pri Zakovniku v Podblici. Potem so nas povabili Markcovi z Rudna. Vabilo smo radi sprejeli, saj je bilo od tam bliže in tako lažje obdelovati zemljo v Dražgošah.

Blažicovim takrat ni pogorelo. Doletela pa jih je drugačna, še hujša nesreča. Očeta Janeza Kavčiča je 19. 3. 1945 med obstreljevanjem Jamnika s topovi z Dobrave ubil drobec granate.

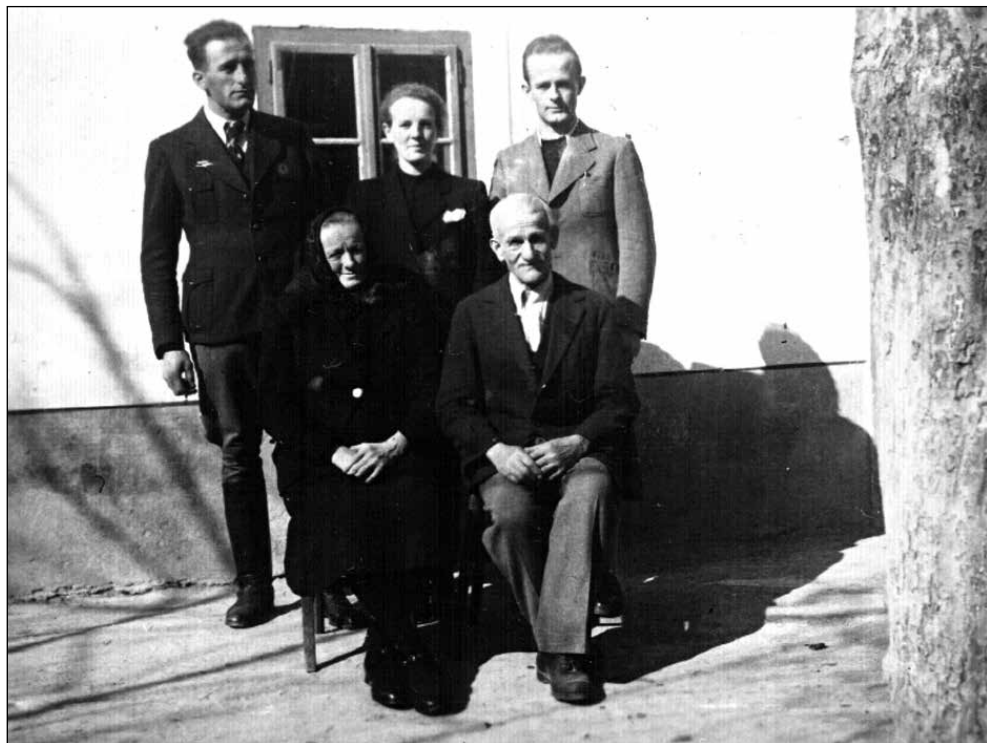
Iz teh sosednjih vasi smo torej hodili ob ugodnem vremenu obdelovat zemljo nazaj v Dražgoše. Skoraj vse njive so bile obdelane in travniki pokošeni. Tisti, ki so imeli konje, so se peljali do Rudna, naprej pa peš, s koši na hrbtu. Navzdol pa spet peš, da so konji manj trpeli. Ceste v Dražgoše ni bilo, pot pa slaba, vsa raztrgana od nalivov, polna kamenja. Nihče je med vojno ni popravljal in vzdrževal.

Takrat je zelo primanjkovalo hrane, vsak kilogram krompirja je prav prišel. Sadili smo tudi koro, ki je prej nikoli nismo.

Poleti je bilo včasih tudi zelo težko zaradi policijske ure. Večkrat smo morali še ob soncu končati spravilo sena, da smo prišli pravočasno v dolino, na svoj začasni dom.

Moja žena Kati se še dobro spominja dogodka, ko so se enkrat prepozno vrnili s konjem in vozom v Selca. Takrat so imeli nemški žandarji postojanko tudi v šoli, ki je bila obdana z bodečo žično ograjo. Pred šolo so imeli na cesti rampo (premikajočo pregrado, jezdeca), ki so jo čez dan odstranili, proti večeru pa spet postavili. Torej, ko so se pripeljali do šole, je bila čez cesto že rampa. Nemci so poklicali voznika (strica Toneta) z voza. Na cesti je moral na ukaz legati in vstajati, tisti, ki so bili na vozu, pa so trepetali, da ga ne bi ustrelili. Naposled so rampo le odstranili in jih srečno spustili naprej s strogim opozorilom, naj se jim kaj takega ne pripeti več.

To se jim nikoli več ni zgodilo, kajti strah in grozovit dokaz v Dražgošah, česa vsega je zmožen s sovra-

Žalujoča Šimnova (Habjan) Minka (zadaj na sredini) med bratoma Janezom (levo), ki je pozneje še padel, in Petrom (desno). V prednji vrsti njihova starša Miha in Antonija. Fotografirano med vojno pred Poldetovo hišo na Češnjici.

štvom prepojen človek, sta bili dovolj močni prepreki za kaj takega. Pa tudi črne obleke, ki so v tistih vojnih mesecih in letih preplavile Selško dolino, so govorile svoje. Moški, ki so žalovali ob smrti bližnjih, so nosili le črne kravate ali črn trak na suknjiču, ženske so bile odete povsem v črno. Življenjske sopotnike in najbližje sorodnike so žalovali eno leto (npr. žena moža ali obratno), brate ali sestre pol leta. Zaradi grozot je bilo takrat ženske v črnem opaziti na vsakem koraku. Npr. Šimnova (Habjan) Minka iz Dražgoš je med vojno žalovala štiri brate, takoj po vojni pa še enega.

A vendarle ni bilo vse le v črnem. Rojevalo se je tudi življenje. Kar devet dražgoških žena je v času, ko so skupaj z družinami zapuščale vas, pod srcem nosilo še nerojene otroke. Ti so se tako rodili v izgnanstvu, prav letos pa praznujejo 70 let življenja.

- Franciška Jelenc, Hkavščova, je 28. 2. 1942 rodila sina Janka na Rudnem pri Ambrušču.
- Rozalija Lotrič, Brinarjeva, je 21. 3. 1942 rodila hčer Mici v Selcih na Percovi žagi.
- Ivanka Marenk, Pstotna, je 6. 4. 1942 rodila sina Ivana pri Talarju v Železnikih.
- Meta Šolar, Mihova, je 10. 5. 1942 rodila sina Lojzeta pri Frjanu na Češnjici.
- Marija Jelenc, Dobretova, je 10. 6. 1942 rodila sina Toneta pod Grivo v Železnikih (+18. 5. 1971).
- Neža Jelenc, Jorcova, je 10. 7. 1942 rodila sina Vinca pri Čoču na Češnjici (+27. 10. 2008).
- Pavla Lotrič, Lojzetova, je 19. 7. 1942 rodila hčer Anico v Ljubljani.
- Antonija Lotrič, Brinovcova, je 22. 7. 1942 rodila sina Mineta pri Čoču na Češnjici.
- Marija Šolar, Koritnikova, je leta 1942 (prvi meseci tega leta) rodila hčer Rezko na Češnjici (+1943).

Zbrane slike in zgodbe torej pričajo o dvojem. Na eni strani o nečloveških grozotah in trpljenju, ki ga je povzročila izguba domov in sorodnikov, na drugi strani pa o neizmerni dobroti in potrpljenju, ki smo ga bili deležni pri družinah, ki so nas sprejele. Beseda "hvala" je tudi po tolikih letih premalo. Naj bo pa ta članek vsaj majhen poklon njihovi dobroti.

Podatke sem zbral s pomočjo ljudi, ki so kot viri navedeni spodaj, in se jim najlepše zahvaljujem. Če sem koga pomotoma zgrešil, se opravičujem. Je pa od dogodkov minilo že toliko časa, da se nekatere stvari nahajajo že v najbolj oddaljenih kotičkih spomina in zato obstaja tudi možnost pomanjkljivosti ali napak. Če jih morda opazite, prosim sporočite, da jih popravimo prej, kot senca dokončno zagrne spomin še zadnjih prič dogodkov.

Janko Pintar

Besedilo sooblikoval: Rok Pintar

Viri:

Spomini avtorja članka in njegove žene Kati ter podatki, ki so jih posredovali Tone Lušina, Mine Lotrič, Franc Kavčič, Minka Habjan, Jože Šolar, Ludvik Jelenc, Slavka Jelovčan, Venči Frakelj, Marica Šturm, Franc Zupanc, Mira Kavčič, Pavla in Vinko Rejc, Slavka Lušina, Marija Šlibar, Tone Megušar, Neža Kos, Rado Lotrič, Rezka Potočnik.

Iz zgodovinskega fotoarhiva

Antona Sedeja

Leto 1963,
Dermotov jez,
v ozadju naselje
Ovčja vas.

Leto 1964, pogled na močno poškodovan lesen Dermotov jez, v ozadju zapornice za bajer v Palnado.

Leto 1965, lesen Dermotov jez s sprednje strani. Poplava jeseni 1965 je bila za dotrajani jez usodna.

Leto 1973, Dolencov jez.

21. maj 2004, pogled na Dolencov jez s tolmunom, ki je poleti privabil številne kopalce.

Tirolska arhitekturna dediščina

Miha Markelj

magister arheologije in turizma,

znanstveni sodelavec na Inštitutu za civilizacijo in kulturo Ljubljana

Zgornji del Selške doline je mikro specifično območje. Strmi vrhovi, gorski grebeni in ozke doline, ki se terasasto spuščajo proti dnom. Svojevrstna naravna komponenta v povezavi s srednjeveškim kolonizacijskim delovanjem je na tem območju ustvarjala izjemno kulturno krajino¹, ki jo v veliki meri zaznamujejo in vrednotijo stavbni elementi tirolske gradnje.

Terasasta pobočja pod Ratitovcem, posejana z vasmi Zgornja ter Spodnja Sorica, Ravne, Torka, Zabrado, Zgornje ter Spodnje Danje, Prtovč in Zali Log, skrivajo več kot 800 let staro zgodbo, katere začetek je iskati pod špičastimi vrhovi zgornjega dela Pustarške doline (nem. Hochpustertal, ital. Alta Pusteria) na Južnem Tirolskem (nem. Südtirol, ital. Alto Adige). Njihova lega visoko nad dolino je nekaj izjemnega, vendar nikakor ne nenavadnega. Zaradi zgodovinskih ter naravno-geografskih danosti so bile po strategiji prostorskega razvoja Slovenije uvrščene med območja, ki z vidika kulturnega in simbolnega pomena pokrajine veljajo kot prepoznavna območja Slovenije (Kopač, 2004).

Pobočje nad vasjo Zgornja Sorica.
Vir: Prostorske slike Slovenije, 2009.

Razgibanost pokrajine pod Ratitovcem je skozi stoletja vplivala in tudi še danes v veliki meri vpliva na življenje prebivalcev v vaseh pod gorami. Zgornji del doline je po pisanju Antona Melika zaradi svojih naravno-geografskih dejavnikov, podnebja in lege uvrščen v alpski prostor. Južno ob Jelovici leži Selška dolina, ki v vsem obsegu sicer pripada že predelu predalpskega Škofjeloškega hribovja, a je v svojem zgornjem delu zarezana neposredno v Julijske Alpe. To ugotovitev nadgrajujeta tudi podnebje z dolgimi, mrzlimi zimami in kratkimi ter zmernimi poletnimi dnevi kot tudi padavinska slika z alpskim rastlinjem. Južni rob Julijskih Alp strokovno imenujemo Bohinjski greben, katerega velik gorski masiv se zaključuje z Ratitovcem na višini 1672 metrov kot z zadnjo visoko goro Julijskih Alp. V času zadnje pleistocenske poledenitve sta jo izdolbla Ratitovski in Sorški ledenik. Oba ledenika sta bila prvotno del velike ledene gmote, imenovane Bohinjski ledenik, vendar sta se v fazi taljenja tega ledenika fragmenta na južnem robu, danes poznana kot Soriški in Ratitovski ledenik, odcepila in oblikovala zgornji del Selške doline, medtem ko je v spodnjem delu največjo moč imela voda. Ostanke poledenitve so danes v veliki meri še vidni na terasah Zgornje in Spodnje Sorice v obliki grobelj, moren, nasipov in balvan, prav tako pa v dolini v okolici vasi Zali Log.

Geografske lege, strmi bregovi in težko prehodne doline pa so vplivali tudi na poselitev zgornjega dela doline, saj je vse do 13. stoletja ostal neposeljen. To potrjujejo tako listine ob ustanovitvi loške fevdalne posesti znotraj freisinskega ozemlja kot tudi leta 1291 propadle hube na Škovinah (škofovska posest).²

Zaradi neugodne lege za poselitev je v 13. stoletju freisinski škof na območje priselil Tirolce iz okolice Innichena, kjer je prav tako imel v lasti svoja ozemlja. Gorske vasice kakor tudi objekti znotraj samih vasi so začeli nastajati že konec 13. stoletja, ko so freisinski škofje, fevdalni lastniki širših škofjeloških posestev, v te kraje naselili nemške priseljence. Zanimiv je tudi podatek, da so bili Tirolci iz Pustarške doline prav tako naseljeni na strma pobočja Baške

grape, sovпада pa tudi čas naselitve. Vendar so jih tja naselili oglejski patriarhi.³

O naselitvi v vasi pod Ratitovcem se je med domačini ohranilo tudi pričevanje o postopku priseljevanja. Leta 1291, najverjetneje pa tudi že prej, saj je bil 18. junija leta 1286 v Sorici urejen poseben urad za spremljanje kolonizacije (*Officium Zeurits*), naj bi na ozemlje pod Ratitovcem prišlo osem moških prebivalcev iz nekaterih gorskih predelov Innichena.⁴ Ti naj bi nato šest let krčili gozdove, med drugim tudi z metodo obročkanja.⁵ Prav tako naj bi zarisovali cestno povezavo in gradili lesene objekte. Po šestih letih pa naj bi se na to območje k možem priselile tudi žene in otroci⁶ (Markelj, 2009).

Zakaj so bili naseljeni ravno prebivalci z gorskih območij Innichena? Nedvomno zaradi sorodnih pogojev življenja in tehnik obdelovanja tal na strmih pobočju. "Geografija Pustertala je zelo slična oni soriškega ozemlja. Absolutna višina (Innichen 1166 m, Toblach 1210 m) odgovarja absolutni višini nemških naselbin na soriškem ozemlju" (Blaznik 1928, 48). Blaznik prav tako poudarja, da absolutna višina vpliva na sorodno klimo z mrzlimi zimami in zmerno toplimi poletji, obe dolini pa prav tako ležita v smeri vzhod-zahod. Zaradi tega se pozna tudi razlika med prisojno in osojno stranjo, zato različne kulturne rastline tako v Selški kot v Pustarški dolini uspevajo do višine 1500 metrov. Na tej višini dobro uspevajo tudi visokogorski pašniki, ozemlje pa je bogato tudi z gozdno vegetacijo (Blaznik, 1928).

Tako se je z uvajanjem hubnega sistema freisinski škof lotil načrtne kolonizacije.⁷ Omenjenemu kolonizacijskemu delovanju lahko z dobro ohranjenimi urbarji iz Škofje Loke sledimo vse do leta 1803, ko pride do sekularizacije freisinsko-loškega gospodarstva.

Spomin na prvotno domovino nemških priseljenčev pa je bil med prebivalstvom živ dolga stoletja, saj je odhajalo do polpretekle dobe na vsaka tri leta odposlanstvo iz Sorice v Innichen na božjo pot, kjer so v tamkajšnji stolni cerkvi izročali darila, ki naj bi jih zaščitila pred neprijetnostmi in mrčesom. To darilo so imenovali "Käfergeld" (Blaznik, 1973, 39).⁸

Vse do današnjih dni so se od nekdanjega kolonizacijskega delovanja ohranili tudi delno poslovenjeni priimki, ki jih je moč najti v vaseh pod Ratitovcem in tudi v drugih bližnjih krajih, kamor so se presneli s poročanjem. Med omenjenimi priimki so najbolj pogoste različice Markelj (*nem. Märhtl*), Taler (*nem. Thaler*), Gaser (*nem. Gasser*), Frelih (*nem. Fröhlich*), Kofler (*nem. Kofler*), Gortner (*nem. Gertner*), Gajgar (*Geiger*). Gorske vasice na strmih pobočjih so se v teku več stoletij le malo spreminjale, saj so bile zaradi slabih prometnih povezav ter težke dostopnosti zelo izolirane, omenjeni dejavnik pa je kasneje tudi v veliki meri vplival na ohranjanje tirolske arhitekturne dediščine tod. V tem času so prebivalci razvili tudi svojo posebno govorico, ki se je ohranila nekje do druge polovice 20. stoletja.

Poleg dialekta je v vaseh zgornje Selške doline in njihovi bližnji okolici v današnjem času vidnih in v uporabi veliko geografskih imen tirolskega izvora, kot so ejbne, košte, korgpügel, holla (v okolici Sorice). V Danjah, na Torki, v Zabrdi, na Prtovču, v Ravnah ter v danes že opuščeni naselbini pod Grebl vrhom in v okolici Zalega Loga (slika 2) pa so se ohranila imena kot na primer: maštavdah, najgrla, grejbel, lajtra, jerl, v lejtl, grofental, grasental.

Gospodarska dejavnost je temeljila predvsem na samooskrbnem kmetijstvu in na gozdarstvu ter nekaj malega na planšarstvu. Vasi so se le počasi širile in rasle po številu prebivalcev, kar je razvidno iz loških urbarjev, kjer se vidi, da se število objektov v tem delu skozi stoletja ni bistveno povečevalo. Omenjeno dokazuje tudi število hub, ki se od leta 1500 do leta 1825 ni bistveno spremenilo in je ostalo okrog številke 58 (Blaznik, 1928). Naj omenim še, da navkljub burnemu dogajanju ter vzponom in padcem fužinarstva v dolini območje zgornjega dela

Veduta vasi Zali Log (vzhod-zahod).
Vir: Turistično in kulturno društvo Zali Log.

doline ni doživljajo večjih sprememb. Ljudje v vaseh zgornje Selške doline so dolgo ohranjali običaje, navade in znanja svojih tirolskih prednikov, s čimer se je še dodatno naredila ločnica od širše okolice.

Stanje raziskav

Zaradi svoje lege in zgodovinske pomembnosti ter vpetosti v bavarski in širše nemški prostor so bili Škofja Loka in z njo povezani kraji prvič omenjeni že leta 973, ko je nemški cesar Otton II. freisinškemu škofu Abrahamu podaril ozemlje Selške doline in Škofje Loke. Povezava z mestom Freising na Bavarskem pa je privedla tudi do zgledega beleženja dajatev in posebnih dogodkov na loškem posestvu. V tej nameri sta bila že leta 1724 izdana dva zvezka pod naslovom *Historia Fresingensis* avtorja benediktinca Karola Meicheblecka, v katerem je velikootic in listin o zgodovini loškega gospodarstva. Če se sklicujemo na predgovor Franceta Kosa v njegovi monografiji Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, je za raziskovanje celotnega škofjeloškega ozemlja pomembno poseči tudi po Codexu diplomaticus Austriaco-Freisingensis, kjer je v zvezkih XXXI, XXXV in XXXVI nakopičenega veliko gradiva za dobo od leta 973 do leta 1365 (Kos, 1894). Za ozemlje zgornjega dela Selške doline in Železnikov so izredno pomembne tudi publikacije in razprave Antona Globočnika, ki je leta 1867 spisal monografijo z naslovom *Geschichtlicht-statistischer Überblick des Bergwerks Eisneren* (Globočnik, 1867).

Veliko število zgodovinskih virov in arhivskega gradiva kakor tudi dobro ohranjeno kartografsko gradivo v Škofji Loki, Freisingu in Münchnu je omogočilo dobro osnovo, na kateri so lahko nastajala monumentalna dela. V Münchnu je pod naslovom *Heckenstaller's Frisingensia* zbranih preko petsto zvezkov, v katerih je tudi zajeto število podatkov o loškem ozemlju.

Kljub velikemu številu zgodovinskega gradiva pa raziskovalci ljudske kulture oziroma ljudskega stvarstva v preteklih stoletjih območju zgornjega dela

doline niso namenili posebne pozornosti. Tendenca v raziskovanju se je spremenila v začetku tridesetih let 20. stoletja.

Prvi, ki se je na podlagi arhivskih in pisnih virov sistematično lotil raziskave območja zgornjega dela Selške doline in celotne doline sploh, je bil dr. Pavle Blaznik, ki je že zelo zgodaj začel raziskovati zgodovino lokalnega območja ter s pomočjo le-te tudi podajal smernice o zgodovinskem razvoju celotnega slovenskega ozemlja. Pri izdelavi svoje disertacije z naslovom *Kolonizacija Selške doline* se podrobneje sreča s problematiko kolonizacijskega delovanja na Selškem, ki jo kasneje razširi tudi na celoten teritorij nekdanjega škofjeloškega gospostva (Blaznik, 1973). V svojih obsežnih raziskavah je bil prvi, ki je na podlagi podatkov v urbarjih statistično opredelil gibanje prebivalstva v vaseh pod Ratitovcem ter opredelil zemljiško strukturo ter postavitev objektov v prostoru glede na poljsko razdelitev.

Blaznik je bil v teku svojih raziskovalnih dosežkov tesno povezan tudi z lokalnim muzejskim društvom iz Škofje Loke in je redno objavljaval strokovne članke na temo kolonizacije ter poselitvene strukture in na sorodne teme v lokalni strokovni publikaciji *Loški razgledi* kakor tudi v različnih monografskih publikacijah. V njegovi najbolj znani in obsežni monografski publikaciji *Škofja Loka in loško gospostvo* je objavil veliko statističnih in družbenih ter tudi kartografskih podatkov iz soriške župe, kamor je v tistem času sodilo ozemlje zgornjega dela Selške doline.

Blaznik je nedvomno prvi, ki je med prikazovanjem strukture hubnega sistema v zgornji Selški dolini neposredno nakazal na možnost obstoja tirolskih arhitekturnih elementov znotraj naselbin pod Ratitovcem.

Kljub temu da v pisnih virih do sedaj Blaznikovega primarnega dela, ki je preučevanje kolonizacijskega delovanja, nihče ni nadgradil, pa so bile dodane in s pomočjo sodobnih raziskav odkrite še nekatere nepoznane tematike, ki neposredno omogočajo vpogled v preteklost. Anton Ramovš je podrobneje opredelil in opisal geološko ter geografsko sliko Sel-

ške doline, ki je omogočala nadgradnjo na področju favne in flore ter domačih in umetnostnih obrti.⁹ M. Simkovič-Novak (1970) je tako napisala strokovni članek na temo rastlinstvo Ratitovca, prav tako pa je pomembne prispevke na področju poznavanja narave objavil tudi Bojan Kofler (Kofler, 2007). Bogato etnološko komponento doline pa so v svojih raziskavah opredelili tudi France Planina (Planina, 1973), Ivan Kejžar (Kejžar, 2008 in 2004), Drago Dolenc (Dolenc, 2007) ter Jernej Hudolin (1993). Veliko pomoč pri iskanju ter klasifikaciji podatkov in prvi opis arhitekturnega stanja v zgornjem delu doline pa ponuja franciscejski kataster za Kranjsko iz leta 1825 (L 341, k. o. Sorica, L 27, k. o. Danje ter L 237, k. o. Zali Log) in pa še starejša jožefinska vojaška karta iz let 1763–1787 (zemljevid št. 156 ter zemljevida št. 155 in 157).

Zavedati pa se je treba, da kljub zajetnemu številu raziskovalcev in raziskav na temo ljudskega stavbarstva v drugi polovici 20. stoletja arhitekturnih raziskav, ki bi podrobneje obravnavale tematiko arhitekturne in urbanistične podobe podeželja, razen Novakovega dela *O ljudski kulturi v Selški dolini* ni bilo.

Na drugi strani pa je dobro vedeti, da se je vzporedno z lokalnimi raziskovalci z raziskovanjem stavbne tipologije na Slovenskem v prejšnjem stoletju ukvarjalo veliko raziskovalcev. Med prvimi, ki je tipološko opredelil hiše na Gorenjskem, je bil Aleksander Haruzin. Kasneje, leta 1931 je študijo o alpski hiši na Slovenskem napisal Stanko Vurnik, bil pa je tudi prvi, ki je naredil sistematično tipizacijo hišnih tipov na Slovenskem. Le-to v svojih publikacijah povzemajo: Anton Melik, ki je leta 1936 napisal knjigo *Slovenski alpski svet*, Rajko Ložar v svojem delu *Narodopisje Slovencev* iz leta 1944 in Vilko Novak, ki je leta 1952 v Slovenskem etnografu objavil članek o ljudskem stavbarstvu v slovenski etnologiji ter v *Loških razgledih* članek o ljudski kulturi v Selški dolini. Preučevanje stavbne tipologije pa se tu ni ustavilo, saj so jo dopolnili še Ivan Sedej z disertacijo *Kmečko stavbarstvo na slovenskem alpskem ozemlju od začetka 16. stoletja do konca 19. stoletja*

iz leta 1966, Peter Fister, ki je leta 1993 izdal Glosar arhitekturne tipologije, Vito Hazler z delom Podpreti ali obnoviti iz leta 1999 ter Potokarjevo delo Gorenjska, arhitekturni vodnik (2002).

Večina znanja in podatkov o arhitekturni podobi Selške doline ter tako tudi njenega zgornjega dela pa je bila uvrščena in klasificirana znotraj splošnih smernic, bodisi za škofjeloško okolje (škofjeloška hiša) ali širše gorenjsko regijo (alpska hiša). Na žalost pa smo s tem dobili le neko posplošeno in ne realno sliko o stanju na področju podeželske arhitekture v dolini.

Raziskava o tirolski arhitekturni dediščini pa zastavi drugačno metodološko osnovo za preučevanje, saj jedro raziskovanja predstavlja zgodovinska freisinška kolonizacija in ne splošna geografija okolja, kot je bila praksa dotedanjih raziskovalcev. Na tak način pa se omogoči natančen vpogled v majhen geografski prostor z zgodovinsko zastavljenimi in zamejenimi mejami.

Raziskava, ki dokaže obstoj tirolske arhitekturne dediščine, se tako ne osredotoča zgolj na pregled sedanjega stanja, temveč poizkuša s pomočjo poznavanja dejstev o nekdanji tirolski freisinški

kolonizaciji opredeliti razvoj tirolske arhitekture skozi stoletja tako na matičnem ozemlju kot v Sloveniji ter pokazati oziroma osvetliti primerke tovrstne gradnje, ki jih je v zgornjem delu Selške doline moč občudovati še danes.

Razvoj tirolskega tipa hiše v Selški dolini

Prva faza:
do okoli leta 1450

V najzgodnejši fazi, iz katere je ohranjenih le malo virov,¹⁰ je bila hiša preprosta, večcelična zgradba, postavljena v strmo pobočje ali pa na umetno oziroma naravno ustvarjeno teraso v pobočju. Hišo so vedno postavili na prisojno stran hriba, s čelno stranjo obrnjeno proti dnu doline in v celoti zgrajeno iz lesa. V tej fazi kamnitih temeljev najverjetneje še ni bilo. Okna na hiši so bila majhna, kar je bilo pomembno s stališča akumuliranja toplote v prostoru. Hiša je imela ozko in strmo ostrežje, krito s skodlami, da bi

Lesena struktura v zgornjem delu Pustarške doline. Vir: Miha Markelj, 2008.

velike količine snega čim hitreje zdrsele s strehe. V najzgodnejši fazi je bil prostor za živino v isti stavbi, vendar v prostoru, ločenem od bivališča ljudi. Podstrešni prostori - "dah" pa so služili za shranjevanje sena. Sorodne strukture prvotnih hiš je danes moč prepoznati v najstarejših senikih na Tirolskem v okolici vasi Sexten (*ital. Sesto*), ki so bili grajeni na podoben način kot najzgodnejša bivališča.

Druga faza:

od okoli leta 1450 do okrog leta 1800

V tej fazi dobi hiša nivojske vhode v objekt ter druge elemente, značilne za to fazo. Nekatere po letu 1450 se tirolski tip hiše zviša in razširi in dolžino in širino. Širina hiše je pogojena z naklonom pobočja; večji je bil naklon, ožja je bila struktura. Tako so bile tiste hiše, ki stojijo visoko v pobočju, praviloma ožje od tistih, ki so postavljene bližje dolinskemu dnu, saj je struktura v dnu doline imela več prostora za gradnjo ter bolj stabilno podlago kot tista, ki je bila grajena v pobočju. Vzorčni primeri domačij, grajenih v pobočju, so v vasi Zgornje Danje. Na širino hiše je vplivalo tudi umetno nasutje ali umetna izgradnja terase na

pobočju "hebel",¹¹ ki je statično omogočila gradnjo širše hiše. V tem času je bila hiša že delno zidana, imela je kamnite temelje in večje število notranjih prostorov. Še vedno pa ostaja v prednjem, čelnem delu hiše, ki gleda proti dolini, bivalni prostor za ljudi, v zadnjem delu hiše pa prostor za živino (v večini primerov gre le za en prostor). V podstrešnih prostorih se shranjuje seno. Prav tako so pri taki hiši vidni različni vhodi vanjo, saj notranjih stopnic v tem času ni bilo. Najnižji vhod je na prednji čelni strani, ki gleda proti dnu doline in vodi v klet - "keler" ali v kasnejših obdobjih v domačo delavnico. Drugi vhod je s strani in vodi v bivalni del hiše, tretji vhod, ki vodi v zgornji del hiše pa je lahko prav tako s strani ali pa v zadnjem delu hiše s pobočja. Postavitev tega vhoda je bila odvisna od naklona pobočja in od velikosti hiše. Zadnji, četrti vhod na senik - "dah" je vedno v zadnjem delu hiše, vstop vanj pa je mogoč neposredno s pobočja ali pa preko lesenega mosta. Na Zalem Logu, kjer pobočje ni bilo tako strmo, so ljudje seno pod streho nakladali z vilami in ni bilo neposrednega dostopa do senika. Strehe so bile še vedno pokrite s skodlami, vendar jih je v Selški dolini v začetku 18. stoletja začela zamenjevati skrilasta kritina.¹² Za hiše je bil značilen tudi velik zatrep,

Domačija nad vasjo Sexten.
Vir: Miha Markelj, 2008.

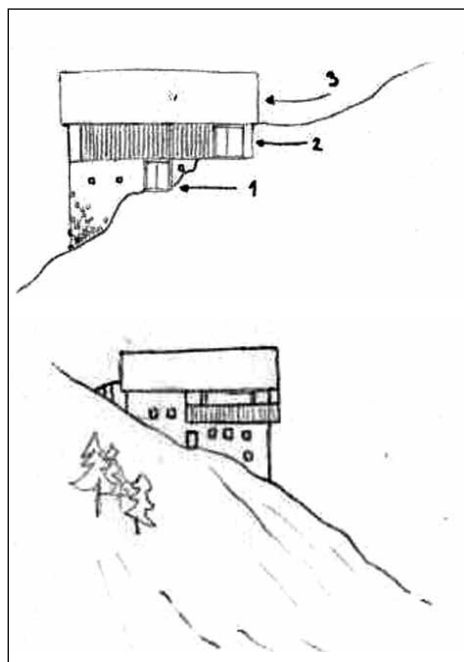
redkokatera hiša pa je v tem času imela neposredno pod zatrepom tudi zunanji balkon. Ta se je začel v večji meri pojavljati v kasnejših obdobjih.

Tretja faza: čas izvajanja zemljiških reform Marije Terezije in Jožefa II.¹³ (1717–1790)

V tretji in četrti fazi se na preučevanem ozemlju pojavita dva tipa domačije. Delitev je bila pogojena s premoženjskim stanom lastnikov. Bogatejši, ki so zemljiške reforme Marije Terezije in Jožefa II. glede higijene lahko spoštovali,¹⁴ so si poleg bivanjskega zgradili še gospodarsko poslopje. Revnejši prebivalci, ki te reforme niso bili sposobni izvesti, pa so še naprej imeli gospodarske in bivanjske prostore pod isto streho.

V tej fazi se torej pojavita dva tipa funkcijsko ločene arhitekture. Videz bivanjskega objekta se v tem kratkem obdobju ni bistveno spremenil, po obliki in funkciji objekt ostane enak. V nekaterih primerih na Tirolskem in v zgornji Selški dolini so dodane le odprtine v zatrepu, prav tako pa začnejo nastajati prvi balkonski nastavki. Gospodarska poslopja, ki se pojavijo v tem času, pa se po obliki med obema deželama zelo razlikujejo; v zgornjem delu Selške doline so tako kot stanovanjska poslopja naslonjena ob pobočje in imajo tri različne vhode, ker so po večini še brez notranjega stopnišča; na vhode je ravno tako kot pri stanovanjski hiši vplivala višina gospodarskega objekta in naklonski kot pobočja. Prvi vhod je s strani, skozenj se je dostopalo do hleva. Drugi vhod je bil lahko prav tako s strani, vendar je bil nadstropje višje kot prvi. V drugem nadstropju je bilo hranjeno orodje, služilo pa je tudi za drvarnico ali shrambo – "špeisen". Lahko pa je bil vhod tudi zadaj, s pobočja. Zadnji, tretji vhod je bil vedno z zadnje strani s pobočja na senik. Na Tirolskem je bilo gospodarsko poslopje večinoma leseno z majhnimi okenskimi odprtinami in enako razporeditvijo vhodov v poslopje kot v Selški dolini. Funkcija obeh poslopij je bila še vedno ista, vendar pa je bila oblika že povsem drugačna. Tipičen primer take grad-

nje predstavlja gospodarski objekt domačije Geiger nad Innichenom, ki se loči po tem, da ima večje število okenskih odprtin ter podaljšan strešni zatrep, ki omogoča izgradnjo balkona, ki se uporablja za sušenje sena pred spraviлом na senik. Na podlagi različne graditve objektov lahko sklepamo, da je prišlo do izrazitega upada stikov prebivalcev iz zgornjega dela Selške doline s prvotno domovino, saj se je gravitacijsko območje vedno bolj nagibalo proti Škofji Loki in ne več proti Innichenu.¹⁵ Razlike v obliki gospodarskih objektov je mogoče interpretirati tudi na podlagi kontinuitete gradnje, ki se je ohranjala skozi stoletja. Prebivalci zgornjega dela Selške doline so si hišo s skupnim gospodarskim objektom že znali sezidati na podlagi izročila svojih prednikov, vendar pa od njih niso pridobili znanja za izgradnjo samostojnega gospodarskega poslopja, zato so načrte in ideje za gradnjo le-tega črpali iz bližnje okolice. Veliko razliko je mogoče opaziti tudi v pomožnih gospodarskih objektih kozolcih, saj imajo ti v zgornji Selški dolini zidane nosilne stebre, v zgornji Pustarški dolini pa je celoten objekt lesen.

Skica stanovanjskega in gospodarskega objekta.
Vir: Miha Markelj, 2008.

Četrta faza: druga polovica 19. stoletja

V drugi polovici 19. stoletje je na Tirolskem vidna kontinuiteta gradnje enakih stanovanjskih struktur kot stoletje pred tem. Dozidavajo se le balkoni, ki pa funkcionalno nimajo pomembnejše vloge. Vzorčni primer predstavljata domačiji Raut in Egarthof v vasi Sexten. Na arhitekturo zgornjega dela Selške doline pa v tem času zelo vpliva arhitektura iz bližnjih mest in trgov (Železniki, Škofja Loka), saj se na fasadah bogatejših hiš pojavljajo tipični meščanski ornamenti: polkrožno zaključeni portali iz zelenega tufa, železne rešetke – "gautre" na okenskih odprtinah ter zidana notranja stopnišča. V tem času se na tem območju razmahne tudi skrilarstvo, ki izpodrine skodlaste strehe s kamnitimi. Omenjena obrt se najbolj razširi na Zalem Logu, zaradi blagostanja, ki ga prinese, pa je tu mogoče najti največje število hiš z meščanskimi elementi. Tipični objekt takega načina gradnje predstavlja domačija na Zalem Logu številka 12 (slika 6). V tej fazi se podobnost med objekti zgornje Selške doline in Pustarške doline zelo zabriše, število skupnih elementov pa se zmanjša. Pomembna sprememba pri novogradnjah v tem času, ki dokazuje arhitekturno neskladje med ob-

jekti, je tudi drugačna orientacija objekta glede na pobočje – "hebel"; pred tem je bil postavljen na pobočje z ožjo stranico, po novem pa so na pobočje postavljeni z daljšo stranico.

Peta faza: od začetka 20. stoletja do danes

Podobnost med hišami na Tirolskem in v zgornji Selški dolini je v času pete faze razvoja opazna le še ob podrobnejši primerjavi pri peščici hiš, saj se jih zaradi novih materialov, različne zakonodaje med obema državama in različnih dejavnosti, ki jim objekti služijo, ne da več primerjati med seboj. Skupnih je ostalo bore malo elementov, spremenila pa se je tudi namembnost. Kmetije v Pustarški dolini so se preoblikovale v smeri turističnega razvoja, v zgornji Selški dolini pa v počitniške hiše.

Primeri tirolskih hiš v zgornjem delu Selške doline danes

Treba je razjasniti, da objekta, ki bi ga lahko danes v celoti enačili s tistimi na Južnem Tirolskem, v zgornjem delu Selške doline ni več, saj je v teku sto-

Hiša z meščanskimi elementi na Zalem Logu št. 12.
Vir:
Miha Markelj, 2009.

letij prišlo do različnih prezidav in uporabe različnih tehnik in materialov za gradnjo objektov, prav tako pa so na gradnjo vplivale različne zakonske smernice v obeh dolinah, ki jih je narekovala različna družbena in politična ureditev tako na lokalni kot državni ravni. Kljub temu pa se je do današnjih dni v zgornjem delu Selške doline ohranilo nekaj objektov, pri katerih so tirolski stavbni elementi, tehnika in način gradnje še v dobri meri vidni.

Med reprezentativnejše primere tirolske arhitekturne dediščine druge in tretje faze razvoja spadata Gajgarjava domačija v Zgornjih Danjah in domačija Zgornjega Trojarja. Slednja stoji na strmem pobočju, katerega okolica je pretežno porasla z iglastim gozdom na nadmorski višini 1245 metrov. Omenjeni zaselek sodi pod vas Zgornje Danje, vendar je od središča vasi oddaljen 500 metrov, zato se je tudi v urbarjih vodil kot samostojen zaselek. Na posestvu so danes vidne štiri stavbe, od tega dva stanovanjska objekta, en gospodarski objekt in ena kašča. Vendar lahko po obliki in na podlagi zgodovinskih virov v loškem urbarju vidimo, da je bila na tem mestu leta 1318 le ena huba oziroma le ena stanovanjska enota – današnja hiša Zgornjega Trojarja. Kasneje, leta 1511 se pojavi še druga stanovanjska enota, hiša Spodnjega Trojarja (Blaznik, 1973, 426). Obema enotama sta bili v času zemljiških reform dodani tudi gospodarski poslopji v neposredni bližini. Danes je gospodarsko poslopje Zgornjega Trojarja

še ohranjeno, medtem ko so pri spodnjem vidni le še temelji, namesto njega pa danes v bližini stoji kašča.

Hiša izstopa po velikem strešnem zatrepu in postavitvi v prostoru nad prepadno steno, kjer skupaj z bližnjimi stavbami zavzema dominantno vlogo. Objekt je v današnjem času navkljub prezidavi in spremembi namembnosti ohranil veliko elementov, značilnih za drugo, predvsem pa tretjo fazo razvoja. Tako poleg zatrepa lahko vidimo večje število manjših oken, nivojske vhode v objekt, pročelje, ki je ozko in visoko, ter orientiranost sever–jug. Podobne elemente pa ob primerjavi hiše Zgornjega Trojarja lahko opazimo tudi pri domačiji Geiger na Tirolskem, ki je bila vzeta kot vzorčni primer za primerjavo struktur.

Domačija se nahaja na nadmorski višini 1400 metrov nad mestom Innichen. Tudi ta domačija danes sestoji iz treh objektov. Prvi objekt po nastanku je tudi v tem primeru stanovanjski, za njim je bilo zgrajeno gospodarsko poslopje in nato še kozolec. Glede na zunanjo podobo je v novejšem času nastala tudi kapelica, ki pa z vidika preučevanja tirolskih arhitekturnih elementov nima večjega pomena. V primeru domačije Geiger gre najverjetneje za podoben razvoj kot pri Zgornjem Trojarju, kjer so se gospodarski in stanovanjski prostori sprva prepletali, z dekretom Marije Terezije pa je prišlo do njihove ločitve.

Domačija Zgornjega Trojarja. Vir: Miha Markelj, 2009.

Domačija Gajgar. Vir: Miha Markelj, 2009.

Ob primerjavi domačij razlika med stanovanjskima objektoma ni tako očitna, je pa vidna pri gospodarskih in pomožnih gospodarskih objektih. Omenjeno razliko se najprej opazi pri kozolcih, saj so bili ti v zgornjem delu Selške doline zidani in le delno leseni, medtem ko so bili v Pustarški dolini povsem leseni. Gospodarsko poslopje zgornje Selške doline pa prav tako po obliki ne posnema več tistega iz Pustarške doline. Na tem primeru se tako izrazito kaže, da prebivalci zgornjega dela Selške doline niso bili več v tako veliki meri navezani na prvotno domovino, temveč so vedno bolj postajali povezani s svojo bližnjo okolico v Selški dolini in z regionalnim centrom Škofja Loka.

Lep primer gradnje objektov do leta 1800, kjer pa je moč videti še veliko elementov starejše, druge faze razvoja, pa predstavlja domačija Gajgar v vasi Zgornje Danje, ki smo jo z namenom potrditve tirolskih elementov na strukturi primerjali z Tschurtschenthalerjevo domačijo nad vasjo Sexten

v Pustarški dolini. Slednja je postavljena na višini približno 1500 metrov nekaj kilometrov od vasi Sexten in 10 kilometrov od mesta Innichen. Osrednja stavba, ki pod eno streho združuje gospodarski in stanovanjski del, je z eno stranico prislonjena ob strmo pobočje, prav tako kot stavba v Zgornjih Danjah. Zgodovinsko gledano je na preučevanih območjih v Selški in Pustarški dolini najprej stala le ena stavba, v kateri so bili združeni tako gospodarski kot stanovanjski prostori. Šele kasneje so na posestvih sezidali še druge pomožne objekte. To nam potrjujejo tudi zgodovinski viri za soriško župo in za vas Zgornje Danje; Blaznik navaja, da je bilo tam leta 1501 vrisanih 4 x ½ hube, to so štiri stanovanjska poslopja, zelo verjetno z enim samim objektom (Blaznik, 1973, 426). Dokaz, da so bila v drugi fazi razvoja na območju Zgornjih Danj vse do leta 1763 le štiri stanovanjska poslopja, nam prikaže tudi jože-finska vojaška karta.

Domačija Gajgar v Zgornjih Danjah. Vir: Miha Markelj, 2009.

Orientacija hiše je v obeh dolinah enaka, prav tako pa tudi razporeditev notranjih prostorov in vhodov v objekt. Z arhitekturnega stališča se pri obeh poslopih, tako pri hiši na posestvu Gajgar v Zgornjih Danjah kot pri Tschurtschentalerjevi domačiji, najprej opazi velik strešni zatrep, ki nekoliko odstopa od spodnje fasade. Oba objekta sta večnadstropna. Prav tako je za obe hiši značilno veliko število manjših okenskih odprtin. Pri hiši na Tirolskem izstopa balkonski nastavek, ki je bil dodan razmerno pozno. Zaradi omenjenega dejstva je tudi strešni zatrep nekoliko manj strm. Na posestvu v Zgornjih Danjah potrebe po balkonu ni bilo, zato je hiša brez njega. Namesto tega so v zatrepu dodali odprtino, ki je bila kasneje zastekljena. Balkon v strešnem zatrepu se lepo vidi na Potočnikovi domačiji v Ravnah,¹⁶ ki prav tako kot domačija v Zgornjih Danjah vsebuje nekaj značilnih tirolskih elementov. Spodnji balkon pri Tschurtschentalerjevi domačiji je popolnoma lepote značaja, saj se ta element pojavi šele v 20. stoletju, zato česa podobnega na posestvu v Zgornjih Danjah ne opazimo.

Domačija Tschurtschentaler. Vir: Miha Markelj, 2008.

Sklep

Analiza visokogorskih vasi in njihovih stavbnih elementov v zgornjem delu Selške doline je pokazala na obstoj tirolske arhitekturne dediščine.

Dosedanje raziskave so materialno kulturo oziroma ljudsko stavbarstvo zgornjega dela Selške doline klasificirale kot škofjeloški tip gradnje, vendar zgodovinska komponenta in primerjalna analiza posameznih tipov alpske in škofjeloške arhitekture tej klasifikaciji nasprotujeta.

Stavbe z območja Škofje Loke in širše gorenjske regije so postavljene v doline, zato nimajo nivojskih vhodov v objekt, prav tako so objekti prtilični oziroma enonadstropni z notranjim stopniščem, drugačen pa je tudi material za gradnjo. Tudi namenskost objektov je drugačna od tiste, ki jo imajo objekti v zgornjem delu Selške doline, ki se tipološko povsem ločijo od slednjih in se naslanjajo na tirolsko arhitekturo zgornje Pustarške doline, ki se je v posameznih primerih ohranila vse do danes.

Raziskava v svojem bistvu uvaja nov arhitekturni tip v stanovanjski stavbni tipologiji alpske arhitekture v Sloveniji in bi lahko služila kot pobuda za zaščito tirolske arhitekturne dediščine, preden bodo iz okolja izginili še tisti redki primerki, ki pričajo o izrednem kulturnem pomenu pokrajine pod Ratitovcem ter o materialni pestrosti in nekdanjem načinu življenja v teh krajih.

Seznam objektov tirolske arhitekturne dediščine na območju zgornjega dela Selške doline

ZGORNJA SORICA:

hiša št. 38

hiša št. 41

hiša št. 33 s pomožnim objektom

ZGORNJE DANJE:

hiša št. 5

hiša št. 7

ZABRDO:

hiša št. 3

hiša št. 6

hiša št. 7

RAVNE:

hiša št. 9

ZALI LOG:

hiša št. 19

hiša št. 27

hiša št. 29

hiša št. 16.

Viri in literatura:

- Blaznik, P. (1928): *Kolonizacija Selške doline*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta s podporo oblastnega odbora v Ljubljani (Leonova družba).
- Blaznik, P. (1973): *Škofja Loka in loško gospostvo*. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Bratina Jurkovič, N. (2008): *Evropska konvencija o krajini*. Ljubljana: Republika Slovenija – Ministrstvo za okolje in prostor.
- Dolenc, D. (2007): *Zgodba o ratitovškem zvonu in še o čem*. Planinski vestnik, Glasilo planinske zveze Slovenije, 62(1), Ljubljana, 28–31.
- Globočnik, A. (1867): *Geschichtlich statistischer überblick des Bregortes Eisneren*. Ljubljana: Mitthlg. des histor. Vereins für Krain.
- Hudolin, J. (1993): *Varstvo naravne in kulturne dediščine v Sloveniji v letu 1992*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine.
- Kejžar, I. (2004): *Sorica, njene vode in življenje ob njih*. Loški razgledi, 51(1), 155–206.
- Kejžar, I. (2008): *Grohar in soriška dediščina*. Škofja Loka: samozaložba Ivan Kejžar.
- Kofler, B. (2007): *Rudnik nad Smolevo*. Železne niti, zbornik Selške doline, 6(1), 299–304.
- Kopač, J. (2004): *Strategija prostorskega razvoja Slovenije*. Ljubljana: Republika Slovenija – Ministrstvo za okolje, prostor in energijo.
- Kos, F. (1849): *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana: Matica Slovenska in tisk J. Blaznikovih naslednikov.
- Markelj, M. (2004): *"Škrl pokrivat"*. Kranj: Ekonomska gimnazija Kranj in zveza za tehnično kulturo Slovenije.
- Markelj, M. (2009): *Tirolska arhitekturna in urbanistična dediščina v vaseh zgornje Selške doline*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper.
- Novak, M. (1970). *Rastlinstvo Ratitovca*. Loški razgledi, 17(1), 201–213.
- Planina, F. (1973): *Selška dolina*. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Potokar, R. (2002): *Gorenjska, arhitekturni vodnik*. Ljubljana: Založba Saving.
- Rajšp, V. in Serše, A. (1998): *Slovenija na vojaškem zemljevidu zvezek 4 – Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebit der Republik Slowenien*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhiv Republike Slovenije.
- Ramovš, A. (1972): *Geološki razvoj Selške doline*. Loški razgledi, 18(1), 332–355.

Opombe:

- ¹ Kulturna krajina je pojem, ki se je pojavljal kot termin za označevanje naravnih in kulturnih posebnosti v krajini oziroma v naprej določenem in zamejenem prostoru, kljub temu pa je termin dobil mednarodno veljavo šele s sprejetjem evropske konvencije o kulturni krajini (2004). Republika Slovenija je konvencijo o kulturni krajini podpisala in ratificirala že leta 2003, vendar je v veljavo stopila s prvi marcem leta 2004, ko jo je ratificiralo več kot deset držav podpisnic (Bratina, 2008, 1).
- ² Hube so bile odmerjene zemljiške enote, ki so služile zemljiškemu gospodu kot osnova za urejanje razmerja med njim in podložnim kmečkim prebivalstvom na ozemlju v njegovi lasti.
- ³ Oglejski patriarhi so v tem času imeli v lasti celotno tolminsko ozemlje in s tem tudi Baško grapo do prelaza Petrovo Brdo. Tako kot v Selško dolino so bili Tirolci na strma pobočja Baške grape najverjetneje priseljeni zaradi zmožnosti obdelovanja zemlje na strmih in visokih tleh.

- ⁴ Iz tega leta je namreč ohranjeno pismo, s katerim je škof Emiho poravnal dolg s svojim bivšim oskrbnikom Wilhelmom. Tu se že omenjajo župnija Sorica in tri naselbinska imena (Blaznik, 1929).
- ⁵ Obročkanje dreves pomeni, da so jih lastniki začrtali, da bi se tako stoje posušila ter tako tudi počasi stoje razpadla. Taka drevesa pa je potem mogoče pospraviti z manj truda in energije, prav tako pa se na omenjeni način preprečijo požari, ki bi lahko nastali pri požiganju gozdov (Kejžar, 2008).
- ⁶ Vsekakor je bil tod že leta 1286 urejen poseben urad (officium Zeurtis), ki ga omenjata oba urbarja, iz leta 1291 in 1318 (Blaznik, 1973, 21).
- ⁷ Kolonizacija je naseljevanje ljudi (kolonistov), ki v relativno pomembnem obsegu spreminjajo strukturo prebivalstva po izvoru. Prav tako spreminjajo naselitveno podobo pokrajine, gospodarsko, kulturno in geografsko podobo pokrajine (Blaznik, 1973, 29).
Višinska kolonizacija se je pojavila na slovenskih tleh v 13. in 14. stoletju, ko je zemljiški gospod, ki je vodil kolonizacijo, naseljeval ljudi na visoke in višje hribovite točke, porasle z gozdom (Blaznik 1973, 79).
- ⁸ Zanimiva je trditev zgodovinarja Rutarja s Tolminskega, ki trdi, da so bili tirolski kolonisti v resnici Slovani. Omenjena trditev po Blaznikovem mnenju ne sloni na trdnih dokazih, saj Slovani nikdar niso prišli do Pustarške doline in s tem na ozemlje Južne Tirolske. Ozemlje s slovenskim prebivalstvom je v 8. in 9. stoletju segalo le do Lienza. Temu v prid pa govorijo tudi geografska imena. Značilno je, da na tem ozemlju ni nobenega slovanskega naselbinskega imena. Redka slovanska imena so le v nazivih za visoke gore, saj so bile le-te od daleč vidne in so jih lahko poimenovali po svoje. V kraje pod Ratitovcem so bili tako naseljeni pristni Nemci, ki so dolgo kazali odporno moč proti asimiliranju, kar najbolj dokazuje dejstvo, da je prebivalstvo v Spodnjih Danjah kljub velikemu številu slovenskih institucij ohranilo pristen tirolski dialekt še globoko v 20. stoletje (Blaznik, 1928, 61).
- ⁹ Prve raziskave na področju geografije in geologije Seške doline je opravil že M. V. Liopold pred sto leti. Leta 1950 je njegove študije s svojimi samostojnimi raziskavami dopolnil in nadgradil Anton Ramovš (Ramovš, 1972).
- ¹⁰ Ohranjeni so le statistični podatki iz loškega urbarja iz leta 1291, ki nam pomagajo določiti natančno število hub na ozemlju Zgornje Seške doline. Prav tako je ohranjena tudi letnica zidave hiše na Thurschentalerjevi domačiji v Pustarški dolini (1448). Na podlagi omenjene letnice je tudi klasificirano obdobje med prvo in drugo fazo razvoja.
- ¹¹ Narečna beseda "hebel" se uporablja za poimenovanje določenega pobočja ali hribovitega sveta. Zelo pogosto se v tem kontekstu uporablja tudi besedna zveza "unter hebel", s katerim so poimenovali pobočje pod hribom.
- ¹² V času pokrivanja strehe s škrljem se je med domačini uveljavilo poimenovanje, da gredo škrl pokrivi (Markelj, 2004).
- ¹³ Marija Terezija je vladala od leta 1717 do leta 1780, Jožef II. pa je vladal od leta 1780 do leta 1790.
- ¹⁴ Zemljiške reforme so zidavo pomožnih gospodarskih objektov utemeljevale z izboljšanjem higiene in posledično z izboljšanjem zdravstvenega stanja prebivalstva.
- ¹⁵ Stiki s prvotno domovino so od začetka naselitve do 19. stoletja postajali vse manj pogosti, saj je takrat prišlo do sekularizacije ozemlja freisinških škofov, s tem pa tudi do novih upravnih reform, ki so tudi ljudi iz podratitovških vasi vedno bolj vezali na upravno središče Škofjo Loko.
- ¹⁶ Potočnikova domačija v Ravnah res vsebuje še nekaj tirolskih stavbnih elementov, vendar pa po obliki že veliko bolj spominja na škofjeloški tip hiše.

Odlok o zaščiti starih Železnikov

Damjana Pediček Terseglav
Petra Jernejec Babič

V zadnji številki zbornika Selške doline *Železne niti* (št. 8/2011) je bil objavljen članek g. Antona Tavčarja "Staro mestno jedro Železnikov v letu 1990 razglašeno za urbanistični in kulturni spomenik". Na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana, nas objava ne bi začudila, če se prav v lanskem letu ne bi zgodila dokaj velika sprememba prav s sprejetjem Odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o razglasitvi starega jedra Železnikov za urbanistični in kulturni spomenik (Uradni list št. 75, 29. 9. 2011). Zaradi krajšega postopka so se na osnovi novih zakonskih določil izvedle spremembe odloka, vendar na osnovi nove valorizacije prostora in novih strokovnih podlag za razglasitev. Pri valorizaciji spomenika je bilo treba upoštevati državni prostorski načrt za preložitev regionalne ceste Podrošt-Češnjica skozi Železnike ter ureditev vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavne varnosti Železnikov in vse spremembe, nastale v dvajse-

tih letih, ki so imele vpliv na varovane lastnosti prostora: od 45 zaščiteneh arhitekturnih spomenikov jih je 12 izgubilo spomeniške kvalitete, oz. jih je propadlo ali bilo uničeno, spremenilo se je lastništvo nekaterih arhitekturnih spomenikov in parcelacija ter zakonodaja na področju varstva kulturne dediščine, zato je bila sprememba nujna. Nove strokovne podlage, ki smo jih pripravili na Zavodu za varstvo kulturne dediščine, tako vsebujejo nekatere spremembe zarisov območij, vrednotenje vseh treh morfoloških enot spomenika (Racovnik, Trnje in Na plavžu), novo parcelacijo in opis varstvenih režimov za naselje kot celoto in za posamezne umetnostne, arhitekturne, etnološke in zgodovinske spomenike. Posebna priloga strokovnih podlag je katalog vseh spomenikov s fotografijami, točno lokacijo in lastništvom. Strokovne podlage bodo v celoti objavljene v posebni številki glasila Ratitovška obzorja in bodo s tem na voljo in na ogled vsem prebivalcem kraja.

Poplavna obnova spomeniško zaščitenega naselja Železniki

Damjana Pediček Terseglav
Anita Klančar Kavčič
Igor Peršolja

Zgodovina Železnikov je dolga, pestra in bogata. Naselje se je formiralo v 14. stoletju z naselitvijo fužinarjev iz Furlanije in v 17. stoletju z železarstvom doseglo svoj vzpon in zlato dobo. V tem času se je razvila urbanistična zasnova z gradbeno linijo naselja, kot jo poznamo danes, sestavljena iz naselij Racovnik, Trnje in Na plavžu. Valvasor v svojih opisih omenja veliko število lepih in zidanih hiš, kar je bilo v času, ko je bila večina podeželskih objektov še lesenih, znamenje bogastva in odličnosti. Razvila se je nadstropna hiša, bivališče fužinarjev, ki je imela v pritličju delavnice in skladišča, v nadstropju pa bivalne prostore s kuhinjo. V nasprotju s fužinarji

so kovači stanovali v majhnih hišah, katerih lastniki so bili njihovi delodajalci. Ob koncu 18. stoletja, predvsem po dveh katastrofalnih požarih, ko je pogorela večina Železnikov, je pričela gospodarska moč kraja počasi usihati. Zgraditi so morali nove stanovanjske hiše, kovačnice, fužine, oba kamnita mostova. Naselje je po svoji zasnovi ostalo linearno, razvito ob osrednji komunikaciji, le v požaru uničene hiše so obnovili na prvotnih mestih in pročelja preoblikovali v arhitekturnem slogu, značilnem za 19. stoletje. Konec 19. in v začetku 20. stoletja, ko sta ugasnila oba plavža in zadnji vigenjč, je železarstvo, ki je dajalo kruh prebivalcem Železnikov in

okolici, ugasnilo. Do druge svetovne vojne je kraj živel predvsem od obrti (klekljarstvo, sodarstvo) in lesne trgovine. Po drugi svetovni vojni, ki je uničila in poškodovala veliko kakovostnih starih objektov in ambientov, je naselje doživelo večje spremembe, opazne še danes. Gradnja novih, oblikovno netipičnih objektov, rušitve nekaterih predelov in predvsem neustrezni posegi v videz in v strukturo za kraj arhitekturno pomembnih starejših stavb so naselje precej osiromašili. V želji po ohranitvi vsaj obstoječega ga je spomeniškovarstvena stroka leta 1990 zavarovala kot urbanistični kulturni spomenik in v njem večje število umetnostnih, arhitekturnih, etnoloških in zgodovinskih spomenikov. Kljub pravni zaščiti je spomeniškovarstvena služba vsa ta leta s težavo uveljavljala načela varstva, za kar je bilo kar nekaj vzrokov: odseljevanje mladih družin iz starega jedra in s tem zviševanje starostne strukture prebivalstva, kar je imelo za posledico več nenaseljenih in nezadostno vzdrževanih objektov, spreminjanje socialne strukture prebivalstva in narodnostne pripadnosti, premajhne in nestimulativne finančne vzpodbude za obnovo, tako občine kot države. Poleg tega pa tudi neupoštevanje načel varstva s strani strokovne službe in neučinkovit nadzor pristojnih služb ter nezadostna ozaveščenost lastnikov o kulturni in zgodovinski vrednosti dediščine, kar je bil pravzaprav splošni družbeni pojav v polpreteklem času.

Analiza stanja, izvedena po naravni nesreči leta 2007, je pokazala, da je zaradi neustreznih posegov vanje, propadlosti ali popolnega uničenja kar 12 od 45 zaščitenih kulturnih spomenikov izgubilo spomeniške kvalitete. Zaradi tako velikih sprememb in zaradi priprave državnega prostorskega načrta za preložitve ceste skozi Železnike ter ureditve vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavalne varnosti je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana, pripravil novo valorizacijo prostora in posameznih objektov ter izdelal strokovne podlage za razglasitev, ki so bile osnova za spremembo obstoječega odloka, ki jo je občinski svet sprejel septembra leta 2011.

Poplave in priprava na obnovo

18. septembra 2007 je področje Železnikov prizadelo katastrofalno neurje s poplavami, ki je največje razdejanje in škodo na zaščitenih objektih povzročilo prav v starem mestnem jedru in v območju ob Selški Sori do Zalega Loga. Voda je večinoma napolnila kletne prostore stanovanjskih hiš in dele pritličij, ponekod je segala do nadstropnih etaž. Poškodovani so bili predvsem notranji in fasadni ometi, stavbno pohištvo, vhodni portali in vrata, talne obloge in hišni inventar. Močno poškodovana sta bila oba stara mostova, kapelice, obe cerkvi z opremo, pokopališče in pravkar obnovljena stavba fužinarskega muzeja.

Konservatorji smo najprej izdelali popisne liste z osnovno identifikacijo, fotografsko dokumentacijo, varstvenim statusom in opisom poškodb na posameznem objektu, ki so bili osnova za obnovitvene elaborate. Za celotno prizadeto območje je bilo do maja 2008 izdelanih 80 elaboratov, razdeljenih v tri sklope:

Poplavljen veža na Trnju 27.

Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

- v prvega je bilo vključenih 35 objektov s statusom kulturnega spomenika iz odloka o razglasitvi iz leta 1990 (profani in sakralni objekti),
- v drugega je bilo vključenih 32 pomembnejših objektov znotraj urbanističnega spomenika starega jedra,
- v tretjega je bilo vključenih 13 objektov kulturne dediščine izven naselja Železniki (Jesenovec, Zali Log, Suša in Češnjica).

Za vsak objekt je bilo pregledano in popisano gradbenotehnično stanje konstrukcijskih elementov ter fasade in stavbnega pohištva in predvideni izvedbeni posegi za celovito spomeniškovarstveno obnovo. Obnovitveni elaborati, ki so vsebovali konservatorsko-restavratorske popise ter predračune gradbeno-obrtniških del, so bili osnova za državni *program odprave posledic neposredne škode na stvareh zaradi neurja s poplavo z dne 18. september 2007* in za razpis za obnovitvena dela, ki ga je razpisalo Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. Slednje je bilo tudi nosilec iz-

vajanja obnove iz sredstev državnega proračuna in je koordiniralo vse aktivnosti z Ministrstvom za kulturo, katerega pristojna javna služba za področje varstva kulturne dediščine, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, je pripravljala vsa strokovna gradiva in izvajal konservatorsko-restavratorski nadzor. Pri obnovi objektov je bila s spomeniškovarstvenega vidika predvidena predvsem celovita obnova zunanosti objekta, ki pa ni zajemala ukrepov za zagotovitev trdnosti in stabilnosti objekta, razen v primeru rekonstrukcije v celoti porušene in odplavljene kapelice ali kamnite ograje. Obnovitvena dela so tako predvidevala popravilo ali odstranitev dotrajenih in izdelavo novih fasadnih ometov, popravilo ali izdelavo novih oken in vrat, barvanje fasade v skladu s konservatorskimi smernicami, popravilo ali ponovno pozidavo kamnitih ograj z izvornim materialom, tlakovanje pohodnih in povoznih površin poškodovanih mostov in restavratorske posege na fasadah stanovanjskih stavb ter poslikavah in opremi sakralnih objektov.

Poškodovan most Na klovžah.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

Poplavljen kuhinja na Racovniku 9.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

Obnova

Obnova je potekala v letih od 2009 do 2011 in bo v celoti zaključena v letu 2012. Na javnem razpisu za izvedbo obnove sta bili izbrani gradbeni podjetji Givo, d. o. o., iz Ljubljane in Cestno podjetje Kranj, d. d., s partnerjem A-GIT 2000, d. o. o. Konservatorski pristop je temeljil na zahtevani uporabi ustreznih izvornih materialov, na pravilnem načinu izvedbe in na upoštevanju predhodnih raziskav stavbnih detajlov in poslikav. Obenem pa je morala biti upoštevana tudi vsa aktualna gradbenotehnična regulativa, ki predpostavlja vgradnjo atestiranih materialov in izvedbenih tehnologij, da so izpolnjene pogodbene zahteve za jamčenje kakovosti izvedenih del. Na kulturnih spomenikih so bili izdelani *ometi* z apnenim vezivom, na ostalih pa tudi toplotnoizolativni, pri čemer je moral biti zaključni sloj izveden v gladki strukturi. Za objekte, neustrezno obnovljene v preteklosti, se je pokazala priložnost za popravo napak. Pri *stavbnem pohištvu* smo v glavnem obnovo načrtovali, vendar so ga lastniki večinoma že zamenjali z novim takoj po poplavih, tako da je bilo obnovljeno le v nekaj primerih. Za *barvanje fasad* smo uporabljali paroprepustne silikatne barve in tudi barve na apneni osnovi. Med poškodovanimi objekti je bilo

nekaj tudi takšnih, ki jim je povodenj gradbenotehnično stanje iz preteklosti še poslabšala in niso izpolnjevali predpisanih statičnih normativov, potrebnih za uspešno konservatorsko-restavratorsko obnovo fasad. Ker program državne pomoči statične sanacije ni predvideval, lastniki pa tovrstnih ukrepov niso uspeli izvesti, nekaj fasad objektov ni obnovljenih. Veliko lastnikov je pri obnovah zavzeto sodelovalo, sami so pristopili tudi k sanaciji poškodovanih ali manjkajočih podstrešnih vencev in celotnih streh ter strešnih kritin. Od predvidenih 80 objektov je bila konservatorsko-restavratorska obnova izvedena na 66, od tega so jih 10 lastniki obnovili sami, na 14 pa obnova ni bila realizirana.

Med obsežnejšimi in zahtevnejšimi obnovami, ki so zahtevale izdelavo konservatorsko-restavratorskih programov, sondažne raziskave in izrise fasad, lahko izpostavimo obnove na Pobčevi in Poldetovi hiši ter njunih gospodarskih poslopih na Racovniku, na Dermotovi, Kovačevi, Barglnovi, Boncljevi in Pečnikovi hiši Na plavžu, na Plnadi na Trnju, na domačiji Češnjica 15, Jesenovc 5 in Zali Log 17 in 18.

Pobčeva hiša na Racovniku 50 je mogočna fužinarska nadstropna hiša, nastala v poznem 18. stoletju. Skoraj v celoti je podkletena, glavni vhod krasijo macesnova vrata, izdelana leta 1898. V no-

Obnovljena Pobčeva hiša z gospodarskim poslopijem.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2011

Odkrit in restavriran napis nad vrati. Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2010

tranjosti je ohranjen bogat hišni inventar. Stavba je dobro vzdrževana, le fasadni ometi do poplave še niso bili obnovljeni. V nadstropju smo ohranili originalne omete, v pritličju pa je bilo treba poškodovane omete odstraniti. Izdelani so bili novi ometi iz standardiziranih materialov na apneni osnovi, pri čemer je bil podstavek fasade izveden s sanacijskimi sušilnimi ometi. Izvedena je bila tanka preplastitev vseh ometov za poenotenje fasade in zaključno barvanje s fasadno barvo na apneni osnovi. Okoli oken so bile po vzoru obstoječih izdelane pogreznjene obrobe v ometu. Nekaj okenskih okvirjev in leseni gank na dvoriščni strani je bil mizarško popravljenih in prebarvanih, obnovljen je bil dimnik. Nad vhodnimi vrati smo ob sondiranju odkrili napis in ga restavrirali.

Na Racovniku št. 9, v Poldetovi ali Jegličevi fužinarski hiši z ohranjenimi stavbnimi elementi iz zgodnjega 17. in 18. stoletja, so bili obnovljeni notranjost in fasadni ometi ter opečne prezračevalne line na gospodarskem poslopu – magacinu. Šele dve leti po povodnji se je pokazalo, da so bili zaradi vdora vode in posledične popolne zasičenosti z vlago notranji ometi in stare lesene podnice v pritličju hiše tako poškodovani, da je bilo treba delno odstra-

niti omete in izdelati nove, odstraniti s hišno gobo prizadete lesene obloge in na ustrezno pripravljeno podlago estriha položiti nove hrastove podnice. Poldetova hiša s kaščo in z magacinom je po obnovi ponovno ena najlepših in najkvalitetnejših stavb v naselju.

Lastniki stare *Dermotove hiše*, nekdanje usnjarne, *Na plavžu 11* so se po povodnji, ki je hišo močno prizadela, odločili za celovito rekonstrukcijo, ki je vključevala zamenjavo celotnega ostrešja in gradnjo novega prizidka na južni strani. S pomočjo programa odprave posledic poplav, sredstev Ministrstva za kulturo in lastnim vložkom je bila obsežna obnova zaključena v letu 2010. V okviru poplavne sanacije so se izvedli novi toplotnoizolativni ometi na starem delu hiše, pri čemer smo na podlagi starih fotografij uspeli rekonstruirati nekdanjo obliko okenskih okvirjev v ometu.

Ob sondažnih restavratorskih raziskavah barvnih plasti in ometov na fasadi *Kovačeve hiše Na plavžu 12*, ki glede na ohranjene obokane prostore in tlorisno zasnovo izvira s konca 17. stoletja, je bilo ugotovljeno, da je bila prvotna fasada bogato okrašena s šivanimi robovi, dekorativnimi elementi in figuralnimi motivi. Pod sedmimi plastmi beležev

smo našli dve vrsti poslikav. Prva poslikava, naslikana zgolj v črni barvi (oglje), z dekorativnim okrasjem nakazuje arhitekturno členitev fasade. Ob odkrivanju so se pokazali igrivo dekorirani šivani robovi, naslikan venčni zidec, romboidna polja med okni, pod napuščem pa naslikan pas s cofki, ki fasado uokvirja v zaključeno celoto. Tovrstne ali podobne poslikave v lokalnem okolju ni najti, po čemer

bi lahko sklepali, da je hkrati s prišleki – priseljenci iz sosednjih dežel v naše kraje prišel tudi nov model – vzorec poslikane fasade. Letnica nastanka te poslikave je 1767, kar kaže novo odkriti napis nad vhodnimi vrati. Figuralna poslikava križanja na severni fasadi in njej podobna, a uničena figuralna poslikava na zahodni fasadi objekta sta nastali kasneje. Lahko bi ju vzporejali z letnico 1819, ki je

Jegličeva hiša
pred poplavami.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2007

Kompleks po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

zapisana na kamnitem portalu vhodnih vrat. Po prvih raziskavah je bilo ugotovljeno, da je originalni apneni omet s poslikavami precej dobro ohranjen, zato smo se odločili za njegovo ohranitev in prezentacijo. Posledica te odločitve je bilo dolgotrajno odstranjevanje kasneje nanesenih beležev in neprimernih ometov po celotni površini fasade. Spodnji pas ometa je bil do višine cca en meter od tal zaradi

prekomerne vlage in posledično slabega stanja že pred konservatorsko-restavratorskimi posegi odstranjen. Zaradi menjave okenskih okvirjev je bil uničen tudi omet okoli okenskih odprtín, zaradi električne napeljave in drugih tujkov pa posamezni pasovi in deli originalnega ometa. Med deli je bil pod strešnim napuščem odkrit pas poslikav s cofki, kar kaže na to, da je bil strešni napušč v preteklosti

Dermotova hiša pred poplavami.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2009

Dermotova hiša po obnovi.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2011

predelan. Zaradi celovite prezentacije fasade je bil spodnji del tega napušča odstranjen, novi pa je bil pomaknjen za cca 20 centimetrov višje, tako da je celoten pas z naslikanimi cofki viden. Lesena polkna, ki jih je lastnica namestila na okna pred štiridesetimi leti, so se po odkritju poslikav pokazala kot neustrezna in moteča. V dogovoru z lastnico so bila odstranjena, špaleta na novo pozidane, nova polkna pa bodo železokovana.

Po odstranitvi kasnejših ometov in beležev so se pokazale poškodbe in razpoke v ometu. Večje poškodbe na spodnjem delu fasade, okoli oken in novi napušč so bili obdelani z industrijskimi standardiziranimi apnenimi in sanirnimi ometi, manjše poškodbe ter poškodbe na poslikavah pa so bile zakrpane z apnenim ometom na osnovi gašenega apna. Po kitanju razpok je bilo izvedeno utrjevanje obstoječih poslikav. Prvotne poslikave so bile izve-

Kovačeva hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2006

Kovačeva hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

dene v secco in apneni tehniki, kar pomeni, da je njihova obstojnost in vezivnost slabša, kot če bi bile izvedene v fresco tehniki, to je v tehniki slikanja na svež omet. Barvna plast je zato na občutljivejših mestih že odpadla, ponekod pa se je razpršila in na dotik brisala. Na novo utrjena in očiščena je bila z oblogami amonijevega karbonata, z nanodelci kalcijevega hidroksida, ponekod (na nefiguralnih delih) pa tudi z dvo odstotno raztopino primala v apneni vodi. Po utrjevanju je bila poslikava pripravljena za retušo in rekonstrukcijo manjkajočih delov. Rekonstruiran in retuširan je bil celoten del starejše "črne" dekorativne poslikave, mlajša figuralna poslikava pa je bila retuširana le na severni strani, kjer je bilo za to dovolj podatkov. Figuralna poslikava na zahodni fasadi je bila uničena do te mere, da je bila vsebinsko neprepoznavna. Restavratorska etika nam v takih primerih originalne podobe ne dovoljuje samovoljno spreminjati ali k njej dodajati, saj to ne bi bil več odraz časa in sloga, v katerem je slika nastala. Rekonstruiran pa je bil okvir, ki ga je bilo mogoče prenesti z zahodne fasade. Retuša je bila izvedena s pigmenti in dvo do štiri odstotnim primalom v apneni vodi. Neposlikani deli fasade so bili prebeljeni s tonirano belo silikatno barvo, zidni podstavek pa je bil toniran v temno sivi barvi. Kljub zunanji ureditvi lastniki sosednjega in obravnavanega objekta do sedaj niso uredili problema destruktivnega delovanja vlage na obnovljeno hišo. S poškodovane strehe na sosednjem južnem objektu stalno prihaja do zatekanja meteorne vode na obnovljeno steno. V kleti pod zahodno fasado pa so tla razmočena, blatna, pri čemer je prostor zaprt, brez oken ali kakršnega koli zračenja. Kapilarna vlaga se dviga po stenah navzgor ter uničuje omete in poslikave, ki so bile na novo narejene na zunanji steni nad kletjo. Lastnike smo večkrat opozorili na nujnost izvedbe sanirnih postopkov, popravilo strehe sosednjega objekta in ustrezno prezračevanje kleti, vendar se, ker ta popravila še niso bila izvedena, uničujoče posledice delovanja vlage v zidu že kažejo in se bodo še kazale na poslikani fasadi in na novo izdelanem

ometu. Fasada objekta Na plavžu 12 je ena izmed redkih kakovostno dekoriranih fasad, ki je bila ohranjena do te mere, da je bilo možno izvesti celovito prezentacijo. V večini je šlo za restavriranje, v manjšem delu pa za rekonstrukcijo.

Tudi na *Barghovi hiši Na plavžu 39*, nekdanj v lasti pomembne fužinarske družine Warl, so raziskave pokazale več plasti poslikav in stavbnih predelav. Na fasadi je bilo odkritih devet plasti beležev in več plasti ometov. Prva sondiranja so pokazala fasado iz 19. stoletja s profiliranim sivo-črnim okrasjem: s šivanimi vogalniki, z okenskim okvirjem, s štirikrakimi polji in z venčnim zidcem. Dekorativni elementi so bili izdelani iz sivo-črno obarvanega ometa, katerega sestava je bila apno, črni pigment, pesek in žlindra. Zaradi velike količine žlindre v ometu, ki je delno nadomeščala pesek, delno pa črni pigment, ima ta omet slabo vezivnost, je prhek in drobljiv. V tej tehnološki in stilni maniri je bilo v 19. stoletju preoblečenih kar nekaj hiš v Železnikih. Verjetno je bila tovrstna poenotena prenova objektov posledica uničujočega požara v letu 1822. Podobno okrasje je bilo zaslediti na objektu Na plavžu 69, ob restavratorskih sondiranjih pa bi se verjetno našlo še kje. Med sondiranjih je bil najden še starejši poslikan omet, ki bi lahko pripadal letnici 1638, ko je bila hiša zgrajena (letnica je ohranjena na stari vratni prekladi). Bil je v precej slabem stanju, ponekod se je skrival tudi do 15 centimetrov globoko pod mlajšimi ometi in beleži. Na tej plasti smo zasledili zanimive šivane robove, katerih vmesni element deluje kot stiliziran kovani žeblič. Ker je bila ta plast prvotna in precej edinstvena v tem prostoru, smo se kljub slabi ohranjenosti na podlagi arhitekturnega izrisa, ki je vključeval tudi rekonstrukcijo celotne fasade, odločili za njeno prezentacijo. Poslikave na nadstropnem pomolu, naslikani delilni pasovi, okrasje okoli oken ter naslikani portal nad vrati verjetno pripadajo drugemu, vmesnemu časovnemu obdobju. Vseeno smo jih zaradi jasne stavbne členitve fasade, ki se nemoteče ujema s prvotno poslikavo, in navezave na okenske odprtine, ki prav tako niso prvotne, ohranili in prezentirali.

Dela so se pričela s sondažnimi raziskavami, ki so pokazale več plasti poslikav. Po odločitvi za prezentacijo prvotne – spodnje in vmesne poslikave je sledilo odstranjevanje mlajših beležev in ometov po vsej površini fasade. Po odkritju vseh ohranjenih fragmentov so sledile izmere in arhitekturni izris, ki je vključeval tudi rekonstrukcijo manjkajočih delov fasade. Rekonstrukcija je bila kasneje osnova za pre-

nos na fasado. Po odstranjevanju ometov in beležev so bili vsi originalni fragmenti obšivani z apneno malto. Groba zidarska dela – to je izdelava novega industrijsko standardiziranega apnena gmeta na mestih večjih poškodb – je izvedlo podjetje Givo. Na mestih, kjer smo na novo naslikali vogalnike in drugo fasadno okrasje, pa je bil za potrebe fresco poslikave nanešen svež apneni omet na osnovi gašenega

Bargl nova hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Bargl nova hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

apna. Na svež omet je bila naslikana prva barvna plast, ki smo jo kasneje na suhi omet izenačevali s tonom ohranjenih elementov. Ohranjeni fragmenti so bili očiščeni, utrjeni, po potrebi injektirani, pokriti in na koncu retuširani. Po retuši je bila fasada prebeljena s standardizirano tonirano belo apneno barvo, zidni podstavek (cokel) pa s temno sivo siliakatno barvo.

Na *Boncljevi hiši Na plavžu 57*, ki je prav tako ena pomembnejših fužinarskih hiš, z ohranjeno letnico nastanka 1630 je bilo predmet konservatorsko-restavratorskih posegov, po delni obnovi ometov in stavbnega pohištva, reliefno okrasje na južni in zahodni fasadi – kartuše pod okenskimi okvirji ter angelske glavice na valjastih konzolah nad okenskimi okvirji, ki so bili najbolj poškodovani. Barva,

Boncljeva hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Boncljeva hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

ki je prvotno ščitila šibkejšo štukaturno maso pred vremenskimi dejavniki, je bila skoraj popolnoma sprana in odpadla. Zaradi tega je štukaturna masa na površini izgubila svojo vezivnost; bila je prhnata, oblike zlizane, vidno je bilo odstopanje in odpadanje posameznih štukaturnih elementov, prisotni so bili tudi biološki vzroki propada. Ozadje, relief na podlaga, je zaradi vdora vode v razpoke začelo cveteti in se usipati do armature. Glavice puttov na vzhodni fasadi so bile na vrhnjih izpostavljenih delih močnejše poškodovane zaradi neposrednega kapljanja deževnice.

Delo na reliefnem okrasju se je pričelo z odstranjevanjem beležev. Originalni belež je v veliki večini odpadel, kar ga je ostalo, se je luščil in slabo oprijemal podlage, zato smo se odločili za dokončno odstranitev s skalpeli in dleti. Prav tako smo odbili cementne plombe in nestabilne nivojske fuge. Preperele poškodbe smo očistili do področij, kjer je bila vezivnost mavca zadovoljivo trdna, ob tem smo originalno armaturo iz trstičja ohranili. Sledilo je utrjevanje štukaturnega okrasja z apneno vodo in nanodelci kalcijevega hidroksida, nato kitanje in injektiranje na mestih razpok, stikov in poškodb. Na mestih odlomov je bilo treba domodelirati in zrekonstruirati manjkajoče dele reliefa. Za rekonstrukcijo in kitanje smo uporabili štukaturno maso – zmes alabastrnega mavca, gašenega apna, kalcitne moke in/ali peska (v prilagodljivem razmerju 1 : 1 : 1) ter kleja. Eno od odlomljenih angelskih glav je bilo treba sidrati in prilepiti nazaj na konzolo. Konserviranju je sledilo barvanje reliefov. Tone barvnih opleskov je narekovala predhodno obnovljena fasada in fasadno okrasje, kjer so bile uporabljene silikatne barve. Zaradi nekompatibilnosti silikatnih barv z mavčno podlago smo prvo plast mavčnoštukaturnih predelov pobelili s standardiziranim apnenim beležem. Pred nanosom dveh plasti silikatne barve smo površino pripravili s silikatno emulzijo. Ozadje – ravninski deli kartuš ter valjaste konzole – je opleskano pastelno toplo rumeno in se barvno ujema z dvignjenimi oz. profiliranimi dekorativnimi deli fasade; fruktoni in glavice puttov pa so obarva-

ni z rahlo tonirano belo silikatno barvo.

Nekoč bogato nadstropno *Pečnikovo hišo Na plavžu 69* z lepo arhitekturno členitvijo in ohranjenimi sorazmerji med streho, njenim naklonom, višino hiše in okenskimi odprtini so lastniki v preteklih letih neprimerno predelali. Hišo so v zgornjem nadstropju dvignili, s tem spremenili naklon strehe, ob zgornji niši dodali dve novi okni. Na vzhodni steni je bil zgrajen nov prizidek, ki na stavbi deluje kot tujek. Z izdelavo novih strešnih vencev, preoblikovanjem stavbnega pohištva in restavriranjem fasad se je stavbi – z velikim trudom in sodelovanjem vseh izvajalcev – skušalo povrniti njen prvotni mogočni videz. Na hiši je bilo najdenih več plasti šivanih robov. Najbolje ohranjena je bila druga plast s profiliranimi sivo-črnimi vogalniki in venčnim zidcem. Profilirano okrasje je izdelano v grobi strukturi ometa, z značilno sivo barvo. V sam omet je bila vmešana žlindra, ki je imela funkcijo polnila in barvila. Prav zaradi velike količine žlindre ima ta omet slabo vezivnost, je prhek in drobljiv, na več mestih je že odpadel in se odkrušil. Tehnologija in izgled profiliranega okrasja se ujema z zgornjo plastjo poslikane fasade objekta Na plavžu 39 ter najdenimi fragmenti vogalnikov hiše Na plavžu 38. Na zahodni strani fasade je bila odkrita letnica 1734, ki verjetno pripada starejši izvedbi poslikane fasade. Na zgornjem delu južne fasade se nahaja niša, ki je bila v preteklosti verjetno prostor za figuro ali podobo svetnika, zavetnika.

Pod beleži v niši ni bilo najti poslikav. Po sondiranju in odločitvi za prezentiranje druge plasti poslikane fasade je sledilo odkrivanje te plasti po celotni fasadi. Pokazalo se je, da je profilirano okrasje prhko, v spodnjem delu fasade pa že precej uničeno. Na podlagi ohranjenih delov sta se naredila izris in rekonstrukcija celotne fasade s šivanimi vogalniki in venčnim zidcem. Del okrasja, ki je bil drobljiv in v slabem stanju, se je odstranil, prav tako so se odstranili predeli slabega ometa. Na vseh teh mestih se je izdelal nov apneni omet. Od celotnega starega ometa je ostal ohranjen in prezentiran le del ometa s profiliranimi šivanimi vogalniki na jugovzhodnem

ter jugozahodnem vogalu hiše ter omet okoli letnice 1734 na zahodni fasadi. Ohranjene vogalnike je bilo zaradi drobljivosti in slabe obstojnosti treba utrditi, manjkajoče dele dopolniti, poškodbe pokitati. Novi vogalniki niso bili izvedeni v profilu, temveč so bili le naslikani, tako da se jih da ločiti od originalnih. Prav tako so bili na podlagi izrisa rekonstrukcije fasade na novo naslikani ostali deli: venčni zidec ter

zidni podstavek (cokel). Restavrirana je bila tudi niša s štukaturnim okrasjem na zgornjem delu južne fasade.

Hiša z nekdanjim mlinom – *Plnada* na Trnju 33 je najstarejša hiša v Železnikih, ki stoji na otoku med Soro in vodnim kanalom. Zgradili naj bi jo furlanski kovači leta 1614 neposredno po zgledu Homanove hiše v Škofji loki. Bila je med najbolj poškodovanimi

Pečnikova hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2007

Pečnikova hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

objekti v kraju. Leta 2005 pričeto celovito prenovu objekta, ki so mu lastniki dodali tudi nov stanovanjski prizidek, je poplava sicer nekoliko zaustavila, vendar so obnovo lastniki vztrajno nadaljevali. Obnova se je zaključila z izdelavo novih apnenih ometov in z restavratorskimi posegi.

Ob sondažnih raziskavah barvnih plasti in ometov je bilo ugotovljeno, da je hiša imela na sprednji strani (severna stran) levo in desno dekorativno po-

slikavo vogalnikov z rdečimi črtami in zelenkastimi polji. Na fasadi je bila najdena tudi figuralna poslikava z okvirjem. Barvna plast na predelu okvirja je bila razmeroma dobro ohranjena, izgubila je vezivnost, ponekod je odpadala. Znotraj okvirja je bil odkrit prizor križanja, ki je bil zaradi uničenosti in prekritosti z zasiganimi beleži komaj prepoznaven. V desnem zgornjem kotu je bila večja plomba ter nekaj manjših lokalno po poslikavi. Omet je ponekod

Plnada pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2006

Plnada po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

odpadel, ponekod je bil prhek in lokalno podmehurjen. Konservatorsko-restavratorski posegi na figuraliki so vključevali odstranjevanje starih beležev in neprimernih kitov, utrjevanje poslikave, odstranjevanje nečistoč, kitanje ter retušo in rekonstrukcijo poslikave na manjkajočih delih. Na ohranjenem šivanem robu se je dokončno odstranilo ostanke starih beležev, sledilo je odstranjevanje nečistoč, kitanje ter nivojsko prilagajanje z novim ometom.

Sledilo je izrisovanje novih vogalnikov. Vsi vogalniki so bili na novo prepleskani z izbranim – zelenim in rdeče-rjavim – opleskom standardizirane apnene barve, ki se je barvno ujemal z originalnim tonom poslikave.

Domačija na Češnjici 15 je ena redkih ohranjenih stavb kmečkega nastanka v nekdanjem samostojnem naselju, danes združenem z Železniki. Raziskave so pokazale dve gradbeni fazi zidane, danes

Hiša Češnjica 15
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Hiša Češnjica 15
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2012

stanovanjske hiše, na katero se prislanja veliko lese-
no gospodarsko poslopje. Prvotna stavba (verjetno
kašča in kovačija, pripadajoča večjemu objektu pred
njo, ki je bil v osemdesetih letih podrt) je bila manj-
ša in poslikana s šivanimi robovi in delilnimi pasovi.
Kasneje prizidani del ni imel poslikav. Prezentirani
sta bili obe gradbeni fazi. Z originalnimi šivanimi
vogalniki na zahodni in severni fasadi je bila na-
kazana velikost prvotnega objekta, z diletacijo v

ometu pa je bil ta del hiše vidno ločen od kasnejše
dograditve in povečave objekta. Na zahodni fasadi
je bila odstranjena stara električna napeljava, prav
tako stara električna omarica ter doze in stikala. Na
vseh teh mestih je bil poškodovan originalni omet
in tudi del poslikave. Ob napeljavi narejen omet je
bil odstranjen ter izdelan nov apneni omet, ki smo
ga prilagodili nivoju in strukturi prvotne obdelave
fasade. Ohranjena dekorativna poslikava (šivani ro-

Domačija Jesenovec 5
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

Obnovljena hiša
Zali Log 18.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

bovi, delilni pasovi) je bila restavrirana, manjkajoči deli pa naslikani na novo. Manjkajoči vogalniki in venčni zidec so bili naslikani na svež apneni omet v fresco tehniki, dokončno dodelani in izenačeni s preostalo poslikavo pa so bili v secco tehniki. Na južni in vzhodni fasadi ter na dvoriščnem prizidku so bili v celoti izvedeni novi fasadni standardizirani apneni ometi, preoblikovano in poenoteno je bilo stavbno pohištvo – okna, na katera so se namestili

t. i. dunajski križi, izdelana so bila nova, oblikovno ustrežnejša vhodna vrata ter pozidano je bilo novo vhodno stopnišče. Streha je bila na novo prekrita z značilno skrilasto kritino. Zaradi pomembnosti objekta in njegove lege ter obsežnosti del je pri obnovi finančno sodelovala tudi občina.

Na mogočni in veliki stanovanjski hiši domačije *Jesenovec 5* je povodenj precej poškodovala fasadne omete v pritličju. Zato jih je bilo treba v celoti od-

Hiša Zali Log 17
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

Obnovljena hiša
Zali Log 17.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

straniti in jih nadomestiti z novimi, ob tem pa izdelati tudi šivane robove iz grobega ometa in obnoviti delilne vence ter okenske obrobe. Z ustrežno izbiro štirih fasadnih barvnih odtenkov je hiša ponovno zasijala v vsej svoji mogočnosti.

Tudi na kmečki hiši *Zali Log 18* so se na novo izvedli pritlični fasadni ometi in lesena zunanja okenska krila.

Hiša *Zali Log 17* je bila že pred naravno nesrečo v precej slabem stanju in nenaseljena. Zaradi njene izjemne arhitekturne vrednosti in ohranjenih stavbnih členov (portal iz tufa, letnica 1811 na stropniku v hiši ter ohranjena tlorisna zasnova) je spomeniška stroka vztrajala pri njeni ohranitvi in obnovi fasad, za kar pa je bilo treba najprej izvesti najnujnejše statične ukrepe. S finančno pomočjo občine se je izvedlo delno podbetoniranje temeljev, vgradnja armiranobetonskih vezi ter prezidava delno porušene zahodne kamnite zunanje stene, nato se je odstranilo slabe fasadne omete in izvedlo nove standardizirane omete na apneni osnovi. Ponovno se je iz starih kamnov pozidalo enoramno stopnišče pred vhodom in izdelala nova dvojna dvokrilna lesena okna.

Zaključek

Kot že večkrat v zgodovini Železnikov, ko so bile naravne katastrofe, požari in potresi tudi priložnost za nov začetek, so bile tudi poplave v letu 2007 za kraj prelomne. Z arhitekturno obnovo stavb in pripravo za izgradnjo obvoznice, ki bo zagotavljala tudi poplavno varnost, je kraj ponovno zaživel. Skoraj triletno delo na poplavni obnovi Železnikov je pomenilo precejšen in povečan obseg konservatorskega dela in pridobitev izkušenj z gradbeno-tehničnega, konservatorsko-restavratorskega in etnološkega področja. Poleg najpomembnejšega in najvidnejšega rezultata, ki ga je imel ta projekt fizične obnove arhitekturne dediščine, je prav gotovo zelo pomembna tudi prebujena zavest o dediščini, njenem pomenu in nalogah varstva kulturne dediščine pri lastnikih in širšem krogu javnosti. Prebivalci in lastniki so se seznanjali z načinom in zahtevami konservatorsko-restavratorskega dela, pri marsikom se je porodila želja po nadaljni obnovi svojih objektov. Zaradi pogoste prisotnosti konservatorjev in restavratorjev v kraju smo vzpostavili trdnejše stike z lastniki dediščine, okrepili medsebojno poznavanje, si s tem utrli pot do lažjega in predvsem kakovostnejšega dela v prihodnosti ter si zagotovili svojo prepoznavnost.

Vhodna vrata, portali in drugi stavbni elementi

2. del

Anton Sedej

V sedmi številki Železnih niti so bile v prvem delu objavljene fotografije zanimivih gradbenih elementov – vhodnih vrat z območja Zalega Loga, Železnikov – Na plavžu in dela Racovnika. S predstavitvijo zanimivosti tega področja nadaljujemo v naselju Racovnik, ki je po vsebini te stare arhitekture na področju Železnikov najbogatejši.

Zgodovinski viri pričajo, da so bila nekatera kovinska vhodna vrata s kamnitimi okvirji pri hišah na Racovniku izdelana po velikem požaru, ki je leta 1822 močno prizadel Železnike. Na tak način so železnikarski kovači zavarovali svoje domove pred požarom.

Z obnovo nekaterih starih hiš, ki so bile hudo poškodovane ob katastrofalni poplavi leta 2007 v Železnikih, so le-te dobile lepšo zunanjo podobo, obenem pa je bilo pri sanaciji dobro poskrbljeno tudi za zavarovanje arhitekturne dediščine na posameznih objektih, ki so v registru vpisani kot kulturni spomenik.

Stara vrata iz pločevine, ojačana s kovanim križem iz poznega 18. stoletja, na fasadi Košmeljeve, p. d. Popčove, fužinarske hiše na Racovniku 50 v Železnikih.

Detajl vrat.

Kovana ključavnica na vratih.

Portal vhodnih vrat Drožjeve hiše na Racovniku 49.

Značilna, kovana polkna na Drožjevi hiši, Racovnik 49 v Železnikih.

**Portal stranskega vhoda z železnimi vratnimi krili
Antonove hiše na Racovniku 47 v Železnikih.**

**Vhodna rezljana vrata
Antonove hiše na
Racovniku 47 v Železnikih.**

Značilna oblika oken Antoneve hiše v spodnjem delu z dodatkom okrasne štukature.

Detajla vhodnih rezljanih vrat.

Vhodna vrata Logarčkove hiše na Racovniku 44 v Železnikih.

Detajl osrednjega dela portala nad vhomom Logarčkove hiše.

Vhodna vrata Johanove hiše na Racovniku 41.

Dvoriščni del Johanove hiše z arkadami.

Kovana vrata z ograjo ob Egrovem vrtu.

Detajli kovane ograje Egrovega vrta.

Vhodna kovinska vrata s portalom Steimitzove hiše na Racovniku 37.

Detajl zgornjega dela portala in kovinskih vrat.

Vhodna kovinska vrata Štincove hiše na Racovniku 36 v Železnikih.

Zgornji srednji del portala z napisom.

Vhodna kovinska vrata Debevcove hiše na Racovniku 34 v Železnikih.

Detajl zgornjega srednjega dela portala.

Vhodna vrata Jozefove hiše na Racovniku 32 v Železnikih.

Vhodna vrata Blaškulne hiše na Racovniku 16, kamniti portal iz perčaškega tufa.

Vrhnji srednji del portala z napisom.

Kovinska vhodna vrata Poldetove hiše na Racovniku 9 v Železnikih.

Kovane mreže na oknu s kovinskimi polkni Poldetove hiše na Racovniku 9 v Železnikih.

Detajl kovanih dodatkov na polknih.

Značilna oblika oken Poldetove hiše s kovinskimi polkni in kamnitim okvirjem. Stavbni elementi iz 17., 18. in 19. stoletja.

Čebelarsko društvo Železniki

Katja Mohorič Bonča

Čebelarstvo, gojenje čebel predvsem zaradi pridobivanja medu, voska, cvetnega prahu in matičnega mlečka, je dejavnost, ki je, razen na Antarktiki, prisotna na vseh celinah. Ljudje na Slovenskem živimo s čebelami že tisočletja. Z gozdnimi čebelami so se ukvarjali že stari Slovani, iz srednjeveških zapisov freisinških škofov pa vemo, da so ljudje doma v naših krajih čebelarili že v 13. stoletju. Med in vosek sta bila v freisinškem gospostvu namreč ena od dajatev.¹ Čebelarstvo na Slovenskem je bilo dolgo časa neorganizirana dejavnost, s katero so se ukvarjali kmečki in nekmečki čebelarji. Prelomnico v čebelarstvu je pomenilo leta 1898 ustanovljeno Slovensko osrednje čebelarsko društvo za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko s sedežem v Ljubljani. Kmalu po ustanovitvi Slovenskega čebelarskega društva za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko so pričeli ustanavljati čebelarske podružnice po večjih slovenskih krajih. Leta 1909 so čebelarji v Selški dolini ustanovili Selško čebelarsko podružnico Slovenskega čebelarskega društva, po drugi svetovni vojni pa se je ta čebelarska organizacija preoblikovala in v Selški dolini so nastale tri čebelarske družine: v Železnikih, v Selcih in na Svetem Lenartu.

To je zapis o Čebelarskem društvu Železniki, nikakor pa ni strokovni članek o čebelarjenju. V prvem delu prispevka podajam nekaj zgodovinskih dejstev o ustanovitvi in kasnejših oblikah lokalne čebelarske organizacije. V drugem delu pa sem poskušala iz te bogate čebelarske dejavnosti izbrati dogodke in posebnosti, ki še posebej označujejo društvo in dajejo posebnosti krajem, kjer društvo deluje.

Ustanovitev Selške čebelarske podružnice in čas do ustanovitve čebelar-skih družin po drugi svetovni vojni

Zapisi o čebelarjenju v Selški dolini, ki so bili objavljeni v Slovenskem čebelarju v začetku 20. stoletja, dokazujejo, da so se tukajšnji čebelarji srečevali na raznih predavanjih. V Slovenskem čebelarju je bilo julija 1905 omenjeno srečanje čebelarjev, ki je bilo 23. julija 1905 v gostilni na Fertic v Selcih.² V istem glasilu pa so avgusta leta 1907 objavili: "Naznanila osrednjega društva. V Dražgošah na Pečeh bo v nedeljo, 11 t. m. ob 4. uri popoldne v sobi bralnega društva predaval urednik Fr. Rojina."³

Občinski svet občine Železniki je ob 100-letnici organizirane dejavnosti čebelarjev občine Železniki Čebelarskemu društvu Železniki podelil plaketo za leto 2009. Foto: Igor Mohorič Bonča

O zgodnjih začetkih Selške čebelarske podružnice govorijo trije meni dostopni dokumenti, ki jih kot fotokopije hrani Lojze Tolar. Prvi dokument je "Zapisnik – članov Selške čebelarske podružnice ustanovljene 22/8/1909" iz leta 1909, kjer so dopisani tudi novi člani v letu 1911 in 1919. Drugi dokument je "Imenik članov selške čebelarske podružnice za leto 1912". Tretji dokument je "Poročilo iz Selc", ki je brez letnice, vendar iz besedila lahko razberemo, da datira v čas kmalu po prvi svetovni vojni.⁴

Ustanovni občni zbor Selške čebelarske podružnice je bil torej najverjetneje 22. avgusta 1909, kar sklepamo po naslovu ohranjenega dokumenta "Zapisnik – članov Selške čebelarske podružnice ustanovljene 22/8/1909". Nejasno je, kje so se čebelarji, ki so ustanovili čebelarsko podružnico, zbrali. V pogovorih so se kot možne lokacije ustanovnega občnega zbora pojavile tri verjetne lokacije: v Zadrugi na Češnjici, ki je bila takrat središče družbenega dogajanja,⁵ na domačiji Pr Turk na Češnjici, od koder je bil doma tudi prvi predsednik Franc Lotrič,⁶ in v gostilni na Fertic v Selcih.⁷ Že omenjeno 'Poročilo iz Selc' napeljuje na to, da so bili začetki organizirane čebelarske dejavnosti v Selški dolini v selški gostilni. V Zapisniku⁸ z 22. 8. 1909 je seznam 23 članov z različnih koncev Selške doline: s Češnjice, z Rudna, iz Ojstrega Vrha, z Zalega Loga, z Osojnika, iz Dražgoš, iz Farjega Potoka, s Stirpnika, iz Lajš, Podblice, Dolenje vasi, Martinj Vrha, Strmice in Knap. Predsednik je postal Franc Lotrič s Češnjice, odbornika pa Jurij Tolar z Zalega Loga in Alojzij Lotrič iz Dražgoš. Franc Lotrič je bil dolgoletni predsednik društva, saj je društvo vodil do leta 1927.⁹ Iz seznama članov z začetka 20. stoletja razberemo, da so se društvu leta 1911 pridružili še trije člani, leta 1919 pa še pet.¹⁰ V nekaj letih po ustanovitvi je

čebelarsko društvo štelu več kot 20 članov.

Med prvo svetovno vojno čebelarska podružnica zaradi vpoklica odbornikov v vojsko ni delovala. Čebelarji so se na občnem zboru sestali kmalu po vojni na velikonočni ponedeljek,¹¹ verjetno v Selcih, kajti poročilo nosi naslov Poročilo iz Selc. Občnega zbora se je udeležilo okoli 30 čebelarjev, kjer so izvolili nov odbor: Franc Lotrič, načelnik in blagajnik, V. Gartner, tajnik, Franc Kresal, Franc Rant in Al. Lotrič kot odborniki.¹²

Pred omenjenim občnim zborom po prvi svetovni vojni sta g. Bukovec in g. Okorn iz Škofje Loke predavala "o koristih in ugodnosti čebelarjenja s premakljivim satovjem". Do takrat je čebelarstvo v Selški dolini temeljilo na čebelarjenju v panjih z nepremičnim satjem, v kranjčih. Verjetno pa je nekaj čebelarjev po tem predavanju zamenjalo kranjčice za panje s premičnim satjem, saj v poročilu piše: »Večina članov je spodbujenih po govornikovih prepričevalnih besedah sklenilo pričeti čebelariti s premakljivim satovjem in se je tudi takoj naročilo panja katere je obljubil preskrbeti g. predavatelj.«¹³

Čebelarska podružnica v Selcih je delovala uspešno. Čebelarsko društvo za Slovenijo je na prvi jubilejni čebelarski razstavi 10. septembra 1922 podelilo Čebelarski podružnici v Selcih častno diplomu Kmetijske družbe za Slovenijo.¹⁴

Drugih dokumentov o delovanju čebelarskega društva¹⁵ do leta 1950 nisem našla. V arhivu Čebelarskega društva Železniki najstarejši dokumenti nosijo letnico 1950.

Čebelarska organizacija po drugi svetovni vojni

Delovanje selške podružnice je bilo omejeno na ozemlje celotne Selške doline. Po drugi svetovni vojni se je delovanje te čebelarske organizacije reorganiziralo in v Selški dolini so se leta 1945 oblikovale tri manjše organizacije: Čebelarska družina Železniki, Čebelarska družina Selca in Čebelarska družina Sv. Lenart. Vse te družine so bile včlanjene v Čebelarsko društvo Škofja Loka, ki je bilo prav tako ustanovljeno takoj po vojni. Čebelarska družina Sv. Lenart je po nekaj letih prenehala z delovanjem in čebelarji so se priključili družini izven Selške doline.¹⁶

Od leta 1950 naprej Čebelarsko društvo Železniki (ČD Železniki) hrani bogat arhiv o delovanju društva in o članstvu. Med letoma 1945 in 1963 je bil predsednik društva Janko Kemperle iz Železnikov, tajnik Jakob Lotrič in blagajnik Valentin Pintar. Leta 1964 je predsednik postal Valentin Pintar iz Železni-

Vancarjev čebelnjak v Martinj Vrh, verjetno najstarejši čebelnjak na območju, kjer deluje ČD Železniki, maj 2012. Foto: Igor Mohorič Bonča

kov, ki je društvo vodil do leta 1968. Janko Kemperle pa je opravljal funkcijo blagajnika. Leta 1969 je na mesto predsednika prišel Rudolf Eržen z Rudna, ki je opravljal funkcijo predsednika do leta 1977. Med letoma 1977 in 1984 je bil Janko Eržen predsednik društva, Marko Lotrič tajnik in Viko Bertoncej blagajnik. Naslednja štiri leta je funkcijo predsednika društva opravljal Rafko Eržen z Rudna, funkcijo tajnika Matija Pfajfar, funkcijo blagajnika Viko Bertoncej. Konec osemdesetih let, leta 1988, je predsedniško dolžnost prevzel Peter Veber, tajnik je po-

stal Martin Bajželj in blagajnik Viko Bertoncej. Leta 1994 je vlogo predsednika društva sprejel Matevž Rihtaršič, ki je opravljal to vlogo do leta 2004. V tem času, leta 1995, se je Čebelarstvo društvo Železniki preimenovala v Čebelarstvo društvo Železniki.

Leta 2004 je predsednik društva znova postal Peter Veber, ki je tudi aktualni predsednik ČD Železniki. Člani Upravnega odbora društva v tem mandatu so še: tajnik Rado Lotrič, blagajnik in praporščak Stane Arnolj, praporščak Janez Mohorič, Lojze Tolar, Janez Gartner in Martin Bajželj.

Čebelnjak pri Lojzetovih (družina Lotrič) v Železniki, okoli leta 1960. Pred čebelnjakom je čebelar Jakob Lotrič, ob čebelnjaku člani družine Lotrič. Na fotografiji sta njegov oče, Alojz Lotrič, ki je bil ustanovni član Selške čebelarke podružnice, in sin Rado Lotrič, ki v tem čebelnjaku čebelari sedaj. Foto: arhiv Rada Lotriča

Čebelnjak Alojza Vebra na Jesenovcu, leta 1975. Foto: arhiv Lojzeta Tolarja

Dejstva o Čebelarskem društvu Železniki

Nacionalna čebelarska organizacija je Čebelarska zveza Slovenije (ČZS), katere član je ČD Železniki. ČD Železniki je prostovoljno, samostojno, nepridobitno, stanovsko interesno združenje čebelarjev. Društvo deluje v občini Železniki. Vanj so vključeni čebelarji iz krajevnih skupnosti Železniki, Sorica, Davča in Dražgoše-Rudno. V občini Železniki deluje tudi Čebelarsko društvo za Selško dolino. Obe čebelarski društvi sta naslednici Selške čebelarske podružnice, ustanovljene leta 1909. Leta 2003 so bile izpeljane aktivnosti, da bi se čebelarji iz Selške doline ponovno povezali v enem društvu, vendar združitve ni bila izpeljana.

V ČD Železniki je včlanjenih 30 do 35 čebelarjev. Člani upravnega odbora društva se sestajajo na rednih sejah, enkrat letno v začetku koledarskega leta pa skličejo občni zbor društva, ki je najvišji organ upravljanja. Član lahko postane vsak čebelar, ki soglaš s pravili društva in plača članarino.

Čebelarsko društvo Železniki na svojem območju organizira in združuje čebelarje. Zelo pomembna naloga društva je strokovno izobraževanje članov, na predavanju pa vabijo tudi čebelarje, ki niso včla-

njeni v društvo. Društvo spodbuja pridelavo zdravih čebeljih pridelkov, organizira prodajo medu in drugih izdelkov svojih članov, skrbi za nakup sladkorja za krmiljenje čebel in za nakup zdravil. V sodelovanju z veterinarji skrbi za zdravstveno varstvo čebel. Za območje, na katerem deluje, vodi pašni kataster in čebelarski pašni red. S svojim delovanjem – čebelarjenjem – čebelarji prispevajo k opravevanju kmetijskih kultur, k zasajanju medovitih rastlin in k ohranjanju čistega naravnega okolja.¹⁷ Obenem pa so člani tudi naročniki Slovenskega čebelarja, strokovnega glasila, ki izhaja od leta 1898.

Čebelarska društva v Sloveniji so leta 2004 sestavila čebelarske pašne rede za svoja območja delovanja, kjer so navedene obveznosti do upravljavca pašnega reda. ČD Železniki je za svoje območje sestavilo pašni kataster, kjer so opisana pasišča in natančno opredeljene lokacije čebelarjenj, in čebelarski pašni red. Čebelarski pašni red je obsežen dokument, ki vključuje podatke o izvajalcu pašnega reda (čebelarsko društvo), podatke o območju in velikosti pasišča, opredeljene lokacije obstoječih registriranih in potencialnih vzrejališč čebeljih matic, seznam prostih nezasedenih stojišč za dovoz čebel na pašo, način dodeljevanja stojišč in način ureditve in označevanja stojišč, časovna obdobja, v katerih potekajo posa-

Rafko Eržen pred čebelnjakom na Rudnem, okoli leta 1998.
Foto: arhiv Rafka Eržena

Čebelar Rado Lotrič
pri ogrebanju roja,
leta 1999.
Foto: Igor
Mohorič Bonča

mezne vrste paše, časovna obdobja, v katerih potekajo dovozi in odvozi čebel, postopek umika čebel s stojišča, izračun stroškov, ki nastanejo pri razporejanju čebel, in plačilo stroškov, evidence prispelih vlog za dovoz čebel, evidenca zavrtnjenih vlog in razlogi, evidenca pripeljanih prevoznih enot ter evidenca pripeljanih panjev. Sestavni del dokumenta so tudi priloge (obrazci Vloga za namestitev čebel, Soglasje lastnika zemljišča za vzpostavitev stojišča in dovoz čebel na parcelo, Zavrtnitev vloge; Pogodbe ali pisna soglasja, sklenjena z lastniki zemljišč, na katerih so stojišča, in Topografska karta v merilu 1 : 25000 z vrisanimi pasišči, stojišči stacionarnih čebelnjakov, odobrenimi in potencialnimi vzrejališči matic ter stojišči za prevozne enote do 30 in nad 30 panjev).¹⁸

Društvo je imenovalo tudi pašno komisijo, ki pregleduje prošnje tujih čebelarjev, izdaja dovoljenja tujim čebelarjem in jih razporeja na lokacije na Jelovici in v zgornjem delu Selške doline.

Prapor Čebelarskega društva Železniki

Ideje o društvenem praporu so se porodile že pri pripravah na praznovanje 75-letnice društva leta 1986, ampak so člani UO društva sprejeli

S slovesnosti razvitja prapora. Rafko Eržen pri razvitju prapora. Foto: arhiv Lojzeta Tolarja

sklep, da "v razvitje prapora in veselico ne gremo",¹⁹ vendar so hkrati na drugi seji sklenili, da "vsekakor ni izključeno, da enkrat to ne realiziramo".²⁰

12 let kasneje, 8. februarja 1998, je bila na občnem zboru čebelarskega društva znova živa tema o društvenem praporu, ponovila se je na naslednjem občnem zboru 24. januarja 1999. Na občnem zboru so potrdili sklep, "da se prapor nabavi".²¹ Za izvedbo celotnega projekta nakupa društvenega prapora so pooblastili Antona Globočnika, Alojza Jelenca in Alojza Tolarja.

Priprava društvenega prapora je bila v finančnem in organizacijskem pogledu zahtevna naloga. Treba je bilo izdelati osnutke, izbrati podjetje, kjer bi prapor izdelali, in seveda zbrati zadostna finančna sredstva. Prapor je oblikoval Lojze Tarfila, član ČD Železniki, in je unikatni izdelek.²² Prapor povzema kulturno dediščino čebelarjenja v tem delu Selške doline, saj vključuje čebelo na satju na eni strani prapora, na drugi pa je čebelnjak, plavž in skrlnata streha.

Na naslednjem občnem zboru 12. decembra 1999 je predsednik Matevž Rihtaršič poročal, da je

Prapor.
Foto: Igor
Mohorič Bonča

prapor izdelan. O delu odbora za prapor je poročal Alojz Jelenc, ki je članom prapor tudi predstavil. Na tem občnem zboru so potrdili praporščaka Janeza Mohoriča in Jožeta Eržena, organizacijski odbor za prapor pa zadolžili za pripravo slovesnosti razvitja.²³

Slovesnost razvitja prapora so pripravili v Kulturnem domu v Železnikih 6. maja 2000. Na slovesnost so povabili predsednika Čebelarske zveze Slovenije Lojzeta Peterleta, ministra za okolje in prostor Pavla Gantarja, ministra za kmetijstvo Cirila Smrkolja, župana Občine Železniki Mihaela Prevca, predstavnike sosednjih čebelarskih društev in Medobčinske čebelarske zveze in člane ČD Železniki. V kulturnem programu so nastopili pevci moškega pevskega zboru Niko in harmonikaški orkester Niko, slovesnost je povezovala Janka Šuštar. Prapor je razvil Rafko Eržen ob praporščakih Janezu Mohoriču in Jožetu Erženu.²⁴

Čebelnjaki in panji

Do druge svetovne vojne so čebelarji v Selški dolini večinoma čebelarili v kranjskih panjih, kranjičih,²⁵ nato je te panje počasi zamenjal AŽ panj, žnideršič. Za kranjiče so bile značilne poslikave sprednjih delov, končnic, ki so slovenska posebnost. Na končnice panjev so z oljnimi barvami slikali preprosti podeželski slikarji in slike na čebeljih panjih predstavljajo pravo bogastvo prizorov in pomembno dejavnost ljudske umetnosti. Poslikave AŽ panjev so manj značilne za to okolje, vendar imajo nekateri čebelarji v Selški dolini poslikane tudi te panje.

Čebelarji ČD Železniki čebelarijo v 650 panjih. Nekdaj je bilo panjev v njihovem društvu okoli tisoč, vendar je predvsem zaradi bolezni čebel število panjev zadnja leta močno upadlo.²⁶

Kranjič s poslikano končnico pri Vancarju v Martinj Vrh. S čebelarjenjem se je pri njihovi hiši ukvarjal že praded Marjana Marklja, Peter Markelj. Marjan Markelj čebelari v AŽ panjih, njegov praded pa je čebelari še v panjih z nepremičnim satjem, v kranjičih. Pri hiši še vedno hranijo kranjiča s poslikano panjsko končnico iz leta 1898. Poslikava predstavlja religiozni motiv sedmih zakramentov, kot jih pozna Rimskokatoliška cerkev: krst, evharistija, birna, pokora, bolniško maziljenje, mašniško posvečenje, zakon. Foto: Igor Mohorič Bonča

Poslikani sprednji deli AŽ panjev pri čebelarju Petru Vrhuncu na Rudnem, okoli leta 1980. Foto: arhiv Petra Vrhunca

Prevozi čebel in čebelja paša

Čebelarji prevažajo čebelje panje zaradi različnih razlogov. Najpogostejši razlog je prevoz zaradi izkoriščanja medonosne in razvojne paše, čebele pa prevažajo še zaradi premika čebel na stojišča za prezimovanje, zaradi umika čebel pred nevarnostjo kužnih bolezni, zaradi elementarnih nesreč (poplave, požar, plaz ...), zaradi nadlegovanja in vznemirjanja čebel (medved, gradnja) in zaradi prodaje čebel.²⁷

Pred prevozom mora čebelar izpolniti obveznosti do upravljavca pasišča, kot jih določa čebelarški pašni red (priskrbeti dokumente za prevoz).

Nosače, ki so s krošnjami nosili kranjiče, "legnarje", vozove s konjsko vprego, vlake in ladje, ki so vozili panje na oddaljena pasišča, so danes zamenjali tovornjaki. Veliko izkušenj s potovanjem s čebelami ima Rado Lotrič. Povedal je, da se je potovanje s čebelami začelo marca ali v začetku aprila in je trajalo pol leta, do septembra. Najprej so čebele peljali

v Istro na žajbelj, od tam na Primorsko (Goriška Brda) na akacijo, nadalje v Prekmurje, potem nazaj v Železnike na smrekovo pašo, potem v Poljansko dolino na kostanj in lipo in nazaj v Železnike na jelko. Zadnja paša je bila v Liki (jesenska resa, žepek).

Poznavanje poti, po kateri čebelar vozi čebele, in razumevanje voznik tovornjaka sta ključnega pomena za varen prevoz. Pri prevozu čebel se kljub poznavanju poti in upoštevanju zakonitosti prevoza dogodijo najrazličnejše nepredvidene situacije. Prav vsak čebelar, ki je kdaj prevažal čebele, lahko pove kakšno zanimivo prigodo s poti.

Rado Lotrič je slikovito opisal prevažanje čebel na pašo in opravila, ki so bila s tem povezana. Na tovornjak so naložili panje in montažne čebelnjake. Na izbranem pašnem prostoru so postavili in utrdili čebelnjak in vanj naložili panje. Veliko modernizacijo je prinesel kontejner, ki so ga kasneje uporabljali za prevoz čebel.²⁸

Med potjo so se zgodile najrazličnejše stvari. Ko so peljali čebele na kostanjevo pašo, so zaradi železni-

Čebelarji
(od leve
proti desni):
Janko Eržen,
Janez Marek
in Rado Lotrič
pred montažnimi
čebelnjaki v Istri,
okoli leta 1970.
Foto: arhiv
Rada Lotriča

ških podvozov, nenasilnega mostu in slabe poti panje s tovrnjaka razložili in ponovno naložili devetkrat. Ko se je na gozdni cesti tovrnjak s panji 'udrl', so tovrnjak privezali na drevesa nad cesto, razložili panje, izvlekli tovrnjak in nazadnje panje spet naložili.²⁹

Vencelj Demšar z Rudna se spominja prigode, ki se je pri prevozu čebel na pašo dogodila v Goriških Brdih. Panje so do pašnega mesta v Goriških Brdih vozili na posmojkah, v katere je bil vprežen osel. Ko so po koncu paše šli po čebele, so na posmojke naložili štiri panje. Zgodilo se je, da se je med prevozom en panj odprl, in čebele so se zapodile v osla, ga popikale in naslednji dan je bil osel od pikov bolan.³⁰

Za lažji prevoz čebel na pašo sta Rado Lotrič in Marko Lotrič izdelala posebna kontejnerja za panje, ki sta bila prilagojena vozilu, ki ju je prevažal. Panjev ni bilo treba doma nakladati na tovrnjak in na terenu razkladati, ampak sta panje doma naložila v kontejner, kontejner pa na tovrnjak. Noge kontejnerja so bile nastavljive in jih je čebelar lahko prilagodil glede na teren. V kontejnerju je bilo dovolj prostora, da je lahko čebelar opravljal potrebna dela, ne da bi prestavljal panje.

Danes čebelarji vozijo čebele predvsem po Sloveniji, saj so po letu 1991 nove meje močno otežile prestop čebel čez državno mejo.

Čebelarji iz ČD Železniki se strinjajo, da je v Selški dolini dobra čebelja paša, med pa kvaliteten, kar dokazujejo tudi na raznih ocenjevanjih prejete medalje. Dobra paša v okolici je na Jelovici, v Dražgošah, v Davči, v Martinj Vrhu. Prav na ta področja svoje čebele na pašo vozijo tudi čebelarji od drugod.

Plemenilna postaja na Jelovici

Velikega pomena za čebelarjenje v Selški dolini je bila plemenilna postaja na Jelovici, ki jo je med letoma 1941 in 1953 imel Filip Gartner iz Dražgoš. Opremo za postajo je prevzel od čebelarskega referenta za Gorenjsko g. Okorna, ki je želel postaviti plemenilno postajo, vendar mu je načrte preprečila vojna. Prvotno je postaja stala na Rastovki. Teren je bil izredno primeren za oplemenjevanje in Filip Gartner je na Rastovki vzrejal matice in jih preko zveze pošiljal po vsej Evropi in v Egipt. Leta 1946 je plemensko postajo preselil v Češnjico na Jelovici, kjer je delovala do leta 1953. Takrat so se pojavile težave s krmljenjem (sladkor) in v bližino so čebelarji začeli dovažati pašne čebele, s tem pa je čistost selekcije postala negotova. Plemenilno postajo je Filip Gartner oddal plemenilni postaji pod Zelenico.³¹

Promocija delovanja Čebelarskega društva Železniki

Izrednega pomena pri predstavljanju dejavnosti čebelarskega društva je sodelovanje s šolami in vrtci. Vsako leto čebelarji ob čebelnjakih gostijo učence in vrtičkarje, kjer jim predstavijo delo čebel in čebelarjev.

Leta 2004 se je ČD Železniki v Kulturnem domu v Železnikih predstavilo na razstavi v okviru Čipkarskih dni. Pet let kasneje, ob 100-letnici delovanja društva, pa v Lovskem domu v Železnikih prav tako v dneh, ko so v Železnikih potekali Čipkarski dnevi. Na ogled so bili stari pripomočki za čebelarjenje.

Med je najpogostejši čebelji proizvod. V zdravilstvu

in prehrani ljudi se uporablja že od pradavnine. Uživanje medu je sestavni del zdravega načina življenja, zato je Čebelarska zveza Slovenije pred leti za šolajočo mladino pripravila izobraževalno akcijo En dan za zajtrk med slovenskih čebelarjev. Kasneje so se projektu pridružili tudi ostali pridelovalci hrane v Sloveniji in tako zadnjih nekaj let otroci v vrtcih in šolah 18. novembra zajtrkujejo kruh, maslo, med, mleko in jabolko, kar jim podarjajo slovenski čebelarji, kmetje, kmetijska podjetja in živilskopredelovalna podjetja. Čebelarsko društvo Železniki in Čebelarsko društvo Selška dolina sta se pridružili projektu in otroci v vrtcih in šolah v Selški dolini imajo 18. novembra na mizi med, ki jim ga podarjajo čebelarji iz Selške doline.

Otroci iz skupine Petelinčki iz vrtca pri OŠ Železniki na obisku pri čebelarju Radu Lotriču, 2012.
Foto: Bernarda Kenda

Predstavitve ČD Železniki na razstavi v Kulturnem domu v Železnikih, julij 2004.
Foto: arhiv Rada Lotriča

Opombe:

- ¹ Blaznik, 1973, str. 71.
- ² <http://www.cd-sd.si/o-drustvu.html>, 1. junij 2012.
- ³ Slovenski čebelar, avgust 1907, leto X, stran 127.
- ⁴ "Na velikonočni ponedeljek je tuk. Čebelarstva podružnica, ki je zaradi vpoklica svojega načelnika in večine odbornikov v vojno službo celi čas vojne počivala, se zopet oživila in pričela svoje delovanje." Poročilo iz Selc, fotokopijo hrani Lojze Tolar.
- ⁵ Informator Lojze Tolar, 18. april 2012; informator Rado Lotrič, 31. maj 2012.
- ⁶ Informator Rado Lotrič, 31. maj 2012.
- ⁷ Pogovor Rafko Eržen, Peter Vrhunc, Luka Eržen, Vencelj Demšar, Katja Mohorič Bonča na Rudnem, 22. maj 2012.
- ⁸ Zapisnik – članov Selške čebelarstva podružnice, 22. 8. 1909, fotokopijo hrani Lojze Tolar.
- ⁹ 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 58.
- ¹⁰ "Zapisnik – članov Selške čebelarstva podružnice" iz leta 1909, Imenik članov selške čebelarstva podružnice za leto 1912. Fotokopije dokumentov hrani Lojze Tolar.
- ¹¹ Datum in kraj srečanja na dokumentu nista navedena.
- ¹² 'Poročilo iz Selc', fotokopijo hrani Lojze Tolar.
- ¹³ 'Poročilo iz Selc', fotokopijo hrani Lojze Tolar.
- ¹⁴ 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 60, 61.
- ¹⁵ V tem besedilu uporabljam besedno zvezo čebelarstvo društvo zaradi boljše preglednosti, čeprav se je ime lokalne čebelarstva organizacije spreminjalo. Iz Selške čebelarstva podružnice so po drugi svetovni vojni nastale tri čebelarstva družine, leta 1995 pa so se družine preimenovala v društva.
- ¹⁶ 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 26, 27.
- ¹⁷ Pravila čebelarstva društva Železniki, 2. 11. 1997. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ¹⁸ Obrazec Čebelarški pašni red, 7. 9. 2004.
- ¹⁹ Zapisnik 1. seje IO Čebelarstva družine Železniki, 12. 3. 1986. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ²⁰ Zapisnik 2. seje IO Čebelarstva družine Železniki, 19. 6. 1986. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ²¹ Zapisnik Občnega zbora ČD Železniki, 24. 1. 1999. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ²² Poročilo odbora za izvedbo pridobitve prapora ČD Železniki. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ²³ Zapisnik Občnega zbora ČD Železniki, 12. 12. 1999. Hrani arhiv ČD Železniki.
- ²⁴ Tolar, 2001, str. 22.
- ²⁵ Leta 1932 so čebelarji v kranjičih imeli še 42 odstotkov čebel. 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 58.
- ²⁶ Informator Rado Lotrič, 31. maj 2012.
- ²⁷ Zdešar, http://www.czs.si/cebelar_prevoznapaso.php, 28. 5. 2012.
- ²⁸ Informator Rado Lotrič, 31. maja 2012.
- ²⁹ 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 122.
- ³⁰ Pogovor Rafko Eržen, Peter Vrhunc, Luka Eržen, Vencelj Demšar, Katja Mohorič Bonča na Rudnem, 22. 5. 2012.
- ³¹ 80 let škofjeloškega čebelarstva, 1985, str. 63.

Viri in literatura:

Arhiv Čebelarskega društva Železniki (1950–2004).

Literatura:

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 1973.

Gregori, Janez: *Mladi čebelar*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1984.

Makarovič, Gorazd: *Panjske končnice*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1970.

80 let škojfeloškega čebelarstva, Mrak, Janez (ur.), Čebelarska družina Škofja Loka, Škofja Loka 1985.

Tolar, Lojze: *Iz društvenega življenja*, v: Slovenski čebelar, Ljubljana 2001.

Informatorji:

Vencelj Demšar, Rudno.

Luka Eržen, Rudno.

Rafko Eržen, Rudno.

Rado Lotrič, Železniki.

Janez Mohorič, Železniki.

Lojze Tolar, Ojstri Vrh.

Peter Vrhunc, Rudno.

Peter Veber, Ljubljana.

Internetni viri:

<http://www.czs.si/>, 1. 6. 2012.

<http://www.cd-sd.si/>, 1. 6. 2012.

Kegljanje skozi čas v naši dolini

Milan Prezelj

V naši dolini ima kegljanje že kar nekaj zgodovine. Kegljanje je bilo preneseno v naše kraje že pred prvo svetovno vojno iz nemških dežel. Običajno so kegljišča postavljali v ali ob gostilnah, kjer so kegljali in se družili ob prostem času, predvsem moška družba.

Igrali so razne kegljaške igre: partija, pest-partija, libek, bank, piramida in še katera bi se našla. Steza kegljišča, največkrat le ena, je bila zbita zemlja ali beton, položnica je bila močnejša deska, keglji so bili leseni, prav tako tudi krogle. Podrte keglje so ročno postavljali po navadi mlajši fantje bodoči kegljači za skromno plačilo. Omenjene kegljaške igre se je običajno igralo za različne vsote denarja, zato je pri nekaterih ljudeh še sedaj opaziti negativen odnos do kegljanja. Omeniti pa moramo tudi, koliko smo imeli kegljišč v dolini. To so bila: na Luši, v Selcih pri Jakeljnu in na Frtic, na Češnjici pri Tur-

ku, v Zadruhu in na Dolinc, v Železnikih pri Škovinc, pri Thalerju, pri Žnidarju in pri Meru, kjer se je kegljanje tudi ohranilo do današnjih dni. To nam pove, kako dolgo, verjetno že kar 100-letno tradicijo ima kegljanje v naši dolini.

Z nadaljnjim razvojem kegljišč, ki so jih začeli opremljati z napravami za avtomatsko postavljanje kegljev in vračanje krogel, se je pričelo kegljanje razvijati tudi v športne zvrsti kegljanja. Že leta 1968 so v Železnikih pri Meru postavili avtomatsko dvostezno asfaltno kegljišče. To je omogočilo, da so tudi v Železnikih pričeli uvajati športne zvrsti tekmovanja v kegljanju. To so bila ekipna tekmovanja med tovarnami in organizacijami, tekmovanja za prvaka in prvakinja krajevne skupnosti, pričeli smo tudi s trimligo. Tekmovanja v trimligi so organizirana po ligaškem sistemu in tečejo od jeseni do pomladi po dvokrožnem sistemu točkovanja. Vsako

leto se pomeri med seboj od deset do dvanajst ekip, ki štejejo od štiri do pet tekmovalcev. Med ekipami je tudi ženska ekipa Raglje, ki popolnoma enakovredno tekmuje v ligi. Ekipe so sestavljene med prijatelji in za ime ekipe si nadenejo zelo izvirna imena. Da ne bi bilo preveč enolično, se pravila tekmoovanja na vsakih nekaj let nekoliko spremenijo. Pomladi, ob koncu ligaškega dela tekmoovanja, pa se ekipe pomerijo med seboj še v pokalnem delu na izpadanje.

Nekateri, ki smo se hoteli nekoliko bolj resno ukvarjati s kegljanjem, smo že hodili na kranjsko kegljišče, kjer smo enkrat tedensko trenirali. Leta 1977 smo skupaj z Ločani ustanovili kegljaški klub Lubnik-77. Po zgraditvi športne dvorane Poden in v njej štiristeznega kegljišča, ki je pogoj za uradna ligaška tekmoovanja, smo se vključili v gorenjsko ligo in nastopali zelo uspešno vrsto let. Ker pa je bila večina kegljačev v loškem klubu iz Železnikov, smo leta 2005 ustanovili svoj kegljaški klub KK-Železniki. Dokaj hitro smo se uvrstili v višji rang tekmoovanja, in sicer v tretjo slovensko ligo, imamo pa tudi ekipo, ki zelo uspešno nastopa v gorenjski ligi. V našem klubu imamo tudi zelo dobre kegljačice, vendar zaradi časa in oddaljenosti kegljišča ne morejo redno trenirati in tekmoovati, sicer bi lahko takoj kegljale v drugi slovenski ligi.

Športno kegljanje v Železnikih obstaja v obliki občinskih prvenstev, prvenstev žensk in moških posamezno, v parih, mešanih parih, prvenstev veterank in veteranov; vsak petek od jeseni do pomladi pa poteka tudi trimliga.

Najodmevnejše tekmoovanje v kegljanju vsako leto v decembru je božični turnir dvojic.

Ko se je leta 1993 pri Meru prenovilo kegljišče, sem na podlagi poznanja naših najboljših kegljačev podal pobudo, da bi organizirali omenjeni turnir. Odziv kegljačev, sprva le moških dvojic, je bil že prvo leto zelo dober. Na podlagi odzivnosti keglja-

čev smo turnir naslednja leta razširili še na ženske dvojice. Ob udeležbi naših bivših, sedanjih in prihodnjih reprezentantov in reprezentantk padajo rekordi kegljišča kot za šalo skoraj vsako leto. Za naše domače rekorde, ki niso daleč od najboljših, pa se prav tako odvija vsakoletna zanimiva borba. Vsako leto naš turnir obišče okoli 80 dvojic, kar je za dvoštežno kegljišče izjemna udeležba. Rekordi kegljišča so z imeni kegljačic in kegljačev obešeni na vidnem mestu na kegljišču.

Naj omenim še nekaj imen naših najboljših kegljačic in kegljačev, ki spadajo v sam svetovni vrh in se udeležujejo našega turnirja. To so: Barbara Fidel, Eva Sajko, Brigita Strelec, Brankica Pavlovič, Nada in Rada Savič, Boris Benedik, Primož Pintarič, Uroš Stoklas, Mitja Gornik, Marko Oman in še mnogo drugih odličnih kegljavk in kegljačev.

Božični turnir dvojic bo letos organiziran že 20. leto zapored. Zahvala gre predvsem glavnima pokroviteljema Alplesu in DSV-ju, je pa še veliko drugih, ki prispevajo lepe praktične nagrade. Zahvaljujemo se tudi organizatorjem turnirja, lastniku kegljišča Jožetu Košmelju in KK-Železniki za vzorno organizacijo te velike prireditve.

Tekmovalno kegljanje je dokaj zahtevna športna zvrst, potrebna je tako fizična kot psihična priprava kegljača. To dosežemo le z rednimi večletnimi treningi. Kegljanje je tudi odlična rekreacija za vsa življenjska obdobja. Zlasti starejši kegljači in kegljačice se radi družijo ob kegljanju, med seboj pa se pomerijo tudi v športnih disciplinah kegljanja, ki potekajo v okviru društev upokojencev. Dokaz, da se lahko uspešno keglja še po devetdesetem, imamo tudi na domačem kegljišču v Železnikih.

Želja kegljačev po postavitvi štiristeznega kegljišča je, da kegljanje v Železnikih ob taki tradiciji ne bi zamrlo. Tako bi lahko domači ekipi in tudi ženska ekipa v ligaških tekmovaljih kegljali na domačem kegljišču.

Stara gostilna na Frtici v Selcih, kjer je bilo kegljišče. Foto: arhiv družine Gogala iz Selc

Objekt, kjer je bilo kegljišče na Frtici. Foto: arhiv družine Gogala iz Selc

Lesene krogle, ki so se uporabljale na Frtici. Foto: Sandi Blaznik

Položnica s stezo
pri Turku.
Foto: Andrej Bogataj

Kuglovod pri Turku.
Foto: Andrej Bogataj

Kegeljni križ
s keglji pri Turku.
Foto: Andrej Bogataj

Še viden del kegljišča pri Žnidarju. Foto: Andrej Bogataj

Najstarejši aktivni kegljač v Selški dolini – Jože Mohorič v akciji. Foto: Bojan Bertoncclj

Jožetu Mohoriču so ob 95-letnici pri Meru podarili skromno darilo. Foto: Bojan Bertoncclj

Kegljišče pri Meru danes. Foto: Andrej Bogataj

30 let folklore v Selcih

Sonja Čenčič

mentorica mlajše in starejše OFS Selca

Otvoritev
podružnične
šole Selca,
22. avgust 1982.

V Selcih v letošnjem letu folklorja praznuje 30 let. Krivec, da se je folklorja na selški šoli začela razvijati, je gospa Pavla Suwa. Leta 1979 se je na selški šoli zaposlila kot učiteljica. Tako kot je pred tem s folkloro navduševala učenke in učence v Dražgošah, je vsako leto tudi četrtošolce v Selcih hitro privabila k plesu. V začetku so zaplesali le na šolskih prireditvah. Ko pa so 22. avgusta 1982 učenci 4. razreda zaplesali na otvoritveni slovesnosti nove podružnične šole v Selcih, jih je spoznala tudi širša publika. Na harmoniko jih je spremljal gospod Franc Rihtaršič – Pirc iz Lajš.

Takrat so folklorne in folklorniki tudi prvič oblekli gorenjske narodne noše. Posodila jim jih je otroška folklorna skupina iz Škofje Loke. Nastop bi lahko v športnem jeziku ocenili kot zadetek v polno. Udeležence na otvoritvi so zelo navdušili. Opazili so jih tudi člani Turističnega društva Selca. Odločili so se, da folklorja v Selcih potrebuje svoje narodne noše. Financirali so izdelavo le-teh. Izdelal jih je krojaški mojster iz Selc, Jože Veber – Hvalčkov ata.

V šolskem letu 1982/1983 se je gospa Pavli v novi šoli pridružila tudi gospa Dunja Gartner, učiteljica športne vzgoje. Na fakulteti za šport je usmerjala tudi plese, zato je bila njena pomoč dobrodošla. Združili sta moči, pripravili program in uvedli folklorni krožek kot interesno dejavnost, ki je potekala celo šolsko leto.

Jože Veber – Hvalčkov ata.

Folklorne in folklorniki prvič v svojih oblekah, 1984.

Nastop v kulturnem domu v Selcih, april 1984.

Velik dogodek je sledil aprila 1984, ko so prvič oblekli svoje gorenjske narodne noše in zaplesali v kulturnem domu v Selcih. Vsi so bili navdušeni nad prekrasnimi nošami. S spoštovanjem so si ogledovali bleščeče zavijačke, bluze z naborki in pisane telovnike. Tudi harmonikar je bil učenec selške šole Primož Koblar.

V naslednjih letih so imeli zelo veliko nastopov. Plesali so na vseh prireditvah in praznovanjih v Selcih in okolici. Vedno so sodelovali na etnološki prire-

ditvi Kosec vabi, večkrat so sodelovali na otvoritvah sankarskih tekem, na prvomajskih proslavah in Čipkarskih dnevih, ki so jih takrat prirejali v avgustu. V okviru Groharjevega tedna so plesali v Sorici. S posebnim zadovoljstvom so se predstavili samo učiteljskemu zboru na matični šoli v Železnikih. Večino plesalcev je takrat že obiskovalo šolo v Železnikih in učitelji so jih spoznali še v drugačni luči.

Veliko so nastopali tudi v Škofji Loki. Tam so več let zaporedoma organizirali srečanje folklornih

Kosec vabi, julij 1988.

skupin Poljanske in Selske doline ter Škofje Loke. Za plesalce je bil zelo nenavaden nastop v vojašnici v Škofji Loki. Takrat so na pot pospremili štafeto palico. Plesali so na parketu, kjer jim je zelo drselo. Namesto da bi delali korake, so se malo podrsali v levo, malo v desno, malo v krogu ...

Leta 1986 sem se folklornemu krožku pridružila tudi jaz. Spomini so zelo lepi in zdi se mi, da sploh ni tako dolgo nazaj. Spominjam se mnogih nastopov, predvsem tistih v hotelu Transturist, kjer smo nekaj tednov vsako soboto nastopali za tuje turiste. Starejši gospodje in gospe so se z veseljem odzvali povabilu na ples kovtrov. Pa tistih, ko nas je kombi peljal čez Ljubelj, nastopov pozimi v Avstriji, pa poleti nastopa na Šobcu, kjer ob zaključku nismo dobili sendviča, temveč dunajski zrezek s pomfrijem.

Sedeli smo za mizami in nestrpno čakali, kdaj bomo na vrsti mi in bodo gospe prinesle tudi nam krožnik s hrano, ki je takrat nismo jedli tako pogosto. Večkrat smo nastopali tudi na otvoritveni prireditvi Pokal Loka in na prvomajski proslavi na Križni Gori. Naše plesno znanje so lahko videli tudi v Novi Oselici, v Trziču in na Jezerskem, na srečanju folkornih skupin Jugoslavije v Ljubljani, na srečanju otroških folkornih skupin Slovenije v Novem mestu, v Sovodnju v Italiji ...

Kako pa sem pričela z delom mentorice folkore v Selcih? Spominjam se, da se je govorilo, da učiteljica Pavla Suwa s koncem šolskega leta 1997/1998 zaključuje s poučevanjem in s tem tudi z vodenjem folkore v Selcih. Kaj bo s folkloro v prihodnosti, so se spraševali člani turističnega društva Selca. Med

SREČANJE OTROŠKIH FOLKLORNIH SKUPIN SLOVENIJE

DOM KULTURE NOVO MESTO

Sobota, 31. maj 1986 ob 18. uri

organizator: ZKOS in ZKO Novo mesto

- Folklorna skupina OŠ Belokranjskega odreda Semič
- Folklorna skupina Turističnega društva Selca nad Škofjo Loko
- Folklorna skupina predšolskih otrok iz VVO Novo mesto, enota "Novoteks"
- Folklorna skupina Pionirskega doma Cvetke Jerinove Celje
- Folklorna skupina OŠ Marjan Novak Jovo Ljubljana
- Pionirska skupina OŠ Edvard Kardelj Lucija - Portorož
- Madžarska pionirska folklorna skupina OŠ Drago Lugarič Lendava
- PiKUD OŠ Slava Klavora Maribor
- Pionirska folklorna skupina DPD Svoboda Rudi Jedretič Ribno
- Folklorna skupina "Pastiriji" KUD Podgorje pri Slovenj Gradcu
- Folklorna skupina VIZ TOZD OŠ Veljko Vlahovič Titovo Velenje
- Otroška folklorna skupina "Kres" Novo mesto

Seznam nastopajočih na srečanju OFS Slovenije.

Prve folklornice
in folkorniki pod
mentorstvom
Sonje Čenčič,
10. december 1998.

njimi sta bila tudi moj oče in tast. Vem, da sta nekega večera prišla s sestanka turističnega društva ter dejala, da so se pogovarjali, ali bi prevzela vodenje folklorne v Selcih. Ne spominjam se, zakaj ravno jaz, ne vem, kako in kaj sem premišljevala o tem predlogu. Vem pa, da si vsekakor nisem točno predstavljala, kaj pomeni prevzeti to delo. Bila sem še študentka, brez izkušenj v poučevanju, z nekaj folklorne znanja, ki je ostalo iz osnovnošolskih dni. Za to pridobljeno znanje, nadgrajevala sem ga na raznih seminarjih, sem zelo hvaležna Pavli Suwa ter Dunji Gartner.

Pa sem pričela, na začetku še kot študentka. V šolskem letu 1998/1999 sem dobila prvo generacijo svojih plesalk in plesalcev. V skupini je bilo osem plesalk in šest plesalcev. Prvi nastop smo imeli že 10. decembra 1998 na Češnjici na občnem zboru Aktiva podeželskih žena Selške doline. Spominjam se, kako so otroci težko čakali, da bodo oblekli gorenjske narodne noše, mene pa je "zvijalo", ker me je skrbelo, kako nam bo uspelo. Ob koncu pa smo bili vsi zadovoljni, ker smo uspešno začeli – otroci kot folklornice in folkorniki, jaz pa kot mentorica folklorne v Selcih.

Mlajša OFS Selca,
šolsko leto
2011/2012.

Ker se je z leti število otrok, ki so se želeli priključiti folklori v Selcih, povečalo, sem zaradi lažjega dela v šolskem letu 2002/2003 otroke razdelila v mlajšo in starejšo otroško folklorno skupino. Število folklornic in folklornikov se vsako šolsko leto giblje od 35 do 45. V mlajšo skupino se vključujejo otroci od 1. do 3. razreda, v starejšo pa učenci 4. razreda in starejši. Vsi ti obiskujejo folkloro v okviru interesne dejavnosti. Za mlajšo skupino vaje vedno potekajo takoj po pouku, starejša skupina pa ima vaje v popoldanskem času.

Na vsako povabilo za nastop smo se in se še vedno radi odzovemo. Tako se je s svojim znanjem ljudskih plesov, ljudskih pesmi in iger predstavilo že lepo število generacij.

Velik izziv zame in za skupini je bilo sodelovanje pri prvem projektu Comenius leta 2002 in 2003, v katerega je bila vključena OŠ Železniki s svojimi podružnicami. V projektu z naslovom Kultura nas zbližuje so sodelovale tudi šole iz Avstrije, Grčije in Škotske. Prva naloga skupin je bila, da tujim šolam predstavita nekaj slovenskih ljudskih plesov,

te posnameta ter jim posnetke pošljeta. Druga naloga za skupini, ki je bila malo težja, pa je bila, da so se morali naučiti plesu Škotske, Avstrije in Grčije. Pika na i tega sodelovanja je bila zaključna prireditev, kjer so se v Železnikih zbrali predstavniki vseh šol. S starejšo skupino smo pripravili venček gorenjskih ljudskih plesov ter zaplesali tudi avstrijski, škotski in grški ples. Ob koncu prireditve smo povabili kovtre zašit še tuje partnerje in naše učitelje. Na prireditvi je bila polna dvorana gledalcev – učenk, učencev, staršev, učiteljic, učiteljev in tujih gostov. Trema je bila zelo opazna. Ampak pred kom? Ko smo se kasneje pogovarjali z otroki, so dejali, da so največ treme imeli pred svojimi vrstniki, sošolkami, sošolci. Kajti k folklori so hodili v Selca, šolo pa so že obiskovali v Železnikih in mnogo njihovih vrstnikov sploh ni vedelo, da plešejo pri folklori. Kljub tremi smo delo opravili uspešno, le pri grškem plesu nam je malo ponagajala glasba. V te projekte smo v šoli še vedno vključeni in pri njih naša folkloro vedno z veseljem sodeluje.

Starejša OFS Selca, šolsko leto 2011/2012.

V sožitju z naravo,
Comenius,
21. oktober 2010.

Težko rečem, da se kakega nastopa ne spominjam z lepimi občutki. Mnogo jih je bilo: na raznih obletnicah, otvoritvah, proslavah, srečanjih, občnih zborih, 17-krat smo plesali ameriškim turistom, ki so obiskali Škofjo Loko ...

Med drugim so velik dogodek tudi gostovanja v tujini. Predvsem otroci so na nastope v Avstriji zelo ponosni. Kako z navdušenjem razlagajo svojim sošolkam in sošolcem, da bodo odšli nastopat v Avstrijo. Trikrat se nam je to že dogodilo in upam, da se bo še kdaj.

Veliko vaj vsako leto namenimo tudi območnemu srečanju odraslih in otroških folklornih skupin. Na tem srečanju se predstavijo folklorne skupine iz Škofje Loke ter Poljanske in Selške doline. Lahko rečem, da gre za neke vrste tekmovanje. Prisoten je strokovni spremljevalec, ki vsako skupino oceni. Oceni plesni in pevski program, kostumsko podobo, instrumentalno-glasbeni program, odrsko igro, rekvizite. Izmed vseh nastopajočih skupin izbere le eno (v letošnjem letu nobene), ki se uvrsti naprej na regijsko srečanje. Vsaka skupina si uvrstitev naprej šteje v veliko čast. V

Celovec,
21. november 2009.

Regijsko srečanje
OFS, Bled,
18. april 2010.

zadnjih dveh letih je uspelo tudi nam: v šolskem letu 2009/2010 je to uspelo starejši Otroški folklorni skupini Selca, v letu 2010/2011 pa mlajši. Uspeh ti zagotovijo večletne izkušnje, obiski različnih seminarjev ter pridno delo mentorjev in otrok.

Folklor mora imeti tudi dobre godce. Ti veliko pripomorejo k učinkoviti izpeljavi vaj in nato k uspešno opravljenemu nastopu. V začetku, pri gospe Suwi Primož, pri meni nekaj časa harmonikar Janez, danes Brigita, harmonikarica in violinistka, ter harmonikarja Matic in Blaž pri folklori v Selcih opravljajo svoje poslanstvo z odliko.

Tudi kostumska podoba je pri folklori zelo pomembna. Že nekaj časa sedaj velja, da gorenjska narodna noša ni primerno oblačilo za otroke. Zato ni zaželeno, da otroci pridejo na območno srečanje oblečeni v gorenjsko narodno nošo. Otroci morajo biti oblečeni v pastirske kostume. Nekaj let sem si lete izposojala, leta 2006 pa sta nam dve pridni šivilji sešili čudovite pastirske kostume. V njih so otroci prvič zaplesali na 1. folklornem večeru, ki smo ga organizirali 9. decembra 2006 na podružnični šoli v Selcih. Izdelavo in nakup nam je zopet omogočilo Turistično društvo Selca ter nekaj donatorjev, med njimi tudi Občina Železniki. Le-ta nam je že večkrat ob večjih finančnih izdatkih priskočila na pomoč. Hvala!

Seveda gorenjske narodne noše še vedno uporabljamo in s pomočjo Turističnega društva Selca po potrebi dokupujemo ali obnovljamo.

Obe skupini pa težko pričakujeta konec vsakega šolskega leta. Pa ne samo zato, ker bodo počitnice. Ker med letom nimamo prav veliko časa za pravo zabavo, si jo privoščimo ob koncu šolskega leta. Poleg tega so za pridnost nagrajeni s picami, ki jih "časti" Turistično društvo Selca. Kakšen posladek pa prejmejo tudi že med šolskim letom.

Praznovanje 30-letnice folklor v Selcih, 31. marec 2012.

Godci selške folklore, praznovanje 30-letnice folklore v Selcih, 31. marec 2012.

Je pa vedno tako, da dobro in uspešno lahko delaš, če imaš za to dobre pogoje. Teh pa pri folklori v Selcih ne manjka. Imamo podružnično šolo Selca, kjer potekajo vaje in kjer hranimo kostume. Imamo Turistično društvo Selca, ki za nas skrbi že vseh 30 let. Za vsem tem pa stojijo ljudje, ki nas pri tem podpirajo in nam pomagajo. Seveda so tu tudi otroci, ki si želijo spoznavati ljudske plesne, pesmi in stare igre Slovencev, ter njihovi starši, ki jih pri tem spodbujajo, jih vozijo na vaje in nastope. Zato hvala vsem.

30 let folklore v Selcih smo lepo proslavili. 31. marca 2012 smo pripravili prireditev, na kateri so zaplesale štiri generacije folklornic in folklornikov folklore v Selcih: prva generacija, katere mentorica je bila gospa Pavla Suwa, ki se je predstavila na otvoritvi nove podružnične šole v Selcih 22. avgusta 1982, zaplesala je tudi prva moja generacija, ki je začela plesati leta 1998. Seveda se je predstavilo tudi 40 folklornic in folklornikov, ki folkloro obiskujejo v tem šolskem letu. Manjkali niso niti harmonikarji

Pastirski kostumi, 1. folklorni večer, 9. december 2006.

Hura, pica,
junij 2009.

ter pevski zbor podružnične šole Selca. Ob tej priliki smo izdali tudi bilten z naslovom 30 let folklor v Selcih.

Ples je bil od nekdaj pomemben del družbenega življenja. Z ohranjanjem starih ljudskih plesov se ohranjajo tudi šege in navade naših prednikov. Folklor je ena od dejavnosti, ki znatno vpliva na

ohranjanje naše tradicije in s tem prispeva tudi h krepitvi naše narodne zavesti. Zato si v prihodnje želim, da bi selška folklor še naprej delovala v tako dobrem sožitju z okoljem, kot je do danes. Otroci imamo v Selcih in okolici veliko, zato verjamem, da jih bo čez 30 let lahko veliko reklo: "Tudi jaz sem plesal pri selški folklori."

Prva generacija
Sonje Čenčič,
praznovanje
30-letnice
folklor v Selcih,
31. marec 2012.

Prva generacija
 Pavle Suwa,
 praznovanje
 30-letnice
 folklore v Selcih,
 31. marec 2012.

Starejša OFS Selca,
 praznovanje
 30-letnice folklore
 v Selcih,
 31. marec 2012.

Mlajša OFS Selca,
 praznovanje 30-letnice
 folklore v Selcih,
 31. marec 2012.

Literarna dela

Miro Kačar

Franc Tušek

Ladi Trojar

Vera Završan

Franc Vidmar

Ivanova solza

Miro Kačar

Dragi Ivan, iztekel se je čas, ko smo se srečevali na najrazličnejših prireditvah širom domovine. Povsod si bil zraven. Po galerijah, razstavah, kolonijah, koncertih, šolah in športnih igriščih. Do Štajerske, Koroške, Dolenjske in preko Porezna do toplega morja je veter raznašal tvoja sporočila. Neverjeten uspeh. Vesel in zadovoljen se lahko vrneš med svoje njive in travnike ob izviru Sore. Visoko tja gor, kjer sončni žarki v mavričnih barvah mehčajo trde obrise letnih časov. Spet se boš postavil ob cesto in še nadaljnjih sto let, odlit v bron, ključoval času in vsemu, kar se bo v njem zgodilo.

Premajhno je bilo domače okno, da bi objel svet. Zato si odšel s tvojih samotnih Hebljarjev usodi naproti. Sam, z rokami v praznih žepih, v srcu še otrok, vendar močan in odločen. Nihče ni verjel vate. Da ne boš zmogetel, smo govorili, samo da bi te zadržali.

Uspel si, ker si verjel. Nisi klonil, tudi ko ti je bilo najhuje. Vedno znova si vstal, še večji, še močnejši. In kot v posmeh si nam vsakokrat podaril novo sliko. Umetnino, s katero si nam pokazal pot iz naših zmešnjav in tvojih bolečin. Ko smo te najbolj ranili in ponižali, si nam naslikal svojo najlepšo POMLAD in z njo suvereno gospodaril po evropskih galerijah. Izkoristili smo vsako tvojo stisko in za drobiž kupovali slike. In ko nisi imel več s čim plačati, smo te sredi slovenskega Barbizona postavili na cesto, v drvarnico, kjer smo zbirali žir. In ti si nam v spomin in opomin ponudil svojo poslednjo umetnino, ČREDNIKA. V večno zadrego si nas spravil, toliko sebe lahko najdemo v njej.

Nerazumljiva so bila tvoja pota. Za solze in jok ni bilo ne časa ne prostora. Neverjetna moč te je gnala skozi življenje, nemogoče si spreminjal v mogoče. Velikokrat samo ob skorji kruha in skodelici slanega kro-pa. Mi imamo več, mnogo več, pa tega ne zmoremo.

Toda ... ko si letos hodil po znanih krajih, kjer si nekoč doživljal pekel in nebesa, si moral vendarle videti, da se trudimo. Ljubljana, Škofja Loka, Železniki, Sorica ..., povsod obnovljene in nove hiše, še večje stavbe. Gradijo se ceste, domovi, šole ... Nove galerije, trgovski centri, banke ... Res imamo kaj pokazati. Kaj praviš na to, Ivan ...?

"Nič," ... si zamahnil z roko, ko sva sedla za mizo pod domačo hruško v Hebljarjih. "Nič. Blišč in beda vašega napredka. To je samo lupina, v kateri se skriva srce življenja. Imate v njem še kaj razen pustih sten? Noč je zamenjala dan, rohnenje strojev postaja vaša pesem. Sivina se je zavlekla v vaša srca in poganja vaš vsakdan. Veselicam in zabavam ob bok potiskate našo in vašo umetnost, kulturo, delo človeških rok in uma. Zraven šankov in stojnic, pod šotore, kot kakšni sodobni beduini 21. stoletja. Turistični avtobusi ne vozijo do galerij in drugih hramov kulture. Usmerjate jih na vinske ceste, do kleti in zidanic, na pokušine kulinaričnih dobrot. Vodite jih po zabaviščih in nakupovalnih centrih doma in v tujini. Spridila vas je sla po oblasti in bogastvu. Požrešnemu elektrokapitalu ste prodali najlepši pogled na mojo vasico. Od zdaj naprej jo bodo namesto sončnih žarkov prepletale ubijalske žice daljnovoda. V imenu napredka, ste zapisali. In že štiri desetletja mi onemogočate dostojen avtobusni dostop do moje rojstne hiše. O tem obstajajo zapisi. Kdaj boste stopili na prste njim, ki zapravljajo vaš denar?

V vaših srcih sem čutil tudi mržnjo do mene. Kar spomnite se, kaj vse se je letos govorilo in dogajalo v dolini, kjer teče Sora ...

Odsotnost, praznina in nič postajajo vaši prijatelji. To sem enkrat že povedal, vsemu svetu. Namreč, "povsod sama suša, kot karavana v Sahari rinemo

počasi naprej". Bilo je to pred sto leti in Bog ne daj, da bo spet tako. Strite že vendar to lupino in pustite pot do srca, sicer vam okamni ... In kamen ne pušča za seboj ne prahu ne pepela, ko odidete v pozabo ..."

Potem si utihnil in se zamišljeno ozrl preko davških hribov, tja do Špetra Slovenov, kjer si svoj čas s fanti kosil in vriskal do jutranjih ur. Zapozneli sončni žarek se je sprehodil čez tvoje razbrazdano lice. V kotičku očesa se je zasvetila drobna solza, tvoja prva. Nisi je obrisal. Pustil si jo, da je drsela po licu in kanila na mizo. Počasi in obotavljajoče se je pririnila do roba in zdrsnila na tla. Na naša, domača slovenska tla, ki jih nisi nikoli zatajil. To ni bila solza žalosti, preveč je bila svetla. To ni bila solza jeze, preveč je bila čista. Ivan, bila je solza tvojega SOČUTJA do naše sebičnosti in nečimrnosti, tvoja solza sočutja do vsega, kar si videl v našem srcu. Bila je solza za naše že skoraj okamnelo srce.

Hvala ti zanjo. Verjamem, da bo kot triglavska roža pognala cvetove sonca. Verjamem, da nas bodo njene korenine prepletle v trden šop. Tak, kot je bil vaš. Bili ste štirje, trdno povezani in nič vas ni moglo zlomiti. Še več, vaša umetnost je spreminjala svet in čas. Nas je dva milijona in lahko premaknemo svet.

Toda prej moramo zdrobiti tisto trdo lupino in odpreti pot do srca ... Da bodo spet zapele ptice in zacvetele rože na oknih. Da se bo spet slišala domača, slovenska pesem in beseda.

Iz slovenskega naroda, na domačih slovenskih tleh, si dejal, mora zrasti nova slovenska umetnost, ki jo bo razumel in sprejel svet. Vi ste to dosegli, naša dolžnost je, da ta biser varujemo.

... Za trenutek sva se srečala s pogledom. Čutil sem, kako si sam ... kot vse življenje. Tudi na tisto poslednje aprilsko popoldne, ko so te odnesli po Mar-

tinovi cesti. Kukavica s Heblarjev ti je pela v slovo, veter je hitel preko loških hribov in se sprehajal po strunah tvoje kitare. Ko ti je pobožal izsušeni obraz, si začutil vonj po dimu. Kot takrat, ko so mati zakurili krušno peč in pekli kruh. Čisto črnega, a posutega z diamanti in zlatimi zrni ljubezni.

In potem si zaspal v naročju tople domače slovenske zemlje.

Tudi tokrat, Ivan, mirno in brezskrbno zaspi. Počivaj v miru do naslednje obletnice, ko se spet vidimo. Do takrat pa bomo mi poskrbeli, da bo naša karavana šla, čeprav počasi, vendarle naprej. To ti obljubim.

Tvoji prijatelji

Skregani bratje in medved (pravljica)

Franc Tušek

Pred več stoletji sončna stran Vancovca ni bila vsa poraščena z gozdom, temveč je od vznožja do vrha rasla trava. Na njej so se pasle ovce. Lastniki teh pašnikov in ovac so bili trije bratje.

Spodnjo stran pašnika je imel v lasti Gašper. Ob vznožju hriba je stala koliba, kjer je stanoval, in staja, kjer so prebivale ovce. Srednjemu delu pašnika je gospodoval Miha, zgornjemu pa Boltežar. Tudi ta dva sta imela vsak svoj trop ovac in po dve stavbi.

Bratje pa med seboj niso bili prijatelji. Stalno so se prepirali in drug drugemu največkrat očitali nepoštenje. Največkrat je šlo za pašo na sosedovem zemljišču, včasih pa celo za krajo ovac. Miha, ki je bil trdno prepričan, da mu brata kradeta živali iz njegovega tropa, je že pred leti nabavil same črne ovce, da so se razlikovale od njunih.

Nekega zimskega večera se je pri Gašperju oglasil medved. Povedal mu je, da se je prebudil iz zimskega spanja, da je lačen, in zahteval, naj mu da eno ovco. Gašper pa se je hitro znašel: "Veš kaj, medo! Pojdi k Mihu, on ima črne ovce, ki imajo okusnejše meso kot bele."

Medved je res odtacal k Mihu in tudi njemu povedal svojo zahtevo. Podobno kot prej Gašper je tudi Miha našel izgovor: "Zelo rad bi ti dal ovco ali dve, pa imam večino živali bolnih. Prav lahko se zgodi, da se boš zastrupil. Zgornji sosed pa ima zdravo čredo, zato stopi do njega, se boš nasitil pri njem."

Medved je odhlačal k Boltežarju na vrh hriba. Tudi njemu je povedal, da je lačen, in zahteval ovco. Boltežar se je sprva prestrašil, nato pa se je medvedu zlagal: "Pred tednom dni sem prav vse ovce prodal in imam stajo prazno. Svetujem ti, da greš k spodnjima sosedoma, pri njima boš zagotovo dobil kakšno žival."

Medved je nepremično zrl v Boltežarja in jezno zabrunda: "Pridem h Gašperju in zahtevam ovco, pa me pošlje k Mihu, ta naprej k tebi, ti pa spet nazaj k njima.

Vidim, da si bom hrano moral priskrbeti sam."

Stopil je do staje, razbil vrata in iz tropa odnesel lepo rejeno ovco. Boltežar je žalosten in nemočen opazoval medvedovo početje.

Naslednji večer je medved šel k Mihu, vdrl v stajo in tudi njemu ukradel ovco. Tretji večer je bila žrtev Gašperjeva ovca, četrty spet Boltežarjeva in tako naprej.

Bratje so nemočno opazovali medvedovo ropanje. Vsak zase so premišljevali, kako bi se rešili nadležne zverine, pa ni nikomur nič pametnega prišlo na misel. Po nekaj mesecih je v njihovih čredah manjkalo že polovico ovac.

Nekega dne je Gašper prišel k Mihu ter mu podal roko: "Čeprav sva bila doslej sprta, bodiva spet prijatelja. Stopiva še do Boltežarja, pa se med seboj pobotajmo. Skupaj bomo naredili načrt, kako se bomo rešili nesramnega medveda."

Miha se je Gašperja razveselil in odšla sta k zgornjemu sosedu. Tudi Boltežar je bil vesel, ko sta mu brata ponudila spravo. Stopili so skupaj in razmišljali, kako naj ovce zavarujejo pred požrešnim medvedom. Nič pametnega si niso izmislili.

Končno so ugotovili, da se z medvedom nikakor ne bodo mogli pogovoriti, temveč ga bodo morali prepoditi s silo.

V mraku so vsi trije stopili v Boltežarjevo stajo, kamor naj bi ta večer medved prišel po ovco. V rokah so imeli močne palice. Ko je medved vstopil, so vsi trije pričeli tolči po njem. Besni so mlatili po lepo rejnem kosmatincu, da je bilo strah in groza. Medved je begal po staji sem in tja ter sam ni vedel, kako naj se reši. Šele ko je vsem trem bratom obljubil, da jim ovac ne bo več kradel, so ga izpustili. Ves obunkan in pretepen je odšel in se odselil v oddaljene kraje.

Od tistega časa naprej se bratje Gašper, Miha in Boltežar niso več sprli. Do smrti so živeli v prijateljsstvu in drug drugemu pomagali.

Umirajoča kmetija

*Še v prejšnjem stoletju
po očetu je dobil
grunt v škofjeloških hribih
in veliko govedi je redil.*

*V bregu kmetija mu visi
in za poslopja skoraj ni prostora,
pa se takrat dobro je počutil,
kakor cesar sredi dvora.*

*Takrat so njive še orali
in branali
in neprečiščeno zrnje
so v grudo posejali.*

*Prekladali so zemljo skopo
in zraven kleli in molili,
garali so v večni veri,
da dnevi boljši bodo nastopili.*

*Pa jih ni bilo!
Letine slabe, davki in nesreče
nekdaj ponosne kmete
napravili so krotke in boječ.*

*Revščina jim je grozila!
Kruha tu pridelovati več se ni splačalo
in kmetija več ni bila garant,
da od nje živeti bi se dalo.*

*Opustili so njive
in od žita so se poslovili,
tudi krompirja že vrsto let
niso več si posadili.*

*Zarasla se je senožet,
gram je zrasel čez in čez,
namesto trave in sena
pa naj bi pridelovali les.*

*Gospodar odšel je v tovarno
in tam si služi kruh,
doma pa rja požira
brano, rovnico in plug.*

*Travniki pa umirajo
iz dneva v dan
in skupaj z njimi celi grunt
neozdravljivo je bolan.*

*V hlevu prostora je dovolj,
le Liska pri jaslilih hira,
po vrsti nezasedenih stojšč
se žalostno ozira.*

*Grantom so dnevi šteti,
izginuli bodo s teh bregov
in mnogi Slovenci
ostali bodo brez domov.*

*Kdo dvignil bo besedo
v zaščito hribovskega kmeta?
Pa res ne bomo dovolili,
da že zdaj izginejo s tega sveta!*

Novoletna

*Staro leto je naokrog,
novo pa prihaja,
sprejmimo ga poskočnih nog,
naj z veseljem nas obdaja!*

*Ne želimo kupov si denarja,
ne želimo zlatih si gradov,
želimo pa si zdravja
in pravih zemeljskih darov.*

*Sneg pokriva nam zemljo,
vsa narava zdaj miruje,
mraz nas stiska prav močno
in hudo zimo oznanjuje.*

*V mislih pa že vidimo pomlad,
toplo, prijazno in cvetočo,
vsak jo bo pozdravil rad,
to našo ljubico bodočo.*

Franc Tušek

Spoznanje

*Treba je biti mlad
za sanje.*

*Treba je dozoreti
za spoznanje.*

*Treba je ostareti
za upanje.*

*Potrebno je
poznati otroško dvorišče.*

*Potrebno je
spoznavati svet in ljudi.*

*Potrebno je
razumeti tišino noči.*

*A najbolj potrebno je
spoznati samega sebe.*

Vera Završan

Črni vrani

*Črni vrani na njivi,
sveže zorana zemlja,
nizki oblaki in sivi
usakdan, ki ne odjenja.*

*Iz jate se dvigne vran,
leti pod oblake sive,
let njegov je neznan,
spodaj ostale so njive.*

*Črni vrani na njivi.
Vranov let neznan.
Vse je kakor prividi
nekih večnih iskanj.*

Vera Završan

Mrak

*Že skoraj vse kote sobane
napolnil je mrak,
utihnil na prazni je cesti
še zadnji korak.*

*Se v srce je moje naselil nemir,
otožnost, samota in pa
hrepenenje po topli človeški
bližini, besedi prijazni,
nasmehu, milini.*

*Vse to človeško življenje prinaša,
se v hipu obrne
in vse lepe trenutke
z žalostjo zagrne.*

Ladi Trojar

Pomlad

*Po pomladi diši,
v gozdu in na livadi,
in ptički se imajo radi.*

*Drevje že brsti,
travnik zeleni,
srce v prsih bije hitreje
in hrepeni,
da se kaj lepega zgodi.*

*Zato užijte pomlad,
ki ima prav vsak jo rad,
zapijte in zaplešite
ter se življenja veselite.*

Ladi Trojar

Večer

*Tih, majski večer
spet je prinesel mi v srce nemir
in spomin na tiste dni,
ko srečo sva našla jaz in ti.*

*V vsaki cvetlici sva radost iskala,
vso svojo ljubezen drug drugemu dala,
a kakor vse je tudi ta sreča minila
in nama je v srcu le bol zapustila.*

*In vsakokrat, ko zagledam srečne ljudi,
se ta bol globoka mi v srcu zbudi.*

Ladi Trojar

Pesmi Franca Vidmarja iz zvezka Angele Frelih

V 8. številki Zbornika Železne niti je Nikolaj Štibelj predstavil ljudskega pesnika Franca Vidmarja - Pustotnika. Letos je 60. obletnica njegove smrti. Po prebiranju knjige je Nikolaja poklicala Tamara Frelih in mu povedala, da ima tudi ona zvezek njegovih pesmi. Tako v tej številki objavljamo tri njegove pesmi. Vse bralce vabimo, da nam sporočite, če veste ali imate še kakšen zvezek njegovih pesmi. Gosposkični Tamari, pravnukinji zapisovalke pesmi, pa se zahvaljujemo za objavo.

Izbrala: Ladi Trojar.

Jaka Omejc

(1. 10. 1946)

Pesem ima 65 kitic.

Izbrane so le štiri.

37.

*Pa tud tok prav
de svet ožbovt lesen
da bo še hodu
nad Japka jesen*

38.

*De bo mošta naredu
pozim ga bo piv
alča mpa ožbeta
oba bo še zviv*

39.

*Gre polet po kozleh
jesen po vrteh
Pozimi ga je in pije
drži se na smeh*

40.

*Že tolkat je prelomu
ta sedmo zapovd
pa n kol ni povedov
če biv je per spovd*

Nova hiša

(19. 3. 1946)

1.

*Zidarji so peršl
me ni blo doma
so Ženo vprašali
no kje maš moža*

2.

*Žena pa reče
koga je pa vam mar
hišo zidajte
se jaz imam dnar*

3.

*Pa so cimperman peršl
pa so les potesal
ponoč pa še rad bli
per moj žen ležal*

4.

*Radi so jo imel kej bla fest
kaj nem dala pit in pa jest
ke sem jaz peršu od vojakov damu
je bla že hiša zidana juhuhu*

Tavčar

(2. 10. 1946)

1.

*Zgubili smo Moža
dohtarja Tavčarja
doma je biv spoljan
študirav je v lublan*

2.

*Na visokem jemov grent
nardu je testament
ki bo pokopan
pol ure od Poljan*

3.

*Pokopal ga so
fajmošter Poljansk
molil zanga
smo po kransk*

4.

*Jokali smo na glas
cela Poljanska vas
žalvali smo za njim
po cel Poljansk dolin*

5.

*Ke škoda je blo moža
je biv z dobrega Srca
zatorej pa v nebesih
pros za nas Boga*

6.

*Vsi lovci so žalvali
kso nega zakopali
zapev muj lovski rog
de razlega se po log*

7.

*Zapev muj zvon na glas
dej biv prijatelj naš
pa persu je ponga čas
kot en krat pride
tud po nas in pa po vas*

Slikarji v ateljeju

Aleksander Čufar

EFIAP platine, EPSA, MF FZS, MF FDG

Kar je za mizarja delavnica, kjer je polno žag, kladiv, dlet in podobnih orodij, je za slikarja atelje. Povsod polno barv, tako v tubah kot na paletah, seveda se najdejo tudi na tleh. Napeta platna, čopiče, nedokončane slike najdeš po vsem prostoru. Intimen prostor ustvarjanja novih slikarskih umetnin je pri vsakem slikarju drugačen, pa vendarle podoben. Začutiš prisotnost želje po ustvarjanju nekaj lepega, vonj po barvah in sušečih se nekončanih slikah pa te popelje na pot nastajanja umetnine.

Vsem umetnikom se zahvaljujem, ker sem lahko vstopil v njihov ustvarjalni prostor. Bilo je prijetno doživetje in upam, da sem uspel na fotografijah ujeti vsaj delček njihovega dela v ateljejih.

Lojze Tarfila

Agata Pavlovec

Miro Kačar

Nina Drol

Stane Zgaga

Uspehi učenk in učencev Osnovne šole Železniki v šolskem letu 2011/2012

Primož Šmid

Na letošnji valeti so učenske in učenci svoje uspehe in dosežke ponazorili z drevesom znanja. Nanj so vsi zelo ponosni, saj je bogato obroditlo. Devetošolki Neža Habjan in Andreja Koblar pa sta idejo o drevesu znanja prenesli tudi v pesem.

DREVO ZNANJA

*Posadili smo drevo,
drevo znanja.
To ni obrodilo sadov,
tudi ne denarja.*

*Zalivali smo ga,
celo več kot pouk,
da je zraslo in
nam bilo v poduk.*

*Gnojili smo ga s pridnostjo,
gojili s sanjami,
obrezovali z idejami
in vzgojili z vami!*

*Letos je obrodilo znanje,
večje kakor leta poprej,
to znanje bomo letos obrali
in ga imeli za naprej.*

Neža Habjan in Andreja Koblar

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
17. 03. 2012	Slovenščina	Srebrno Cankarjevo priznanje	Neža Habjan	9. b	Marija Prevc
28. 03. 2012	Matematika	Srebrno Vegovo priznanje	Katja Gartner	7. c	Anka Arko
			Jerca Kavčič	7. c	
			Jaša Bobar	7. b	
			Benjamin Seljak	7. a	
			Nika Rant	8. b	Monika Čemažar
			Monika Berce	8. c	
			Jaka Primožič	8. c	
			Miha Rejec	8. b	
			Krištof Čufar	8. b	
			Luka Galjot	9. b	
			Tina Mesec	9. a	Vesna Božič
			Neža Habjan	9. b	
			Sara Kokalj	9. c	
22. 11. 2011	Angleščina	Srebrno priznanje	Nika Rant	8. b	Tadeja Šuštar
02. 12. 2011	Biologija	Zlato proteusovo priznanje	Sara Kokalj	9. c	Mihela Lahajnar
		Srebrno proteusovo priznanje	Luka Galjot	9. b	
			Neža Habjan	9. b	
			Saša Kežzar	9. c	
Matija Rihtaršič	9. c				
10. 03. 2012	Kemija	Zlato Preglovo priznanje	Sara Kokalj	9. c	Mihela Lahajnar
		Srebrno Preglovo priznanje	Neža Habjan	9. b	
			Andreja Koblar	9. b	
23. 03. 2012	Fizika	Srebrno Stefanovo priznanje	Žan Kramar	8. b	Alenka Bertoneclj
			Nika Rant	8. b	
			Tom Frelj	8. a	
			Sara Kokalj	9. c	Anka Arko
			Neža Habjan	9. b	
			Andreja Koblar	9. b	
			Luka Galjot	9. b	
03. 03. 2012	Zgodovina	Zlato priznanje	Eva Megušar	9. a	Janja Janc
22. 10. 2011	Logika	Zlato priznanje	Neža Habjan	9. b	Monika Čemažar
		Srebrno priznanje	Sara Kokalj	9. c	Monika Čemažar
			Špela Kavčič	7. c	Vesna Božič

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
11. 04. 2012	Vesela šola	Srebrno priznanje	Špela Kavčič	7. c	Suzana Pečnik
19. 11. 2011	Tekm. iz znanja o sladkorni bolezni	Srebrno priznanje	Špela Bernard	8. c	Magda Šlibar
			Eva Korošec	8. c	
			Katja Jensterle	9. b	Mihela Lahajnar
10. 05. 2012	Angleščina	Zlata bralna značka	Neža Pohleven	7. c	Luka Rejc
			Eva Korošec	8. c	Tadeja Šuštar
			Rebeka Livk	9. b	
			Andreja Koblar	9. b	
			Luka Galjot	9. b	
			Eva Megušar	9. a	Jana Kusterle
			Katja Jensterle	9. b	
			Neža Habjan	9. b	
	Nemščina	Zlata bralna značka	Matej Pintar	7. a	Majda Tolar
			Bor Mohorič	7. b	
			Tom Frelih	8. a	
			Andraž Jelenc	8. b	
			Neža Habjan	9. b	
			Eva Megušar	9. a	
			Andreja Koblar	9. b	
			Tina Mesec	9. a	
			Rebeka Livk	9. b	
	Športna vzgoja	Ekipno državno prvenstvo v veleslalomu - 1. mesto	Matej Demšar	9. a	Jože Reya
			Franc Benjamin Demšar	8. a	
			Katarina Bradeško	8. a	
			Tajda Marenk	8. a	
		1. mesto na državnem prvenstvu v veleslalomu	Matej Demšar	9. a	
		Ekipno državno prvenstvo v deskanju - 1. mesto	Urban Megušar	9. a	
			Ina Bradeško	9. a	
			Tina Pretnar	9. a	
			Rudi Pintar	7. b	
		1. mesto na državnem prvenstvu v deskanju leto 2010/2011	Urban Megušar	9. a	

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
	Športna vzgoja	Državno prvenstvo v plavanju - 9. mesto	Tina Pretnar	9. a	Ana Luznar
		Ekipno državno prvenstvo v atletiki - 6. mesto	ekipa OŠ Železniki		Aleš Jensterle Valentina Pintar
		Ekipa ŠKL nogomet - 3. mesto	ekipa OŠ Železniki		Aleš Jensterle
		Polfinale državnega prvenstva v nogometu za dekleta	ekipa OŠ Železniki		Aleš Jensterle
		Ekipno drž. prvenstvo v bowlingu -2. mesto	Aleš Pfajfar	9. a	Aleš Jensterle
		Aljaž Ambrožič	9. a		
	Ples	Zlato priznanje	Neža Habjan	9. b	Valentina Pintar
			Uroš Tolar	9. a	
			Neža Luznar	9. c	
			Jakob Bernik	9. c	
			Nika Potočnik	9. c	
			Dario Balić	9. c	
			Tina Pretnar	9. a	
			Urban Megušar	9. a	
			Sara Kokalj	9. c	
			Matija Rihtaršič	9. c	
			Tamara Rihtaršič	9. c	
			Vid Šolar	9. c	
			Rebeka Livk	9. b	
			Uroš Markelj	9. b	
			Josipa Grgič	9. a	
			Matic Potočnik	9. a	
			Katja Jensterle	9. b	
	Darja Božič	7. b			
	Miha Kejžar	7. a			
	Katarina Bradeško	8. a			

Datum	Predmet	Dosežki, priznanja, nagrade	Učenec	Razred	Mentor
	Raziskovalne naloge OŠ Železniki v sodelovanju s podjetji Domel, Alples in laboratoriji Lotrič	1. nagrada Avto na vodik	Matija Rihtaršič	9. c	Monika Čemažar
			Vid Šolar	9. c	
			Jakob Bernik	9. c	
			Gašper Potočnik	9. c	
			Luka Galjot	9. b	
		2. nagrada Razteznost in vpojnost las	25 učencev oddelka PB na PŠ Selca	1.-3. razred	Sonja Čenčič Mojca Berce
		3. nagrada Otroške igre nekoč in danes	Tanja Vrhunc	7. a	Majda Tolar
			Hana Rihtaršič	7. a	
			Laura Benedičič	7. a	
17. 06. 2012	Čipkarska šola	1. mesto in zlato priznanje	Lora Štravs	5. a	Irena Benedičič
		2. mesto in zlato priznanje	Tina Mesec	9. a	
		3. mesto in zlato priznanje	Meta Rejec	5. b	
		Srebrno priznanje	Lana Šmid	5. b	
			Špela Bernard	8. c	
06. 07. 2012 – 08. 07. 2012		1. mesto na čipkarskem natečaju OIDFE na temo Mostovi v kategoriji mladih do 18 let na 15. svetovnem čipkarskem kongresu v Caenu v Franciji	Tina Mesec	9. a	

Učenka Čipkarske šole Železniki **Tina Mesec** je osvojila **1. mesto na čipkarskem natečaju OIDFE** na temo Mostovi v kategoriji mladih do 18 let z delom Zmajski most v Ljubljani. Izdelek 15-letne učenke, ki je nastal pod mentorstvom učiteljice klekljanja Irene Benedičič, je strokovno komisijo prepričal z izvirno idejo in izjemno izvedbo, ki jo z zahtevnostjo in številom uporabljenih tehnik postavlja ob bok odraslim mojstricam klekljanja.

Foto: Tomaž Benedičič

Evropski projekt Comenius OŠ Železniki V sožitju z naravo

Tadeja Šuštar

koordinatorka projekta Comenius

OŠ Železniki v družbi petih evropskih šol o prepletenosti narave, človeka, družbe in kulture

Evropski projekt, ki smo ga pred dvema letoma začeli skupaj s petimi tujimi šolami, smo zaključili drugačni, tolerantnejši, bogatejši, bolj povezani, bolj samozavestni, s širšimi obzorji in trdno prepričani, da se bomo lotili še katerega. Projekta smo se lotili že v letu 2009, ko smo na pobudo ravnatelja Franca Ranta v okviru predmetnih in razrednih aktivov izbrali teme iz učnih načrtov, ki bi bile zanimive, da jim damo evropsko razsežnost. Naravoslovne teme, ki so bile tudi kulturno-jezikovno obarvane, so v našo družbo privabile nekaj naših starih prijateljev: šolo iz Schleedorfa iz sosednje Avstrije in

šolo iz Liepaje iz Latvije ter nekaj novih partnerjev: iz sosednje Madžarske se nam je pridružila šola iz Dunaújvárosa, v Angliji smo začeli sodelovati s šolo iz Gloucestra, iz Estonije se je v projekt vključila šola iz mesteca Võsu. Projekt, ki ga je finančno podprla Evropska komisija, smo s skupnimi močmi naslovili "Rhythms of Nature" ali po naše "V sožitju z naravo".

V svoj projektni načrt smo zapisali, da želimo proučiti, kako gibanje narave vpliva na ljudi, kako so posamezni naravni pojavi med seboj povezani oziroma soodvisni, na primer pot sonca, temperatura, vreme, padavine, letni časi, in kako se ljudje nanje odzivamo in se jim prilagajamo. Poleg tega tudi, kako dejanja, s katerimi se ljudje odzivamo na naravne pojave, vplivajo na naravno okolje in povzročajo spremembe. Osredotočili smo se na štiri

letne čase, ki smo jih proučevali s pomočjo meritev temperature, padavin, sončnih dni itd., torej z znanstvenim pristopom, kot tudi s kulturnega vidika, torej običajev in praznovanj, ki že stoletja spremljajo vsakoletne spremembe v naravi, na primer božič, luč v vodo, velika noč itd.

Izredno pomembno je, da so se učenci aktivno vključevali v projektne naloge in si s tem dvigali zavest o zdravem načinu življenja, odnosu do narave, okolja in kulture, v kateri živijo. Projekt je med seboj povezal učitelje različnih predmetov in stopenj, ker smo projektne naloge proučevali z različnih vidikov. Poleg tega so imele vse omenjene dejavnosti evropsko razsežnost, saj smo partnerske šole vse rezultate izmenjale in jih primerjale. Izmenjave so učencem omogočile razumeti, da je Zemlja last vseh nas in da smo vsi odgovorni za naš modri planet ter tudi zakaj živimo v različnih oziroma podobnih naravnih okoljih. Največja pridobitev za šolo je uresničitev cilja, ki je izražen v naslovu projekta "V sožitju z naravo", saj naj bi se vsi skupaj s proučevanjem naravnih pojavov in sprememb naučili bolje skrbeti za svoje naravno

okolje, ga spoštovati in ceniti kot nekaj dragocenega. Obenem smo doumeli, da živeti v sožitju z naravo pravzaprav pomeni tudi živeti tudi v sožitju drug z drugim in drugimi, če želimo ustvarjati, ohraniti in krepiti spoštljive, odgovorne odnose med ljudmi.

V dveh letih smo izpeljali deset oziroma enajst projektnih nalog, katerih rezultate smo primerjali z izsledki naših partnerskih šol:

1. Opazovanje vremena
2. Zbiranje pregovorov o vremenu in letnih časih
3. Opazovanje sonca na štirih različnih lokacijah v kraju
4. Proučevanje in opazovanje lokalnega naravnega okolja
5. Proučevanje čebel, njihovih izdelkov in delo čebelarja
6. Ekološko vrtnarjenje (rožne in zeliščne gredice)
7. Opazovanje dreves skozi letne čase (češnja, javor, smreka)
8. Ločevanje odpadkov in ustvarjanje čarovnice Smetke

9. Proučevanje značilnih praznovanj in običajev
10. Izdelava šestjezičnega slikovnega slovarja oziroma jezikovnega leksikona
11. Prireditev ob projektnem srečanju in stare obrti

Deset projektnih nalog, ki je združilo in povežalo učitelje znotraj šole in navzven v evropski prostor.

Že na prvem srečanju smo si bili koordinatorji in ravnatelji enotni, da smo si zadali zahtevne naloge, in sklenili, da glede na različno starostno strukturo učencev, ki se je gibala od predšolskih, vrtčevskih otrok do 15-letnih najstnikov, vsi opravimo vse naloge, vendar vsak po svoje in v skladu s svojim danostmi, sposobnostmi.

1. Opazovanje vremena

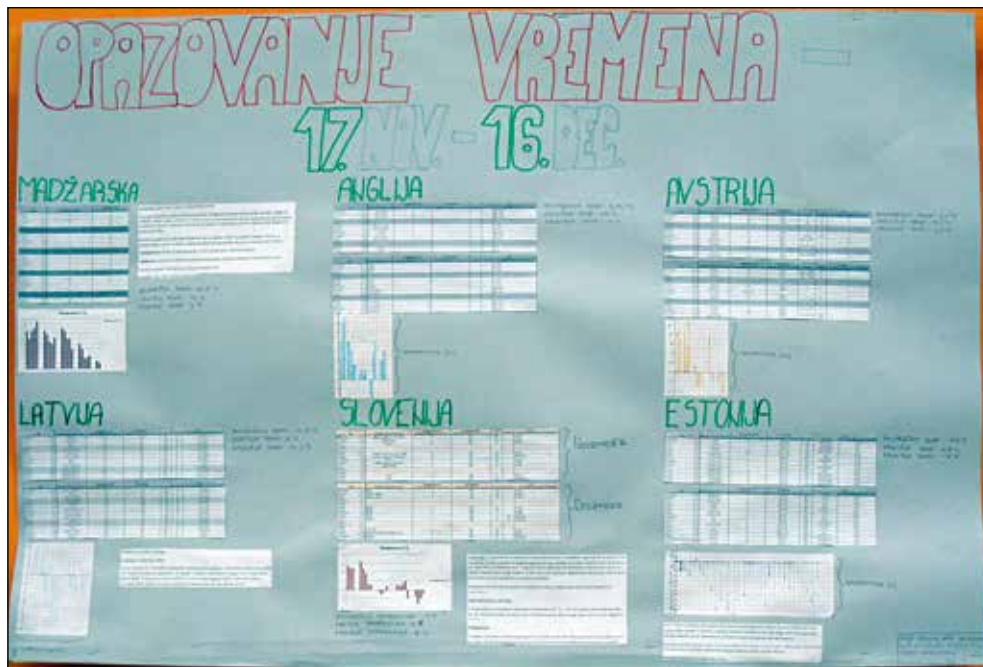
Opazovanje vremena je na OŠ Železniki prevzela učiteljica računalništva in fizike **Alenka Bertonec**, ki je o projektni nalogi zapisala:

Vreme smo z učenci 9. b razreda opazovali od 17. novembra do 16. decembra 2010, v mesecu februarju 2011 in mesecu maju 2011. Pri naših meritvah nam je bila v pomoč nova vremenska postaja. Vsak dan smo meritve zapisali v tabelo. Ob koncu meseca smo meritve pregledali, narisali grafe in napisali poročilo. Po prejetju meritev ostalih sodelujočih šol smo naše meritve primerjali z njihovimi. Rezultati so bili za učence zelo zanimivi.

Učenci so ugotovili, da je bilo v teh treh mesecih najtopleje na Madžarskem. Najnižja temperatura je bila izmerjena v decembru, $-8\text{ }^{\circ}\text{C}$, povprečna temperatura v maju je bila kar $23\text{ }^{\circ}\text{C}$ (kar je za $13\text{ }^{\circ}\text{C}$ več kot v Estoniji in za $4\text{ }^{\circ}\text{C}$ več kot v Sloveniji). Na Madžarskem so imeli tudi največ sončnih dni.

V Angliji in Avstriji je bilo vreme podobno kot v Sloveniji. Povprečna temperatura v Sloveniji je bila za kakšno stopinjo nižja kot v Avstriji in Angliji.

V Sloveniji sta izstopala mesec februar in mesec maj. V februarju ni bilo nič vetra, mesec maj pa je bil izrazito sončen mesec, najvišja izmerjena temperatura je bila $28\text{ }^{\circ}\text{C}$.

V Latviji je bilo v primerjavi s Slovenijo bolj hladno, več je bilo oblačnih in vetrovnih dni. Povprečna temperatura je bila kar za 6 do 7 °C nižja kot v Sloveniji.

Najhladnejše vreme je bilo v Estoniji. Najnižja izmerjena temperatura je bila v mesecu februarju, kar – 24,5 °C. Povprečna temperatura je bila za 10 °C nižja kot v Sloveniji. V Estoniji je pihal močan veter, imeli pa so tudi najmanj sončnih dni.

Nad dobljenimi rezultati so bili učenci presenečeni. Pred primerjanjem rezultatov so že vedeli, da je vreme v Avstriji podobno kot pri nas. Pričakovali so, da je v Angliji hladneje, presenečeni pa so bili nad meritvami v Estoniji in na Madžarskem.

Na koncu so učenci 9. b razreda rekli, da bi odšli živeti na Madžarsko, saj so merjenja pokazala, da so temperature na Madžarskem višje kot v Sloveniji. V Latvijo in predvsem v Estonijo pa ne bi šli živeti. V teh dveh državah se jim zdijo temperature prenizke, preveč je vetra in megle.

Alenka Bertoncelj, mentorica

2. Zbiranje pregovorov o vremenu in letnih časih

"Zelen božič, bela velika noč" – drži ali ne drži? – so se spraševali sedmošolci, ki so skupaj z učiteljico **Marjeto Demšar** zbirali, proučevali in primerjali pregovore. O njihovih ugotovitvah je zapisala:

Projektna naloga je trajala eno leto: od oktobra 2010 do maja 2011. Izvajali smo jo z učenci 6. c oziroma leto kasneje 7. c. Učenci so zbirali pregovore pri starih starših, v vremenskih pratikah in knjigah. Opazovali so vreme na določen dan in ga vpisali. Spremljali so vreme v nadaljevanju in ugotavljali, ali pregovor drži. Večina pregovorov še drži. Določeni svetniki pa so se izneverili.

V letu 2012 smo z učenci 7. c primerjali rezultate naše naloge z nalogami učencev preostalih držav. Tole so naše ugotovitve:

Po pregledu vremenskih pregovorov iz drugih

držav smo ugotovili, da imamo veliko skupnih pregovorov z Avstriji. Pri njih isti pregovor, vezan na določen datum, velja približno dva tedna kasneje. Primer: Slovenija: Kakor vreme na Medarda (8. 6.) kane, rado štirideset dni tako ostane. Avstrija: Vreme na sedem spečih (25. 6.) drži še štirideset dni. Primer za isti datum: Sonce na sv. Jožefa (19. 3.) v Avstriji prinese velik blagoslov, v Sloveniji pa pravimo: Če je Jožef lep in jasen, je dobre letine prerok glasen.

Nekaj podobnih pregovorov, predvsem povezanih z vedenjem živali, smo našli tudi v Angliji. Primer: Če lastovke letijo nizko, bo dež. Žabje regljanje napoveduje dež.

Zelo se razlikujejo pregovori iz Madžarske in Estonije. Gre za dežel, ki imata drugačno klimo kot Slovenija, saj Madžarska leži v Panonski nižini, Estonija pa ob Baltskem, se pravi Severnem morju. Latvijski pregovori pa niso vezani na napovedovanje vremena. Gre bolj za primerjanje človekovega razpoloženja z vremenom.

Ko smo primerjali pregovore, smo bili presenečeni nad podobnostjo z Avstrijo, saj gre za celinsko podnebje brez mediteranskega vpliva. Niso

nas presenetile podobnosti z Anglijo, ker se živali na dražljaje iz narave odzivajo dokaj podobno.

Učencem in mentorici se zdi sodelovanje v mednarodnih projektih potrebno in zanimivo. Z veseljem bomo še sodelovali, saj na ta način osmisliš marsikatero dejavnost iz učnega načrta in jo narediš bolj zanimivo. Običajno se jih je treba lotiti praktično, kar pripomore k večji aktivnosti vseh udeleženi. Nenadoma tudi ugotovimo, kako zelo potrebujemo znanje tujih jezikov. Ob nalogah smo spoznali kulturo in naravo različnih držav v Evropi.

Naučili smo se tudi sistematičnega opazovanja, analiziranja in sintetiziranja podatkov. Ker je naloga imela smisel, redno opazovanje in beleženje vremena ni bilo težko.

Marjeta Demšar, mentorica

3. Opazovanje sonca na štirih različnih lokacijah v kraju

Sonca v Železnikih skozi leto nismo deležni v enaki meri v vseh naseljih. Kako je to v resnici videti, so proučili sedmošolci skupaj z učiteljico fizike in matematike **Anko Arko**, ki je o njihovih ugotovitvah zapisala:

Pri nalogi so sodelovali učenci 7. a in 7. b razreda, ki so obiskovali izbirni predmet Sonce, Luna, Zemlja. Meritve smo opravili od 13. 9. 2010 do 11. 4. 2011 vsak ponedeljek okrog 12.30 ure na štirih lokacijah v Železnikih: pri osnovni šoli, na Racovniku pri nekdanji tovarni Niko, na Trnju pri cerkvi sv. Antona in pri plavžu. Izmerili smo temperaturo zraka, opisali trenutno vreme ter opazovali, kam vse sežejo žarki sonca.

Vse meritve in opazovanja smo vestno zapisovali in jih v razredu analizirali. Iz meritev smo potegnili nekaj zaključkov:

- pri Niku na Racovniku smo vedno izmerili najnižjo temperaturo, zato smo kraj poimenovali "najhladnejši" kraj,
- v januarju in februarju so bile temperature tudi pri plavžu za nekaj stopinj nižje kot pri šoli in cerkvi sv. Antona,
- 4. aprila 2011 je bil pri tovarni Niko še zadnji velik kup snega, do katerega še ni posijalo sonce,
- največ sonca pa smo bili deležni pri šoli in pred cerkvijo sv. Antona,
- najbolj vetroven kraj je Plavž, kjer nas je veter pri merjenjih spremljal največkrat.

Tako smo klasičen, frontalni pouk v razredu popestrili z delom na terenu. Učenci so delali v

Zapisovanje meritve pri bivši tovarni Niko.

Učenci pri osnovni šoli.

skupinah. S tem so razvijali sodelovalno učenje, sposobnost prilagajanja, usklajevanja in medosebne odnose.

Anka Arko, mentorica

4. Proučevanje in opazovanje lokalnega naravnega okolja, značilnih rastlin in živali

Tretješolci in šestošolci so skupaj z učiteljico podaljšane bivanja **Andrejo Bogataj Rant** in učiteljico biologije in kemije **Magdo Šlibar** pod drobnogled vzeli rastline in živali, ki so si za svoj življenjski prostor izbrale gozdove, travnike in vode v naši neposredni okolici. O svojih dognanjih sta zapisali:

Učenci podaljšane bivanja so narisali zemljevid območja Železnikov. Pogovarjali smo se o rastlinah in živalih, ki živijo v okolici naše šole oz. v okolici Železnikov. Nato smo izbrali pet rastlin in prav toliko živali in njihove fotografije uvrstili v zemljevid. Dodali smo tudi njihova angleška imena.

Učenci 6. b razreda pa so s pomočjo različne literature (knjig, interneta) opisali izbrane rastlinske in živalske vrste ter opise priložili zemljevidu.

Učenci so se naloge lotili zelo zavzeto in so pri delu uživali. Pri tem so podrobneje spoznali, katere živali in rastline vse živijo v okolici naše šole, saj marsikatero izmed njih ne vidimo vsak dan. Šestošolci so spoznali značilnosti rastlinskih in živalskih vrst, se seznanili z njihovimi latinskimi imeni in uvrstijo v sistem, kar jim bo koristilo tudi pri pouku biologije.

Z učenci podaljšane bivanja (lanskimi tretješolci oz. letošnjimi četrtošolci) smo si ogledali zemljevide, ki so jih izdelale druge sodelujoče šole, in jih med seboj primerjali. Ko smo opazovali zemljevide, ki so nam jih poslali Comenius prijatelji, smo opazili, da marsikatera žival, za katero so navedli, da živi v njihovi bližnji okolici, živi tudi pri nas. Tudi precej rastlin bi lahko našli tudi v naših krajih.

Žolna, srna, mravlje, lastovka, veverica, lisica, jež, zajec, vrana, sova, sinička, kos, divja raca, vse te živali so nam dobro poznane in domače. Živijo v gozdovih v okolici šole. Tudi medved zaide v naše kraje. V okolici naše šole pa ne živijo labodi, raki, štorčke in še nekatere druge ptice.

V našem kraju imamo veliko gozda. V njem uspevajo drevesa, ki so jih naštele ostale države: smreka, lipa, breza, nagnoj, sadna drevesa, kot je npr. češnja, vse to lahko najdemo tudi pri nas. Pa tudi zvončki, vijolice, šipek in borovnice rastejo pri nas.

Redkeje srečamo bor, čeprav posamezni primerki uspevajo tudi v gozdu v okolici šole (na Kresu), pa tudi trta v tem delu Slovenije ni pogosta.

Andreja Bogataj Rant in Magda Šlibar, mentorici

5. Proučevanje čebel, njihovih izdelkov in delo čebelarja

O čebelah in čebelarjenju v Železnikih

Učenci 5. a in 5. b razreda so skupaj z razredničarkama **Danico Mohorič** in **Marijo Gasser** želeli поблиže spoznati življenje čebel in delo čebelarja. O njihovih spoznanjih sta zapisali naslednje:

Z izdelovanjem naloge smo pričeli v mesecu septembru. Najprej smo napravili načrt dejavnosti. Za

začetek smo v okviru naravoslovnega dne obiskali čebelarja v Poljanski dolini. Razkazal nam je svoj čebelnjak, nam veliko povedal o življenju čebel in pripravil okusno malico – kruh z medom. Vsak učenec je izdelal tudi svečko iz čebeljega voska ter nam koncu predstavil še druge čebelje izdelke kot na primer propolis, matični mleček itd.

Na roditeljskem sestanku smo o sodelovanju v projektu seznanili tudi starše in jih prosili za sodelovanje. Velika večina je bila pripravljena pomagati.

Potem so se učenci razdelili v skupine po naseljih oziroma po vaseh. Vsaka skupina je v svoji okolici izbrala čebelarja in se z njim domenila za obisk. Prav vsi čebelarji so otroke z navdušenjem sprejeli in si vzeli čas za izčrpno razlago. Vsaka skupina je izbrala temo v zvezi s čebelami. Učenci so zbrane podatke zapisali, nekateri tudi fotografirali. V šoli je vsaka skupina dokončala svoje delo in svoja doganjanja napisala na računalnik. Potem smo prosili računalničarko na šoli, da je nalogo dokončno oblikovala in natisnila. En izvod so dobili učenci in starši. Bili so navdušeni nad končnim izdelkom.

V zimskem času smo povabili v šolo starša učenca, ki goji čebele. Prinesel je vosek, iz katerega

Četrtošolci s poslikanimi panjskimi končnicami, ki so s projektnega srečanja v Železnikih odšle v države partnerskih šol.

smo vlivali svečke. Pri likovni vzgoji pa smo slikali panjske končnice, s katerimi smo obdarili predstavnike partnerskih šol v projektu Comenius.

Naša raziskovalna naloga je bila predstavljena na projektne srečanju v Angliji. Tudi ostale partnerske šole so pripravile zelo zanimive predstavitve. Med seboj so se precej razlikovale, saj so bili vključeni učenci zelo različnih starosti, vse od 4. do 15. leta starosti.

S tem projektom smo bili vsi zadovoljni, saj so učenci spoznali postopek nastajanja seminarske naloge in se zelo veliko naučili o čebelah. Ob koncu je bila naloga veliko bolj obširna, kakor smo pričakovali na začetku. Učenci so imeli zelo dober občutek, da je to njihovo delo, za katerega se je prav vsak moral potruditi.

Zagotovo bomo tudi v bodoče delali raziskovalne naloge, saj učenci pri tem поблиže spoznajo okolje, v katerem živijo, in se naučijo samostojnega dela in sodelovanja.

Danica Mohorič, mentorica

O čebelah in čebelarjenju v Selcih

Na podružnici v Selcih so se učenci, takrat še drugošolci, skupaj z učiteljico **Mojo Berce** z veseljem podali v raziskovanje čebel in čebelarstva. Zapisala je:

V razredu je bil tudi učenec Jan iz Golice, pri katerem imajo čebele, njegov oče, Slavko Miže, pa je odličen čebelar. Skupaj z njim smo izvedli veliko dejavnosti, ki so nas medsebojno obogatile z znanjem, z novimi izkušnjami in s prijateljstvom.

Nepozaben dan je bil, ko smo se peš podali v Golico in čebelarja Slavka Mižeta obiskali na domu. Čebelar nam je za dobrodoščilo postregel z energijskim napitkom. Zaupal nam je tudi recept.

ZA PIJAČO ZMEŠA: 1 kg medu in ½ litra naravnega jabolčnega kisa. Tako dobi gosto zmes, ki jo podobno kot malinovec zaliva z vodo.

Res je bil odličen napitek, ki nas je pošteno odžejal in nam dal moči za nove podvige. Na njihovi

Naravoslovni dan v Golici.

domačiji smo si ogledali čebelnjak in vso opremo, ki jo čebelar potrebuje pri svojem delu. Lahko smo se oblekli v čebelarjevo obleko. To je bilo veselja! Imeli smo tudi možnost opazovati roj.

Vsak otrok je iz tekočega voska izdelal okrask za novoletno jelko. Na koncu nas je g. Slavko presenetil še z degustacijo medu in z medenjaki. Foj, kako smo se sladkali. V Golici smo preživeli nepozabno dopoldne.

V maju 2011 se je ponudila priložnost, da nam čebelar Slavko Miže na šoli predstavi opazovalni panj. Vsi učenci od 1. do 5. razreda so skozi stekleno okno pokukali v čebeljo družino. Ponovili so različne vloge, ki jih čebela delavka opravlja v panju in zunaj na paši. Bili so ponosni, ko jim je med čebelami delavkami uspelo najti tako matico kot tudi trota.

Satovnica

V juniju 2011 smo z učenci 3. razreda izdelali didaktični pripomoček, s katerim učenci preko sestavljanja satovnice utrdijo vse čebelje izdelke.

Najprej smo s pomočjo računalnika naredili pravilne šestkotnike in iz njih sestavili satovnico.

Na šestkotnike smo napisali vse čebelje pridelke in vse tisto, kar smo izvedeli o njih pri čebelarju ali v knji-

Didaktični pripomoček.

gah. Vsak čebelj pridelek smo označili s svojo barvo.

Prva triada dobesedno diha z naravo, zato nam je sodelovanje v takšnih projektih prav posebno veselje in velik izziv. Bili smo tudi ponosni in veseli, ko smo pri ogledu dejavnosti iz drugih državah videli, da so v Angliji slikali panjske končnice, nad katerimi so se navdušili med obiskom v Sloveniji.

Tudi s čebelarjem Slavkom smo se spoprijateljili, tako da sem prepričana, da bomo z njim sodelovali tudi v bodoče.

Mojca Berce, mentorica

6. Ekološko vrtnarjenje (rožne in zeliščne gredice)

Vrtnarjenje v Selcih

V okviru ekološkega vrtnarjenja so otroci skupaj z učiteljico **Mojco Berce** naredili skalnjak, na katerem jim uspevajo enoletnice, trajnice in zelišča. O njihovem delu je zapisala:

Od zelišč opazujemo žajbelj, rožmarin in sivko. Za skalnjak učenci lepo skrbijo in ga urejajo skozi vse letne čase. Miruje le pozimi, ko ga pokrije sneg.

Učenci sedaj že vedo, da posušeni listi žajblja pomagajo pri vnetem grlu. Damo jih v vrelo vodo, počakamo deset minut in odcedimo. Pripravljen čaj grgramo.

Spoznali smo, da ima sivka zelo močan vonj, zato jo lahko uporabimo kot dišavo. Izdelali smo deklico Sivko, ki lahko obešena v omari z oblačili odganja molje.

Tudi rožmarin ima močno dišeče liste, ki se uporabljajo kot dodatek k jedem. Če ga pripravimo kot čaj, ima tudi zdravilni učinek.

Deklica Sivka.

Selški skalnjak.

Urejanje skalnjaka nam je v veselje. Na njem je poleg cvetja in zelišč našlo dom tudi vse polno drobnih živalic, ki jih z zanimanjem opazujemo skozi povečevalna stekla.

Ko vsa ta leta sodelovanja v projektu opazujem otroke, kako skrbijo za skalnjak, kako uživajo, ko predstavljajo kamenčke, in presenečeni vzklíknejo, ko pod njimi odkrijejo cel zaklad drobnih živih bitij, ko trgajo zelišča, odstranjujejo plevel, lahko z gotovostjo rečem, da tukaj ni potrebno veliko besed, kako živeti z naravo. Največ naredijo zgled, veselje in srčnost pri delu z zemljo in to se, največkrat resnično brez besed, prenaša z učitelja na učence. S takšnim načinom dela se spontano rojevajo eko otroci, zato si takšnih projektov želimo vsi, učitelji in učenci, še najbolj pa zagotovo mati Zemlja.

Mojca Berce, mentorica

Zeliščni vrt v vrtcu v Železnikih

Vzgojiteljice **Darja Čufar, Barbara Tavčar, Sonja Bergant, Gabrijela Rant, Martina Markelj** in otroci starejših oddelkov so se podali v svet zelišč. O svojem delu in rezultatih so vzgojiteljice zapisale:

Ob vrtcu smo spomladi leta 2010 uredili zeliščni vrt. Na njem imamo zasajenih štirinajst različnih zelišč. Na ploščah iz skrila je ob vsakem zelišču zapisano tudi njegovo ime. Lani smo ob vrtu zasadili tudi grmičke malin, borovnic in ribeza.

Vzgojiteljice in otroci starejših oddelkov so zadolženi za urejanje vrtička. Spomladi uredijo gredice, posejejo ali posadijo zelišča, ki propadejo ali niso trajna. Nekatera je treba tudi redčiti, saj se zelo hitro razraščajo.

To šolsko leto so vzgojiteljice v skupini precej časa namenile dejavnostim, ki so povezane z delom na vrtu. Otroke so seznanile s pomenom domačega vrta, delom na njem v posameznih letnih časih, vrtnim orodjem, pogoji, ki jih potrebujejo

rastline za rast, z razvojem rastlin, zdravilnimi učinki rastlin in še marsičem. Če je bilo le mogoče, so pobirali tudi semena, jih shranili in naslednje leto znova posejali. Zelišča in zdravilne rastline so porezali, jih sušili in iz njih pripravili peciva in zeliščne namaze. Pri zbiranju rastlin so nam pomagali tudi starši. Pozimi smo iz njih kuhali čaje in pripravili čajanke. Nanje smo povabili otroke sosednjih skupin, pevce Pevskega zbora društva upokojencev Selške doline in goste, ki so nas v okviru projekta Comenius obiskali oktobra 2010. V dveh skupinah so otroci suhe cvetove ognjiča porabili pri izdelavi naravnega mila. Peteršilj in drobnjak otroci pogosto dodajo juhi pri kosilu. V poletnih mesecih otroci vrt skrbno zalivajo.

Dogovorili smo se, da bomo vsako leto vrt dopolnili z novo rastlino. Letos smo dodali sivko. Vsako leto starejši otroci predstavijo vrtiček mlajšim, tistim, ki bodo naslednje leto prevzeli skrb zanj. Povedo jim, kaj so delali na vrtu, kaj so spremenili in kaj so se novega naučili.

Menimo, da so skupni projekti koristni, predvsem zato, ker se krepi sodelovanje med strokov-

Urejanje vrta 2012.

nimi delavci šole in vrtca, med otroki različnih skupin ter med vrtcem in starši oziroma lokalno skupnostjo, saj v projekte poleg staršev vedno povabimo tudi posameznike iz domačega kraja.

Martina Markelj, mentorica

Ekološko vrtnarjenje v Davči

Z zelišči so se ukvarjali tudi v Davči, zato je učiteljica **Martina Peternejl** lahko zapisala naslednje ugotovitve:

Že leto pred vstopom v projekt Comenius smo začeli s samostojnim projektom Babica pripoveduje o zeliščih, zato smo v sorodnosti tem s Comeniusom videli tudi svoje naloge in cilje. Z ekološkim vrtnarjenjem smo želeli med otroki spodbuditi željo po spoznavanju zelišč, skrbi zanje in njihovo uporabo v kuhinji, v šoli ali kje drugje. V dvoletnem delu na šolskem eko vrtu, ki smo ga postavili sami, so se učenci učili sajenja sadik, zalivanja, pletve in pobiranja ter shranjevanja zelišč. Zelišča smo uporabili v kuhinji, saj smo pripravili pehtranovo potico, regratovo solato s trobenticami, čemaževo juho in drobnjakovo potico. Zelišča smo nabirali tudi v okolici šole in pripravili različne čaje. Vrečke za čaje smo izdelali pri ročnih delih. Poskusili smo s pripravo zeliščnih mazil in dišečih mil ter zeliščnih kisov in olj. Otroci so sami sešili blazinice proti moljem, napolnjene s sivko.

Zelišča v vrečkah na mizi.

Pri tem so spoznavali, da je zelišč ogromno, da imajo različne učinke, učili smo se jih ločevati po vonju in okusu.

Martina Peternejl, mentorica

7. Opazovanje dreves skozi letne čase

Drevesa so opazovali na PŠ Dražgoše z učiteljico **Jano Lušina**, na PŠ Davča z učiteljico **Martino Peternejl**, v 2. razredu OŠ Železniki z učiteljicama **Ireno Bradeško** in **Uršo Kalan** ter v 1. razredu OŠ Železniki z učiteljicami **Antonijo Rant** in **Emo Šmid**, **Minko Rant** in **Jernejo Šturm**. Zapisale so:

Opazovanja dreves smo se v vseh državah lotili zelo podobno. V vseh državah je bilo opazovano iglasto drevo smreka, pri listavcih pa smo se malce razlikovali: v Sloveniji smo opazovali češnjo, javor in hrast.

Sprememb med drevesi po državah glede na letni čas ni bilo, saj smo vse države del Evrope, kjer so podnebne razmere podobne. Tako v vseh državah spomladi odženejo na smrečici svetloze-

V razredu.

Na mizi o drevesih.

leni poganjki za vršičke, rdeči ženski cvet – pestič in rumeno socvetje – prašniki, prav tako cvetijo listnata drevesa. V poletnem času listi in plodovi zorijo. V jeseni odpadejo in so hrana gozdnim živalim. Pozimi listnata drevesa liste izgubijo, iglasta pa ne, ker menjavajo iglice čez vse leto.

Razlike so nastale le v natančnosti opazovanja, beleženju sprememb, dejavnostih, ki so sledile opazovanju. Tako smo v Sloveniji slikali izbrana drevesa v vseh letnih časih, v jeseni iz listkov oblikovali živali, pomladi sadili mladike teh dreves najprej v cvetlične lončke, nato smo z njimi pogozdili del gozda. Gozd smo obiskali tudi skupaj z gozdarjem, ki nam je pokazal moški in ženski cvet pri smreki, cvet pri hrastu, zaprt storž s semeni, rane na lubju in uničevalca naših gozdov – lubadarja, ter gozdne plasti.

Ko smo učence povprašali, kaj jim je bilo najbolj všeč, so povedali, da jim je bil zelo všeč kviz o opazovanih drevesih, ki smo ga imeli v pomladanskem času.

Mnogim je bilo všeč, ko smo sadili mladike in potem za njih štiri mesece skrbeli.

Nekaterim je ostal v spominu sprehod po gozdu z gozdarjem.

Nekateri so si najbolj zapomnili likovni pouk, ko smo ustvarjali živali iz posušenih gozdnih listkov.

Ko pa smo si z učenci ogledali, kaj so delali po drugih državah, jim je bila zelo všeč legenda iz Estonije, ki pripoveduje, zakaj je smreka vedno zelena. Govori o majhnem ptičku z zlomljeno perutjo, ki mu smreka da zavetje čez zimo.

Tudi v 1. razredu smo se lotili projekta, ki nas je spremljal skozi celotno šolsko leto. Za razliko od naših starejših vrstnikov smo opazovali češnjo, ki pomladi rodi plod, ki ga lahko pojemo, in javor, ki ima "helikopterčke". Projekt smo vključili v pouk v predmet spoznavanje okolja. Sledili smo ciljem iz učnega načrta in s pomočjo projekta in opazovanja dreves skozi letne čase ugotavljali, kako se drevesi spreminjata. Ob tem nismo pozabili na lastnosti žive in nežive narave (listje na drevesu, plodovi ...),

učili smo se usmerjeno opazovati, spoznavali smo časovni potek dogodkov ter izdelovali plakate.

V projekt so bili aktivno vključeni vsi učenci omenjenih razredov. Skozi celoten projekt so se zavedali, da tudi učenci iz sodelujočih držav izdelujejo podobne naloge in da si bodo ob koncu projekta lahko z njimi izmenjali izkušnje in nova spoznanja.

Irena Bradeško in Urša Kalan, mentorici

Na podružnici Davča sta 1. in 2. razred pod vodstvom učiteljice **Martine Peternelj** opazovala mlado česnjo na Šolskem vrtu. Ugotovitve je učiteljica tudi zapisala:

Spoznavali smo njeno spreminjanje skozi vse štiri letne čase in njene obiskovalce. Pri likovnem pouku smo s kaširanjem, pri katerem smo uporabili suhe veje, papir in barvo, naredili štiri češnje v štirih letnih časih. Pri pouku spoznavanje okolja smo izdelali še plakat, na katerega smo zapisali svoja opažanja (velikost drevesa, debelina debla, število vej, barva plodov, drobne žuželke na drevesu ...).

Martina Peternelj, mentorica

3. in 4. razred pa je z učiteljico Milico Križič opazoval mogočno šolsko lipo. Mesečno so spremljali njeno spreminjanje.

8. Ločevanje odpadkov in ustvarjanje čarovnice Smetke

Tretješolci in učiteljici **Barbara Demšar** in **Danica Triler** so se odločili, da bodo izdelali Smetožera, in so zapisali:

Pogovarjali smo se o ravnanju z odpadki in kaj mi lahko storimo za ohranjanje našega okolja, saj je ta tema tudi del našega učnega načrta. Nato smo se dogovorili, kakšna bo naša naloga. Zbrali smo papirčke in drugo embalažo od različnih sladka-

Smetožer.

rij. Z njo smo oblepili večjo škatlo in jo spremenili v Smetožera. V 3. a razredu smo izdelali dva manjša, v 3. b pa enega večjega. Smetožeri so namenjeni zbiranju odpadnega papirja. Ko so polni, jih spraznimo in papir oddamo na zbirno mesto. S tem otroke navajamo na ločeno zbiranje odpadkov.

9. Proučevanje značilnih praznovanj in običajev

Učiteljice **Majda Demšar**, **Mateja Markelj**, **Damijana Habjan** in učenci 4. razreda v centralni šoli kot tudi v PŠ Selca, učiteljici **Damjana Demšar** in **Dorica Prevc** ter učenci 8. b, **Janja Janc** in **Slavica Mohorč** ter učenci 9. c razreda, učiteljici **Vesna Božič** in **Monika Čemažar** z učenci od 7. do 9. razreda kot tudi učiteljici **Majda Tolar** z učenci 6. c in **Mira Prevc** s sedmošolci so v času projekta raziskovali običaje, praznovanja ter igre nekoč in danes. O veliki noči, božiču, miklavževanju in hoji za zvoncem so svoja dognanja tudi zapisali in izdelke fotografirali:

Pri pouku slovenščine in zgodovine smo se precej pogovarjali o običajih, ki so še ohranjeni v naših krajih, in sicer o miklavževanju, dnevih pred božičem, pa tudi o praznovanju velike noči ter o običajih, ki so te praznike spremljali nekoč, pa je pri nas še veliko ohranjenih. Venem oddelku pa so

se posvetili predvsem različnim družabnim igram, ki so se jih igrali že dedki in babice naših otrok.

Učenci so o vsem tem povprašali tudi svoje starše in stare starše ter zapisali, kar so izvedeli. Na šoli smo 16. 4. 2011 imeli projektni dan z različnimi delavnicami. Učenci so poiskali različne fotografije in na ta dan ustvarjali plakate na temo običajev. Nekateri so se igrali starinske družabne igre ter izvedli anketo o poznavanju teh iger med našimi učenci.

Velika noč

Učenci predmetne stopnje so s pomočjo literature raziskovali veliko noč nekoč in danes. Po skupinah smo jim določili teme: kako se določi datum velike noči, cvetna nedelja, posamezni dnevi velikega tedna, igre, vremenski pregovori, načini izdelave pirhov. Vsaka skupina je na računalnik napisala svoj prispevek o določeni temi. Na koncu smo izdelali tudi slovar osnovnih pojmov in predstavitevno projekcijo.

Učenci četrtilih razredov so s pomočjo staršev nabrali zelenje in šibe za butarice. V šoli jim je hišnik Oton pokazal postopek izdelave in fantje so izdelali vsak svojo butarico.

Butarice.

Učenke 4. razredov so nabrale naravne materiale (trobentice, čebulne olupke, rdečo peso, blitvo ...) za barvanje jajc. V šoli so s pomočjo učiteljic naredile pirhe. Jajca so se obarvala od nežno rumene do temno rjave barve. Barva je bila izrazitejša na belih jajcih. Na koncu so izdelale še košarice iz barvnega papirja, v katere so naložile pirhe.

Blagoslov butaric in oljčnih vejic na cvetno nedeljo

POTEK OBIČAJA NEKOČ:

Na ta dan so otroci in mladi nesli butarico k blagoslovu. Butarico so jim naredili starši, stari starši ali starejši bratje ali sestre. Naredili so jo iz vrbovih šib, ki so bile zvezane z žico ali z vrbovimi šibami. Pri vrhu so pritrčili bršljanove vejice, ki so bile kot neke vrste krošnja. Na vrhu v pušelj pa so dali tudi pušpan in brinje. V premožnejših družinah pa so na butarico prilepili jabolka ali pomaranče. Otroci so med seboj tekmovali, kdo naredi večjo in lepšo. Ko je bila narejena, so jo nesli k blagoslovu v cerkev. Po blagoslovu so vrbovo šibo zapičili v zemljo na njivi, saj so verjeli, da bo to prineslo boljše letino. Butarico pa so zataknil v krošnjo jablane in so jo morali pred velikim četrtkom otroci vzeti dol.

POTEK OBIČAJA DANES:

Na ta dan podobno kot nekoč otroci in mladi neso butarico k blagoslovu. Danes le redki naredijo butarico doma. Večina ljudi jo kupi na stojnicah ali pa v trgovini. Kupljene niso več podobne takim, kot so bile nekoč. Danes nekateri kupijo tudi samo oljčno vejico (starejši ljudje).

Ta običaj se je ohranil do danes.

Špela Bernard, 7. c

Miklavževanje

Učenci 4. in 7. razreda so raziskovali običaj miklavževanja. Doma se so pozanimali, kako je miklavževanje potekalo v času otroštva njihovih staršev in starih staršev, poiskali so literaturo, slike, fotografije ...

Kot končni izdelki so nastali plakati, knjiga, pisma Miklavžu. Spekli so tudi Miklavže in parkeljne iz vzhajanega testa. Fotografirali so Miklavžev sprevid in obisk po hišah.

Miklavževanje

Našo kulturno dediščino sestavljajo mnogi običaji in navade. Veliko se jih je ohranilo, nekaj jih je utonilo v pozabo, nekatere pa ponovno obujamo. Eden izmed takih, ki so se ohranili, je tudi miklavževanje. Običaj se je ohranil, a precej spremenil. O tem, kako so Miklavža čakali včasih, mi je povedala stara mama. Kako je bilo pred tridesetimi leti, mi je povedala mami, sam pa dodajam, kako je danes. V vseh treh generacijah se je nanj težko čakalo.

Stara mama mi je povedala, da so bili v tistih časih zelo revni. Bili so slabo oblečeni, obleko so nosili drug za drugim, hrano pa so si večinoma pridelovali doma. Miklavž jim ni prinesel oblek in sladkarij, niti igrač tako kot danes. A vseeno so ga težko čakali. Na večer pred Miklavžem so pripravili vsak svoj pehar. V hiši je moralo biti vse pospravljeno. Molili so več kot običajno, da jih je Miklavž slišal. Parklji tu okrog niso hodili. Ko so zjutraj vstali, pa je bil njihov pehar poln orehov, rožičev, do-

mačih jabolok in domačih piškotov. Če čez leto niso bili pridni, pa je bila čez peharje še leskova šiba. Včasih pa so dobili tudi kakšno doma narejeno igračo ali kakšno punčko iz cunj. Vseh darov so bili veseli bolj kot današnji otroci, kljub temu da so bila darila skromna.

Moji starši se miklavževanja spominjajo izpred tridesetih let. Sam običaj se ni spremenil. Tudi zdaj so morali biti pospravljene prostori hiše, da je Miklavž našel vse pospravljeno. Pripravljene so bili peharji, a zdaj so bili zjutraj bolj bogato napolnjeni. Darovi so bili bogatejši. Dobili so obleke, igrače in sladkarije. Veselje ob Miklavžu pa je ostalo isto. Tudi parkljev ni bilo nikoli.

Danes pa je običaj Miklavža pri nas nespremenjen. Tudi danes Miklavžu pišemo pismo, na predvečer pospravimo hišo in pripravimo peharje: Le zjutraj so Miklavževa darila še bolj bogata. Samo veselje ob tem običaju pa mislim, da je ravno tako, kot je bilo pred šestdesetimi leti.

Domen Pintar, 7. b

Hoja za zvoncem

Raziskovali smo naš krajevni običaj hojo za zvoncem, ki je edinstven v Sloveniji. Poteka na sveti večer po starem delu Železnikov. Učenci so zbirali podatke o običaju pri domačinih, po literaturi in izdelali raziskovalno nalogo.

Hoja za zvoncem nekoč

Hoja za zvoncem je zelo stara navada, ki je potekala samo v zgornjem delu Železnikov, Na plavžu. Vsako leto na sveti večer ob deseti uri so se ljudje zbrali pred sokolskim domom na klančku. V sprevodu so se sprehodili skozi Gorenji konec Železnikov in ob tem peli božične pesmi. Gospodična, ki je vodila petje, je bila Škrbinova Micka.

Na začetku sprevoda so bili neporočeni fantje, ki so z zvoncem naznanjali, da se bliža čas polnočnice. Zvonec je bil težak, zato so si ga fantje med hojo večkrat izmenjali. Med potjo so se ustavili pri dveh hišah, v Žabnici in na Malnu. Domačini so jih tam že čakali. V hišo so povabili le fantje, ki so nosili zvonec. Ostali udeleženci so čakali pred hišo, kjer so peli in se pogovarjali. Ko so se fantje vrnili iz hiše, so vsi skupaj odšli do plavža. Na tem mestu se je sprevod obrnil in počasi so odšli nazaj proti sokolskemu domu. Vsi ljudje razen nosačev zvonca so potem odšli vsak na svoj dom. Fantje pa so nato odnesli zvonec v cerkev svetega Antona, kjer se hrani še danes.

Navada se je začela zato, ker je gospod Jurij Plavec zaspal polnočnico. V ta namen – da ljudje ne bi zamudili polnočnice, je kupil zvonec, ki ga v isti namen uporabljajo še danes.

Hoja za zvoncem danes

Hoja za zvoncem se odvija tudi v današnjem času. Ljudje se na sveti večer ob deseti uri zberejo pred kulturnim domom (nekdanji sokolski dom), kjer se prav tako kot nekoč v sprevodu sprehodijo skozi Gorenji konec Železnikov. Med sprevodom ljudje pojejo božične pesmi, neporočeni fantje pa pozvnanjajo z zvoncem. Ko prispejo do muzeja, se fantje odpravijo do nekaterih hiš, kjer jim postrežejo s pijačo. Ostali ljudje pa počakajo pred muzejem, kjer zapojejo še kakšno pesem in se pogovarjajo.

V današnjem času je petje bolj skromno, ker je udeležencev tega sprevoda bolj malo. Manjka se predvsem starejših žensk in moških, ki so danes že pokojni. Ko se ponovno vsi zberejo, se v sprevodu odpravijo nazaj proti domu. Še prej pa se ustavijo na Logu. Od tu se fantje odpravijo v Ovčjo vas do nekaterih hiš, kjer jih domačini z veseljem sprejmejo. Hoja za zvoncem se tako kot včasih tudi danes zaključí pred kulturnim domom. Ljudje se razidejo, fantje pa odidejo na pokopališče, kjer ob grobu gospoda Jurija Plavca in gospodične Škrbinove Micke pozvonijo z zvoncem. Le-tega nato odnesejo v cerkev svetega Antona, kjer lepo shranjen počaka na naslednje leto.

Ula Dolenc, 7. b

Dnevi pred božičem in božični večer

Mami mi je povedala nekaj stvari o božiču in dnevih pred njim, ki si jih je zapomnila po pripovedovanju moje prababice.

Moja prababica je bila zelo verna ženska. Živela je v Potoku. Priprave na božič in sam božični večer je vzela zelo resno. Samo praznovanje je bilo v času moje prababice bolj skromno. S prvo adventno nedeljo so začeli vsak dan ob večerih moliti veseli del rožnega venca in prepevati božične pesmi. Zbirali so se pod bogkovim kotom. Sedeli so na klopi. Velikokrat pa so tudi klečali. Zelo rada je imela pesem Tam stoji pa hlevček in Poslušajte vsi ljudje. Pela je tudi neko staro pesem Od Gášperja na kameli, vendar je mami že pozabila vsebino. Spomni pa se kitice, ki gre takole:

*Jezusa zazibajmo,
k njemu se nagnimo,
vsi se veselimo
in ga počastimo.*

Rada pa je povedala še eno drugo kitico:

*Tk kt sonce skuz glaž gre
in ta se ne razbije,
tk Jezus naš rojen je
z Device Marije.*

Na vasi so imeli tudi običaj nositi nosečo Marijo devet dni pred božičem. Gostile so jo nekatere hiše. Vaščani so se ob njej zbrali v svojih hišah. Postavili so jo na vidno mesto in ob njej molili. To so delali v spomin na nosečo Marijo, ki je ni v Betlehemu nihče želel sprejeti pod streho. Marija je bila v hiši en dan ali pa tudi več, odvisno od tega, koliko hiš jo je želelo

sprejeti. Tisti, ki je Marijo želel, jo je vzel zvečer po molitvi in jo odnesel na svoj dom. Poimenovanje noseča Marija ima dva pomena: pomeni Marijo, ki jo nosijo, in Marijo, ki je noseča. Na sam božični večer je gospodar hiše pokadil vsa poslopja in živino. Večer so preživel v molitvi, potem pa so se običajno, če res ni bilo preveč snega, odpravili k polnočnici. Jaslice so pri prababici imeli skromne, izrezane iz krompirja.

Kasneje, po drugi svetovni vojni Marije Romarice niso več nosili. Božič so še vedno praznovali bolj skromno. Imeli so lesene jaslice.

Sedaj pri nas doma ta čarobni čas praznujemo nekoliko drugače. Na božič se začnemo pripravljati z adventnim časom ali pa že nekoliko prej, ko nabereemo mah za jaslice. Na mizi nikoli ne manjka klasični adventni venček s štirimi svečkami. Redno hodimo na devetdnevnic. Zadnji dve leti je spet oživel običaj Marije Romarice. Vendar je nekoliko drugačen. Družina Marijo za en dan vzame v cerkvi na božični devetdnevnic in jo postavi na določeno mesto v hiši. Tako ji po devetdnevnic simbolično ponudi prenočišče. Drugi dan pa jo odnesemo nazaj v cerkev. Da je božični večer, se vidi tudi na zunaj. Po hiši diši po potici in božični večerji. Vse je pospravljeno. Popoldne skupaj naredimo jaslice, vsak član družine doda jaslicam kako svojo zamisel. Po večerji se vsi zberemo ob jaslicah, pogasimo luči in molimo rožni venec. Pojemo tudi pesmi. Potem pokadimo in požegnemo vse prostore po hiši. Na polnočnico se odpeljemo z avtom, ker je na Zali Log kar daleč. Čas do polnočnice pa preživimo tako, da smo skupaj in se pogovarjamo. Zdi se mi, da mi božič praznujemo še vedno zelo preprosto, kar mi je všeč, ker ni nobene moderne navlake, ki jo ob tem času ponujajo reklame in trgovine.

Ana Gaser, 7. c

Izdelava jaslíc iz papirnih gradiv, lesa, umetnih snovi in kovin

Na šoli smo v sklopu sodelovanja v projektu Comenius obravnavali temo letni časi in praznovanja. Na področju praznikov in običajev sva tudi učiteljici tehnike in tehnologije našli izziv, kako približati učencem običaj naših krajev – postavljanje božičnih jaslíc.

V osnovni šoli se učenci vse prevečkrat srečujejo z monotonim in klasičnim načinom poučevanja. Zato sva se odločili za projektno učno delo na temo izdelave jaslíc, ki zahteva drugačno organizacijo, prijeme, metode in tehnike kot tradicionalni pouk. Tudi v današnjem času učenci potrebujejo neprestane izzive, ki jih spodbujajo k ustvarjalnosti. Ob spoštovanju individualnih razlik med učenci je vsakemu omogočeno, da z aktivnim sodelovanjem odkriva in uresničuje svoje notranje zmožnosti, ki so pogoj za samouresničevanje in samorazvoj. To pa je končni namen projektnega učnega dela.

Nalogo smo opravili v šolskem letu 2010/2011 pri pouku tehnike in tehnologije, saj se obdelava naštetih gradiv ujema z vsebinami učnega načrta. Projekt sva izvajali z učenci 6., 7. in 8. razreda.

Skozi nalogo smo spoznali lastnosti papirnih gradiv, lesa, umetnih mas in kovin ter hkrati izdelali izdelek, ki je tipičen za naše kraje – božične jaslice.

Nastali so naslednji izdelki:

- jaslice iz papirnatih gradiv
- jaslice iz lesa
- jaslice iz umetnih snovi
- jaslice iz kovin

Končne izdelke smo razstavili v šoli, kjer so si starši razstavo ogledali ob roditeljskih sestankih. Jaslice so bile razstavljene tudi v prostorih Občine Železniki. Odziv obiskovalcev razstave je bil zelo dober, saj so bili izdelki izpod otroških rok na-

tančni, inovativni in so na videz mrtve materiale obudili v živahno pestrost.

Za projektno učno delo, ki smo ga pri tej nalogi opravili, je značilna stalna aktivnost in samostojnost učenca, ki skozi svoje delo pridobiva izkušnje, pogloblja že osvojena znanja in pridobiva nova z različnih področij, razvija ročne spretnosti, samoiniciativnost in kreativnost, skozi skupinsko delo se krepi na socialnem področju in krepi samopodobo ter gradi vrednote, kot so pomoč, sodelovanje, odgovornost.

Izkušnje učiteljic in učencev po opravljenem delu so bile zelo dobre. Učenci so bili aktivni, zatopljeni v svoje delo, hkrati pa v vsakem trenutku pripravljeni drug drugemu pomagati pri delu. V skupini so bili različno sposobni učenci, in čeprav je vsak prispeval le košček k celoti, so bile to njihove jaslice in prav to so prednosti projektnega dela z učenci.

Vesna Božič in Monika Čemažar, mentorici

Zaključek

V naše učne načrte so običaji že vključeni, vendar smo izbrane tokrat obravnavali na drugačen način in bolj podrobno.

V okviru tega projekta smo ugotovili, da so izbrani običaji podobni tudi v državah vseh partnerskih šol.

Vsak projekt zahteva od učencev in učiteljev dodatno delo, vendar prinese tudi veliko pozitivnega, kot so izmenjava izkušenj, spoznavanje novih dežel, jezikov, kulture in ljudi, kar nas bogati.

Mira Prevc, Mateja Markelj, Majda Demšar, Damijana Habjan, Janja Janc in Damjana Demšar, mentorice

10. Šestjezični slikovni slovar ali jezikovni leksikon

Načrtovali smo jezikovni leksikon, nastal je slikovni slovar. Načrtovali smo, da izberemo par ključnih izrazov iz vsake teme našega projekta in jih zapišemo v vseh šestih jezikih, pa se je izkazalo, da je ključnih izrazov precej več: več kot enkrat več, kar 274; da jih še ilustriramo, smo se dogovorili kasneje. Zaključna projektna naloga, ki sploh ni bila ambiciozno zastavljena, je postala zahtevna naloga, ki je učencem in učiteljem dala misliti, saj je bilo treba izraze predstaviti na čim bolj enostaven in jasen način. Nenadoma so vsakdanji izrazi postali pravo filozofsko vprašanje. Vendar nam je v večini primerov uspelo več kot odlično in smo tako naslov projekta V sožitju z naravo udejanjili tudi v tej nalogi, ki je odlično povezala projekt v celoto, saj so v eni nalogi v sožitju vse teme našega projekta. Res smo želeli vključiti vse izraze, ki smo jih šole oziroma tiste skupine na šoli, ki smo se s posamezno temo ukvarjale, predlagale. Na koncu koncev je v leksikonu zbranih kar 274 izrazov v vseh šestih jezikih sodelujočih šol. Vsaka šola si je potem sama izbrala način predstavitve, ilustracije izraza. Pri nas smo izraze razdelili med skupine, ki so se ukvarjale s posamezno temo. Znotraj skupine pa so se odločili, kateri učenci bodo nalogo najbolje in najlažje izpeljali. S tem smo vključili večino učencev in izbrali najboljše izdelke, ki so izraze najbolje predstavili. Nato je učiteljica računalništva Alenka Bertoncelj ves zbrani material še ustrezno računalniško uredila. Na naš končni izdelek smo več kot ponosni, saj estetsko in vsebinsko čudovito poveže celoten projekt. Objavili smo ga tudi na šolski spletni strani, da je na ogled vsem. Ena od sodelujočih in zelo uspešnih skupin je bila tudi PŠ Davča. Učiteljica Martina Peternelj je zapisala: Letos aprila smo sprejeli nalogo: Priprava slikovnega slovarja na temo zelišč. Učenke 3. in 4. razreda v varstvu vozačev so risale z barvicami in flomastri risbe zelišč. Naš prispevek Zelišča je bil vključen v slikovni slovar. V Selcih pa dodaja-

jo: V šolskem letu 2011/12 smo se zelo razveselili slikovnega slovarja, ki naj bi ga skupaj izdelali z vsemi državami, ki sodelujejo v projektu. Povezali smo se s četrtošolci na centralni šoli v Železnikih in skupaj narisali sličice o čebelah in čebelarjenju, ki bodo sestavljale naš evropski Comenius slikovni slovar.

11. Prireditev ob prvem projektnem srečanju v Železnikih in stare obrti

Pomembna naloga v okviru evropskega projekta je tudi organizacija projektne srečanja, ki čaka vsako šolo gostiteljico. V našem projektu je ta čast doletela štiri šole in OŠ Železniki je bila kot koordinatorica šola na vrsti prva. V času srečanja šola gostiteljica vedno pripravi prireditev, na kateri se srečajo predstavniki partnerskih šol in lokalne skupnosti ter se na nek način predstavijo drug drugemu. Seveda se v prvi vrsti predstavi lokalna skupnost, da gostje spoznajo okolje, kulturo, zgodovino in umeščenost šole v prostor, v katerem deluje. Prireditev ob projektne srečanju v Železnikih sta prevzeli učiteljici **Majda Tolar** in **Majda Demšar**, ki sta potem idejo še razvijali dalje v raziskovalno nalogo. Majda Tolar je o celotni zadevi zapisala:

S prireditvijo ob prvem srečanju članov projekta Comenius z naslovom V sožitju z naravo, ki je bila v oktobru 2010, smo želeli našim učencem in gostom iz Avstrije, Anglije, Madžarske, Latvije in Estonije prikazati, kako smo v naših krajih že od nekdaj znali prisluhniti naravi in živeti v sožitju in sozvočju z njo.

Dokaz za to so med ostalim tudi domače obrti, ki so še danes ohranjene v Železnikih in okoliških krajih. Na prireditvi smo želeli predstaviti prav domače obrti. Tako so nam domači mojstri na prireditvi pokazali, kako se izdelujejo skodle, dražgoški kruhki, kako se prede volna in pletejo

ORGANIC GARDENING

AUSTRIAN GERMAN ENGLISH ESTONIAN HUNGARIAN LATVIAN SLOVENE	Kräuter herbs Ravimtaimed gyógynövények ārstniecības augi zelišča	
Tee tea Tee tea tēja čaj	kochen cook kokk főzet pavārs kuhati	
Kamille camomile kummel kamilla kumelīte kamilice	Brennnessel stinging nettle Körvenõges csalán asās nātres kopriva	
Thymian thyme tüümian kakukkfű timiāns materina dušica/timijan	Holler elder leeder bodza plūškoks bezeg	
Pfefferminz peppermint Piparmünt borsmenta piparmētras poprova meta	Himbeere raspberry Vaarikas málna avenes malina	
Wacholderbeeren juniper berries Kadakamarjad borókabogyó kadiķogas brinove jagode	Erika heather Kanarbik hanga virši resa/resje	

nogavice iz nje, pletejo različne košare, peharji in predpražniki iz koruznega ličja. Učenke čipkarske šole so potrdile, da se klekljanje v Železnikih še kar ohranja. Prikazana so bila tudi domača kmečka opravila, kot so ličkanje koruze, luščenje fižola, krhljanje sadja.

Pri vseh predstavitev so sodelovali tudi mladi – učenci naše šole, ki že marsikaj znajo sami narediti.

Zanimivo si je bilo tudi ogledati, kako so nekoč v Železnikih kovali žeblje in v Davči pridelovali lan, kar so nam prikazali člani turističnih društev. Po zaslugi le-teh tudi stare obrti, s katerimi se ljudje v naših krajih ne ukvarjajo več, ne bodo šle v pozabo.

Da so izdelki domačih obrti cenjeni, je pokazalo tudi veliko zanimanje gostov in domačinov, ki so imeli priložnost ogledati si ponudbo le-teh na stojnicah in jih seveda tudi kupiti.

Prireditev je pokazala, da ljudje naših krajev živimo ne le v sozvočju z naravo, temveč tudi v medsebojnem sožitju.

Domače obrti na Selškem – raziskovalna naloga

Prav prireditev nas je spodbudila, da smo začeli raziskovati domače obrti na Selškem. Na osnovi tega je nastala raziskovalna naloga z naslovom *Domače obrti na Selškem*.

Z nalogo smo obudili spomin na domače obrti, s katerimi so se ljudje včasih ukvarjali na Selškem, pa tudi tiste obrti, s katerimi se ljudje na Selškem ukvarjajo še danes.

Naloga smo se lotili tako, da smo se odpravili v knjižnico in poiskali gradivo, ki govori o obrteh. Podatke smo iskali tudi na spletnih straneh. O vsaki obrti smo zapisali nekaj podatkov iz zgodovine, kje je bila razvita in kdaj. Potem smo raziskali, od kdaj se pojavlja na Selškem in v katerih krajih.

Pozanimali smo se, kateri ljudje se z omejenimi obrtmi še ukvarjajo, in jih obiskali na

domu, v domačih delavnicah. Prosili smo jih, naj nam pokažejo orodje, ki ga pri delu uporabljajo, in postopek izdelave. Tudi sami smo se preizkusili v delu. Z domačimi mojstri smo opravili intervjuje. Zanimalo nas je predvsem, kje so se obrti naučili in kako jo ohranjajo. O vsem pričajo fotografije, ki smo jih naredili in dodali nalogi.

V nalogi sta omenjeni tudi dve obrti, ki sta nekoč zaznamovali življenje v naših krajih, in sicer žebjarstvo in tkalstvo. V kraju skrbimo za to, da se kulturna dediščina ohranja. Tako za ohranjanje žebjarstva skrbijo člani TD Železniki in Muzejsko društvo Železniki, tkalstva pa TD Davča. Tudi nas so prijazno sprejeli in nam obrti prikazali v delavnicah, ki jih prirejajo za obiskovalce.

Ob vsem tem smo imeli priložnost prisluhniti pogovoru v narečju. Ker se nam je to zdelo zanimivo in ker ga želimo ohraniti, smo dele pogovorov tudi zapisali.

Mnogi mojstri obrti so poznali ljudske pesmi, ki govorijo o obrteh, s katerimi se ukvarjajo. Tudi te smo zapisali ali pa še kakšno poiskali.

Tako je nastala naloga, v kateri je med drugimi obrtmi predstavljena tipična domača obrt v naših krajih, in sicer pletarstvo, ki vam ga v nadaljevanju predstavljamo.

Pletene košare raznih oblik za razne priložnosti.

Odlomek iz raziskovalne naloge o pletarstvu

PLETARSTVO

*De bom jest Urban
v Ribn'c še bolj poznan,
le-to vam zdej povem,
kar ni znan vsem l'dem.*

*Jest delam reči vsake sorte,
ker si jih zmislit' morte,
korp'ce, košar'ce,
pa tud' krparje.*

*(prirejeno po slovenski ljudski pesmi
Sem Ribn'čan Urban)*

Zgodovina pletarstva na Slovenskem

Pletarska dediščina je danes od vseh rokodelskih dejavnosti na Slovenskem še vedno najbolj številčna, vendar ne zaradi kakšne posebne družbene skrbi za njeno ohranjanje in razvijanje, ampak zaradi uporabnosti izdelkov, ki so tako rekoč "izumi" za vse čase. Pestrost slovenskega naravnega okolja ponuja vrsto osnovnih gradiv, to je različnih vrst šibja, ki se v večjih rokah pletarjev spreminja v košare, koše, jerbase in druge izdelke. Poleg vrbovih in leskovih šib in viter so med pogostimi pletarskimi gradivi tudi slama, srobot, koruzno ličje, smrekovina, kostanjevina ter še drugo drevje in grmičevje. Pletarska dediščina Slovenije je raznolika. Združuje najrazličnejše lokalne samouške vrste znanja in usmerjena rokodelska prizadevanja, pridobljena pri pouku, v pletarskih tečajih in šolah.

Pletarski izdelki in njihova izdelava

Pletarske izdelke razlikujemo glede na uporabo gradiv. V Sloveniji jih razlikujemo tudi po posamez-

nih pokrajinah. Pletenje košar, krparjev, košev, peharjev je bilo na podeželju izrazito zimsko opravilo. Pletli so jih za lastno uporabo, pa tudi za prodajo.

Pletarsko orodje

Peharje uporabljamo pri peki domačega kruha, manjše pa za namizno dekoracijo, npr. za suhe krhlje. Za pehar potrebujemo slamo ali pa kar posebno suho travo in leskove vitre. Slamo najprej oblikujemo v leseni cevki, nato jo sproti prepletamo z vitrami. Pri delu moramo biti zelo natančni, da slamo prepletamo enakomerno. Vitre naredimo iz surovih palic s pomočjo posebnega nožička, pravimo, da jih nakrojimo. Na podoben način se dela tudi posebna košara, imenovana sejalka, ki so jo uporabljali za setev žita.

Pri pletenju krparjev in košar uporabljamo lipov, topolov ali javorjev les za podstavek in pa leskove ali vrbove vitre. Podstavek se najprej oblikuje v zeleno obliko, nato se zbrusi in okrog in okrog zvrta luknjice. V luknjice se dajo palice iz istega lesa. Okrog količkov se nato prepletajo vitre. Krparje in košare uporabljamo za pobiranje krompirja, jabolk, za nabiranje gob. Na podoben način se naredi tudi koš, s katerim so včasih nosili seno ali pa poljske pridelke.

Za košarico potrebujemo približno en dan. Za večjo košaro ali pa koš pa seveda veliko več. Še več kot s samim pletenjem se zamudimo s pripravo materiala.

Sejalka.

Pri pletarskem mojstru v Martinj Vrhu

Obiskali smo Jožeta Tolarja, po domače Seloncovega, iz Martinj Vrha, ki je danes eden redkih mojstrov, ki v našem kraju še obvlada to obrt. Prijazno nas je sprejel in nam pokazal, kako se plete. V pletenju košaric smo se preizkusili tudi sami.

Postavili smo mu nekaj vprašanj.

Kje in kdaj ste se naučili obrti?

Nekaj sem se naučil od očeta, Jožeta Tolarja, po domače Seloncovega ata, iz Martinj Vrha, malo pa sam.

Kaj vse potrebujete pri delu (orodje in material)?

Les za podstavek, leskove veje za izdelovanje viter, travo za izdelovanje peharjev, nož, kakšen sveder ...

Ali vam kdo pomaga pri delu?

Ja, največkrat žena Tončka in tudi ostali domači, in sicer pri nabiranju materiala, ker imam težave s kolki in zelo težko grem v gozd po leskove veje.

Kakšen je postopek izdelave?

Najprej moram iz leskovih vej nakrojiti vitre. Potem izdelam leseno podlago. Vanjo zvrtnam luknje,

Mojster Jože prikazuje krojenje viter.

v katere vsadim palčke, okrog katerih spletam vitre. Ko je izdelek končan, ga zaključim z obrobo iz vitre. Izdelujem pa košare raznih oblik in velikosti, včasih tudi kak koš.

Kako se ohranja ta obrt?

Kolikor jaz vem, se s to obrtjo ukvarjata še Tone Rant, po domače Lovrencov, in Tone Šturm, po domače Blegoš – oba z Zalega Logu. Peter Demšar, po domače Zažlebarjov, pa plete večinoma le koše. Ne smem pa pozabiti tudi na svoje vnuke, ki zelo radi pridejo na obisk v mojo delavnico in že delajo manjše košarice. Upam, da bodo tudi oni prenesli znanja na druge. Vsako leto pa to obrt prikazujeva z ženo na Čipkarskih dnevih v Železnikih.

Komu oz. čemu so namenjeni vaši izdelki?

Pletene izdelke podarim sorodnikom in prijateljem za praznike. Včasih pa naredim izdelek tudi po naročilu. Poleg pletarskih izdelkov izdelujem zlasti pozimi sani. Pogosto naredim kakšno toporišče za orodje in orodje tudi nasadim. Jaz pri delu uživam, to delo je moja sprostitev. Delam za kratek čas.

Dekleta so se preizkusila v pletenju peharja.

Seloncov ata z vnuki kar po domače

V delavnici Seloncovega ata so pogosti obiskovalci prav njegovi vnuki. Zanimajo se za njegovo delo. Ata jim posreduje svoja znanja in tudi sami že znajo izdelati kakšno mojstrovino. Na enem izmed obiskov je nastal naslednji pogovor:

Matevž: *Ata, jes sem pa zdej pršov do vrha. Kok se pa to zdej zarob?*

Ata: *Veš, včaseh kešn zarob kar z dratam, jest pa to nardim z vitro, ker je lepš. No, t bom pokazov.*

Sara: *A pa mamó še dost viter? Lohk jih greva z mamó mal iskat.*

Ata: *Sej res, pa pejta na Bršklanovc, tam so še ta najbol. Pa prnesta take, ke majo siv lubje, te se še ta najlaži krojjo.*

Erik: *A ne ata, dober de s ti nas tole nauču. Kdo pa na dolin poleg tebe to sploh še zna delat?*

Ata: *Ja, kokr jest vem, jih res ni prov velik. Ene tri pa res poznam.*

Matevž: *Ata, letos sem pa jest na vrst za nove sani. A jih že kej delaš?*

Ata: *Ja, glih prejšen teden jih je že eden tam s Kurje vasi pršov iskat, dva sta se pa zane že zagvišala.*

Matevž Lukančič, 4. a,

Erik Lukančič, 6. b,

Sara Šmid, 6. a

Avtorji raziskovalne naloge:

Matevž Lukančič, Manca Pintar, Klara Markelj, 5. razred; Anja Peternelj, 6. razred; Erik Lukančič, Sara Šmid, Laura Benedičič, Hana Rihtaršič, Nejc Kavčič, Petra Benedičič, Lucija Čufar, Tinkara Šmid, Neža Mohorič, Tanja Vrhunc, Miha Kejžar, Tjaša Polajnar Vešligaj, 7. razred

Avtorici prireditve in mentorici raziskovalne naloge: Majda Demšar, učiteljica razrednega pouka; Majda Tolar, učiteljica slovenščine in nemščine

Viri:

- <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:N7ykV7JpSxQJ:www.gea-on.net/clanek.asp%3FID%3D1004+pletarstvo&cd=2&hl=sl&ct=clnk&gl=si&source=www.google.si>
- <http://www.rokodelstvo.si/dejavnost/pletarstvo>
- Ustno izročilo: Tončka in Jože Tolar iz Martinj Vrha.

Majda Tolar, mentorica

Projektna srečanja in spremljajoče prireditve

Evropski projekt ni samo delo in raziskovalne naloge, ki jih partnerske šole med seboj izmenjajo in primerjajo ter si s tem širijo obzorja in krepijo samozavest, ampak je tudi druženje, je osebno spoznavanje ljudi in njihovih običajev, je navezovanje stikov in tkanje večnih prijateljstev, je kulturna izmenjava.

Vsako projektno srečanje je v prvi vrsti seveda namenjeno projektnim nalogam, njihovi evalvaciji, reševanju morebitnih težav in izmenjavi rezultatov ter spoznavanju šolskega sistema dežele gostiteljice in dela pri pouku. V Železnikih smo gostom omogočili spremljanje pouka, vpogled v delo in življenje centralne kot tudi podružničnih šol, tako da smo jih za eno dopoldne povabili na centralno šolo in nato še na vse podružnice. Prisostvovali so pouku, si ogledali različne dejavnosti in se pogovarjali z

učenci, ki so želeli kar največ izvedeti o pouku v njihovih šolah in o njihovih vrstnikih. Omogočili smo jim tudi, da so se na svoj način predstavili učiteljem in učencem naše šole. Sprejel nas je tudi župan občine Železniki, gospod Mihael Prevc, ki je predstavil občino. Ogledali smo si kulturne in naravne znamenitosti Železnikov in bližnje okolice ter regije.

O obisku PŠ Selca je učiteljica Mojca Berce zapisala:

20. 10. 2010 so podružnično šolo Selca obiskali predstavniki šol iz Avstrije, Anglije, Madžarske, Latvije in Estonije. Na obisk se je celotna podružnica skrbno pripravila. Petošolci so naredili plakate z osnovnimi podatki gostujočih držav v slovenščini in z angleškim prevodom. Vsak razred, od 1. do 5. razreda, je izdelal sedem zastav (slovensko, evropsko in pet gostujočih). Zastave, narejene v različnih likovnih tehnikah, so krasile našo šolo in na vsakem koraku izrekale gostom dobrodošlico.

Na ta dan se je zopet ponudila priložnost, da se povežemo s čebelarjem Slavkom. Povabili smo ga na šolo, da so gostje iz prve roke spoznali povezanost človeka s čebelami na slovenski zemlji. Sledila je tudi delavnica vliivanja noveletnih okraskov in sveč iz tekočega voska ter degustacija slovenskega medu.

Gostom smo se kot podružnica Selca poleg čebelarstva predstavili še z dvema dejavnostma, ki šolo povezuje z domačim krajem. To sta folklor in izdelovanje narodnih noš. Sonja Čenčič se je predstavila z mlajšo in starejšo folklorno skupino in vse skupaj naučila slovenski ples, ki smo ga z gosti tudi zaplesali. Domačinka, ga. Mojca Berce, pa je gostom predstavila slovensko narodno nošo.

Projektno srečanje je tudi priložnost, da vsaka šola gostiteljica s prireditvijo in spremljajočimi dogodki predstavi svoje lokalno okolje svojim partnerskim šolam in obratno. V Železnikih nam je prireditev V sožitju z naravo izjemno uspela, za kar smo

Železniki.

Estonija.

Anglija.

Madžarska.

dobili nešteto pohval predstavnikov partnerskih šol kot tudi domačih obiskovalcev. Enako bi lahko trdila tudi za ostale tri prireditve, ki so nam kot gostom omogočile vpogled v kulturo, delo in življenje v estonskem mestecu Võsu, v angleškem mestu Gloucestru ter madžarskem mestu Dunaújvárosu.

Pomladi 2011 smo se odpravili v Estonijo, kjer smo seveda v prvi vrsti spoznavali njihovo kulturo, predstaviti pa smo morali tudi našo. In sicer so želeli, da pripravimo tradicionalni ljudski ples. V Estoniji smo plesali in peli venček ljudskih: Abraham 'ma sedem sinov, Ob bistrem potoku je mlin in Ta požugano. V jeseni 2011 smo šli na projektno srečanje v Anglijo. Njihova prireditev je bila bolj dramsko zastavljena, zato so želeli, da gostujoče

šole uprizorimo ljudsko ali pa poznano pravljico ali pripovedko iz svoje države. Izbrali smo pravljico Ele Peroci Muca copatarica. Zaključno srečanje na Madžarskem je bilo plesno obarvano in je bilo v veliki meri posvečeno počastitvi 40-letnice njihove šole. Za njihovo prireditev smo se naučili njihov ples, ki smo ga v narodnih nošah svojih dežel skupaj zaplesali predstavniki vseh partnerskih šol in gostiteljske šole iz Dunaújvárosa: pisano-zanimivo doživetje.

Ravnatelj OŠ Železniki, Franc Rant, je izredno navdušen nad sodelovanjem v evropskem projektu. Vedno podpira in spodbuja tako učence kot učitelje pri izvajanju projektnih nalog. V naslednjem sestavku je strnil svoj pogled na tri evropske projekte, ki smo jih uspešno zaključili:

Evropski projekti v Osnovni šoli Železniki

V letu 2000 nam je bila dana možnost vključitve v evropski projekt Kultura nas zbližuje. V tem smo videli veliko priložnost za uvajanje izboljšav v naše vsakdanje delo, zato smo z veseljem sprejeli izziv. Zavedali smo se, da sodelovanje v takem projektu najprej pomeni veliko dodatnega dela. Vedeli pa smo tudi, da bodo koristi za šolo dolgoročne, zato nam nikoli ni bilo žal časa, ki smo ga porabili za mednarodno sodelovanje.

Od takrat smo v treh evropskih projektih sodelovali osem let, spoznali smo veliko evropskih šol, se veliko novega naučili in navezali dragocene stike z drugimi evropskimi šolami.

Mednarodno sodelovanje je v naši šoli pustilo neizbrisne sledi. Bistveno je vplivalo na uvajanje izboljšav pri našem delu. Naši učenci so imeli priložnost spoznati druge dežele, druge ljudi in njihove navade. Njihovi izdelki, ki so nastali v projektih, so trajne vrednosti.

Vse to ne bi bilo mogoče brez izjemno dobrega sodelovanja zaposlenih, kar je tudi eden od pomembnih dosežkov evropskih projektov.

Zahvala za začetno priložnost gre prof. Andreji Lenc, takrat Frelih, ki me je prepričala v pomembnost prvega projekta.

Najdragocenejši prispevek k vsem projektom je dodala prof. Tadeja Šuštar, ki je vsa leta vodila potek projektov na naši šoli, več let pa tudi v evropskem merilu.

Hvala tudi vsem mojim sodelavkam in sodelavcem za vse delo, ki so ga v tem času izjemno dobro opravili.

Naše delo ni ostalo neopaženo, saj smo doslej že bili povabljeni k predstavitvi naših projektov v Skopje in v Bruselj, koordinatorica Tadeja Šuštar pa se je na povabilo Evropske komisije letos udeležila seminarja v Bruslju.

Naša usmeritev je in bo ostala evropska, za prihodnost.

Franc Rant, ravnatelj Osnovne šole Železniki

Uspešno zaključen projekt pomeni odlično opravljene naloge, napisana in potrjena zaključna poročila, bogate izkušnje, živopisani spomini, večna prijateljstva, osebna rast in ne nazadnje želja, da se v bodoče spet povežemo z evropskimi šolami v lovu na nova znanja in izkušnje.

Tadeja Šuštar,
koordinatorka projekta

Likovni izdelki učencev OŠ Železniki

Učenci OŠ Železniki
Mentorica: Polona Kovač

Likovni izdelki so nastali po vodstvu likovne pedagoginje Polone Kovač. Učenci so spoznali in preizkusili različne tehnike likovnega izražanja: mozaik, impresionistično slikanje, relief, linorez, maketo, tihožitje, kiparjenje, tehniki abstraktnega ekspresionizma slikarjev Pollocka in Kandinskega.

Sara Kokalj, 9. c, Abstraktni ekspresionizem, mentorica: Polona Kovač.

6. razred:

Kameleon

Spoznali smo tonsko lestvico in jo naredili še sami. Vsak učenec je izbral dve barvi in iz njiju s pomočjo svetlenja barve dobil štiri različne tone. Pobarvane liste smo strigli na majhne koščke in kot mozaik sestavili v kameleona. Ker je kameleon zanimiv prav zaradi spreminjanja barve glede na okolico, smo zanj uporabili enake barve kot za ozadje, le v različnih intenzivnostih.

Sivo mesto (impresionizem)

Z učenci 6. razreda smo spoznali impresionizem – umetniško gibanje, ki se je ob koncu 19. stoletja razvilo tudi na slovenskih tleh. S širokimi in kratkimi potezami čopiča ter prelivanjem barv na platno so umetniki tega gibanja dosegli nerazločnost motiva in skrivnostno zakrivali podrobnosti. Tipičen primer impresionistične slike je Škofja Loka v snegu slikarja Ivana Groharja, ki nam je bila vzor in v pomoč pri slikanju mesta po domišljiji. Namesto čopičev smo uporabili kar naše prste in tapkali po risalnem listu.

7. razred:

Relief kralja Matjaža

Po zgodbi kralja Matjaža, ki smo jo prebrali pri uri likovne vzgoje, smo oblikovali relief iz gline. Iz zgodbe smo izluščili, da je bil kralj Matjaž dober kralj in da ga je votlina pod Peco zavarovala pred sovražniki. Ko pa mu bo brada devetkrat zrastle okoli mize, bo Matjaž prišel iz votline. Vse ostalo na likovnih delih je vir domišljije učencev 7. razreda.

Zimski športi v linorezu

Linorez je grafična tehnika. Gre za odtis linolejske plošče, ki so jo učenci izrezovali z grafičnimi nožki. Na odtisu je vidno, da so beline izrezane, črna ploškev pa je ostala nedotaknjena.

Rimska in grška arhitektura

Preizkusili smo se v vlogi arhitekta. S skico smo načrtovali arhitekturo z upoštevanjem rimske in grške umetnosti. S pomočjo načrta smo nato iz gline izdelali makete zgradb.

8. razred:

Tihožitje

Na sredino razreda smo postavili različne predmete ter kompozicijo slikali po opazovanju. Pozornost smo namenili sencam in svetlobam, ki so se pojavile na predmetih, in s tem dobili občutek volumna ter globine.

Montažni kip – športnik

Ko govorimo o montažnem kipu, govorimo o kipu, ki je sestavljen iz različnih materialov. Mi smo izbrali odpadni material in tako za delo uporabili karton, časopisni papir, platenke, pločevinke, različno embalažo ... Delo je potekalo po skupinah.

9. razred:

Abstraktni ekspresionizem

Umetniška smer se je razvila po drugi svetovni vojni. Pri uri likovne vzgoje smo spoznali dva predstavnika tega sloga: ameriškega slikarja Jacksona Pollocka, ki je izumil tehniko kapljanja, ter ruskega slikarja Vasilija Kandinskega. Njun način izražanja smo z učenci spretno uporabili pri slikanju abstraktnega dela.

Kozolec

Suha igla je način grafičnega izražanja. V mehko pločevinasto ploščo rišemo z ostro kovinsko iglo. Nastanejo sledi, v katere nanesimo in vtremo grafično barvo. Pod močnim pritiskom grafične stiskalnice tiskamo na navlažen papir in dobimo grafični odtis.

6. razred: KAMELEON

Klara Lotrič, 6. c, Kameleon – mozaik, mentorica: Polona Kovač.

Patricija Dolšak, 6. a, Kameleon – mozaik, mentorica: Polona Kovač.

6. razred: SIVO MESTO (IMPRESIONIZEM)

Blaž Hudolin, 6. d, Sivo mesto, mentorica: Polona Kovač.

Ana Lušina, 6. d, Sivo mesto, mentorica: Polona Kovač.

7. razred: RELIEF KRALJA MATJAŽA

Erik Lukančič, 7. b, Kralj Matjaž - relief, mentorica: Polona Kovač.

Laura Benedičič, 7. a, Kralj Matjaž - relief, mentorica: Polona Kovač.

7. razred: ZIMSKI ŠPORTI V LINOREZU

Jure Rihtaršič, 7. a, Deskanje – linorez, mentorica: Polona Kovač.

Luka Bertoncelj, 7. b, Smučarski skoki – linorez, mentorica: Polona Kovač.

7. razred: RIMSKA IN GRŠKA ARHITEKTURA

Učenci 7. razreda, Rimska in grška arhitektura, mentorica: Polona Kovač.

Učenci 7. razreda, Rimska in grška arhitektura, mentorica: Polona Kovač.

8. razred: TIHOŽITJE

Ana Demšar, 8. a, Tihožitje, mentorica: Polona Kovač.

Tilen Šmid, 8. c, Tihožitje, mentorica: Polona Kovač.

8. razred: MONTAŽNI KIP – ŠPORTNIK

Učenci, 8. razreda, Lokostrelec – obhodni kip, mentorica: Polona Kovač.

Učenci, 8. razreda, Smučar – obhodni kip, mentorica: Polona Kovač.

9. razred: ABSTRAKтни EKSPRESIONIZEM

Katja Markelj, 9. a, Abstraktni ekspresionizem, mentorica: Polona Kovač.

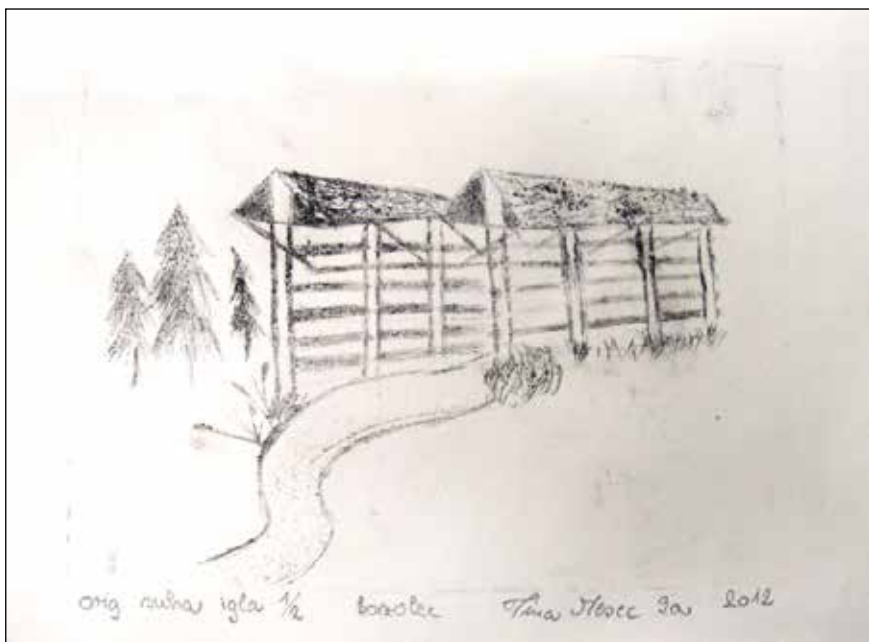

Neža Habjan, 9. b, Abstraktni ekspresionizem, mentorica: Polona Kovač.

9. razred: KOZOLEC – SUHA IGLA

Matija Rihtaršič, 9. c, Kozolec – suha igla, mentorica: Polona Kovač.

Tina Mesec, 9. a, Kozolec – suha igla, mentorica: Polona Kovač.

"Matematiko sem imela rada že v osnovni šoli."

Pogovor z učiteljico in ravnateljovo pomočnico Marijo Bertoncelj

Katarina Primožič

Učiteljski poklic zahteva človeka, predanega delu in ljudem. Človeka, ki ima čut za otroke in mlade ter njihove starše. Človeka, ki zna posredovati in razložiti učno snov, navezovati stike in ob pravem trenutku izreči prave besede, ki potolažijo ali spodbudijo, ki pomagajo reševati zaplete. Pa ne le matematične, tudi tiste, ki se v šoli, med otroki, dogajajo iz dneva v dan.

Učitelj je največkrat tudi človek, ki želi vedeti več in več, ki ga radovednost in želja po znanju spodbujata k nenehnemu izobraževanju.

Veliko nas je, ki smo v razredu in na šolskih hodnikih srečevali gospo Marijo Bertoncelj, učiteljico matematike, ki je z veliko predanostjo in odgovornostjo, s pozitivno energijo in z veseljem opravljala svoj poklic. Pogovarjali sva se o njenih poteh, tako in drugače povezanih s šolo.

Otroci iz Lajš ste v šolo hodili v Selca. Stavbe, v katero ste hodili, ni več. Koliko let ste jo obiskovali?

Stara sem bila skoraj osem let, ko sem v šolskem letu 1945/46 začela obiskovati šolo v Selcih. Štiri leta sem hodila tja. Moje učiteljice so bile Mira Oblak, Vera Vidic in Olga Šmid. V 4. razredu sem opravljala izpit iz slovenskega jezika in matematike pred komisijo. Mislim, da zato, ker se nas je takrat nekaj odločilo, da v naslednjem šolskem letu gremo v šolo v Železnikih, kjer so leta 1948 zgradili novo šolo. Takrat je bila šola v Selcih še popolna sedemrazrednica. Dobil sem spričevalo o "dovršeni nižji osnovni šoli".

Šolski sistem je bil takrat drugačen. Se spominjate kakšnih sprememb?

Ko sem obiskovala nižjo gimnazijo v Železnikih, je bila šolska stavba nova, a je danes ni več. Na njenem mestu zdaj stoji del, kjer so predavalnica, knjižnica in učilnice razredne stopnje. V tem delu niso bile le učilnice, ampak tudi ravnateljstvo stanovanje.

Mislim, da smo bili druga generacija, ki je obiskovala pouk v novi šoli.

Ko smo prišli v Železnike, nas je bilo 59 učencev v dveh oddelkih. Starostne razlike med učenci so bile

več kot dve leti. Pol leta smo obiskovali 5. razred, v polletju pa se je spremenil šolski sistem. Peti razred je postal prvi letnik nižje gimnazije. Potem je bil to 1. letnik nižje gimnazije in tako do 4. letnika. Že v drugi nižji gimnaziji nas je ostalo le še za en oddelek. Četrty letnik nižje gimnazije pa nas je zaključilo 21 (2 fanta in 19 deklet).

Vas je že takrat zanimal svet števil?

V 4. letniku nižje gimnazije smo obravnavali geometrijska telesa. Spomnim se, da sem ob domači nalogi sedela in sedela. Ni in ni mi je uspelo rešiti.

Pa me vpraša mama: "Pa kaj delaš? Že dve uri skupaj sedi pri tej nalogi."

Odgovorila sem ji, da ene naloge ne znam rešiti, in jo vprašala, ali ve, kaj pomeni beseda iveri. Razložila je, da so to odpadki. Ko sem to izvedela, sem nalogo rešila en dva tri. Pojma iveri nisem poznala, nisem si predstavljala, kaj naj bi to bilo, zato naloge nisem znala rešiti.

Bila sem vztrajna, trmasta.

Matematika me je od nekdaj vlekla. Vid Pečjak je nekje napisal: "Matematika je težka le za tistega, ki je ne razume."

Včasih je za rešitev problema potrebno čisto malo.

Šola v Selcih.

S sošolci in razredničarko Francko Krajnc v 2. razredu nižje gimnazije (šolsko leto 1950/51). Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Kombiji in avtobusi še niso vozili. Kako ste prihajali v šolo?

V Selca in kasneje v Železnike smo peščili. Prvo leto, ko sem začela hodila v šolo v Železnike, sem v zimskem času stanovala pri maminii sestrični na Rudnem. Teta je bila zelo prijazna, motilo me je nekaj drugega. Po počitnicah sem se odločila, da ne grem več tja.

Mama me je prepričevala, naj vendarle grem. A je upoštevala mojo odločitev. Tako sem vstajala pred šesto uro zjutraj. Prvo leto nas je bilo več, ki smo hodile v Železnike. Tretjo in četrto gimnazijo smo obiskovale še štiri Selčanke. Jaz sem prišla iz Lajš, one so me počakale in skupaj smo se odpravile v Železnike. Drugo leto bo minilo 60 let.

S temi sošolkami se še vedno srečujemo.

50. obletnico zaključka nižje gimnazije v Železnikih (2003) so učenci praznovali z učiteljico Danico Kopač, Francem Pleščem in Francko Krajnc. Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Želja po učiteljskem poklicu vas je pripeljala v Ljubljano.

Iz nižje gimnazije sem šla na učiteljske. Treba je bilo opraviti sprejemne izpite iz slovenskega jezika, matematike in petja. Matematike sem bila oproščena, ker sem imela odlično oceno. Iz slovenščine in petja pa sem ga delala. Spomnim se, kako sva se z mamo, ki je bila zelo dobra pevka, učili pesem, ki sem jo zapela na sprejemnem izpitu. Dobila sem spričevalo o opravljenem sprejemnem izpitu. Leta 1953 sem šla v Ljubljano na učiteljske.

Vzgojni čut, ki je v učiteljskem poklicu zelo pomemben, dobimo tudi od ljudi, ki so z nami v otroštvu in mladosti. Kaj bi rekli, po kom ste ga prevzeli?

Mama nam je pomenila vse. Upoštevala sem jo. Saj sem bila nagajiva in včasih trmasta, a ona nas je razumela. Spodbujala nas je pri pomembnih odločitvah.

Bila je res dobra pevka. V njeni družini so bili godbeniki. Strašansko srečna je bila, ker je pričakovala, da se bom na učiteljsku učila igranja klavirja. Ko je bila še mlado dekle, bi se rada učila igranja tega instrumenta. Jaz pa si tega nisem želela.

Več nas je bilo, ki smo bile silno vesele, če je ura klavirja odpadla. Do 3. letnika učiteljska je bilo učenje klavirja obvezno. V 3. letniku pa si se lahko odločil, ali boš s tem nadaljeval ali ne.

Bila sem zelo srečna, da tega predmeta ni bilo treba več obiskovati. Odjavila sem se. Ko sem mami to povedala, je bila kar razočarana.

Nekoč, ko sem že imela prvega otroka, mi je rekla: "Eno si zapomni. Ne želi, da bi otrok kdaj postal tisto, kar si ti želiš. Otrok naj izbira sam."

Svojih neuresničenih ciljev ne moremo prenašati na otroke.

Šli ste v svet. Od doma. Ljubljana je bila daleč. Približale so nam jo šele boljše cestne povezave in avtomobili. Kakšne spomine imate na ta čas?

Takrat mama ni šla z mano. Prevozi so bili redki. Može je avtobus trikrat peljal do Škofje Loke. Iz Selc

sem se peljala z avtobusom v Škofjo Loko, od tam pa z vlakom v Ljubljano. Vseh pet let sem stanovala v Domu Anice Černejeve v Ljubljani. DAČ smo mu rekli. Tam smo stanovala dekleta iz različnih krajev Slovenije, ki smo obiskovale učiteljske. Prvo leto, ko smo prišle v ta dom, nas je osemnajst spalo v veliki dvorani. Spomnim se, da ko je zvečer ena začela jokati, smo zaradi domotožja zajokale vse.

Po štirinajstih dnevih sem pisala mami, da bom prišla domov, da ne bom študirala, da mi je dolgčas. A mi je odgovorila: "Ne, vseskozi si si želela postati učiteljica. Ostani v Ljubljani."

Me smo se pa počasi umirile in navadile na spremembe.

To je bil čas, ko so poučevali profesorji, ki so dijake vikali in jim s tem izrazili spoštovanje. Kako ste jih doživljali?

Na učiteljsku smo imele dobre učitelje, profesorje. Imele smo zelo strogo profesorico matematike. Sošolke so se je bale, jaz pa sem bila kar sigurna vase. Zgodilo se je, da profesorice ni bilo pri pouku, ker je imela neko drugo delo. Bili smo pred kontrolno vajo.

Rekla mi je: "Vi boste vodila uro."

Pripravila mi je naloge. Vse učenke smo vedele, da je treba delati, da bomo kmalu pisali kontrolno vajo. Čisto tiho smo reševale naloge. Naenkrat pa potrka. Odprla sem vrata, zunaj pa je stal gospod, ki sem ga hotela vprašati, ali je oče katere izmed sošolk. Prehitel me je in vprašal, kje imamo profesorico. Povedala sem, da je ni v razredu, da nam je dala naloge, da delamo vaje. Potem se je predstavil in povedal, da je republiški inšpektor za matematiko. Spogledale smo se. Kaj bo pa zdaj, nas je skrbelo!

Celo uro je bil z nami v razredu. Me pa smo delale vaje. Če se nam je kaj zataknilo, je priskočil na pomoč in snov razložil. Ura je potekala delovno, v tišini. Inšpektor me je pohvalil tudi profesorici.

S sošolkami in profesorji smo se res dobro razumeli. Večina med nami je le nekajkrat na leto šla domov. Med vikendi smo ostajale v Ljubljani.

Tudi s sošolkami smo se dobro razumele. Na koncu 3.

Bintarjeve "cecke" – dijakinje 3. c ljubljanskega učiteljišča z razrednikom profesorjem Bogdanom Bintarjem (šolsko leto 1955/56). Foto: arhiv Marije Bertoncelj

letnika sem šla za štirinajst dni k sošolki iz Izlak. Imela je popravni izpit, pa sem ji šla pomagat pri učenju.

Znanja pa niste pridobivali le v predavalnicah. Kako ste še spoznavali učiteljski poklic?

Na učiteljišču smo imeli tudi prakso. Blizu je bila osnovna šola, ki smo jo imenovali vadnica. Na to šolo smo hodili nastopat. V 4. in 5. letniku smo imeli nastope v razredu.

Imela sem srečo, da sem imela nastope iz matematike. Enkrat v 3. in enkrat v 4. razredu.

Poleg tega pa smo dobili nalogo, da smo spremljali delo izbranega učenca iz katerega koli razreda, ki smo ga opazovali med poukom in med odmori. Pisali smo si opažanja o njihovem vedenju, znanju ipd. Tega zdaj manjka. Takih stvari je učiteljišče veliko dalo. Na učiteljišču sem poučevala tudi sošolke.

Folklorna skupina dijakov in študentov po nastupu na Vrhniku leta 1956. Med njimi je tudi gospa Marija. Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Pevski zbor dijakinj 3. c, ki ga je vodil pevovodja prof. Pavle Kalan, je maja 1957 nastopil v Filharmoniji.
Foto: arhiv Marije Bertoncelj

V teh petih letih smo dobili izredno dobro psihološko in pedagoško podlago.

Diplomirale smo leta 1958.

In kje ste dobili prvo službo?

Ko sem prišla v Železnike, sem na občini Železniki stopila na referat za osnovne šole.

Takrat je bil ravnatelj vajeniške šole v Železnikih pisatelj Ivo Zorman. Zelo lepo me je sprejel.

Moj razrednik z učiteljsišča pa je menda v poročilu napisal, da sem zelo dobro podkovana v matematiki. Ravnatelj Ivo Zorman se je odločil, da bom učila matematiko. Dve leti sem bodoče mizarje, kovinarje, orodjarje, ki so se izobraževali za delo v tovarnah v Železnikih (Alples, Iskra, Niko), učila matematiko. Po dveh letih pa je bila ta šola ukinjena. Preselila se je v Škofjo Loko, jaz pa za eno leto na Bukovico. Leta 1960/61 sem učila na Bukovici.

Prve mesece, ko sem prišla na šolo v Železnikih, še nisem imela stanovanja.

Po pouku sem se preko Kališ peš vračala domov v Lajše in naslednje jutro spet peš nazaj.

Kasneje sem v učiteljskem bloku dobila sobo.

Kaj ste učili na Bukovici?

Pouk je bil kombiniran. Do porodniške sem imela kombinacijo učencev 3. in 4. razreda. Ko sem se po porodniški vrnila, sem učila višje razrede. Takrat je bila na Bukovici popolna osnovna šola s kombiniranimi oddelki.

A vrnil ste se v šolo v Železnikih.

Naslednje šolsko leto, jeseni leta 1961, pa sem šla nazaj na šolo v Železnike. Njen ravnatelj je bil Leopold Kejžar. Tam sem v začetku učila 5. razred, kasneje pa 5. razred in matematiko v 6. razredu. Matematiko je takrat učil tudi Pavle Zajc. Kasneje se nama je pridružil še Jože Polajnar. Kolektiv je bil manjši. Med sodelavci so bili tudi nekateri učitelji in profesorji, ki so me učili v nižji gimnaziji. Najbolj se spominjam prof. Thalerjeve. Na OŠ Železniki sem delala do upokojitve leta 1993.

Lepo so nas sprejeli in dobro smo se razumeli. Veliko smo se srečevali tudi v prostem času.

Vseskozi pa sem dobivala spodbude, naj se vendarle vpišem na pedagoško akademijo in grem študirat matematiko. O tem sem ves čas premišljevala tudi sama. Rada bi šla.

Prva skupina učencev, ki jih je Marija Bertoncelj kot razredničarka in učiteljica spremljala od 5. do 8. razreda.
Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Da je matematika veda, ki vam je blizu, ste potrdili tudi kot učiteljica. Kako pa ste se s številkami in matematičnimi problemi srečevali v otroštvu? Kako je zorela odločitev za študij?

Matematiko sem imela rada že v osnovni šoli. Vztrajala sem toliko časa, da sem nalogo rešila. Nisem popustila. Če sem pri nalogi sedela dve uri, pa pač dve uri. Kasneje, ko sem že učila, sem ves čas vedela, da bi rada matematiko tudi študirala. A takoj po učiteljišču to ni bilo mogoče. Doma sem bila najstarejša. Za mano so bili še sestra in brata. Takrat sem si rekla, da grem najprej za nekaj let učiti, potem pa bi šla študirat.

Za mojo željo je vedel tudi moj mož.

H gospodu Kemperlu je hodil za vikend profesor Tonin, matematik. Nekoč je v gostilni, kjer sta se srečala z mojim možem, govoril o tem, da manjka študentov matematike.

Moj mož je takoj povedal: "Moja žena pa že dolgo razmišlja, da bi šla študirat, pa se ne more odločiti."

In kako se boš odločil za študij, če imaš dva majhna otroka? Alenka je bila takrat stara dobro leto in pol, Srečko pa sedem let.

Profesor Tonin je možu rekel, da bo tistega dne še v Železnikih in da naj se oglasim pri njem.

Mož me je spodbujal: "Zdaj se pa le odloči."

Ko sem prišla, mi je gospa Kemperle sporočila: "Ja, čakal vas je, zdaj pa je šel počivat. Naročil je, da bo ob štirih vstal in da pridite še enkrat."

In sem šla. Rekel mi je: "Veste, takole je: rok za vpis ste že zamudili. Predstojnik tega oddelka na akademiji sem pa jaz. Takoj napišite prošnjo. Dal jo bom na komisijo in mislim, da boste sprejeti."

Septembra leta 1968 sem se vpisala in ob delu študirala matematiko in fiziko.

Študij ob delu je zahteven. Poleg službe ste imeli tudi družino.

Zanimivo je bilo, da so me svetovalci, inšpektorji, ki so takrat hodili na šolo, nagovarjali, naj grem študirat. Dolgo časa nisem nikomur povedala, da študiram, da sem se vpisala na pedagoško akademijo na oddelek za matematiko in fiziko.

Študij je potekal v sobotah in nedeljah. V sobotah dopoldne je bil še pouk, zato smo s predavanji začeli šele popoldne. Zvečer pa sem se vračala do-

mov. V nedeljo zjutraj pa spet v Ljubljano in okoli dveh popoldne sem prihajala domov. To je trajalo štiri leta. Izredni študentje smo v enem letu opravili polovico letnika, en semester, naslednje leto drug semester prvega letnika itd.

Priznati moram, da mi je mož veliko pomagal. Če ne bi bil on pripravljen varovati otroke in prevzeti tudi gospodinjska opravila, ne bi zmogla.

Ko sem naredila že vse izpite, sem dobila pol leta plačanega izrednega dopusta in leta 1974 sem diplomirala.

Kakšne spremembe je omogočila diploma pedagoške akademije?

Od takrat naprej sem lahko učila matematiko tudi v ostalih razredih. Prej sem učila večinoma 5. razred, potem pa sem že v času študija prvič dobila razred, ki sem ga učila do 8. razreda. Fizike pa nisem veliko učila. To je poučeval gospod Jože Polajnar.

Matematika je zahteven predmet. Ni dovolj le pomnjenje znanja, treba je vaditi. Kako bi jo opisali vi? Kaj je bil vaš cilj poučevanja?

Matematika je predmet natančnosti, vztrajnosti, zahtevnosti. Zelo natančna sem bila pri izdelkih iz geometrije. Zahtevala sem natančnost, ošiljen svinčnik, šestilo. V začetku leta sem učencem pokazala, kako se šestilo pravilno ošili. Pri tem sem vztrajala in zlepa nisem popustila. Želela sem jih naučiti osnov, da bodo lahko šolanje nadaljevali na kateri koli šoli. Verjetno sem bila glede tega včasih tudi sitna. Zavedala pa sem se tudi, da smo si ljudje različni. Ko sem začela učiti, sem se večkrat spraševala, kako je mogoče, da kdo ne razume nekaj čisto enostavnega, kljub temu da mu razlagaš in razlagaš. Z izkušnjami sem spoznala, da je s kakšnim učencem treba delati tudi malo drugače.

Pri učenju matematike je treba imeti pred sabo papir in svinčnik.

Na pedagoški akademiji v Ljubljani so nas učili starejši profesorji, ki so nas opozarjali na natančnost, red, obliko, kako zapisujemo, kako snov podajamo učencem.

Spomnim se profesorja za fiziko, ki nam je govoril: "Ubogi vaši učenci, če boste kracali po tabli. Na tabli mora biti red."

Profesor Tonin je predaval matematiko. Težko je hodil. Na predavanjih je sedel za mizo in razlagal. Mi študenti pa smo snov zapisovali na tablo. Izbranih nas je imel pet žensk, ki smo se tam menjavale. Tudi po dve uri si bil pred tablo in pisal. On je narekoval vaje, mi pa smo jih reševali. Profesor jih je komentiral. Na tablo smo pisali natančno, saj je zahteval, da je lepo izrabljena. Včasih smo sedle bolj zadaj, da bi k tabli poklical še koga drugega, a nas je vedno našel. Nekoč, ko sem pisala račune in potek naloge, mi je na koncu zmanjkalo prostora za rezultat. Napisala sem ga čisto spodaj, on pa je kot poznavalec naših krajev komentiral: "Gospa, enačaj je v Sorici, rezultat pa v Železnikih."

Učili so nas, da je učence treba naučiti reda, da pri učenju matematike rabijo list papirja in svinčnik.

Učitelji se nenehno izobražujemo. Čutimo potrebo po izmenjavi mnenj, izkušenj in idej. Na kakšen način je to potekalo v času vašega poučevanja?

Različne probleme smo obravnavali na aktivih matematikov in fizikov. Pogovarjali smo se o tem, kako snov poenostaviti, jo približati otrokom, koliko česa je res potrebno. Želeli smo se ogniti tako imenovani navlaki.

Trinajst let sem vodila občinski aktiv matematike in fizike. V teh letih smo pripravili različne stvari. Uvedli smo matematično tekmovanje v nižje razrede (od 1. do 4. razreda). Aktiv je pripravljala naloge in organiziral šolska tekmovanja. Učenci so dobili priznanja, ki jih je narisal naš učitelj akademski slikar Janez Hafner.

Naša želja je bila, da že v nižjih razredih odkrijemo nadarjene učence. Spremljali smo spremembe programa matematike. Pogovarjali smo se, kaj naj bi učenec nujno obvladal za napredovanje v višji razred. Člani aktiva smo v krajih, kjer je potekalo tekmovanje, iskali sponzorje, ki so prispevali na grade za tekmovalce. Vse to smo pripravili s po-

Priznanje, ki ga je oblikoval akademski slikar in učitelj Janez Hafner. Arhiv Marije Bertoncelj

močjo delovnih organizacij v kraju, kjer je občinsko tekmovanje potekalo. Kupili smo jim matematične priročnike, ki so jih potrebovali pri učenju tudi v srednjih in na visokih šolah. Organizirali smo tudi obisk kakšne delovne organizacije. Nekoč smo najboljše tekmovalce peljali v računalniški center, ki je bil v LTH v Škofji Loki. Tam smo videli visoke računalniške omare.

Na sestankih aktivov smo se pogovarjali tudi to, kako učence pridobiti, jih navdušiti za delo.

Naš aktiv se je večkrat srečeval. Ko so prišle kakšne spremembe, smo se o njih pogovorili in dogovorili, kako bomo delali čim bolj enotno. To je bil aktiv, v katerem smo bili vsi pripravljeni delati. Z učitelji v aktivu smo dobro sodelovali, veliko pripravili. Razumeli smo se. Delo je bilo res zanimivo.

V spominu mi je ostalo srečanje z učitelji matematike na srednjih šolah v Škofji Loki. Srednješolske profesorje smo seznanili z učnim načrtom v osnovni šoli. Ugotovili smo, da bolj slabo poznajo program osnovne šole. Oni pa so nam posredovali svoja spoznanja.

V poklicni srednji šoli smo si učitelji osnovnih šol nekdanje loške občine ogledali tudi nastop v razredu. Imel ga je profesor Peter Hafner.

Omenili ste, da ste uvedli matematična tekmovanja na razredno stopnjo. Je bilo zapleteno?

Aktiv matematikov je želel matematična tekmovanja vpeljati tudi na nižjo stopnjo. Za mnenje smo najprej vprašali učitelje razredne stopnje, ki so se s predlogom strinjali.

Potem smo člani aktiva vsako leto sestavljali naloge za ta tekmovanja in jih tudi popravljali.

Nekaj časa smo potrebovali, da smo učitelje prepričali, da je cilj teh tekmovanj odkrivanje nadarjenih učencev in ne tekmovanje med učitelji oz. dokazovanje znanja njihovih učencev. Teh nalog je z leti nastalo res veliko.

Gospa Breda Konjar je predlagala, da bi pripravili naloge za model odkrivanja nadarjenih otrok v osnovni šoli in delo z njimi. Lotili smo se dela in te naloge so zbrane v knjigi z naslovom *Iz prakse za prakso*. V njej so tudi naloge za druge predmete.

Bila sem vodja učiteljem, ki so sodelovali pri nastajanju poglavja za matematiko.

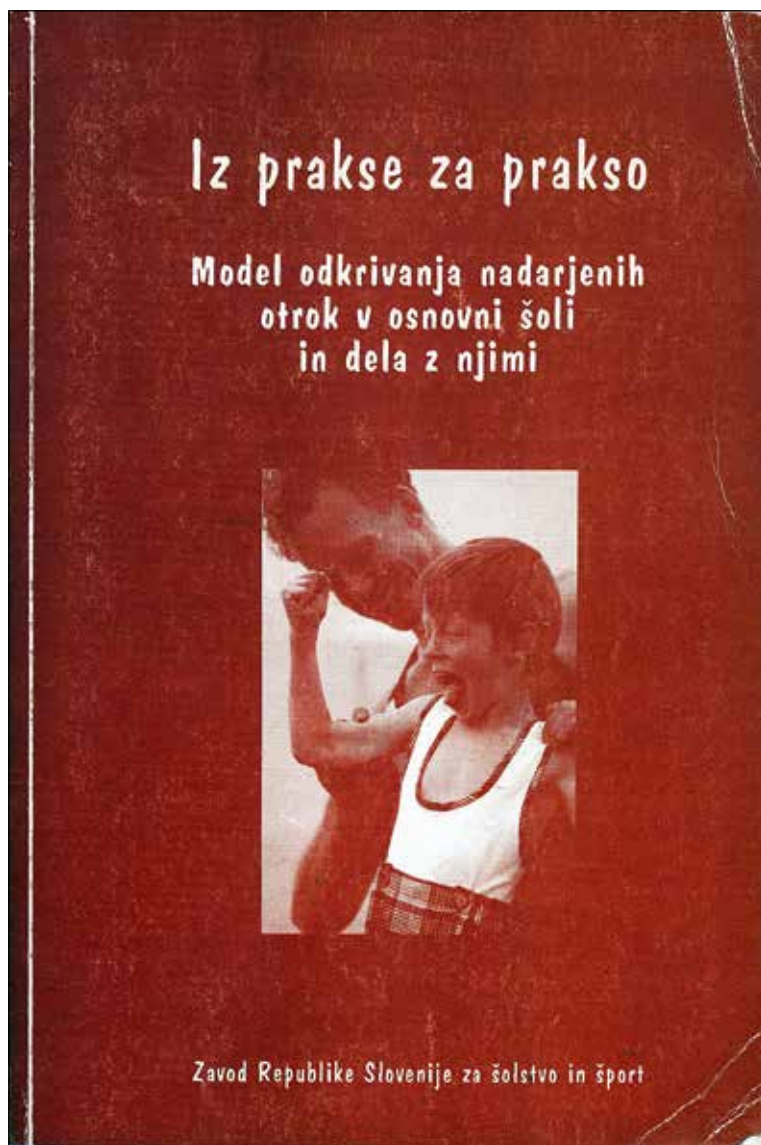
Priročnik je bil namenjen predvsem delu s tretješolci. V 4. razredu pa se preveri uspešnost tega dela. V knjigi so tudi navodila, kako izračunati in vrednotiti doseženo.

Mentorica dobrim matematikom na predmetni stopnji pa ste bili tudi vi. Marsikdo je uspešno zastopal našo šolo na tekmovanjih.

Na šoli smo imeli dodatni pouk za boljše učence.

Občinski matematični aktiv je organiziral šolska tekmovanja in pripravili smo tudi naloge. Upoštevati je bilo treba pravilnik, ki ga je oblikovalo Društvo matematikov, fizikov in astronomov. Določal je, kako učence pošiljati naprej na tekmovanja.

Začelo se je s šolskimi tekmovanji za bronasto Vegovo priznanje. Sledila so občinska tekmovanja za srebrno Vegovo priznanje. Šole bivše loške občine smo pri organizaciji krožile. Šola, ki je bila na vrsti,

Naslovnica priročnika (izšel je leta 1991), v katerem so objavljene tudi matematične vaje, ki jih je pod vodstvom Marije Bertoncelj sestavila skupina učiteljev matematike z gorenjskih osnovnih šol.

je pripravila vse potrebno.

Na aktivu smo se točno dogovorili, kje, kdaj in kako bo tekmovanje potekalo, pa tudi to, kateri učitelji bodo naloge popravljali.

Predpisano je bilo, koliko učencev lahko gre na republiško tekmovanje. To nas je motilo, saj smo včasih imeli izredno dobre učence, ki zaradi teh omejitev niso mogli naprej. Včasih smo pa poslali tudi kakšnega več. Mislim, da je način, ki ga imajo danes, boljši.

Republiško tekmovanje za zlato Vegovo priznanje je potekalo v večjih mestih. Na občinskih in republiških tekmovanjih so naši učenci velikokrat dosegli zelo dobre rezultate. Marsikdo izmed njih je dobil zlato Vegovo priznanje. Sprijaznili smo se s tem, da so njihovi uspehi odvisni tudi od nadarjenosti.

Na Osnovni šoli dr. Josipa Plemlja Bled je Društvo matematikov, fizikov in astronomov organiziralo poletno šolo za najboljše matematike, ki so se izkazali na republiškem tekmovanju. Udeležence je predlagala republiška komisija. Med njimi so bili tudi trije moji učenci.

Zelo uspešen je bil tudi osmošolec, ki sem ga učila. Udeležil se je državnega tekmovanja v okviru Jugoslavije. Potekalo je v glavnem mestu Makedonije, v

Skopju. Žal nisem šla z njim. Spremljevalce je določila komisija v Ljubljani.

Zgodilo se je, da sem učila generacijo, iz katere sem na republiško tekmovanje peljala kar pet učencev. Bili so res dobri, pripravljeni delati. Kar štirje so takrat dobili zlato priznanje.

Šola je živ organizem. Nenehno se nekaj spreminja. Katere spremembe v šoli, šolskem sistemu ste podpirali in katerih ne?

Veliko jih je bilo. Veliko sem jih sprejemala, vse mi pa niso bile všeč. Ni se mi zdelo potrebno učenje dvojiškega, trojiškega, petiškega ... sistema v osnovni šoli.

Imela sem spravljene stare matematične učbenike za osnovno šolo. Veliko jih je bilo. Ti učbeniki kažejo na spremembe, ki so se dogajale na področju matematike. Celoten arhiv teh knjig so mi uničile poplave leta 2007.

Govorilo se je o notranji diferenciaciji. Da učitelj v razredu diferencira pouk predvsem pri utrjevanju znanja. Velikokrat sem učence razdelila v dve skupini. Manj uspešni so sedeli spredaj in smo delali skupaj enostavnejše naloge, tisti, ki so bili sposobni delati sami, so sedeli zadaj. V skupinah po štiri so

Odmor v zbornici (šolsko leto 1980/81). Foto: arhiv Marije Bertoncely

samostojno reševali naloge. Njim sem pripravila tudi rešitve, da so lahko sami preverili, ali so naloge rešili pravilno ali ne.

Nad nivojski poukom pa nisem bila navdušena. O tem, da bi učence delili v skupine glede na sposobnosti, se je govorilo že pred devetletko, ko sem bila še v šoli. Rekla sem, da učenec v razredu, v katerem so učenci pomešani ne glede na sposobnosti, pridobi več, kot če so razdeljeni v nivojske skupine. Tak način je treba uporabljati pri dopolnilnem pouku in pri utrjevanju snovi. Sama sem ga uporabljala pri urah ponavljanja in utrjevanja. Temu sem nasprotovala tudi s psihološkega vidika, saj sem predvidevala, da bi se učenec v takšni skupini počutil slabše.

Tudi tehnični pripomočki so se spreminjali.

Za diferenciacijo je bil zelo uporaben grafoskop. Uporabljala sem ga pri ponavljanju snovi. Učenci so naloge reševali samostojno, rešitve pa smo potem pregledali s pomočjo grafoskopa. Tako smo porabili manj časa. Primeren je bil tudi pri razlagi, obravnavanju nove snovi, zlasti geometrije, da ni bilo treba risati na tablo.

V začetku moje poklicne poti pa ni bilo nobenih posebnih pripomočkov za pouk matematike. Kreda,

ravnila, kotomer, šestilo. Kasneje pa smo dobili tabele za kvadrate, kube, kvadratne korene števil do 999. V osnovni šoli takrat še ni bilo računalnikov.

Kaj pa stik z računalniki, ki so danes nepogrešljivi?

Zadnji dve leti, ko sem bila ravnateljeva pomočnica, se je na šoli že uvajalo računalništvo. Ne za učence, predvsem kot pripomoček za delo, npr. za sestavljanje urnikov. Udeležila sem se teh seminarjev, a sem hitreje sestavila urnik po starem, z barvnimi čepki. Ko sem odhajala v pokoj, so organizirali 150-urne tečaje računalništva za učitelje. Takrat sem hčerko Alenko spodbudila, da se ga je udeležila.

Sama pa računalnika nisem veliko uporabljala. Me ne premami. Otroci so mi ga želeli prinesiti, a sem rekla, da naj si teh problemov nikar ne delajo. Vem, da pri računalniku ne bom sedela.

Osnove poznavanja računalnika sem dobila, pri delu in vsakdanjih opravilih pa ga ne rabim.

Na šoli v Železnikih niste bili le učiteljica in mentorica.

Nekaj let sem na šoli imela celo plesne tečaje. Ugotovili smo, da učenci ne znajo plesati in se na valeti

Z učenci 5. a je zaključila delo razrednika. Foto: arhiv Marije Bertoncelj

dolgočasijo. V šolski telovadnici smo se učili polko, valček in angleški valček. Tako so spoznali vsaj nekaj plesnih korakov, da so lahko plesali. Doma imam spravljene še vse plošče, ki sem jih uporabljala. Med njimi so tudi Avseniki.

(V šolski kroniki pa piše tudi to, da je bila v šolskem letu 1958/59 učiteljica Marija Rihtaršič ena izmed učiteljev na štiridnevem smučarskem tečaju na Soriški planini.)

Mislim, da ste prva ženska, ki je prevzela vodstveno delo na naši šoli.

Šest let pred upokojitvijo sem bila ravnateljeva pomočnica. Z veliko težavo sem se odločila, da sem zapustila razred in šla na drugo delovno mesto. Veliko bolj mi je ustrezalo poučevanje, delo v razredu, z učenci. To se mi je vedno zdelo tudi najpomembnejše. Učenje in vzgoja ter pomoč učencem, razgovori z njimi. Kot pomočnica sem učila le še dva razreda.

Z ravnateljem sem sodelovala pri organizaciji dela na predmetni in razredni stopnji in tudi v vrtcu. Usklajevala sem delo čistilk, kuharic, hišnika ...

Sodelovali pa ste tudi pri rušenju stare šolske zgradbe in gradnji novega prizidka.

Šolo smo dograjevali trikrat. V času, ko se je gradil najnovejši del šolske stavbe, sem bila ravnateljeva pomočnica. S takratnim ravnateljem Leopoldom Nastranom sva si razdelila delo. Pedagoški del sem prevzela jaz, ravnatelj pa gradnjo in prevoze učencev. Umakniti je bilo treba vse pohištvo. Spomnim se, da smo ga znosili po raznih delih Železnikov. Tista leta so bila zelo naporna. Pouk je spet potekal v dopoldanski in popoldanski izmeni. Učenci so na kosilo hodili v tovarno Niko.

Učenci in starši pa tudi sodelavci prepoznajo in cenijo dobrega učitelja. V tem poklicu spodbujamo otroke in se veselimo njihovih uspehov. A za njihovimi uspehi se skrivajo dobri mentorji. Ste mogoče za svoje delo prejeli tudi kakšno nagrado?

Leta 1976 so me nagradili z redom dela. Res veliko

pa mi pomeni mala plaketa, ki mi jo je januarja 1983 podelila občina Škofja Loka.

"za izredno uspešno vzgojno izobraževalno delo na področju matematike in aktivnost v samoupravnih organih Osnovne šole Prešernove brigade Železniki"

Prepis kratke obrazložitve na plaketi, ki jo je skupščina občine Škofja Loka 8. 1. 1983 podelila učiteljici Mariji Bertoncelj. Vir: arhiv Marije Bertoncelj.

S sodelavci ste bili povezani. Ste se družili tudi v prostem času?

S sodelavci smo se radi srečevali v gostilni Pri Turk. Tam smo praznovali rojstne dneve. Na šoli smo praznovali novo leto. Hodili smo tudi na izlete.

Z nekdanjimi sodelavkami se še vedno rade srečujemo in hodimo tudi na izlete.

Tudi hčerki sta se odločili za učiteljski poklic.

Pri Alenki nisem o njeni odločitvi nič kaj premišljevala. Anko pa sva z možem napeljevala k študiju česa drugega. A je vztrajala pri svoji odločitvi. Tako je spet obveljalo, da bo otrok tisto, za kar se odloči sam.

Gotovo ste slišali za najnovejšo predlogo o večanju števila učencev v razredih.

Rekla sem si, da tega, da bi nabasali toliko učencev v razred, pa res ne smejo narediti.

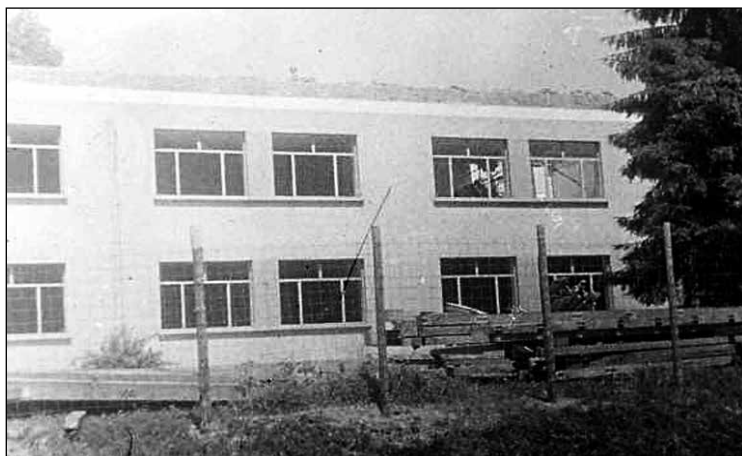
Ne razumem pa tega, da imajo nekateri dodatno strokovno pomoč, k dopolnilnemu pouku pa ne hodijo. To mi ne gre skupaj. Ne morem verjeti, da je to možno.

Da pa bi v razred natresli več otrok in učiteljem povečali število ur, bi bilo za učence slabo.

Tudi v vrtcih ne smejo večati števila otrok in zmanjševati število ur, ko sta v skupini vzgojiteljica in njena pomočnica.

Dograditev in adaptacija šole v Železnikih.
Vir: Leopold Nastran.
V: Alples: glasilo TOZD industrije pohištva Železniki, november 1986.

Rušenje objekta.
Vir: Kronika OŠ Železniki, šolsko leto 1987/88.

Gradnja prizidka učilnic in drugih prostorov.
Vir: Kronika OŠ Železniki, šolsko leto 1988/89.

Na izletu v Vipavi (2008). Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Družina Bertoncelj. Foto: arhiv Marije Bertoncelj

Predstavljam si, da se z zaključkom poklicne poti življenje umiri.

Ko sem šla v pokoj, sem bila najprej doma. Popolnoma doma. Že prvi mesec so me razni ljudje klicali, ali bi komu pomagala pri učenju. Najprej jih nisem sprejela, saj sem se morala spočiti. Vendar sem kmalu spoznala, da bo možgane treba uporabljati, razvijati. Odločila sem se, da pregledam učno snov srednje šole. Nekaj učbenikov sem že imela, nekatere pa sem kupila in jih preštudirala. Pregledala sem delo srednješolcev, povezave z osnovno šolo ipd. Potem pa sem začela z inštrukcijami. Ugotovila sem, da ne morem popolnoma izklopiti, da moram nekaj početi.

K temu delu me je nagovarjal tudi mož. Včasih sem koga zavrnila, da pač nimam časa, mož pa me je prepričeval, naj vendar poskusim in pomagam.

Tako imam še vedno stik z matematiko v srednji šoli. Osnovnošolcev pa ne inštruiram, saj sem ugotovila, da nekateri učenci to izkoriščajo. Jaz pa lenobe nočem podpirati.

Rada sem varovala tudi vnuke in pravnuka. Zdaj bolj poredko, ker so v vrtcu oz. v šoli.

Tako imam letos precej več časa in mi ni več treba najprej pomisliti, kaj je na urniku.

Na kaj bi opozorili dijake, ki se usmerjajo v učiteljski poklic?

Zavedala sem se, da ko stopiš v razred pred učence, moraš biti pripravljen. V osnovni šoli sem imela učenca, ki je pri reševanju nalog v 8. razredu našel enostavnejše rešitve kot jaz.

Zanj sem imela pri urah utrjevanja pripravljene posebne naloge.

Moje stališče je bilo, da če od otrok zahtevam, da upoštevajo določena pravila, jih moram upoštevati tudi jaz. S svojimi zahtevami in pričakovanji sem že prvo uro seznanila učence. Pri tem stališču vztrajam še danes. Tudi hčerkama, ki sta učiteljici, sem rekla: "Učitelj mora biti otroku zgled." Preprosto.

Učitelj mora vedeti tudi to, da sam odgovarja za red v razredu. Učenci so me poskušali razjeziti, da bi kričala. A dosegli so le to, da sem jim stvarno povedala določene stvari. A v mirnem tonu. Zgodilo se je, da so mi iz omare ukradli naloge. Nikoli se nisem razburjala.

Večkrat pa smo se tudi nasmejali.

Ali se spominjate kakšnega smešnega dogodka?

Z učenci sem doživljala smešne, vesele, pa tudi manj vesele trenutke. Pri matematiki smo se včasih tudi nasmejali. V petem razredu smo ponavljali o kotih. Učenca sem vprašala, kako si sledijo koti po velikosti. Enega je izpustil. Sošolci v zadnjih klopeh so se trudili in mu prišepetavali: izbočeni kot, izbočeni kot ... Bil je tako zmeden, da jih ni slišal. Ko sem ga opozorila, da mu učenci hočejo povedati, kateri kot je izpustil, je z olajšanjem vzdihnil: "A ja, razpočeni kot." Tedaj smo vsi v razredu butnili v smeh. Učenec je začudeno pogledal; ko je ugotovil, kaj je rekel, se je smejal tudi sam.

Mateja Klaneček in Darja Benedičič, 6. a:
Da, ponovno bi se odločila za učiteljski poklic. V: Naše poti: šolsko glasilo OŠ Železniki; leto 1992/93, št. 1-2, str. 8.

V tem poklicu sem zelo uživala. Mama je imela res prav.

Občinski nagrajenci

Jože Bogataj

Na seji 19. marca 2012 je uredniški odbor Železnih niti sklenil, da bo od 9. številke dalje v zbornik Železne niti vpeta nova rubrika, v kateri bodo predstavljeni aktualni dobitniki priznanj in nagrad občine Železniki, obenem pa bodo na kratko predstavljeni tudi častni občani ter dobitniki občinskih priznanj in plaket iz preteklih let. Rubrika se imenuje Občinski nagrajenci.

Občinski svet občine Železniki je na podlagi 17. člena statuta občine Železniki (Uradni vestnik Gorenjske, št. 6/95, 18/96, 47/96, 47/96 in 36/98) na seji dne 9. 4. 1997 in 15. 4. 1999 sprejel odlok o podelitvi priznanj in nagrad občine Železniki. Odlok je podpisal takratni župan Mihael Prevc.

V skladu s 3. členom tega odloka o podelitvi priznanj in nagrad občine Železniki odloča občinski svet občine Železniki na predlog komisije za mandatna vprašanja, volitve in imenovanja.

Priznanja in nagrade, ki jih podeljuje občina Železniki, so:

- naziv častni občan,
- plaketa občine,
- priznanje občine.

Naziv častni občan podeljuje občinski svet občanom občine Železniki, državljanom Republike Slovenije ali tujim državljanom za:

- posebne zasluge za napredek znanosti, umetnosti in kulture,
- izjemno delovanje, stvaritve in dosežke na področju družbenega življenja in dela,
- plodno življenjsko delo,
- druge izjemne dosežke, s katerimi je oseba pomembno in trajno prispevala k razvoju, prepoznavnosti in ugledu občine Železniki doma ali v tujini.

Naziv častni občan se podeli s posebno listino, ki vsebuje besedilo sklepa o podelitvi naziva častni občan občine Železniki. Nagrajenec prejme tudi pisno utemeljitev naziva častni občan.

Plaketo občine podeljuje občinski svet posameznikom, podjetjem, zavodom, društvom ter drugim organizacijam ali skupnostim:

- za večletne izjemne uspehe na posameznih področjih družbene dejavnosti in gospodarstva,
- za dosežke trajnega pomena,
- ob izredno humanem ali požrtvovalnem dejanju,
- ob življenjskem ali delovnem jubileju,
- ob drugih posebnih in pomembnih primerih, ki prispevajo k razvoju in ugledu občine Železniki.

Nagrajenec prejme tudi pisno utemeljitev podeljene plakete.

Priznanje občine podeljuje občinski svet posameznikom, skupini posameznikov, društvom ter drugim organizacijam za:

- enkratne izjemne dosežke v zadnjem letu, kot spodbudo za nadaljnje strokovno delo oz. aktivnosti na posameznih področjih delovanja,
- dejanja, ki se odražajo v humanitarnem odnosu do soljudi.

Priznanje občine Železniki je podeljeno s posebno listino, ki vsebuje besedilo sklepa o podelitvi priznanja. Nagrajenec prejme tudi pisno utemeljitev priznanja.

V skladu z 2. členom odloka o občinskem prazniku občine Železniki (Uradni vestnik Gorenjske, št. 6/95) z dne 9. 4. 1997 se priznanja in nagrade občine Železniki podelijo na slavnostni seji občinskega sveta, in sicer na občinski praznik 30. junija vsako leto. Odlok je podpisal takratni predsednik občinskega sveta g. Mihael Prevc, kasnejši župan občine Železniki.

Mihael Prevc.
Foto: Aleksander Čufar

Vsa ta obilica uradne dokumentacije je bila odlično izhodišče za kratek klepet z nekdanjim županom, g. Mihaelom Prevcom, ki je v petnajstih letih županovanja med drugim skrbel tudi za občinska priznanja in nagrade.

Ali so dobitniki občinskih priznanj skozi vsa ta leta v resnici odsev razvoja občine?

Občina z javnim razpisom mesec ali dva pred občinskim praznovanjem povabi društva, stranke, krajevne skupnosti in vse občane, da predlagajo kandidate za občinska priznanja. Na osnovi predlogov mandatno-volilna komisija občinskega sveta pripravi predlog, o katerem potem odloča občinski svet. Več kot je predlogov, kvalitetnejši izbor nagrajencev je mogoče napraviti.

Lahko rečem, da je glavnina predlaganih kandidatov za priznanja vedno dobila večinsko ali popolno podporo občinskega sveta. To je bil znak, da so priznanja šla v prave roke, da je šlo za društva oziroma ljudi, ki so si to priznanje zaslužili. Ti ljudje so vsekakor pustili pečat v naši dolini tako na področju gospodarskega kakor tudi družbenega razvoja. Še posebej to velja za ljudi, ki so v teh letih prejeli naziv častnega občana.

Ali so se stvari glede občinskih nagrad skozi čas spreminjale?

Vsaka občina ima to zadevo urejeno nekoliko drugače. Bile so tudi kritike in pobude, da bi morali ta odlok spremeniti, ampak do danes se to še ni zgodilo. V občini Železniki imamo naslednja priznanja: priznanje občine Železniki, plaketa občine Železniki ter naziv častni občan. Pri tem je tudi ostalo.

Predlagatelji kandidatov za občinska priznanja so običajno pripravili zelo dolge obrazložitve. Na našo prošnjo, naj jih skrajšajo, smo vedno dobili odgovor, da se to zaradi velikih zaslug posameznega kandidata ne da storiti. Vse to je res, vendar osebno menim, da mora biti obrazložitev kratka in jedrnata. Tudi za častnega občana. Kasneje pa se lahko najde prostor v različnih medijih za podrobno predstavitev, npr. v obliki intervjuja ali daljšega članka, tudi v Železnih nitih.

Ali so Železne niti pravi prostor za objavo vsakoletnih občinskih nagrajencev?

Vsekakor. Ravno v tem je čar Železnih niti. Ta zapis namreč ostane in to se mi zdi zelo pomembno. Častni občani so zares osebnosti, ki si še kako zaslužijo tovrstno predstavitev.

Občinski nagrajenci za leto 2012

Občinski nagrajenci za leto 2012. Foto: Darko Sintič

Občinski svet občine Železniki podeljuje plaketo za leto 2012
TURISTIČNEMU DRUŠTVU ŽELEZNIKI (Na plavžu 58, Železniki)
za izvedbo petdesetih Čipkarskih dni v Železnikih.

Predlagatelja: Občinski odbor SLS Železniki in PREMIK.

Obrazložitev pripravil: Peter Mesec

UTEMELJITEV

V Selški dolini so že v preteklosti delovala razna društva, ki so skrbela za pestrost turistične ponudbe pri nas. Leta 1933 ustanovljeno Tujsko prometno društvo za Selško dolino je bilo leta 1957 nadomeščeno s Turističnim društvom za Selško dolino, katerega pravni naslednik je 16. aprila 1961 postalo Turistično društvo Železniki. Danes to društvo šteje okrog 130 ljudi in pokriva področje klekljarskih, spominkarskih, založniških, olupševalnih, prireditvenih ter drugih dejavnosti.

Najštevilčnejši in najaktivnejši del društva so klekljarice, ki uspešno skrbijo za ohranjanje tradicije klekljanja in širjenje glasu o kvalitetnih čipkah iz Železnikov po vsem svetu. Čipka je z njihovo pomočjo postala glavni turistični spominek našega kraja ter cenjeno poslovno darilo, poleg tega pa so bile klekljarice iz Železnikov tudi ene izmed pobudnic za uveljavitev blagovne znamke Čipka dežele Kranjske.

V društvu deluje tudi ocenjevalna komisija, ki vsako leto pod okriljem Turistične zveze Slovenije prireja akcijo Moja dežela, lepa in gostoljubna, s katero spodbuja k urejenosti Železnikov in okolice, kar je pogoj za razvoj turizma v našem kraju. Kot zaključek akcije je organizirana prireditev, na kateri komisija podeli priznanja najbolj urejenim hišam, večstanovanjskim zgradbam in kmetijam. Turistično društvo vsako leto že tradicionalno organizira nekaj večjih prireditev, aktivno pa sodeluje tudi pri nekaterih drugih dogodkih v občini in okolici. Enajstega marca, na predvečer svetega Gregorja, se v Plnadi v Železnikih odvija prireditev Luč v vodo, konec novembra je Andrejev sejem, namenjen Miklavževim nakupom, na božični večer pa hoja za zvonce.

Največja in najpomembnejša turistično-etnološka prireditev v Železnikih so Čipkarski dnevi, ki se odvijajo vsako leto tretji teden v juliju. Prvič so potekali leta 1963 pod taktirko takratnega predsednika društva Jožeta Mohoriča, letos pa bomo pričeli že petdesetim Čipkarskim dnevom pod vodstvom predsednika Blaža Kuharja. V dobrem tednu na prireditvi potekajo različni kulturni, etnološki, športni in zabavni dogodki, v središču zanimanja pa že od nekdaj ostaja čipka. Turistično društvo je o svojem delovanju izdalo prospekt in turistično karto Svet pod Ratitovcem, zgibanko Klekljane mojstrovine iz Železnikov, razglednice, nekaj stenskih koledarjev z motivom čipke, pred leti je izšla tudi zloženska Železniki.

Cilj društva je obogatiti turistično ponudbo in ponesti ime ter dediščino našega kraja po svetu, hkrati pa vedno znova opominjati domačine na bogato tradicijo in zgodovino Železnikov, na katero smo lahko vsi ponosni.

Železniki, 30. junij 2012

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje plaketo za leto 2012
LESNI ZADRUGI ZA SELŠKO DOLINO (Češnjica 54, Železniki)
za 110 let obstoja in delovanja.

Predlagatelj: PREMIK.

Obrazložitev pripravil: Peter Mesec

UTEMELJITEV

V letu 1902, ko je ugasnil plavž v Železnikih, je skupina naprednih mož ustanovila Sodarsko zadrugo, predhodnico zdajšnje Lesne zadruge za Selško dolino (v nadaljevanju LZSD). Prvi predsednik zadruge je bil Lovro Eržen z Rudna. Ob ustanovitvi je zadruga štela 52 članov, dve leti pozneje pa 75 članov, kar je bilo tudi največ v njeni zgodovini. Zadrugo so ustanovili po večini manjši kmetje in kajzarji z Rudna, iz Ojstrega Vrha, Dražgoš, Kališ, s Češnjice, iz Selc in Železnikov.

Leta 1907 so poleg skladišča v Železnikih zgradili še skladišče na Rudnem. Med letoma 1910 in 1913 so zgradili hidroelektrarno, bila je četrta v Selški dolini, poleg pa še žago venecijanko in večjo sodarsko delavnico – na tem mestu je zdaj Lesarstvo Gatej Darko, s. p., v industrijski coni Alples. Med obema svetovnima vojnama se je sodarstvo zelo povečalo, sodarji so zgradili zadrudni dom na Češnjici, skladišče sodov na Rudnem, kupili so tudi gozdove na Jelovici, da so imeli lastno surovino. Po drugi svetovni vojni tedanja oblast ni dovolila ponovne registracije Sodarske zadruge, ampak so vse selške zadruge pripojili Kmetijski zadrugi Škofja Loka.

Po sprejetju zakona o samoupravljanju leta 1954 se je leta 1955 Zadrudno lesno industrijsko podjetje ločilo od kmetijske zadruge in se preimenovalo v Medzadrudno lesnoindustrijsko podjetje. To podjetje je bilo zametek zdajšnjega Alples. Še leta 1957 so v sodarskem obratu na Češnjici v prostorih zdajšnje kmetijske trgovine izdelali 70.448 sodov.

Po drugi svetovni vojni je večino premoženja sodarjev država nacionalizirala. Z osamosvojitvijo Slovenije se je v nekdanjih sodarjih in njihovih potomcih naselilo upanje po vrnitvi premoženja. V manjši meri je to tudi uspelo, večina premoženja pa je še vedno v lasti Kmetijsko-gozdarske zadruge Škofja Loka. Prvi predsednik LZSD po osamosvojitvi je bil Anton Mesec s Češnjice, ki je bil tudi eden izmed pobudnikov za vrnitev nacionaliziranega premoženja. V začetku se je LZSD ukvarjala z osnovno predelavo in sušenjem lesa v prostorih današnje dislocirane enote Indramata iz Škofje Loke ter oddajanjem premoženja v najem. V zadnjem obdobju je od Kina Sora iz Škofje Loke odkupila nekdanjo kinodvorano na Češnjici in jo skupaj z najemnikom dvorane Veroniko in Juretom Lušino obnovila. S tem je bistveno pripomogla k razvoju kulturnega dogajanja v Železnikih.

Zdaj ima zadruga 57 članov, zadnjih pet let jo vodi Tomaž Demšar z Rudna.

Železniki, 30. junij 2012

Župan mag. Anton Luznar

Občinski svet občine Železniki podeljuje priznanje za leto 2012
PROSTOVOLJNEMU GASILSKEMU DRUŠTVU DRAŽGOŠE
 (Dražgoše 35a, Železniki) **za 10 let delovanja.**

Predlagatelj: Občinski odbor SLS Železniki.

Obrazložitev pripravil: Janez Ferlan, po kronologiji PGD Dražgoše

UTEMELJITEV

Prostovoljno gasilsko društvo Dražgoše je najmlajše gasilsko društvo v občini Železniki. Ustanovljeno je bilo 21. decembra leta 2002. Začetki gasilstva v Dražgošah sicer segajo daleč nazaj, saj je v zapiskih PGD Rudno omenjeno, da so že leta 1954 razmišljali, da bi v Dražgošah ustanovili gasilsko desetino. Leta 1956 so pri obnovi Dražgoš zgradili gasilski stolp s sireno, obnovitvena zadruga pa je kupila tudi prve gasilske cevi. V zapisniku občnega zbora PGD Rudno se želja po ustanovitvi samostojnega gasilskega društva vnovič pojavi v letu 1957. Zatem so ideje zamrle in šele v 70. letih se je nekaj Dražgošanov spet priključilo Gasilskemu društvu Rudno in se organiziralo kot trojka. Matično društvo jim je priskrbelo nekaj najosnovnejše opreme.

V začetku 80. let pa so se Dražgošani začeli redno udeleževati gasilskih tekmovanj v Škofji Loki in se izobraževati na raznih tečajih. Tudi članstvo je počasi naraščalo. Ob ustanovitvi samostojnega društva decembra 2002 pa je članstvo skokovito naraslo s 50 na 183 članov, od tega je bilo kar 60 otrok. In prav ti zdaj tvorijo najbolj aktivno jedro. Leta 2003 je bila ustanovljena tudi prva ženska desetina, pred dvema letoma še ena. Številna, tudi velika gasilska društva ne uspeje sestaviti niti ene ženske desetine, dražgoški dve pa sta izredno dejavni, in to ne le na gasilskem področju.

Z leti je društvo nakupilo kar precej opreme, leta 1998 je od PGD Železniki kupilo tudi rabljen gasilski kombi TAM in od PGD Selca staro motorno brizgalno Rosenbauer, ki pa je bila uničena v poplavih leta 2007. K sreči je bila škoda povrnjena, tako da so lahko kupili novo, tokrat znamke Ziegler.

Leta 2001 so se gasilci skupaj s športnim društvom odločili, da na prostoru ob osnovni šoli v Dražgošah zgradijo dve garaži, eno za gasilce, drugo pa za športnike. Iz tega je pozneje nastal gasilski dom, ki je bil svečano predan svojemu namenu 13. junija leta 2004. Gradnja takega objekta ni bila poceni, vanj je bilo vloženih približno 59.000 evrov sredstev, poleg tega je bilo opravljenih še več kot 4.500 prostovoljnih delovnih ur. Leta 2006 so od Gasilske zveze Škofja Loka dobili rabljeno tovorno vozilo TAM 125 in ga nadgradili z vso potrebno opremo in cisterno za 2.000 litrov vode.

Zaradi take aktivnosti mladega društva, predvsem pa zato, ker so dražgoški gasilci gasilski dom zgradili skoraj izključno z lastnimi sredstvi, se je Občinsko gasilsko poveljstvo Železniki ob podpori občinskega sveta pred dvema letoma odločilo, da nameni 60.000 evrov za nakup novega vozila GV-1 znamke Mercedes, ki je bilo ob praznovanju 10-letnice društva letos v začetku junija svečano predano svojemu namenu. Društvo je za nadgradnjo vozila prispevalo še 14.000 evrov. Za piko na i je PGD Dražgoše letos razvilo tudi svoj prapor.

Za vse, kar so izredno aktivni dražgoški gasilci postorili v desetih letih delovanja, si zaslužijo občinsko priznanje, ki naj jim bo tudi spodbuda, da bodo še naprej tako dejavni.

Občinski svet občine Železniki podeljuje priznanje za leto 2012
ŠPORTNEMU DRUŠTVU SENCA ZALI LOG –
DRUŠTVU ZA ŠPORT IN REKREACIJO (Zali Log 33, Železniki)
 za 20 let delovanja.

Predlagatelji: Društvo mladih Občine Železniki, Kulturno in turistično društvo Zali Log, Mladinski svet Železniki, Zavod Snop, Klub študentov Selške doline.

Obrazložitev pripravil: Aleš Nastran

UTEMELJITEV

V letu 1992 se je v majhni vasi pod Ratitovcem porodila ideja o organiziranemu druženju, prirejanju družabnih in športnih prireditev v vasi ter širši okolici. Športno društvo Senca Zali Log je bilo na pobudo Janeza Habjana in njegovih prijateljev ustanovljeno še istega leta. Janez, ki so ga predlagali za predsednika društva, je takrat štel le 17 let, zato so na UE Škofja Loka nastale prave nerodnosti pri vpisu zastopnika društva. Našli so rešitev: postal je domnevno najmlajši predsednik športnega društva v Sloveniji.

Ustanovitelji društva so si na prvem občnem zboru zadali nekaj strateških nalog. Na Zalem Logu bo potrebno novo športno igrišče, takratno je bilo bolj podobno kakšni deponiji kot pa travniku, kaj šele igrišču. Vsako leto bo treba poskrbeti za šport in rekreacijo vaščanov. To jim je vsekakor uspelo, saj se zdaj pred vasjo Zali Log nahaja že skoraj pravi športni park z razsvetljeno asfaltno športno površino, brunarico, s parkiriščem in z otroškim igriščem z veliko igrali. Ker je v bližini zelo prometna cesta, so seveda vsi objekti tudi ograjeni. Poudarili bi tudi, da gre za enega redkih športnih objektov občinskega pomena, ki so ga člani zgradili praktično iz nič in z minimalnimi sredstvi iz občinskega proračuna. Da je igrišče danes videti tako, da je v ponos vsem Založanom in občanom, je bilo potrebno veliko odrekovanja in prostovoljnih ur. Igrišče zdaj služi za razne športne aktivnosti in prireditve, uporabljajo pa ga tudi druga društva in organizacije iz vasi ter okolice.

Društvo je zelo aktivno v pripravi športnih in družabnih dogodkov, nekaj od njih ima že tradicionalno ime in širšo regionalno prepoznavnost. Vsi tekači poznajo tek Suša, pohodniki pohod na Ratitovec na dan državnosti, ljubitelji rekreacije akcijo Razgibajmo Zali Log. Za dobro počutje in razgibano življenje občanov pa so uredili sprehajalne poti v Sušo in Groblje, kjer se zdaj nahajajo vpisne knjige.

Velik pomen dajejo tudi zglednemu sodelovanju z gasilskim ter s turističnim društvom na Zalem Logu, širše pa se povezujejo s Klubom študentov Selške doline, z Mladinskim svetom Železniki ter Zavodom Snop oziroma vsemi podobno organiziranimi društvi. Športno društvo Zali Log ima približno sto članov. Na področju organizacije prireditev so se v preteklosti izkazali kot dobri organizatorji, na področju gradnje in upravljanja s športnimi objekti pa kot dobri gradbinci in upravljalci, zato smo ob njihovi 20-letnici ponosni, da jim lahko podelimo občinsko priznanje.

Železniki, 30. junij 2012

Župan mag. Anton Luznar

Občinski nagrajenci za leto 1998

Foto: arhiv Občine Železniki

Občina Železniki podeljuje **plaketo za leto 1998**

JAKOBU ŠOLARJU

(rojen 29. aprila 1896 na Rudnem 24, Železniki, umrl 22. junija 1968 v Ljubljani)
za neizbrisen delež svojemu narodu.

Predlagatelj: Muzejsko društvo Železniki

Jakob Šolar. Vir:
<http://sl.wikipedia.org>.

NEKAJ POUĐARKOV IZ UTEMELJITVE

Rojak Jakob Šolar je prispeval neizbrisen delež svojemu narodu, ki se mu je razdaljal kot duhovnik, učitelj, vzgojitelj, kot kulturni in znanstveni delavec.

Jakob Šolar se je rodil 29. aprila 1896 na Rudnem, po domače Pri Markc. Klasično gimnazijo je končal leta 1915 v Ljubljani, nakar je vstopil v bogoslovje in leta 1918 postal novomašnik. Kot prefekt v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu je študiral slavistiko in romanistiko. V letih 1922–24 se je v romanistiki izpopolnjeval v Parizu, kjer je opravil magistraturo iz eksperimentalne fonetike in na tem področju postal naš prvi slovenski strokovnjak. Po vrnitvi domov in opravljenih izpitih je v letu 1924 postal suplent in leta 1927 redni profesor v Zavodu sv. Stanislava. Tu je služboval vse do začetka druge svetovne vojne, ko je zavod zasedla nemška vojska. Umaknil se je v Ljubljano, kjer je bil leta 1944 aretiran in deportiran v koncentracijsko taborišče Dachau, kjer je dočkal tudi osvoboditev. Po vrnitvi domov je bil nekaj let višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovenski jezik pri SAZU. Zatem so sledila leta ponovnega trpljenja. Leta 1958 je postal stolni kanonik, leta 1965 pa stolni dekan in prelat. Umrl je v Ljubljani 22. junija 1968, star 72 let.

Njegovo življenje je bilo v celoti posvečeno narodu, njegovi duhovni kulturi, lepoti njegovega jezika. Kot profesorju slavistike in francoščine mu je bilo delo v šoli premalo. Široko razgledan je razmišljal, kako bi mogel pouk materinščine v srednji šoli dvigniti na višjo raven in ga poživiti. Tu pa se začelja njegovo znanstveno ustvarjanje. Izdaja njegovih slovenskih citank za prve štiri razrede gimnazije, v katerih sta se likovna in besedna umetnost dopolnjevali in dijake vzgajali v lepoti besede in podobe, so bile sprejete z navdušenjem tako profesorjev kot dijakov.

Skrb za lepo in kvalitetno šolsko knjigo je bila ena njegovih največjih, saj je v njej gledal kvas za duhovnost, za osveščenost, za moralnost. Kot znanstvenik in profesor, kot teoretik in praktik je v svojem raziskovalnem delu predvsem na področju materinščine težil za tem, da je pisal in vzgajal tako, da bomo Slovenci svojo slovensko besedo res vzljubili. Pedagoško delo v šoli mu je odpiralo vse tiste praznine, ki jih je bilo čutiti pri poučevanju na prvi slovenski gimnaziji. Skrb za dobro, lepo in vsebinsko privlačno slovensko učno knjigo je postala ena njegovih največjih nalog. Vsega ga je zasvojila. In prav na tem področju je zaoral brazdo kot dotlej še nihče pred njim. Čutil je pomanjkanje dobrih slovarjev, predvsem slovenskega jezika, pa slovarjev za nemščino, francoščino in angleščino, pravopisa, slovnice in vseh vrst pripomočkov.

Bil je eden od ustanoviteljev Slavističnega društva in pobudnik široko zastavljenega programa, ki si ga je društvo zadalo kot svojo nalogo pri raziskovanju slovenskega jezika in slovenske literature. Uredil je štiri letnike Slovenskega jezika, glasila Slavističnega društva. Za to obsežno delo mu je društvo podelilo diplomu in ga ob svoji tridesetletnici obstoja izvolilo za častnega člana.

Ko so slovenske čitanke doživele drugo izpopolnjeno izdajo, se je pričelo novo obdobje njegove dejavnosti – Slovenski pravopis. Snoval ga je skupaj s sodelavci, ki jim je bil gonilna sila, tako da je Slovenski pravopis izšel leta 1950. Ocenjujejo, da sta dve tretjini pravopisa njegovo delo. Dragocen je tudi njegov prispevek k drugi izdaji v letu 1962. Velikansko delo je opravil pri zbiranju gradiva za slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika, saj je znano, da je bilo pod njegovim vodstvom na Inštitutu za slovenski jezik izpisanih preko milijon gesel. V številnih člankih je opozarjal na probleme časa, značilno zanj pa je, da se je vedno bojeval proti ozkosti, prisotni v določenih akademskih krogih.

Sredi najhujšega boja za slovensko šolstvo leta 1933 in najhujšega pritiska na slovenske narodne in kulturne pravice je Jakob Šolar dal pobudo za obnovo zbirke Cvetje iz domačih in tujih logov. S to zbirko je dal mladini bogat izbor domačih in tujih svetovnih klasikov (te je tudi sam veliko prevajal), obogateno z uvodi, opombami, slogovnimi posebnostmi in podobno. V nekaj letih je izšlo 24 zvezkov.

S svojim obsežnim delom je profesor Jakob Šolar prispeval dragocen delež h kvaliteti našega literarnozgodovinskega in jezikovnega raziskovanja in oblikovanju jezikovnega nazora Slovencev. Njegovo delo je tako obsežno, da je malo verjetno, da bo kdaj pravično in v celoti ocenjeno.

Železniki, 30. junij 1998

Alojzij Čufar, župan

Občina Železniki podeljuje **listino častnega občana za leto 1998**
MEŠANEMU PEVSKEMU ZBORU SV. PETER IZ SELC
za dolgoletno vestno sodelovanje pri vseh slovesnostih v kraju ter
zastopanje občine na številnih pevskih revijah širom po Sloveniji.

Predlagatelj: SKD Železniki

NEKAJ POUKAROV IZ UTEMELJITVE

Mešani pevski zbor sveti Peter je nastal jeseni 1985 na pobudo mladih iz mladinske veroučne skupine, prvič pa se je predstavil istega leta za božič. Pobudo za nastanek zbora pa je dal tudi gospod župnik France Šuštar.

Kot cerkveni zbor poje predvsem cerkvene pesmi, saj je njegovo glavno poslanstvo petje pri bogoslužju. Poje tudi narodne in umetne pesmi, predvsem take, ki poudarjajo ljubezen do naroda in domovine in imajo umetniško vrednost. V njegovem repertoarju so skladbe različnih avtorjev: od gregorijanskega koral, preko Gallusa do skladateljev 20. stoletja.

Zbor redno sodeluje na dekanijskih pevskih revijah od leta 1987 dalje, nastopil pa je tudi na reviji cerkvenih zborov Selške doline leta 1988 v Sorici. Pripravil ali le sodeloval je na božičnih koncertih v Škofji Loki, Železnikih in Selcih leta 1992 ter pel pri novih mašah in diakonskem posvečenju, ki je bilo leta 1994 v Selcih.

Vse njegovo delovanje pa ni omejeno le na cerkveno področje. Od leta 1991 naprej redno sodeluje na občinskih pevskih srečanjih, ki se od ustanovitve novih občin imenujejo območna pevka srečanja. Udeleževal se je tudi vsakoletnih srečanj mladinskih pevskih zborov Mlada pesem v Bohinju. Vedno je sodeloval na prireditvah v domačem kraju: ob 70. in 80. obletnici Krekove smrti, ob 100. obletnici gasilskega društva ... Maja 1996 je pripravil koncert ob 10. obletnici svojega delovanja, letos septembra pa se odpravlja v Švico, kjer bo pel na vsakoletnem srečanju izseljenih Slovencev.

Železniki, 30. junij 1998

Alojzij Čufar, župan

Občina Železniki podeljuje **priznanje za leto 1998**
JURIJU REJCU
 (rojen 14. 10. 1966, stanujoč Jesenovc 3, Železniki),
kulturnemu delavcu, za večletno aktivno delo.

Predlagatelj: Muzejsko društvo Železniki

Jurij Rejec.
 Foto:
 Aleksander Čufar

NEKAJ POUĐARKOV IZ UTEMELJITVE

Jurij Rejec, kustos Muzeja Železniki in kulturni delavec, prejme priznanje za večletno aktivno delo v organih občine, krajevne skupnosti in dolgoletno aktivno delovanje na področju krajevne kulture. V delo organov in organizacij je zavzeto vnašal svoje ideje in zamisli ter vedno iskal tako obliko dela, ki je zagotavljala uspeh za koristi kraja in krajanov, kar mu je v veliki meri tudi uspelo. Za vrsto potreb v kraju je opravil pionirsko delo, ki mu ga je s sodelavci uspelo realizirati do take stopnje, da so dobila priznanja širše javnosti.

Njegovo udejstvovanje v kulturi pa ni samo izvajanje nalog, pač pa se odraža tudi v organizacijskem delu. Z gotovostjo trdimo, da je na področju kulturnega življenja v kraju eden nosilnih stebrov in kot tak nepogrešljiv. S svojim delom in zgledom privablja v to delo tudi vrstnike in mladino, ki se dokaj uspešno uveljavlja.

Kot akter muzejske dejavnosti v kraju ima velike zasluge za vzorno in uspešno ravnanje s kulturno vrednoto, kot je muzejska zbirka. S svojim poglobljenim znanjem in poznavanjem razmer v starih Železnikih ter s svojim strokovnim pristopom, požrtvovalnostjo, zagnanostjo in doslednim delom je eden največjih poznavalcev zgodovine kraja. Prav po njegovi zaslugi in zaslugi muzejskih zbirk, ki jih ureja in skrbi zanje, so se Železniki približali in postali prepoznavni mnogim znotraj in zunaj meja naše države.

Železniki, 30. junij 1998

Alojzij Čufar, župan

Občina Železniki podeljuje **priznanje za leto 1998**

JURIJU ZUPANCU

(rojen 15. 4. 1954, stanujoč Dolenja vas 70, Selca),
samostojnemu podjetniku.

Predlagatelj: Območna obrtna zbornica Škofja Loka

Jurij Zupanc.
Foto:
Aleksander Čufar

NEKAJ POUČENJEV IZ UTEMELJITVE

Jurij Zupanc, samostojni podjetnik iz Dolenje vasi, je zasebno dejavnost začel opravljati leta 1983. Doma na Zalem Logu se je začel ukvarjati z lakiranjem galanterije. Razvili so poseben sistem lakiranja struženih elementov. Leta 1987 se je začel ukvarjati s predelavo in prodajo furnirja. Z družbenikom sta ustanovila podjetje LES, tedaj prvo zasebno proizvodno podjetje na Gorenjskem. Podjetje je sodelovalo s slovenskimi podjetji in tudi s podjetji po tedanji Jugoslaviji.

Leta 1991 je nadaljeval dejavnost kot obrtnik. V delavnici poleg hiše je začel izdelovati pohištvo. Za prodajo lastnih izdelkov je odprl salon pohištva v BTC Ljubljana. Pričeli so izdelovati pohištvo po naročilu in razvili lastne programe. Programi so zasnovani tako, da jih je mogoče prilagajati željam kupcev. V delavnici so najsodobnejši računalniško vodeni stroji CNC-tehnologije. Naročila so se večala, poslovni prostor je postal vse tesnejši. V letu 1997 je najel prostor v Alpesu Pohištvo in zaposlil štiri delavce na novo, tako da je sedaj zaposlenih 15 delavcev.

Brez dvoma lahko trdimo, da je Jurij Zupanc kot uspešen obrtnik in podjetnik veliko pripomogel k razvoju in zaposlovanju v občini.

EVIDENCA:

Priznanje zap. št. 2; sklep občinskega sveta občine Železniki št. 640C2 z dne 13. 5. 1998, podeljeno na 17. izredni (2. slavnostni) seji občinskega sveta občine Železniki dne 30. junij 1998.

Železniki, 30. junij 2000

Mihael Prevc, župan

Občinski nagrajenci za leto 1999

Občinski nagrajenci za leto 1999. Foto: arhiv Občine Železniki

Občina Železniki podeljuje **listino častne občanke za leto 1999**

ANTONIJI RAMOVŠ

(rojena 13. 1. 1905, stanujoča Na plavžu 10, Železniki)

za dolgoletno delo na področju ohranjanja zgodovinskih in kulturnih posebnosti Železnikov.

Predlagatelj: SKD Železniki

Antonija Ramovš.
Foto:
Aleksander Čufar

UTEMELJITEV

Ga. Tonika Ramovš že 94 let potuje skozi čas, z ljudmi in za ljudi. Pot njenega življenja je prehojena dosledno, od mejnika do mejnika, mnogokrat posuta s trnjem. Tonika je vedno živela v samoti, tiho in skromno. Kako bogato življenje živi, pa kaže njena zapuščina. Bistrost duha in lepota njenega značaja se odražajo v delih, ki jih daje ljudem v teh krajih kot dediščino.

Preko šestdeset let intenzivnega dela za prosvetljenje domačega življa, za njegov kulturni in duhovni razvoj, to je delež, s katerim je oplajala več generacij. Ga. Tonika Ramovš se je že v svojih mladih letih zapisala odru takratnega Prosvetnega društva in ostala vseskozi ena njegovih tvornih stebrov. Nešteta so dela soustvarjanja na tem odru, mnoga med njimi so prave stvaritve. Spada v krog rojaka dr. Franceta Koblarja, ki je takrat sejal seme kulture v teh krajih. To seme je obrodilo tako zlahen sad, da njegove dobrine uživamo tudi današnje generacije. Poznavanje del in ljubezen do odra je Toniko vodila na pot, da je tudi sama segla po peresu in napisala dve deli iz domačega življenja. Vzporedno se je razdajala tudi kot knjižničarka, kjer je bila iskrena svetovalka. S poznavanjem ljudi je vedno imela občutek, katero čtivo je za posameznika najbolj primerno.

V času vojne je prav zaradi osveščenosti pogumno rešila knjižni zaklad, ki mu je grozilo uničenje, in sicer tako, da je vse knjige iz knjižnice razdelila med ljudi. Te knjige so domačini še dolgo po vojni prebirali, saj so bile le-te takrat pravzaprav edino leposlovno čtivo. Neuklonljiv ponos, da je hči slovenske matere, se je izrazil v času potujčevanja, ko se je izpostavila in poučevala domačo mladež v slovenskem jeziku, jim vcepljala ljubezen do narodove kulture, vere in domovine. Plemenitost njene duše se izraža v neštetihi dopisovanjih z razseljenimi domačini, kjer jih je bodrila in jim vlivala upanje.

Čas po vojni ji ni bil naklonjen. Družba, zazrta vase, je prezrla pozitivna dela prenekaterih posameznikov – tudi ge. Tonike Ramovš. Toda duha se ne da streti, zato je v tem času Tonika postala zapisovalka dogodkov tistega in preteklega časa in tako smo dobili zapiske, ki imajo izvirno kronološko vrednost.

Ko se je v Železnikih ustanovila muzejska zbirka, se je s svojim žarom predala delu zanjo. V muzeju je bila kot vodič nenadomestljiva celih 20 let. Poleg vseh opravil, ki jih je sprejela kot dolžnost, je vsa leta tudi klekljala in z unikati bogatila muzejsko zbirko, ki tako skozi njeno delo prikazuje sprehod skozi čas.

V času, ko se počasi spet začinjamo zavedati, da nas bodo ohranile prav te vrednote, ki jih ga. Tonika Ramovš živi, skrbno neguje in posreduje drugim, je odločitev za podelitev najvišjega občinskega priznanja – častna občanka občine Železniki, povsem na mestu.

Železniki, 30. junij 1999

Mihael Prevc, župan

Občina Železniki podeljuje **plaketo za leto 1999 pokojni**
VERONIKI KAMENŠEK
 (rojena 14. 1. 1963, stanujoča Dašnica 94, Železniki)
za vsestransko delo na kulturnem področju.

Predlagatelj: Osnovna šola Železniki

Veronika Kamenšek.
 Foto: arhiv družine
 Kamenšek

UTEMELJITEV

Ga. Veronika Kamenšek, predmetna učiteljica glasbene vzgoje, je vse svoje kratko življenje posvetila pedagoški ter glasbeni vzgoji otrok in mladine. S svojo vsestransko dejavnostjo je poživila kulturni prostor v Selški dolini. Skoraj nobena javna prireditev ni minila brez njenega sodelovanja.

Poleg otroškega in mladinskega pevskega zbora Osnovne šole Železniki je v svojem prostem času vodila še pevski zbor Društva upokojencev za Selško dolino in harmonikarski orkester Niko. Nekaj let je bila zborovodja cerkvenega pevskega zbora iz Železnikov, več let pa je poučevala tudi v Glasbeni šoli Škofja Loka.

Svoje delo v šoli je opravljala z ljubeznijo in z veseljem, s čimer je motivirala svoje učence za aktivno delo. Njeno delo se je odražalo v uspehih otroškega in mladinskega pevskega zbora Osnovne šole Železniki. Vanju je bilo vključenih več kot dvesto otrok, kar je skoraj ena tretjina učencev od 1. do 8. razreda. Oba zbora sta bila najštevilnejša na Gorenjskem. Z njima je dosegala vidne uspehe na revijah pevskih zborov na Gorenjskem in po Sloveniji. Večkrat so bili prvi na Gorenjskem, vedno pa na vrhu. Tudi v slovenskem merilu sta naša zbora mnogo pomenila. Z njima je nastopala na prireditvah v Selški dolini in po vsej Sloveniji. Vsako leto so uspešno nastopali na več kot dvajsetih prireditvah.

Še večjo vrednost pa je imel njen vpliv na vso osnovnošolsko mladino. Nanje je namreč prenašala svojo ljubezen do glasbe in odprtost do soljudi. Vzgajala jih je v duhu strpnosti in medsebojnega spoštovanja, v duhu pripadnosti in požrtvovalnosti, vzgajala jih je za življenje.

Od 15. oktobra 1994 naprej je vodila mešani pevski zbor Društva upokojencev za Selško dolino s 24 pevci. V štirih letih delovanja je z njimi imela 25 nastopov po vsej Sloveniji. Sodelovali so na območnih pevskih srečanjih, na proslavah in komemoracijah, na otvoritvah razstav itd.

Vse od začetka delovanja leta 1984 je vodila tudi harmonikarski orkester Niko. Z njim je nastopala po mnogih krajih v Sloveniji: v Ljubljani, v Trebnjem, v Slovenj Gradcu, na Bledu, v Žireh, na Vodiški planini in seveda na mnogih prireditvah v Selški dolini. Nekaj časa je vodila še cerkveni pevski zbor iz Železnikov, poučevala pa je tudi v Glasbeni šoli Škofja Loka.

Menimo, da je njen prispevek h kulturnemu življenju v občini Železniki tako velik, da se lahko enakovredno meri s prispevkom že priznanih rojakov.

Železniki, 30. junij 1999

Mihael Prevc, župan

Občina Železniki podeljuje **priznanje za leto 1999**
MEŠANEMU PEVSKEMU ZBORU DOMEL ŽELEZNIKI
(ustanovljen junija 1979 kot MePZ ISKRA Železniki)
za 20-letno uspešno delo.

Predlagateljica: Predsednica MePZ Domel Železniki Ladislava Trojar

UTEMELJITEV

Mešani pevski zbor DOMEL Železniki je bil ustanovljen v juniju 1979. Ob ustanovitvi se je imenoval MePZ ISKRA Železniki. Nastal je na pobudo sekretarja Iskre Vladimirja Polajnarja in na začetku so bili vanj vključeni pevci iz vseh podjetij v Železnikih.

Precejšnje število pevcev se je iz različnih vzrokov osulo, danes pa zbor šteje 25 članov. Zbor nastopa na vseh prireditvah v kraju in izven njega ne glede na organizatorja prireditve. Poje pesmi vseh vrst, vsako leto sodeluje na občinski pevski reviji in je pel tudi na medobčinski na Jesenicah. Slovensko pesem so predstavili tudi v Selah na Koroškem, v Sovodnju ob Soči, Rupi-Peči in v različnih krajih Slovenije: Visoko, Šenčur, Podnart, Žalec, Kranj, Cerklje ob Krki. Zbor sestavljajo amaterji, ljubitelji petja, ki jih s svojo glasbeno izobrazbo usmerja in vodi France Čufar.

Zbor je pri svojem delu doživljal vzpone in padce, lahko pa se reče, da s svojimi nastopi ob vsaki priložnosti in vsepovsod dostojno predstavlja svojo občino.

Uspešno je praznoval svojo 20-letnico ustanovitve, ki pa jim ne pomeni nekega zaključnega cilja, ampak spodbudo za nadaljnje delo.

Železniki, 30. junij 1999

Mihael Prevc, župan

Občina Železniki podeljuje **priznanje za leto 1999**

MARJANU KOKALJU

(rojen 5. 1. 1969, stanujoč Topolje 5, Selca)

za režijo Turškega križa in Škofjeloškega pasijona.

Predlagatelj: SKD ŽELEZNIKI

NEKAJ POUČENJEV IZ UTEMELJITVE

Marjan Kokalj izhaja iz številčne kmečke družine. Osnovno šolo je obiskoval v Železnikih, študij nadaljeval na Gimnaziji v Škofji Loki, na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pa je študiral etnologijo in slavistiko. Pri študiju etnologije se je specializiral za ljudsko igro. Poleg rednega študija na Filozofski fakulteti je obiskoval tudi Fakulteto za gledališče.

Njegov prvi vidnejši prispevek na področju kulture je bil opazen že pri njegovih osemnajstih letih pri izredno odmevni proslavi ob ponovni vrnitve plošče Janezu Evangelistu Kreku na kulturni dom v Selcih. Po tem dogodku se je v kraju spet prebudilo kulturno društvo in prav za to prebujanje je najbolj zaslužen g. Marjan Kokalj.

Leta 1997 je režiral komedijo srbskega humorista Branislava Nušiča *Gospa ministrica*, v istem letu pa je ob 80-letnici Krekove smrti dal pobudo za Krekov teden, v katerem je bil sklop prireditev, najbolj odmevna med njimi pa je bila Krekova igra na prostem *Turški križ*, ki je za naše razmere privabila k ogledu nenavadno veliko število gledalcev. Pri tem delu se je ukvarjal tako s scenografijo, kostumografijo kot z režijo.

Marca 1999 je bil v Škofji Loki ponovno uprizorjen Škofjeloški pasijon, prvi ohranjeni zapisi dramski tekst v slovenskem jeziku, ki spada med najelitnejšo kulturno dediščino Slovencev. Izvedba pasijona, ki ga je režiral g. Marjan Kokalj, je bila zahtevna in obsežna. Priprave so se odvijale od novembra 1997 do marca 1999. Za to prireditev je uspel zbrati več kot 600 amaterskih igralcev in okrog 80 konjenikov. Njegova naloga je bila voditi celotno uprizoritev, od režije do dramaturgije, obdelave kostumov in scene. Za področje glasbe, kostumografije, igre, oblikovanja, lektoriranja, kulinarike in tehnične izvedbe pa je pridobil vrsto ustreznih strokovnjakov, z njimi sodeloval in koordiniral njihovo delo.

Organiziral je tudi praktični tečaj za gostince (in s tem v zvezi tudi ustrezno etnološko raziskavo o prehrani na Škofjeloškem), na osnovi katerega se je tudi na sami prireditvi gostom postreglo z avtohtonimi jedmi iz Škofje Loke in njene okolice iz časa škofjeloških pasijonskih iger.

Železniki, 30. junij 1999

Mihael Prevc, župan

Opomba:

V zborniku Železne niti bodo objavljeni tudi občinski nagrajenci v letih 2000–2011 ter najpomembnejši poudarki iz njihovih utemeljitev. Celotne utemeljitve si lahko preberete na spletni strani Občine Železniki.

Jože Bogataj in uredniški odbor Železnih niti

Vir:

spletna stran Občine Železniki:
<http://www.zelezniki.si/obcina/>.

Fotografije:

arhiv Občine Železniki,
strokovna obdelava: Aleksander Čufar

Dogodki v Galeriji Muzeja Železniki v letu 2011/2012

Katja Mohorič Bonča

Dejavnost Muzejskega društva Železniki in Muzeja Železniki

**Slikarska razstava Impresije: Mohor Kejžar, Kristina Rutar,
Anja Podreka, Nina Kojc, Sara Bolte (9. 9. 2011–4. 10. 2011)**

Foto:
Aleksander Čufar

V Groharjevem letu, 9. septembra 2011, so slikarska dela na razstavo z naslovom Impresije postavili študenti slikarstva Mohor Kejžar, Kristina Rutar, Anja Podreka, Nina Kojc in Sara Bolte. Dela so na-

stala na srečanju v Sorici. Na otvoritvi razstave je nastopila glasbena skupina Antorino, ki jo sestavljajo glasbeniki Irina Guščina, Aleksander Guščin in Klemen Markelj.

Dnevi evropske kulturne dediščine, predavanje o obnovi strojev z začetkov moderne industrije v Železnikih (30. 9. 2011)

Foto:
Katja Mohorič Bonča

Muzej Železniki se je v letu 2011 priključil prireditvam v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine, ki jih v Sloveniji koordinira Zavod za varstvo kulturne dediščine. Tokratna tema so bile dediščinske skupnosti in prostovoljstvo. Pri Muzejskem društvu Železniki se je leta 2010 zaradi potreb obnove strojev – avtomatov z začetkov moderne industrije v Železnikih oblikovala skupina prostovoljcev. Njihov koordinator in aktiven član skupine Janez Rihtaršič je v okviru letošnjih DEKD

s pomočjo diapozitivov predstavil aktivnosti skupine in dva obnovljena stroja: avtomat za izdelavo papirnih sponk in avtomat za izdelavo risalnih žebličkov. Po predstavitvi poteka obnove so si obiskovalci prireditve ogledali prikaz delovanja obnovljenega stroja za papirne sponke v zbirki Muzeja Železniki. Vsak obiskovalec se je lahko preizkusil v izdelovanju sponk. Izdelane sponke so obiskovalci pripeli na spominske razglednice, ki jih je MD Železniki pripravilo ob predstavitvi strojev.

Foto:
Aleksander Čufar

Slikarska razstava Odtekanja, Agata Pavlovec (7. 10. 2011–30. 11. 2011)

Oktober 2011 je Galerija gostila akademsko slikarko Agato Pavlovec. Likovno kritiko razstavljenih slik je podal dr. Damir Globočnik. Kulturni program so oblikovali dijaki in dijakinje Gimnazije Škofja Loka: Domen Košir, harmonika, Martin Misson, kitar, Nina Misson, avtorska poezija, in mentorici Ana Prevc Megušar in Majda Kokalj Avguštiner.

Gostujoča muzejska razstava Moč jekla – martinarna Jesenice, Gornjesavski muzej Jesenice (8. 2. 2012–28. 3. 2012)

Na slovenski kulturni praznik smo v Muzeju Železniki otvorili gostujočo muzejsko razstavo Gornjesavskega muzeja Jesenice z naslovom Moč jekla – martinarna Jesenice. Železarstvo, nekdanj značilno tako za Gornjesavsko kot Selško dolino, je v Železnikih konec 19. stoletja zamrlo, na Jesenicah pa ubralo novo pot v industrijsko dobo. O tem je pripovedovala gostujoča razstava. Avtor razstave dr. Marko Mugerlije je obiskovalcem prireditve predstavil okoliščine nastajanja razstave in dokumentarnega filma, ki so ga posneli ob pripravljanju razstave o martinarni na Jesenicah. Sledil je ogled 20-minutnega dokumentarnega filma Moč jekla – zgodbe jeseniške martinarne. Razstavo je otvorila direktorica Gornjesavskega muzeja Jesenice Irena Lačen Benedičič.

Foto:
Aleksander Čufar

Pedagoška muzejska delavnica med zimskimi šolskimi počitnicami: Muzejski zakladi in Čas brez električne luči

Foto:
Katja Mohorič Bonča

Osnovnošolci, ki so se v Muzeju Železniki zbrali v sredo, 22. 2. 2012, so iskali in spoznavali muzejske zaklade. Po poti od predmeta do predmeta so jih usmerjala gesla in na koncu jih je iznajdljivost pripeljala do sladkega zaklada. Delavnico smo zaključili na galeriji ob igranju starih družabnih namiznih iger.

Tema četrtkove delavnice (23. 2. 2012) so bila svetila v različnih zgodovinskih obdobjih. Ob različnih svetilih, ki jih hranimo v Muzeju Železniki, smo se pogovarjali o življenju brez električne luči. V praktičnem delu delavnice so otroci izdelali svojo lučko, laterno.

Razstava čipk Prepletanja, Vida Kejžar (30. 3. 2012–24. 4. 2012)

Foto:
Aleksander Čufar

Prva pomladna likovna razstava v Galeriji Muzeja Železniki je bila razstava avtorskih vzorcev in čipk Vide Kejžar. Na otvoritvi 30. marca 2012 sta sodelovala Irena Benedičič in glasbena skupina Guitar

trio Al Capone, ki jo sestavljajo glasbeniki Martin Misson, Gal Jerman, Matic Košir in mentor Denis Kokalj.

Razstava fotografij 50 fotografij za 50 let, Aleksander Čufar (2. 5. 2012–30. 5. 2012)

Foto:
Janez Tolar

Fotograf Aleksander Čufar je v maju v Galeriji razstavljal nagrajena fotografska dela. Na večini fotografij so bili ujeti trenutki iz narave, poleg teh pa

so bile na ogled še avtorjeve eksperimentalne fotografije. Razstavo je odprl fotograf Izidor Jesenko. Na otvoritvi sta nastopila Janez in Maja Triler.

Projekcija dokumentarnega filma Sodarstvo na Selškem – izdelava čebra (15. 5. 2012)

Foto:
Igor Mohorič Bonča

Muzejsko društvo Železniki se je vključilo v projekt (O)živela kultura, ki ga sofinancira Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, zato je delo v Muzeju Železniki osredotočeno na obnovo lesnih zbirk v muzeju. Da bi dopolnili gradivo o nekoč zelo pomembni obrti v Selški dolini – sodarstvu, smo se s sodarjem Filipom Demšarjem dogovorili za teoretski intervju in za prikaz izdelave sodarskega izdelka. Nastalo je bogato pisno, fotografsko in video

gradivo o sodarstvu in izdelavi čebra.

Ob 110. obletnici ustanovitve Sodske zadruga za Selško dolino na Češnjici in ob mednarodnem dnevu muzejev je bila v torek, 15. 5. 2012, na galeriji predstavitev dokumentarnega filma z naslovom Sodarstvo na Selškem – izdelava čebra. Film je posnel in zmontiral Janez Habjan, pri filmu so sodelovali: Filip Demšar in Vili Demšar pri prikazu delovnih postopkov izdelave sodarskega izdelka ter Milan Pogačnik pri prevozu dog.

Razstava likovnih del OŠ Antona Globočnika iz Postojne, razglednic, dopisnic in žigov Filatelistično-numizmatičnega društva Postojnska jama (1. 6. 2012–15. 6. 2012)

V okviru prireditev v letu Antona Globočnika Sorodskega so na OŠ Antona Globočnika v Postojni pripravili likovni natečaj. Razstava nagrajenih otroških likovnih del je bila najprej na ogled v Postojni, od 1. junija 2012 pa tudi v Galeriji Muzeja Železniki. Obenem so bile na razstavi na ogled tudi razglednice, dopisnice in žigi Filatelistično-numizmatičnega društva Postojnska jama. Kulturni program je povezovala Mateja Markelj, sooblikovale so ga učenke Glasbene šole Škofja Loka Rebeka Seljak, Eva Bernik in Irena Pinterič, Špela Demšar, Agata Štravs ter Anika Čemažar pod vodstvom Nije Androjna.

Foto: Aleksander Čufar

Muzejska razstava *Ob bistrem potoku je mlin, mlinarstvo na porečju Selške Sore* (15. 6. 2012–15. 7. 2012)

Foto:
Igor Mohorič Bonča

Mlinarstvo je bila nekoč zelo razširjena dejavnost v Selški dolini. Z naselitvijo prebivalcev na ta del loškega gospostva se je pojavila tudi potreba po mletju žit. Takrat sta se med podložniki oblikovala dva tipa vodnih mlinov: obrtni in kmečki mlin, ki jima sledimo do 20. stoletja. Selška Sora in njeni pritoki so še v prvi polovici 20. stoletja poganjali okoli 80 kmečkih in 7 obrtnih mlinov. Po drugi svetovni vojni je mlinarstvo zamrlo, a v spominu ljudi je še

precej živo. Tudi bregovi potokov še vedno skrivajo razvaline mlinskih stavb. Mlinarska tematika za to področje je bila do sedaj zelo slabo in nesistematično obdelana. Vse to so bili razlogi, da smo v Muzeju Železniki pripravili novo razstavo o mlinarstvu. Na otvoritvi razstave je Katja Mohorič Bonča ob fotografijah predstavila tematiko mlinarstva in opozorila na nekatere posebnosti in zanimivosti, ki so veljale za mlina v Selški dolini.

Foto: Katja Mohorič Bonča

Pedagoška muzejska delavnica: Škrati (19. 7. 2012)

V tednu, ko so v Železnikih potekali 50. Čipkarski dnevi, smo za otroke v četrtek, 19. julija 2012, na dvorišču Plavčeve hiše pripravili poletno muzejsko počitniško delavnico. Kot mentorico delavnice smo gostili slikarko Agato Pavlovec, zato je bila delavnica likovno obarvana. Izhodišče otroškega ustvarjanja je bila pripovedka Lojzeta Zupanca Kako je fužinar ukanil škrata. Otroci so iz filca izdelali škrata iz pripovedke. Otroška domišljija je res brezmejna, kajti vsak si je škrata predstavljal na svojevrsten način.

Predstavitev avtorjev

Jože Bogataj, prof. angl. in slov., ravnatelj Gimnazije Škofja Loka

Sonja Čencič, prof. fiz. in tehn., mentorica mlajše in starejše otroške folklorne skupine Selca, OŠ Selca

Aleksander Čufar, inž. radiol., Excellence FIAP platine, Excellence PSA, mojster Fotografije FZS, mojster fotografije FD Grča

Alenka Čuk, prof. zgod. in umetn. zgod., muzejska svetovalka, Notranjski muzej Postojna

Vincencij Demšar, upokojenec, prof. zgod. in geogr.

Miro Kačar, učitelj in slikar, ohranjevalec Groharjeve dediščine

mag. Anita Kavčič Klančar, višji konservator-restavrator, Restavratorski center ZVKDS

Polona Kovač, prof. lik. p., učiteljica likovnega pouka na OŠ Železniki

Miha Markelj, mag. arheol. in tur., znanstveni sodelavec na Inštitutu za civilizacijo in kulturo Ljubljana

Katja Mohorič Bonča, univ. dipl. kult., kustosinja, Muzej Železniki

Viko Oblak, inž. mehatr., član Numizmatičnega društva Slovenije, samostojni podjetnik

Anton Ozebek, dipl. inž. stroj., visoki konstruktor, Avtomobilski program – Domel, d. o. o., dobitnik zlatega priznanja za inovacijo Gospodarske zbornice Slovenije za leto 2010

Damjana Pediček Terseglav, univ. dipl. etn. in umetn. zgod., konservatorska svetovalka na ZVKDS, Območna enota Ljubljana

Igor Peršolja, dipl. inž. grad., višji konservator-restavrator, Restavratorski center ZVKDS

Janko Pintar, zbiralec starih fotografij in drugih pričevanj o zgodovini Dražgoš, ljubiteljski kronist, priča dražgoške tragedije

Irena Prevc Hajdinjak, prof. angl. in ital., Šolski center Škofja Loka, Srednja in višja šola za lesarstvo

Mileno Prezelj, upokojenec, član KK Železniki

Katarina Primožič, prof. slov., zaposlena v šolski knjižnici OŠ Železniki

dr. Janez Rihtaršič, univ. dipl. inž. str., vodja bazičnega razvoja Domel, d. o. o., asistent za področje konstrukcijske in razvojne tehnike in strojeslovje, stroji in naprave na Fakulteti za strojništvo, Univerza v Ljubljani

Anton Sedej, upokojenec, ljubiteljski zgodovinar in raziskovalec, fotograf, kronist, stalni dopisnik tednika Družina in Novega Glasa ter član in dopisnik pri uredniškem odboru Ratitovških obzorij

Primož Šmid, učitelj mat. in teh. p., pomočnik ravnatelja na OŠ Železniki

Tadeja Šuštar, prof. angl. in novin., učiteljica angleščine in šolskega novinarstva na OŠ Železniki

Ladi Trojar, upokojena učiteljica slovenskega jezika, ljubiteljska režiserka in pevka MePZ Domel

Franc Tušek, upokojeni kmet, pisec zgodb

Vera Završan († 2012), učiteljica zgodovine

Za pomoč pri izdaji Zbornika Selške doline Železne niti
se zahvaljujemo donatorju:

FREISING, d. o. o., Škofja Loka

Železní niti